

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGRO-VLAHIEI
APARE LUNAR SUB CONDUCEREA UNUI
COMITET DE REDACȚIE

ANUL XVIII Nr. 7-12
IULIE-DEC.
1959

Redacția și Administrația : Sectorul Social-Cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raianul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICE-PREȘEDINȚI :

P. S. ANTIM,
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE,
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. TEOCTIST,
Episcop Vicar

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU,
Vicar al Mitropoliei

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA,
Consilier administrativ al Mitropoliei

C U P R I N S U L

E V O C Ă R I

- Pr. prof. Gh. I. MOISESCU : *Cu prilejul împlinirii a 600 de ani de la întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei* 517
Pr. NICULAE SERBANESCU : *Mitropolia din Tirgoviște* 527
Prof. A. SACERDOȚEANU : *Cancelaria Mitropoliei Țării Românești și slujitorii ei pînă la 1830* 542

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

- Pr. I. ALEXANDRU : *Predică la duminica III după Rusalii* 587
Predică la duminica IV după Rusalii 591
Predică la duminica X după Rusalii 595

ANIVERSĂRI ȘI COMEMORĂRI

- REDACȚIA : *A cincisprezecea aniversare* 599
Ordinul «23 August» 603
Pr. DAVID POPESCU : *Comemorări* 605
CRONICAR : *Sărbătorim marea prietenie* 607

C R O N I C Ă

- I. A. : *Lucrările celei de a opta sesiuni a Marii Adunări Naționale* . 612
COMENTATOR : *Cel de al treilea congres al scriitorilor din U.R.S.S.* 617

ARTICOLE ȘI STUDII

- BARBU TEODORESCU : *Cartea românească înainte de apariția tiparului (sec. X-XVI)* 620

VIRGIL MOLIN: <i>Despre diaconul Coresi</i>	633
STELIAN METZULESCU: <i>În jurul unui ctitor bisericesc</i>	657
Pr. I. VASILESCU: <i>Doi cîntăreți bisericești: Neagu Ionescu și Neculai Severeanu</i>	673

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Magistrand HRISTOV VASILE: <i>Insemnări din teologia ortodoxă bulgară</i>	684
Pr. AL. SEVERIN: <i>Organizarea și activitatea Bisericii Ortodoxe Ruse</i>	689

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI
ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

Pr. D. P.: <i>Trecerea Patriarhului Teodosie II prin țară</i>	704
Arhid. A. IACOBEANU: <i>Sfințirea bisericii din parohia Cocora, Raionul Urziceni</i>	705
CRONICAR: <i>Sfințirea bisericii din satul Costeștii-Deal</i>	707
<i>Sfințirea Bisericii din Dumbrava</i>	709
<i>Sfințirea Bisericii din Beleți-Negrești, Raionul Topoloveni</i>	710
<i>Sfințirea bisericii din satul Malu</i>	711
<i>Tirnosirea bisericii din satul Sbircea-Crețești</i>	712

Episcopia Buzău

Prof. I. BRIA: <i>Incheierea anului școlar 1958/1959 la Seminarul Teologic din Buzău</i>	713
Pr. M. NEGULESCU: <i>Sfințirea bisericii din parohia Jideni, Raionul Rîmnicul Sărat</i>	716

Episcopia Dunărea de Jos

Pr. TEOFAN STĂNESCU: <i>Aspecte de la adunarea eparhială — sesiunea 1959</i>	719
--	-----

REVISTA REVISTELOR

LECTOR: <i>O icoană din secolul XIV; — Evangheliarul macedonean; Duns Scot; — O broderie din vremea lui Neagoe Basarab; — Un monument de artă și simbolismul medieval rus; — Troițe poloneze; — Iconostasul bisericii din Sviștov; — Muzeul Andrei Rubliov din Moscova; — Date noi despre scrierea slavă; — Bicentenarul lui Haendel</i>	723
--	-----

E V O C Ă R I

CU PRILEJUL IMPLINIRII A 600 DE ANI DE LA ÎNTEMEIEREA MITROPOLIEI UNGROVLAHIEI **DEPENDENȚA RELIGIOASĂ ȘI POLITICĂ A ȚĂRII ROMÎNEȘTI ÎN VEACUL ÎNTEMEIERII MITROPOLIEI UNGROVLAHIEI ***

Sîntem la Argeș, în vechiul scaun domnesc al Țării Romînești, într-o dimineață însorită a lunii mai, din anul 1359.

Pe ulița mare, dinspre palatul domnesc, de-a stînga se întinde apa înspumată a Argeșului, cu malurile ei joase și albia plină de bolovani, iar de-a dreapta străjuiesc căsuțe cu cerdac, fînețe și livezi cu pomi roditori abia scuturați de zăpada florilor. Pe la porțile curților, s-au ivit chipuri de țărani în haine de sărbătoare. Văzduhul freamătă de dangătul clopotelor de la Sinnicoară, Sfîntul Nicolae și de la noua minăstire de sub muchia dealurilor. În mijlocul uliței și pe costișa de la Sinnicoară, se zărește mulțime de norod, adunată ca la praznice mari. Deodată, porta ferecată a curții domnești se deschide larg și dinspre palat se ivește mai întii un călugăr în mantie, purtînd un prapur, pe care se află zugrăvit chipul Sfîntului Ierarh Nicolae, hramul bisericii domnești. Urmează apoi în șir de cîte doi, soborul slujitorilor îmbrăcați în odăjdii, purtînd icoane, iar diaconii ținînd în mîini cădelnițe de argint, din care se înalță subțire fumul de tămîie. În urmă, păsește domol, înveșmîntat în odăjdii scumpe cusute cu fir de aur și argint, mitropolitul țării, avînd de o parte și de alta pe solii anume trimiși de patriarhul Țarigradului. Soborul cîntă lin din psaltichie, stihurile unui axion.

Sub un baldachin păzit de ostași cu arcuiri și cu sulite, se află însuși vodă Alexandru Basarab, alături de doamna sa și urmat de tinerii coconi Vladislav și Radu, după care se înșiră, rînduiți pe stepene și dregătorii,

* Cuvînt rostit în Aula Institutului Teologic Universitar din București, în ziua de 30.I.1960, cu prilejul comemorării a șase sute de ani de la întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei.

boierii cei mari și slujitorii domnești. Alaiul se încheie cu vreo câteva cete de pedestrași și ostași călări.

Străbat cu toții ulița cea mare, ce se întinde dreaptă ca o coardă, de la palatul domnesc și pînă acolo unde drumul se întilnește cu mica vale a Iasilor. Aici în dreapta, unde încep văiușele Argeșului, pe o pajiste neledă se află mînăstirea cea nouă de piatră, înconjurată de chillii și hărăzită să fie de acum scaun statornic de mitropolie a Țării Romînești.

E liniște. Nu se aud decît dangățele clopotelor și, din cînd în cînd, clipocitul apei, care curge pe prundul înțesat de bolovani.

După ce ajunseră la mînăstire, soborul slujitorilor, în frunte cu mitropolitul, cu domnul și cu boierii, intrară în biserică, unde se săvîrși Sfînta Liturghie. Sfirșindu-se slujba, un apocrisar al Marelui Biserici veni în fața altarului, deslășură o grămată scrisă pe piele, la care se zărea atîrnată o pecete mare de aur, și apoi, cu glas încuviințat, citește în limba greacă hotărîrea sinodului Patriarhiei ecumenice, începînd așa :

«Cel de prea bun neam, marele voievod și domn a toată Țara Romînească, chir Alexandru, mișcat fiind de un gînd iubitor de Dumnezeu... a cerut nu numai o dată, ci adeseori, prin scrisorile sale și s-a rugat de Smerenia Noastră și de prea Sfîntul Sinod, să primească un arhiereu pe care să-l aibă ca păstor legiuit al întregii Ungrovlahii...».

Și cei de față ascultară cu multă luare aminte, pînă la sfîrșit gramata patriarhicească, tălmăcită și în grai romînesc, prin care se vestea că un înalt așezămînt de cîrmuire bisericească dobîndea ființă în cetatea de scaun de la Argeș, prin mutarea aici a mitropolitului Iachint de la Vicina dobrogeană.

S-a citit apoi și scrisoarea patriarhului Calist către voevodul Alexandru Basarab, despre împlinirea cererii sale stăruitoare de a fi strămutat vlădica Iachint de la Vicina, aici la Argeș. În această scrisoare, domnul Țării Romînești este împodobit cu numiri de *«mare voievod și domn, prea nobil, prea înțelept și prea vrednic»*, dar mai alés *«prea viteaz»* (ἀνδρικότατος). Se amintește primejdia catolicismului, cînd se vorbește de *«adunările ereticilor»* (παρασυναγωγαι), ori de *«dogmele străine și de aiurea»* (ἑκφύλα). Nu se trece cu vederea nici *«curata bunăvoință și iubire»* către împăratul «autocrat». Se cerea în schimb, drept cheazășie, un înscris prin care voievodul să arate că primește toate condițiile de care este legată această întemeiere. Cu alte cuvinte, i se statornicește dependența canonică de Patriarhia Ecumenică.

Așa a luat ființă Mitropolia Ungrovlahiei, după ce trecuseră doar 29 de ani de cînd viteazul voievod Basarab Intemeietorul cucerise cu spada ostașilor săi neatîrnarea Țării Romînești, prin înfrîngerea trufașului rege Carol Robert, la Posada, în anul 1330. Scutit de silnica oblăduire a stăpînirii maghiare, voievodul romîn putu să-și chivernicească mai în tihnă țara și domnia. Dar pe atunci, dorul nestins care-l frămînta neînclăt era acela de a i se îngădui cu orice preț întemeierea unui scaun vlădicesc, pentru că numai în acest chip putea pecetlui el cu adevărat neatîrnarea deplină a țării sale. Afară de aceasta, se cunoaște însemnătatea deosebită pe care o avea în epoca feudală un scaun de mitropolie, de

episcopie, sau chiar de simplă mînăstire. Aceste așezăminte bisericesti erau pe vremuri și puternice unități economice, cu averi întinse și venituri mari, care interesau îndeaproape și domnia, știind că vlădicii și egumenii marilor mînăstiri făceau parte din divanul țării. Se pare totuși, că împrejurările vremii nu erau destul de prielnice pentru înfăptuirea acestui gînd înalt. Căci, tot pe atunci, primejdii noi se iveau în zarea hotarelor dinspre Dunăre. În urma covîrșitoarei creșteri a puterii lor, turcii osmanlii amenințau tot mai aprig împărălia bizantină, năvălind apoi, după 1353, în Peninsula balcanică, hotărîți să pună stăpînire peste toate popoarele de la miază-zi de Dunăre. Aici, pe la sfîrșitul veacului XII, se întîmplaseră însemnate schimbări politice, care au avut și urmări bisericesti. Astfel, bulgarii uniți cu vlahii și ajutați poate și de cei de la nord, au făcut o răscoală (1185-1186), care a dus la eliberarea lor de sub stăpînirea bizantină și la alcătuirea unui stat puternic, sub conducerea Asăneștilor.

Pe la începutul veacului XIII, împăratul bizantin Ioan Duca Vatatzes, alungat de oștile cruciadei IV la Niceea, a fost nevoit să încheie o alianță cu țarul vlaho-bulgar Ioan II Asan, împotriva latinilor care ocupaseră Constantinopolul. Folosind acest prilej, vlaho-bulgarii au cerut, iar patriarhul ecumenic a recunoscut înființarea Patriarhiei de la Tîrnovo, în anul 1234-35.

Afară de o îndoită căsătorie de domnițe argeșene la Tîrnova, a soției țarului Alexandru și a soției fiului său Sisman, legăturile noastre cu Balcanii veacului XIV au fost o continuare a legăturilor de bună vecinătate dintre locuitorii de pe amîndouă vadurile Dunării, deși familia domnitoare a Tertertzilor și a Sismanizilor era dezbinată în cele trei țarate: Varna, Tîrnova și Vidin, care se dușmăneau între ele și nu erau în stare să oprească puhoiul otoman.

La această răscruce de grele primejdii, Ortodoxia greacă era confundată în frămîntările pricinuite de *isihasm*. Ivită în împrejurări neașteptate, mișcarea aceasta, apărută de învățăturile Sfîntului Grigorie Palama, arhiepiscopul Tesalonicului, și care tindea să împartă pe susținătorii ei în două tabere vrăjmașe, s-a domolit abia după ce împămîntenirea nu mai putea fi înlăturată. Dacă Athosul a revărsat asupra Bisericii răsăritene atîta noian de binefaceri, de astădată era gata să incline cumpăna dreptei credințe către o învățătură greșită, resimțită adînc și în lumea bizantină a veacului XIV.

În viltoarea alitor nedumeriri, Biserica Sîrbă, rămasă oarecum mai prejos decît sora sa, Biserica bulgară, socoti că este nimerit prilej să trag un folos de mult rîvnit, adică să încerce autocefalia ei, prin fidicarea arhiepiscopului din Peci la treapta de patriarh, în anul 1346, fără păzirea pravilei și a rînduielilor canonice.

Mîhnirea Patriarhiei ecumenice n-a cunoscut atunci margini, căci îndată Biserica sîrbă a fost depărtată de la pîrtășia dragostei și alungată din obștea Ortodoxiei, cu grea alufisanie, dată în anul 1352 asupra credincioșilor, a clerului și a cîrmuitorilor despoți.

În Biserica rusă, neînțelegerile dintre Kiev, Novgorod și Halici, cu ridicări și coborâri de scaune episcopale, cu primiri și alungări de ierarhi bizantini, cu întinderi sau restringeri de eparhii, lăsa să se întrevadă apropierea unor soroace hotărîtoare și care, în decurs de un veac aveau să netezească drumul pravoslaviei ruse, prin actul de autocefalie din 1448.

Am înfățișat această stare, pe scurt, a Bisericilor din țările vecine, spre a se înțelege mai lesne pricina pentru care Alexandru Basarab nu se putea bizui pe recunoașterea Mitropoliei de care el avea atîta trebuință. Însă, la gurile Dunării ființa, după alungarea latinilor din Bizanț în 1261, scaunul nou de arhiepiscop și apoi de mitropolit al Vicinei, cu oblaudire canonică peste vechiul ținut creștin al Dobrogei și poate chiar pînă în șesul Bărăganului. După cei doi arhiepiscopi, *Luca* și *Teodor* din veacul XIII, prin anul 1330 păstora aici vlădica *Macarie*, pe care patriarhul ecumenic îl silise să dea făgăduială scrisă, în fața sinodului, că nu-și va mai părăsi turma ca să meargă și să trăiască prin ținuturile învecinate, ori în Constantinopol, ci va sta numai în cetatea lui de scaun.

În anul 1347, acest vlădică al Vicinei dobrogene purta titlul de Soteriopolis, de bună seamă în legătură cu încercarea bizantinilor de a creștina pe neastîmpărații alani, așezați acum la Dunărea de jos și avînd eparhia lor, unită cu aceea a Vicinei. După aceea, urmașul lui *Macarie*, neavînd mijloace de trai în vechiul lui scaun, era silit să pribegească, ca să adune milostenii. În atari împrejurări bănuim că l-a îndemnat Iachint pe Alexandru vodă Basarab să ceară de la Patriarhie mutarea scaunului la Argeș.

În acea viață tihnită a satelor răzlețe, de ciobani și plugari, românii primiseră și ei destul de timpuriu, după pilda vecinilor, noțiunea voivodatului, însă Ortodoxia lor i-a împiedicat, la fel ca pe bulgari, pe sîrbi și pe ruși, să primească de la papă, sau chiar de la un împărat din apus, coroana de crai apostolic, legată de mreața unor făgăduieli neîmplinite, dar făcute cu rostul de a-i atrage la catolicism. Ca atare, românii le rămîine doar puțința de a se încumeta ei singuri să ridice voivodatul lor la o treaptă mai înaltă, adică la starea de neatîrnare — înveșmîntînd pe voievodul lor cu titlul «*de sine stăpînitor*».

Este adevărat că printre multele și învăluritele probleme rămase oarecum nelămurite în istoria Bisericii ortodoxe romine, sînt și acelea legate de începuturile așezămintelor ierarhice pe pămîntul țării noastre.

Părerea mai veche că începuturile de organizarea bisericească se pot socoti la noi abia din veacul XIV, este astăzi oarecum depășită. Noile cercetări istorice, privitoare la vechimea relațiilor feudale, atît la Dunăre cît și în Transilvania, precum și unele încheieri desprinse din studierea iconografiei cîtorva biserici ardeleni, au schimbat mult vechile păreri. Totodată, rodul cercetărilor în ramura arheologiei feudale din ultimii zece ani, întregesc și lămuresc mai deplin tocmai această diastimă de vreme, atît de puțin cunoscută, a veacurilor X-XIV.

Astfel, înglobarea ținutului de la Dunărea de jos sub scutul oastei și al ocîrmuirii imperiului bizantin, sub denumirea ducatului *Patristrion* sau *Paradunavon*, a înlesnit propășirea civilizației feudale înjghebată aici încă din întîia jumătate a veacului X.

Pe lângă aceste știri, izvoarele bizantine adevăresc refacerea unor clădiri de apărare în ființă la Dunăre, îndată după luptele dintre împăratul Ioan Tzimieskes și cneazul chievean Sviatoslav, din anul 971, care au drept urmare pătrunderea bizantinilor pe aceste meleaguri.

În veacul XI, Bizanțul ajunge stăpîn pe toată Dunărea. Cu acest prilej, înlăturînd ierarhia bisericească slavă, o înlocuiește cu una greacă, recunoscînd existența unei populații valahe numeroase și întinsă pretutindeni «în toată Bulgaria». În adevăr, la anul 1019, împăratul Vasilie II Bulgaroctonul supune arhiepiscopului grec din Ohrida pe vlahii din toată Bulgaria. Legătura aceasta cu Bizanțul a trebuit să dăinuiască prin Biserica nu numai în acele părți, ci și dincoace de Dunăre, unde împrejurările istorice ale vremii pretindeau întărirea apărării hotarelor împotriva pecenegilor.

Descoperirea neașteptată de monede bizantine și de diferite alte obiecte, sînt dovada menținerii legăturilor Dobrogei cu Bizanțul, în veacurile XIII-XIV, adică după suprimarea temei Paradunaviei.

Aflarea unei mari cantități de monede, de sigilii și alte obiecte de factură bizantină în așezările de pe malul stîng al Dunării, din veacurile X-XII, iau o formă cu totul aparte pentru istoria legăturilor noastre cu Bizanțul. Mărturii asemănătoare se întîlnesc nu numai în localitățile așezate în vecinătatea imediată a fluviului, ci chiar în unele centre mai depărtate, aflate îndeobște pe parcursul drumurilor de pătrundere înlăuntrul Țării Romînești.

Monumentele de arhitectură bisericească de la Dunărea de Jos, descoperite în anii din urmă, aparțin veacurilor X-XII, iar acestea sînt: *schitul rupestru de la Basarabi*, din anul 992, *biserica cimitirului de la Garvăn-Dinogetia*, din veacul XI, și *biserica de la Niculițel*, din veacul XII.

Dezgroparea acestor trei monumente a izbutit nu numai să schimbe cronologia începuturilor arhitecturii noastre bisericești, ci să pună într-o lumină cu totul nouă și întregul proces de formare și de dependență al artei romînești, în ce privește începuturile ei, fiind legate de Bizanț și de lumea orientală. Astfel se dovedește și la noi renașterea, încă din veacurile X-XI, a unei arhitecturi în piatră, pe temeliele vechilor clădiri romano-bizantine. În acest chip, se dezminte cu totul părerea mai veche, că pînă în veacul XIV, noi romîinii, n-am fi avut decît biserici și schituri modeste, făcute numai din lemn, pricină pentru care ele n-ar fi dăinuit de-a lungul veacurilor.

La biserica cimitirului de la Garvăn-Dinogetia aflăm că se folosea zidăria în rînduri orizontale, adică bolovani de rîu, prinși în mortar tare și formînd șiruri drepte, învrîstăte cu cîte trei rînduri de cărămizi așezate regulat.

Precum se știe, meșteșugul acesta de zidărie este caracteristic arhitecturii bizantine și balcanice, începînd din veacul X și el va fi o trăsătură comună pentru monumentele bisericești din Țara Romînească, și care au luat avînt în strînsă legătură cu arhitectura bizantină pînă în veacul XIV. Acest meșteșug se dovedește că a fost folosit atît la cele două biserici de la Turnu-Severin — din veacurile XII-XIII, — cît și la bisericile Sin-

nicoară și Sf. Nicolae-Domnesc de la Argeș, la Vodița și poate chiar la Tismana din veacul XIV.

Pînă acum cîțiva ani, cînd nu se cunoșteau încă pomenitele monumente bisericești descoperite în Dobrogea, singura țilcuire care se putea da asupra legăturilor dintre arhitectura romînească a veacului XIV și vechea arhitectură bizantină, se bizuia pe cîteva studii care susțineau că s-a făcut prin mijlocirea Serbiei și a Bulgariei. Aceasta se referă bineînțeles, nu numai la meșteșugul de zidire, ci și la planul treflat al bisericilor noastre.

Astăzi însă, cele trei monumente dobrogene ne dau o nouă orientare în această privință, și anume că puntea de legătură dintre noi și lumea bizantină a fost nemijlocită și o formează arhitectura din Dobrogea, care va înrîuri tot nordul Dunării, înaintea pătrunderii influenței sirbești. Acest meșteșug de clădire va rămîne propriu Țării Romînești și el nu se va ivi de fel în Moldova, unde cele mai vechi monumente, ca : biserica *Sf. Treime* din Siret, *Moldovița* și *Humor* sînt clădite în întregime din piatră brută.

Este adevărat că cercetările istorice și arheologice de pînă acum n-au putut dovedi că înainte de veacul XIV noi am fi avut în ținuturile dintre Carpați și Dunăre scaune de episcopii sau mitropolii, cu eparhii hotărite după rînduiala dreptului canonic. Aceasta însă nu înseamnă că pe pămîntul nostru romînesc n-au păstorit pînă atunci episcopi din vecinătatea hotarelor noastre. Se știe că de-a lungul malului drept al Dunării, ca și pe țărmul dobrogean al Mării Negre, ființau încă din veacurile III-IV, scaune vlădicești, care de bună seamă își întindeau scutul oblăduirii lor duhovnicești și asupra ținuturilor romînești de azi, cum au fost bunăoară episcopiile de la Sirmium, Singidunum, Viminacium, Aquae, Ratiaria, Remesiana, Novae, Dorostorum și Tomi. Așadar, avem deplin temei să susținem că Biserica stră-romînă din veacurile VII-X, ca și cea dacoromană de pînă în veacul VII, s-au învrednicit de grija și ocrotirea duhovnicească a ierarhilor trimiși vremelnic de Patriarhia Constantinopolului, ori veniți ei singuri aici, de prin împrejurimi. Logica faptelor ne îndreptățește să credem că preoții noștri de pe acele vremuri au fost hirotoniți de către acești episcopi rătăcitori, sub păstoriarea cărora au slujit, chiar dacă aceștia puteau să nu aibă nici o legătură între ei, pentru că nu ființa încă statul care să-i oblăduiască laolaltă.

După veacul X, cînd se ivesc cele dintii înjghebări de voivodate romînești, limba noastră bisericească începe să ia o înfățișare cu totul nouă sub înrîurirea culturii slavone din sudul Dunării. Astfel, unele cuvinte creștine vechi, de obîrșie latină, sînt înlocuite sau dublate cu altele noi, privind termeni de cult ori de organizare bisericească. De pildă, cuvîntul *episcop*, noi l-am pierdut pe atunci și nu l-am mai păstrat decît într-un fel de prefacere destul de apropiată : *piscup*, din polonul *biskup*, ori din maghiarul *puspök*, însă numai pentru denumirea episcopilor catolici, cu care am venit în atingere după veacul XII. Pentru episcopii ortodocși, poporul nostru a folosit cuvîntul slavon mai vechi : *vlădică*, și care înseamnă stăpînitor, iar mai lîrziu *mitropolit*. În legătură cu acest cuvînt *vlădică*, avem de adăugat și de lămurit un fenomen balcanic foarte interesant. Noi

am avut la început *juzi*, de unde venea județul nostru, care păstra în Muntenia hotarele vechilor stăpîniri ale juzilor de odinioară, pe cînd în Moldova, erau *ținuturi*, adică întinderea de pămînt din jurul unei cetăți, de unde numirea de *pircălab*, de la *Burgraf*.

Mai tîrziu, cînd am avut și *domni*, pe aceștia îi aflăm sub numele de *voievozi*, adică : *conducători de oaste*.

Se pare că vechii noștri vlădici, după pilda de pe vremuri a unor stareți de mînăstiri, aveau la început și oarecare drepturi de ocîrmuire politică. În acest chip, *juzii* își îndeplineau rostul lor de judecată, *voievozii* își aveau rostul la oaste, iar *vlădicii* erau singurii călăuzitori duhovnicești și oblăduitori de țară. Spunem acest lucru, fiindcă documentele de mai tîrziu oglindesc legăturile strînse dintre domnie și înalta ocîrmuire bisericească — Mitropolia — care îndeplinea în Țările Romîne un rol asemănător cu acela îndeplinit în Ardeal sau în Ungaria de curtea papală.

Nu mai avem nici o îndoială că Iachint ar fi cel dintîi ierarh al romînilor din nordul Dunării. În Transilvania întîlnim ierarhi ortodocși încă din veacul X, iar scrisorile papale către regii Ungariei și episcopii Cumaniei din veacurile XIII-XIV, amintesc și de alți episcopi ortodocși, cărora le spune «*schismatici*», ori «*pseudoepiscopi*». Însă trebuie să credem că dănuirea acestora era cu neputință fără altă ocrotire decît a haganului cuman. Prin urmare, trebuie să fi fost o viață bisericească bine chivernisită și înainte de venirea lui Iachint în scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei.

Descoperirea la Dinogetia, în anii trecuți, a unui sigiliu de plumb, avînd în grecește legenda : «*Mihail, arhipăstor al Rosiei*», a scos la iveală poate pe cel mai vechi vlădică, grec de obîrșie, întîlnit pe meleagurile noastre, fiind identificat cu Mihail mitropolitul Kievului, din întîia jumătate a veacului XII (1130-1145). Se pare că în urma mișcării de eliberare ruse îndreptată împotriva stăpînirii bizantine, acest vlădică a fost silit să părăsească scaunul și ținutul kievian, sălășluindu-se vremelnic aici la gurile Dunării, în preajma satului de azi, Garvăn.

În veacul XIV, cînd s-a întemeiat statul muntean, a trebuit să se rînduiască și chestiunea bisericească. În aceste împrejurări, voievodul Alexandru Basarab a adus de la gurile Dunării, de la Vicina, pe mitropolitul *Iachint*, pe care l-a așezat la Argeș, unde a clădit și lăcaș pentru noua Mitropolie.

De ce s-a făcut această orînduială canonică a Bisericii, fără nici o legătură cu un oraș sau cu capitala țării, care nici nu este pomenită în actele Patriarhiei ? Pentru că, spre a fi recunoscut ca stat neatîrnat, trebuia ca și Biserica țării să aibă o formă corespunzătoare statului. În toate țările ortodoxe, organizării bisericești i-a premers, fără abatere, organizarea statului. Dar pînă nu aveam Mitropolie, nu ni se recunoștea independența. Era așadar, un act curat politic și era atît de mult politic, încît după cîtăva vreme, cînd împrejurările au pretins o schimbare în ținutul de din-

colo de Olt, a trebuit să se dea acolo și o altă întocmire politică, orînduindu-se un mitropolit «*al celeilalte părți*», de sub oblăduirea domnului muntean. Aceasta înseamnă că acolo era o altă lume politică, în strînsă legătură cu Ungaria. Credincioșii părților dinspre Severin fiind osebiți, și-au cerut numaidecît, în 1370, să-și aibă mitropolitul lor, așa cum își aveau divanul lor și domnul lor, asociatul voievodului Țării Romînești.

Pe vremea aceea însă, noi ne găseam în fața unei îndoite ofensive străine, dintre care una era ierarhică, bizantino-greacă, iar cealaltă balcanică și călugărească, de la Muntele Athos.

Se știe că viața Ortodoxiei în veacurile dinaintea căderii Bizanțului sub turci se adăpostise mai mult la Muntele Athos. La Constantinopol era ambiția; acolo, Biserica înlocuia, ca prestigiu în afară, pe împăratul ajuns vasal al turcilor. Ca atare, tot bizantinismul se reirăsese la Patriarhie. Niciodată n-a fost mai în vază patriarhul din Constantinopol decît în timpul cînd nu mai era în vază împăratul. Ecumenicitatea imperială ajunsese o ecumenicitate patriarhală foarte grijulie de a păstra trecutul și de a nu se da popoarelor tinere decît cu mare scumpătate drepturi noi. Cu destulă greutate s-a îngăduit atunci și Țării Romînești să aibă un scaun de mitropolit, mutîndu-l la Argeș, pe cel de la Vicina, cu titlul de «*al Ungrovlahiei*».

De aceea, legăturile noastre cu Athosul au fost mai strînse și mai firești. Acolo era vatra de cărturărie; într-acolo mergea și inima acelor oblăduitori sub care trăiau bieții noștri popi, care știau pe de rost rugăciunile lor în romînește. Alături de Biserica stăpînitoare slavo-bizantină, noi am avut dedesubt alta romînească și care nu s-a lăsat biruită niciodată. Lupta aceasta a dăinuit din veacul XIV pînă foarte tîrziu, cînd în scaunele de vlădici și episcopi s-au ridicat oameni din stepena țărănească.

Ca scaun al celei dintîi Mitropolii romînești, Argeșul a avut un rost de mare însemnătate. Aici a zidit Alexandru vodă Basarab biserica de piatră în care avea să slujească Iachint și urmașii lui, timp de un veac și jumătate; aici aveau ei să pomăzuiască pe voievozi și să facă hirotonii de diaconi, preoți și ierarhi, dar mai ales să păstorească mulțimea credincioșilor de la un capăt la altul al țării.

Firește, biserica Mitropoliei de la Argeș nu putea fi o clădire modestă, în acest veac de vestite cîtorii: Sf. Nicolae-Domnesc, Sinnicoară, Cîmpulung, Vodița, Tismana, Cozia și Cotmeana, zidite toate din piatră, între anii 1350-1400. Cu un veac mai înainte, avem știri despre ființarea unor lăcașuri sfinte, zidite sau în curs de zidire, asupra cărora se apleca interesul Bisericii Romano-Catolice și al regilor unguri. Astfel, în scrisoarea papei Inocențiu III, din anul 1204 către Andrei II, regele Ungariei, se spune limpede: «*licet unum sit ibi latinorum, cenobium, quantamen ibidem sint multa graecorum*». De asemenea, în diploma cavalerilor ioiniți din 1274, se vorbește despre «*ecclesias constructa et construendis in omnibus terris supradictis*», adică în Oltenia și în Muntenia.

Păreră că Biserica Domnească din Argeș, ctitoria lui Basarab Intemeietorul, nu putea fi hărăzită ca scaun de Mitropolie, ni se pare cu totul îndreptățită, fiindcă ea slujea pentru trebuințele curții și pentru adăpostirea mormintelor domnești. În ce privește bisericuța Sinnicoară, clădită în stil bizantin, era cu totul neîncăpătoare și prin urmare, n-avea cum adăposti noua Mitropolie a Țării Românești.

Cea mai potrivită așezare nu putea fi decât «pe Argeș în sus». În adevăr, alegerea s-a făcut pe locul unde se află azi ctitoria lui Neagoe vodă Basarab. Acolo au lucrat zoriți meșterii voievodului Alexandru, ca să se facă scaun de Mitropolie, pentru a cărei întemeiere se ceruse încuviințarea Patriarhiei din Constantinopol.

Imprejurările care au grăbit zidirea Mitropoliei, au făcut ca însăși Biserica Domnească, începută de Basarab, să fie lăsată mai la urmă. Spre a împiedica propășirea catolicismului, care își croise drum larg prin țară, era neapărată nevoie de ocrotirea Ortodoxiei. Trebuia așadar, să fie adus grabnic păstrătorul și îndreptătorul ei, păstorul sufletesc al credincioșilor și care avea să stea de strajă aici la Argeș, pînă în timpul domniei lui Neagoe vodă Basarab.

Despre alegerea locului și zidirea mitropoliei de la Argeș, nu aflăm știri în nici un izvor al vremii. Singur Gavriil Protul, care a scris *Viața Sfintului Nifon*, patriarhul Țarigradului, ne dă amănunte îndestulătoare, spre a nu ne îndoii că le-a cules dintr-un izvor vrednic de încredere. Iată ce spune el: «*Si sparse (Neagoe vodă) Mitropolia din Argeș din temelii ei și zidi în locul ei altă sfântă biserică tot din piatră cioplită și netezită și săpată cu flori.*»

Precum vedem, tradiția culeasă de învățatul călugăr aghiorit, mărturisește că *biserica* Mitropoliei dintru început a Țării Românești era zidită «tot din piatră» și se afla pe locul unde se înalță azi frumoasa minăstire a lui Neagoe Basarab.

Aici la Argeș, în leagănul cel vechi al domniei noastre românești, s-a înfiripat umil la început, și apoi și-a luat avîntul, întiiul scaun vlădicesc al Țării Românești — *Mitropolia Ungrovlahiei* — din care au odrăslit de-a lungul veacurilor *Mitropolia Severinului*, în anul 1370, *Episcopii de Rimnic și Buzău*, în 1503, cea de la *Strehaia* în 1672, cea de la *Argeș* în 1793 și, în sfîrșit, *Patriarhia Romîna*, în anul 1925.

Din dănuirea celor șase veacuri împlinite, vitregia împrejurărilor nu ne îngăduie azi să-i cunoaștem deplin întreaga viețuire, căci nu ni s-au păstrat arhive, iar puținele hrisoave care au străbătut pînă la noi, sînt neîndestulătoare ca să-i refacem viața de odinioară.

Firește, vor fi fost și vremuri grele și pline de apăsări, de răsturnări și neorînduiri, cu lipsuri de chivernisire, cu ierôsillii și răpiri de odoare. Au purces ani mulți de zbucier și de muncă istovitoare, spre a se readuce totul la loc. Dar lăcomia boierilor, nesațul unor domni străini, ca și năpădirile atîtor dușmani, au secătuit adesea pînă la istov zestrea și vistieria

Mitropoliei. S-au mai întimplat apoi și zile de grea cumpănă, cu vifor de războaie și băjenii, cînd tot avutul a fost încărcat în chervane și dus peste munți, de unde nu s-a mai întors niciodată.

Drept aceea, împlinirea celor șase sute de ani de cînd s-a aprins dinția candelă în Mitropolia de la Argeș, ne dă prilej să îndreptăm un gând de pioasă pomenire către acei slăviți ctitori de iznoavă, voievozi și vlădici, începînd cu Alexandru Basarab și Iachint mitropolitul, acești destonici încheietori «de țară» și «de lege», acești mari binefăcători și milostivi sprijinitori ai Ortodoxiei noastre romînești.

Ca în zi de prăznuire, le aducem azi, aici, prinosul nostru de recunoștință veșnică, spre răsplătire dreaptă a întregii lor jertfiri, încununată cu dobîndiri trainice și vrednice de pururea slăvire.

! Pr. prof. GHEORGHE I. MOISESCU

MITROPOLIA DIN TIRGOVIȘTE

CONTRIBUȚIUNI LA CUNOAȘTEREA TRECUTULUI EI

În luna mai din acest an s-au împlinit 600 de ani de cînd, la cererea repetată a voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), patriarhul ecumenic Calist I (1355-1363) și sinodul din jurul său au aprobat ca mitropolitul Iachint de la Vicina să se strămute în fruntea Bisericii Ortodoxe din Țara Romînească.

Actul privind această strămutare este prima mențiune cunoscută azi, care vorbește despre vremea de început a Mitropoliei Ungrovlahiei. Semnalăm însă că în acest act din cursul lunii mai 1359 se vorbește de o strămutare, nu de o numire a lui Iachint, ceea ce ar lăsa să se înțeleagă că mitropolia ar fi existat de mai înainte, poate din timpul marelui Basarab Intemeietorul († 1352).

Cum se luase obiceiul în statele ortodoxe, vlădica Iachint și-a ales ca reședință orașul Curtea de Argeș în care era pe atunci capitala țării. Drept catedrală mitropolitană a servit biserica Adormirea Maicii Domnului din acest oraș, și se pare că pentru scurt timp, prin anii 1515-1517, și fosta biserică a curții domnești, cu hramul Sf. Nicolae. Cum se știe, cea dintîi nu mai există azi, căci ruinîndu-se de vechime, a fost «spartă» de Neagoe Basarab, care a zidit în loc minunata Mînăstire Curtea de Argeș.

Cu timpul, capitala țării s-a mutat la Tirgoviște, unde mai apoi, din cea de a doua decadă a secolului XVI, s-a așezat definitiv și mitropolia Ungrovlahiei. Aici ea e rezidat pare-se la început în biserica Sf. Gheorghe, iar din anul 1520 înainte, în biserica Înălțarea Domnului, zidită de Neagoe Basarab în acest scop.

Vreme de aproape un veac și jumătate, ctitoria aceasta a lui Neagoe a fost, cum se spune în unele documente, «mama tuturor bisericilor» din Țara Romînească. De prin a doua jumătate a veacului XVII însă, ea este lipsită de această calitate, căci mutîndu-se de mai înainte, capitala țării la București, i-a urmat pînă la urmă și mitropolia. În noua capitală ea s-a stabilit pentru cîte o scurtă vreme în mînăstirile Radu Vodă și Stelea și în biserica Sf. Gheorghe Vechi; apoi, de la 8 iunie 1668, oficial și definitiv în ctitoria lui Constantin Șerban Basarab, de pe dealul cu vii, unde se află și în zilele noastre.

Din cele ce preced, reiese că mitropolia Ungrovlahiei a rezidat în timpul existenței sale de 600 de ani aproape cîte un veac și jumătate în bisericile Adormirea Maicii Domnului din Curtea de Argeș și Înălțarea Domnului din Tîrgoviște și alte aproape trei veacuri în biserica Sfinții Impărați Constantin și Elena din București. Din această pricină, cele trei sfinte lăcașe au fost și sînt socotite, mai ales, catedrale mitropolitane, sau, mai precis, mitropolii ale țării.

Despre cea dintîi se cunosc acum doar puține lucruri, iar despre a treia, am publicat un scurt istoric în paginile revistei Biserica Ortodoxă Română.¹ În cele următoare, voi încerca să prezint cititorilor cîteva date în legătură cu Mitropolia din Tîrgoviște, care poate cîndva, vor contribui la întocmirea unei complete monografii a ei.

*

Cum e îndeobște cunoscut, pe la începutul secolului XV, reședința domnească a Țării Românești se deplasează spre miazăzi și răsărit, stabilindu-se în orașul Tîrgoviște. Scaunul mitropolitan însă a continuat să rămînă la Argeș, titularul lui venind desigur în noua capitală oricînd nevoile îl cereau alături de domn. Acest lucru s-ar fi petrecut mai ales iarna și primăvara, începînd de dinainte de Crăciun și pînă după Paște,² cînd prezența sa în Capitală era reclamată mai cu seamă de aceste mari sărbători creștinești. Vara el va fi stat la Argeș, avînd a sărbători de bună seamă, cu fast deosebit, hramul mitropoliei, care cădea în ziua praznicului Adormirii Maicii Domnului.

În timpul șederii la Tîrgoviște, mitropolitul și însoțitorii săi ar fi locuit «*la biserică sintului Georgiu, ce era metocu vechiu allu mitropoliei Argeșului*»,³ cărei biserici, în acest caz, poate, Neagoe Basarab îi este numai înnoitor din temelie, nu prim ctitor, cum reiese din Viața Sfîntului Nifon.⁴

Această situație a durat mai bine de un secol, adică pînă după reorganizarea Bisericii muntene, făcută de patriarhul ecumenic Nifon II, prin anii 1503-1505. Potrivit celor spuse de Gavriil Protul, acest înalt prelat îndemnase pe Radu cel Mare să «*mute mitropolia den Târgoviște*», dar «*Radul Vodă nu s-au învrednicit a o muta*». Nici urmașii săi imediați: Mihnea cel Rău și Vlăduț n-au putut «*umple*» patriarhicescul îndemn; aceasta rămînînd în seama lui Neagoe Vodă, cu care «*s-au împlut cuvîntul Sfinții sale*». Și, într-adevăr, în ziua de 17 august 1517, după serbările de tîrnosire a minăstirii Argeș, un sobor alcătuit din Teolipt patriarhul Țarigradului, Macarie mitropolitul Ungrovlahiei, ierarhii străini veniți la sfințirea minăstirii, egumenii sîntelor lăcașe din țară, Domnul, toți boierii

1. Preotul Nicolae I. Șerbănescu, *Scurt istoric al Catedralei Patriarhiei Romine, în Biserica Ortodoxă Română*, LXXVI (1958), pp. 827-842.

2. Cf. I. D. Petrescu, *Mitropoliile țierrei*, București, 1870, p. 79.

3. *Ibidem*.

4. *Viața și traiul Sfîntului Nifon, patriarhul Constantinopolului*, ed. Tit Sîmedrea, București, 1937, p. 28.

mari și mici «tocmi, ca de acum nice odată, în veci, să nu mai fie mitropolie în Argeș, ce să fie mănăstire și arhimandrie; iar în Târgoviște să fie mitropolie stătătoare, cum s-au așăzat. Și să făcură aceste lucruri cu mare opreală și blestem, ca să nu se mai clătească, nice să se mute în veci, nice de patriarh, nice de mitropolit, nice de domn, nice de boieri, nice odată».

Astfel, acum, în mod oficial, «mitropoliia s-au mutat de la Argeș în Târgoviște», «împlîndu-se» de aci amintitul sobor ceea ce zisese «mai nainte sfîntul Nifon». ⁵

Strămutîndu-se în Tirgovite, mitropoliia va fi fost poate adăpostită în mai sus amintita biserică închinată Sfîntului Gheorghe. Acest lucru va fi durat timp de doi-trei ani, adică pînă la anul 1520, cînd domnitorul Neagoe Basarab a ridicat în acest oraș, pentru mitropolie, un sfînt lăcaș propriu, cu hramul Înălțarea Domnului. Incepută în anul 1518, această nouă ctitorie a evlaviosului voievod, sortită a fi «mama tuturor bisericilor», era gata, în afară de zugrăveală, în primăvara anului 1520. Despre ea, același Gavriil Protul spune că era «mafe și frumoasă cu turlle și tot rătunde, cum să satūră ochii tuturor de vederea ei». ⁶

Sfîntirea noii mitropolii s-a făcut cu fast deosebit, în chiar ziua hramului, Înălțarea Domnului, care în anul 1520 a căzut la 17 mai. Sărbătoarea de acum n-a fost desigur cu nimic mai prejos decît cea de la tîrnosirea Mînăstirii Argeșului, ea făcîndu-se ca și atunci, «în fața țării întregi, a marilor ierarhi ai țărilor vecine și a vecinilor amici». Amănunte asupra acestei prăznuiri nu s-au păstrat, dar o scrisoare a lui Neagoe Basarab, din 26 aprilie 1520, către conducerea cetății Brașov, ne lasă să înțelegem fastul cu care s-a făcut. Prin această scrisoare, bincredinciosul ctitor, pōltînd pe brașoveni la aleasa sărbătoare a țării sale, le spunea: «Pe tîngă altele, cum vă este cunoscut și vouă, am isprăvit după legea și datina credinței noastre, biserica noastră sau mînăstirea pe care dispusesem să o rezidesc. Am închinat acea numită biserică Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos și pentru hramul acelei biserici am poruncit să vină aci și să se adune toată țara, ca să putem vedea, mai ușor, cu prilejul aceluia hram, tot poporul nostru; de aceia vă rugăm pentru aceasta și pe dumnea-voastră să trimiteți aici, la noi, pe unul credincios din cei 12 jurați ai cetății voastre». ⁷

Biserica mitropoliei din Tirgovîște era «cea mai mare biserică din cîte s-au construit pînă la acea epocă și chiar în epocile următoare» în Țara Romînească. Avea 40 m lungime și 14,50 m lățime. Ca arhitectură se asemăna cu biserica mare a mînăstirii Snagov, zidită tot de Neagoe, lipsindu-i însă sîmurile laterale. Ca și aceasta, avea în față un pridvor cu stîlpi care, cu timpul, s-a închis. Era construită din cărămidă aparentă, și sus pe acoperiș avea 8 turlle: una, a Pantocratorului, avînd 12 sau 16 fețe, un diametru interior de 6 m și o înălțime de aproape 12 m; alta,

5. *Ibidem*, p. 30.

6. *Ibidem*, p. 28.

7. Virgiliu N. Drăghiceanu, *Mitropoliia Tirgovîștei. Note istorice și arheologice*, București, 1933, p. 5.

așezată «pe mijlocul pronaosului» și «alte șase turle mai mici, laterale, încadrau frontoanele», din care două pe pridvor, două între naos și pronaos și alte două pe altar.⁸

Ca și la Argeș, Neagoe Vodă a pus să se târnosească biserica mitropoliei din Tîrgoviște, fără ca ea să fi fost definitiv terminată. Cu toate acestea, el a înzestrat-o cu satul Aninoasa⁹ și i-a întărit satul Groșani și vilele din Tîrgoviște, hărăzite ei de Marcea postelnicul.¹⁰

Vreme de aproape 20 de ani, această ctitorie a lui Neagoe a stat neisprăvită. Cel ce a purces s-o desăvîrșească este soțul fiicei sale Ruxandra, domnitorul Radu Paisie (1535-1545), «împreună cu fiul său Marco Voievod», care, în toamna anului 1537, mîntuiau cu totul lucrarea începută în anul 1518. Pisania, desigur slavonă, pusă cu acest prilej, s-a pierdut, însă o tălmăcire rominească a ei se păstrează într-una din condicele Sfintei Mitropolii, aflate azi la Arhivele Statului din București. Cuprinsul ei, în ceea ce privește compoziția, este asemănător cu al unui hrisov domnesc, fiind întocmit la 20 septembrie 7046 (1537).

După ce mai întii se arată că «smeritul robul lui Hristos, Ioan Neagoe Voevod din dumnezeiască îndemnare a pohtit de a început a face din temelie această sfîntă și mare mitropolie, muma bisericilor..., în zilele arhiepiscopului chir Macarie», dar că nu a putut-o și săvîrși, din pricina ieșirii sale «dentru această lume deșartă», continuă așa: «Iar după cîtăva vreme, cînd au rădicat Dumnezeu schiptrul Domnii mele, Eu smeritul robul lui Hristos, Ion Petru Voievod, împreună cu fiul meu Marco Voievod, văzut-am că de multă vreme stă nesăvîrșită această sfîntă casă și am dorit cu osîrdie, din îndemnare dumnezeiască ca să se săvîrșească această sfîntă mare biserică.

Pentru aceea o am și săvîrșit și cu plumbul o am acoperit și o am zugrăvit și cu toată podoaba o am înfrumusețat desăvîrșit, în zilele arhiepiscopului chir Varlaam.

Și încă am adaos lîngă ctitori și Domnia mea sfintei și marei biserici: baltă Săltava și cu un vad de moară la Căscioare și hotarul care iaste la Deal să fie cu vinăriciul nestrîcat și neclătît în vécii...»¹¹

Astfel terminată, mitropolia din Tîrgoviște s-a bucurat de sprijinul aproape al tuturor voievozilor următori, care i-au făcut felurite danii și i-au purtat de grijă.¹² În clădirile sale a fost poate instalată, prin anul 1544, tipografia lui Dimitrie Liubavici, nepotul lui Bojidar, la care, ceva mai tîrziu, a lucrat și diaconul Coresi, dînd la iveală unele cărți de slujbă

8. Pentru înfățișarea arhitectonică a fostei Mitropolii din Tîrgoviște, să se vadă: Sp. Cegăneanu, *Cîteva observațiuni în legătură cu vechea mitropolie din Tîrgoviște*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, VI (1913), pp. 123-127; N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia, I*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXI (1929), pp. 135-139 și fot. 111-118; Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, pp. 11-12.

9. Cf. actul lui Moise Vodă din 1 oct. 1529 (*Documente privind Istoria Romîniei: Veacul XVI B. Țara Romînească*, vol. II (1526-1550), București, 1951, p. 75).

10. *Documente privind Istoria Romîniei. Veacul XVI. B. Țara Romînească*, F (1501-1525), București, 1951, p. 161.

11. Arhiv. Stat., *Condică nr. 127*, f. 21 v; Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 6.

12. Pentru astfel de donații, vezi Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, pp. 13-21.

bisericească. Înăluntru zidurilor sale, s-a îngropat în toamna anului 1580, mitropolitul Anania,¹³ cel ce prin diata sa din 15 septembrie 1573,¹⁴ reinnoită la 22 septembrie 1580,¹⁵ îi hărăzise satele Săcuieni și Sirbi, de lângă Tîrgoviște.

Sfîrșitul veacului XVI și începutul celui următor, aduc vechii mitropolii tîrgoviștene unele zile grele. În anul 1595, oștile lui Sinan Pașa, în urmărirea lui Mihai Viteazul, după lupta de la Călugăreni, ajung la Tîrgoviște și o ocupă. Aci, ele își fac întărituri, însă către începutul lunii octombrie, aflînd că Mihai, cu ajutor primit de peste munți, se apropie de Capitală. o părăsesc, îndreptîndu-se spre București. Deși n-a fost atinsă de focul ce a cuprins orașul în timpul înclășării dintre creștini și garnizoana turcească lăsată aci, totuși slîntul lăcaș n-a scăpat fără oarecare stricăciuni pricinuite de acest moment greu din viața Tîrgoviștei.¹⁶

Acestea au fost poate reparate de voievodul Radu Șerban (1602-1611), deoarece el a putut să-și îngroape aci pe «mama sa Maria și un cocon al Domniei Sale, Ion Basarab Voievod».¹⁷

La aceste reparații a ajutat probabil și jupanița Maria din Florești, care în anul 1604 i-a hărăzit satele Orehovița și Bolboșani,¹⁸ și și-a îngropat aci, în pronaosul bisericii mitropolitane, pe unul din feciori, Radu biv vel clucer, ucis de «niște răi păcătoși și tilhari, care au năvălit din munți asupra satului Nămăești și l-au lovit și l-au omorît».¹⁹

Adusă în bunăstare, mitropolia tîrgovișteană îndură în iarna anului 1611 un alt pirjol. Este vorba de jalul și stricăciunile făcute de ostașii lui Gabriel Bathory (1608-1613), craiul Ardealului, care în urma năvalei acestuia în Țara Românească, ocupă Tîrgoviștea pentru timp de aproape trei luni. Mărturii contemporane arată că aceștia au făcut multe «ticăloșii și vârsări de sînge și profanări de biserici și jaluri de minăstiri», cărora le-au «furat giuvaerele», le-au răscolit mormintele, căuțind «bogății de aur», le-au luat plumbul de pe acoperișuri și le-au jefuit de orice lucru de preț.²⁰ De această urgie n-a scăpat nici mitropolia, căci în două acte din 17 și 21 septembrie 1619, se spune că la Boboteaza anului 1612 «strănsu-se-au la sobor... toți arhieriei: perintele nostru vlădica Luca mitropolitul de în Tîrgovișt(e) și a toat(ă) Țeara Românească și părintele Mateiu Mireul... și piscupul Efrem al Rînnicului... și Chiril al Buzăului... și cu alți egumeni și părinți» și toți și-au «plîns jalbele și răotățile, cine

13. Pr. Nicolae I. Șerbănescu, *Mitropolitul Anania*, în *Glasul Bisericii*, an. IX (1950), nr. 9-10, p. 44.

14. *Documente privind Istoria Romîniei. Veacul XVI. B. Țara Românească*, vol. IV (1571-1580), București, 1952, pp. 120-121.

15. *Ibidem*, pp. 488-490.

16. Cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile Romînici*, I, p. 117.

17. *Documente privind Istoria Romîniei. Veacul XVII. B. Țara Românească*, vol. II (1611-1614), București, 1951, p. 420.

18. *Documente privind Istoria Romîniei. Veacul XVII. B. Țara Românească*, vol. I (1601-1610), București, 1951, pp. 141-142.

19. *Ibidem*, p. 475.

20. V. Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602-1611)*, București, 1926, pp. 68-69.

ce sărăcie au avut de unguri, cînd au venit cu Batăr Găbor craiul aicea în țear(ă)». ²¹

Retrăgîndu-se armata craiului, biserica mitropoliei se va fi refăcut așa cum se va fi putut, astfel că la 19 mai 1615, ea a fost în stare să găzduiască un «sobor duhovnicesc», alcătuit din ierarhii țării și unii prelați greci, allăți atunci în țară, care sobor a închinat Mînăstirea Stănești din Vilcea la Patriarhia din Alexandria. ²² Tot cam în acest timp — anii 1614-1615 — ea a văzut predicînd de mai multe ori înlăuntruul său pe vestitul patriarh Chiril Lucaris († 1639), cospete al voievodului Radu Mihnea (1611-1616) și al mitropolitului Luca (1603-1629). ²³

Se pare însă că reparațiile aci amintite n-au fost destul de cuprinzătoare față de stricăciunile ce vor fi fost pricinuite slîntului lăcaș de ostașii lui Gabriel Bathony și de aceea, în timpul domniei lui Matei Basarab (1632-1654), s-a simțit nevoia alteia mai însemnate. Acest evlavios voievod, împreună cu soția sa Elina Doamna, a invelit-o din nou cu plumb, i-a înlocuit «cadrele de marmoră ale ferestrelor din vremea lui Neagoe Basarab cu cadre lucrate în stil gotic» și a făcut «și alte reparații radicale bisericii». ²⁴

Înlățișarea mitropoliei din Tîrgoviște după reparațiile făcute de Matei Vodă este prinsă în cunoscutele note de călătorie ale diaconului Paul de Alep, însoțitorul patriarhului Macarie al Antiohiei, în vizita întreprinsă de acesta în țările noastre. Aici, el o descrie în felul următor: «palatul mitropolitan e la un capăt al orașului tocmai lîngă zid și e foarte mareț. Îl înconjoară trei îngrădituri de lemn, avînd trei curți... Cea de a treia cuprinde un scump edificiu, întreg de piatră, în care intri prin porți mari, în fața cărora e prea frumoasa biserică, ce nu-și are pereche în aceste părți, afară numai de biserică mitropolitană a Cazacilor, amîndouă fiind zidite după modelul Sfintei Sofii: înalte, vaste, sprijinite pe mai multe coloane, foarte importante. Ea se imparte în trei secțiuni: Întîi e nartextul exterior foarte spațios și cu mai multe cupole; de aci prin o a doua ușă intri într-un alt nartex deasemenea spațios și oarecum elegant; în fine prin o a treia ușă, intri în mijlocul bisericii, care e de dimensiuni vaste și cu o mare cupolă deasupra, în centrul căreia atîrnă un voluminos candelabru. Aci sînt trei tabernacole sau capele foarte înalte și frumoase. Acel din centru e spațios și are multe strane așezate în jur.

Iconostasul și crucile sînt foarte mari. Sfășnicile, de lemn poleit, se disting prin eleganța formei. Ferestrele din jur sînt numeroase; mai sînt și altele în cupole, tot înfrumusețate cu cercevele lustruite. Strana domnului e la mîna dreaptă, cum intri, în colț. Alătura este strana arhiereului, în care stătea totdeauna patriarhul nostru. În colțul opus este strana

21. *Documente privind Istoria Romîniei. Veacul XVII. B. Țara Romînească*, vol. III (1610-1620), București, 1951, pp. 418, 424.

22. *Documente privind Istoria Romîniei. Veacul XVII. B. Țara Romînească*, vol. II, p. 392.

23. Pr. Nicolae M. Popescu, *Chiril Lucaris și ortodoxia romînă ardeleană*, București, 1946, pp. 8 și următoarele.

24. Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 7.

mitropolitului local. Tot jurul bisericii e cuprins cu strane, iar pereții sînt acoperiți cu picturi vechi. Locul unde ședea doamna era în al doilea nartex, în care se aflau strane pentru ea și suita sa. Biserica e înconjurată de grădini cu trandafiri și cu frumoase straturi de diferite flori. În vecinătatea tabernacolului nordic e o piatră pentru apă, de o frumusețe uimitoare; înaltă, voluminoasă și grea. Numărul cupolelor mari și mici e douăsprezece,²⁵ cu tot atâtea cruci poleite. Dinaintea ușii e o frumoasă fîntînă, și afară din poarta curții o altă asemenea.

Apartamentele mitropolitului sînt foarte înalte, așezate spre răsărit. În edificiu te sui pe o scară lungă, ridicată pe arcuri, cu perspectiva la biserică, la curte și la întinsa grădină. Toți pereții sînt zugrăviți cu minunile creațiunii pămîntului și mării, cu descrierea Ierusalimului și a mînăstirilor sale, cu aceia a muntelui Sinai..., aceea a Sfintului Munte cu cele 24 mînăstiri ale sale în fața mării, toate lămurit și în proporții mari. Apoi intri în prima cameră de primire a mitropolitului, lungă și lată, cu o masă imensă în mijloc, cu o sobă de olane colorate și cu numeroase ferestre gotice, ce dau spre grădină. După aceea intri într-o frumoasă sacristie, foarte elegantă, în care deasemenea e o sobă de olane. Aci sînt cuiere pentru blane, giubele etc. Interiorul acestor apartamente e de curînd zugrăvit, în diferite chipuri, cu portrete de ale sfinților. De aci intri în comoară, unde mitropolitul își ține vestminte, vase, mitre, cîrja, vase de argint etc. Acolo sînt atîrnate candelile și policandre, turnate în aur și argint și ornate cu sîrmă de aur, frîie, săbii, buzdugane și alte arme... Din comoară intri într-o cameră de primire cu o galerie exterioară, arcată deasupra, dînd spre grădină și avînd în față o fîntînă cu apă curgătoare. Aci se prinzește în timp de vară. De aici, te poți scobori în grădina cea mare, pe care nu o cuprinzi cu ochii de la un capăt la celălalt. Toată e umbrată cu nuci mari, jumătate plantată cu vie și trandafiri, iar restul cu meri, zarzări, gutui, cirești, damaschini etc., zarzavaturi, precum mazăre, bob și altele.

Consistoriul e afară din biserică. Toată lumea recunoaște că locul cuprins între zidurile ce înconjur palatul cu grădiniile, ar fi suficient pentru un mare oraș...»²⁶

Între anii 1636-1652, deci tot în timpul domniei lui Matei Basarab, a funcționat «întru cinstita casă a Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos» din Tîrgoviște, o tipografie care a dat la iveală mai multe cărți, din rîndul cărora a făcut parte și Pravila cea mare, tipărită în anul 1652.²⁷

Mitropolia tîrgovișteană însă n-a avut noroc să se bucure mult timp de această splendoare și înflorire, din pricina tulburărilor și jafurilor abătute asupra Tîrgoviștei în timpul cunoscutei răzvrătiri a seimenilor și dorobanților, din timpul domniei lui Matei Basarab și a urmașului său, Constantin Șerban (1654-1658) și din pricina răscoalei lui Mihail Radu (Mihnea III) (1658-1659) contra turcilor. Aceste vremuri tulburi au revărsat

25. În realitate erau numai 8.

26. *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările Romîne, 1653-1658*, București, 1900, pp. 91-94.

27. *Bibliografia romînească veche*, 1, pp. 158, sq.

din nou asupra bătrînului oraş multe suferinţe. Fosta capitală şi-a văzut iarăşi slintele lăcaşe jefuite, iar palatul domnesc dărîmat. Curtea domnească de aici rămîine pustie vreme destul de îndelungată, ceea ce, desigur, a contribuit «în mare parte şi la strămutarea mitropoliei în Bucureşti», făcută în mod oficial în anul 1668.

O lună şi jumătate mai înainte de aceasta, la 25 aprilie 1668, se îngropa aici, în mitropolia din Tirgovişte, Vlădica Ştefan al Ungrovlahiei, cel care cu un an în urmă — în 1667 — îi dăruise un clopot.²⁸

Zilele tulburi abătute asupra Tirgoviştei au avut urmări şi pentru ctitoria lui Neagoe vodă. Rămasă, după 1668, în grija unui dichiu, ea a fost mai întii lipsită de măreţia slujbelor de altă dată şi mai apoi, bunăstarea în care o adusese Matei Vodă a făcut loc încetul cu încetul, alteia de dărăpănare. Această stare de lucruri a durat pînă în vremea lui Constantin Brîncoveanu, care «insullă o nouă viaţă Tirgoviştei, prin repararea curţii domneşti şi mutarea scaunului domnesc aci».

În timpul cînd el făcea aceste reparaţii, mitropolitul Teodosie se apucă şi preînnoieşte «întreaga clădire a mitropoliei», aşa cum reiese din următoarea pisanie :

«Această sîntă şi dumnezeiască mitropolie, fiind începută şi ridicată de blagocesiivul şi răposatul întru Dumnezeu Ion Neagoe Basarab Voevod, neajungînd să o isprăvească de tot, o au săvîrşit răposatul întru Dumnezeu Io Petru Voevod, care cu plumb o au acoperit şi o au zugrăvit de mulţi ani, precum arată pisania lor. Iară pentru rele schimbări a vremilor, întîmplîndu-se de au pierit tot plumbul după biserică şi rămîinînd descoperilă cităva vreme s-au stricat de ploaje toată podoaba zugrăvelii, pînă ce o au acoperit iar cu plumb, a doua oară, Io Matei Basarab Voevod. Deci cînd au fost acum, în zilele prea luminatului şi înălţatului domn Ion Constandin Basarab Voevod... iar sîntia sa părintele chir Teodosie, fiind mitropolit al Ungrovlahiei, văzînd zugrăveala acestei slinte mitropolii învechită şi de tot stricată, n-au putul suferi să se strice pomenirea acelor mai sus zişi răposai buni ctitori, ci cînd au fost la treizeci şi nouă de ani din vlădicia sîntiei sale, cu vrerea bunătăţilor lui Dumnezeu, s-au îndemnat Sîntia sa de au zugrăvit acum a doua oară biserica cea mare, cu altar şi tînda cea mică şi încă mai făcînd Sîntia Sa şi alte înori pe din afara bisericii. Care cheltuială s-au făcut de Sîntia Sa din veniturile Sfîntei Mitropolii ce sînt din daniile acelor deapurare pomeniţi ctitori, pe care Dumnezeu cel ce să proslăveşte întru această sîntă casă, ierte-i şi să-i pomenească întru împărătia Sa. Căreia împărătie şi nespūsă bucurie să-l facă pe Sîntia Sa părtaş întru vecinicile bunătăţi. Şi s-au înfrumuseţat cu toată podoaba zugrăvelei, desăvîrşit, precum să vede în anul 7216 (1707), septembrie 30, zugravi : Niculaie i Radu».²⁹

Murind, desigur, vlădica Teodosie, vel paharnicul Enache Văcărescu — în anul 1709 — a isprăvit ceea ce mai rămăsese de lucrat. Participarea lui la această reparaţie este arătată de următoarea pisanie : «Întru slava

28. N. Iorga, *Inscripţii*, I, pp. 117-118, 122-123.

29. Pisania azi nu mai există. Textul ei a fost însă copiat de Pr. Grigore Muşceleanu, în 1873 (vezi V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, pp. 8-9; N. Iorga, *Inscripţii*, I, p. 117).

Înălțării Tale Mintuitorule Hristoase, ale Tale dintru ale Tale aduce robul tău Enache Văcăreșcu vel paharnic. Podeaua din acest sfânt lăcaș, cu zugrăveala, cu pardoseala și lacerea chiliilor despre miază noapte, din clopotniță pînă în loșorul caselor celor vechi, în zilele prea luminatului domn Ion Costantin Brîncoveanu Voievod, spre veșnica lui și a părinților lui pomenire 7217 (1709)». ³⁰

Din cuprinsul acestor două pisanii reiese că lucrările de restaurare din timpul vlădicăii Teodosie au început înainte de 30 septembrie 1707 și au durat pînă în anul 1709; că acum s-a rezugrăvit sfîntul lăcaș și s-a pardosit, s-au meremetisit parte din chiliile și s-au făcut «și alte înnoiri pe dinafara bisericii». Din rîndul acestora din urmă face parte desigur și acel «pridvor brîncovenesc» cu stîlpușori de piatră sculptată, adăugat de mitropolitul Teodosie înaintea ușii de intrare în tinda bisericii, care pridvor a durat pînă la dărîmarea vechii mitropolii, în secolul trecut. Tot din epoca brîncovenească este și frumoasa tîmplă sculptată și decorată cu vulturul lui Șerban Vodă Cantacuzino, din care tîmplă se păstrează fragmente pînă azi.

În această vlădicească reședință, astlel preînnoită, mitropoliții lui Brîncoveanu: Teodosie și Antim și chiar și alții după aceea, și-au petrecut parte din timpul păștoriei lor. Aici, cam în acest timp, s-au îngropat: patriarhul ecumenic Dionisie, mort la 22 septembrie 1696, Scarlat Mavrocordat, fiul Exaporitului și ginerele lui Brîncoveanu, decedat la 28 iulie 1699, Bălașa Cantacuzino, soția lui Ștefan Brîncoveanu, decedată la 23 decembrie 1711, precum și alte persoane care au avut legătură cu vechea mitropolie din Tîrgoviște. ³¹

În timpul domniei lui Brîncoveanu, mitropolitul Antim Ivireanul reînființează în clădirile mitropoliei din Tîrgoviște vechea tipografie domnească, dînd la lumină — între anii 1709-1715 — cărți de slujbă și de doctrină ortodoxă în limbile greacă și romînă. ³²

După tragicul sfîrșit al lui Brîncoveanu și al mitropolitului Antim, vlădicăii Ungrovlahiei renunță aproape cu totul a-și mai petrece parte din timp la Tîrgoviște. În această situație, starea de dărăpănare începe a-și face iarăși loc printre acareturile și biserica fostei reședințe mitropolitane. Spre sfîrșitul veacului XVIII, această stare era destul de avansată, de aceea, mitropolitul Dositei Filitti a purces la lacerea unor «reparațiuni mai urgente». Purtător de grijă al lor a fost ierodiaconul Climent, economul Sfîntei Mitropolii, așa cum reiese din pisania pietrei lui de mormînt, unde — între altele — se spune că prin «usteniiala acestuiași răposat, Climent iconom... s-a preînnoit și din nou s-a făcut cele mai multe din împremuirile acestei mitropolii Tîrgoviște, care ajunseseră mai la dărăpănare». ³³

30. V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 9.

31. *Ibidem*, pp. 9, 22, 23, 24; N. Iorga, *Inscripții*, I, pp. 118, 119-122.

32. Vezi Pr. N. Șerbănescu, *Antim Ivireanul tipograf*, în *Biserica Ortodoxă Romînă*, LXXIV (1956), pp. 734 sq.

33. V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 22. Ierod. Climent decedase în luna mai 1799, iar piatra de mormînt i s-a pus cu cheltuiiala mitropolitului Dositei Filitti, în anul 1812.

Două decenii mai apoi, într-o catagrafie a acestui sfânt lăcaș, din 5 iulie 1819, — în care se face amintire și de reparațiile de sub vlădica Dositei, — se spun următoarele cu privire la starea lui: «Mitropolia din Târgoviște, care iaste făcută de Neagoe Vvd. la leat 7018 (sic) și isprăvită de Pătru Vvd., unde să prăznuește hram Sfintei Înălțări, care biserică are opt turle, este învălită cu plumb peste tot, care acoperiș s-au mermetisit cu tinichea de Preaosfinția Sa părintele mitropolit Dositei; are jghiaburi înprejur tot de tinichea vopsite mohorit; tencuită alb pă din afară; ferestrele toate cu geamuri; ferestrele cele mari de jos cu fiară în șatrang; învonu din naintea bisericii învălit cu tinichea vopsită mohorit; înlăuntru biserică are zugrăveală veche și ștearsă pă alocurea, are jețurile toate și celelalte ale bisericii». Clădirile din jurul bisericii se înfățișau așa: «Curtea dă zid înprejurul mitropoliei, însă în zidul curții, despre răsărit sînt casele arhieresti pă pivnițe cu două case mari, cu două cămări, odăi pentru feciori, cu tindă cu două umblători, cu foisor mare, în care este o masă mare de lemn cu picioare; pardoseala dă cărămidă, mai toată stricată, fără uși, fără paturi, numai la trei uși, podite cu uluci pă grinzi, care podeală cea mai multă putredă, căpriori vechi și cei mai mulți putrezi; acopermint de ulucă nou, dar rară cu totul și să privede printr-însa. Alte două case tot sus pă pivniță în rîndul caselor arhieresti cu cămăruță mică de uluce, cu tindă, cu prinblare, cu foisor foarte mic și stricat. Acestea au paturi, sobe și uși, pardoseala iarăși (de) cărămidă, dar stricată, poditul iar pă grinzi, dar și acestea, dintr-insele putrede; acoperiș tot una cu cele arhieresti; grinzile vechi putrede; ulucă noă, dar curge printr-însa. Dentr-aceste case și pân'în colțul zidului măi este o chilie, jos cu tinda ei, dărămată cu totul. Alătura mai este o casă mare, ce din vechime îi zice trapezărie, iar acum este făcută grajd, fără grinzi, fără podeală, fără pardoseală, fără sobe, decît o ușă veche stricată; înveliș(ul) merge tot una cu casele cele arhieresti, căpriori vechi, prăpădiți; deasupra tot cu ulucă noă, dar bătută rar fără seamă și multă fără cuie, care învăliș de acum au început a se scoroji. Pivnița cea mare de dedesuptul caselor este boltită, cea mică cu grinzi și cu două beciuri; în gîrlieciu pivniții, ușile stricate; alte trei beciuri, ce caută spre curte.

În rîndul zidului despre miazănoapte, din casele arhieresti spre apus sînt șapte chilii: trei tăvănite, de ulucă, dar cam putredă din pricina ploilor, iar patru boltite, ca și boltele, din pricina ploilor, sînt slabe, cu trei tinzi și cu șase cămări, cu patru prinblări; este și un șopron cu noă stîlpi de zid. Despre apus este o chilie mare și alta mică cu tindă, cu cămară și cu prinblare, însă aceste două case sînt tăvănite, pardosite cu scînduri, chilia cea mică, iar cea mare cu cărămidă; sînt fără paturi, cu sobe în toate odăile, iar din tavan rupt un petic. Înveliș(ul) este într-un căprior la toate odăile dintr-acest rînd; învăliș nou, dar rară bătută șindrila. Clopotnița învălită jumătate cu ulucă, iar jumătate cu șindrila de brad; are patru clopote, podul bun, scîndurile bune; are și ușă lîngă scara clopotniții; sînt două beciuri lîngă clopotnița, fără uși, învăliș cam putred. În rîndul zidului despre amiază zi este bucătăria cu cămara ei; magopia cu cămara ei și altă magazioară i o chilie cu beci de desupt.

Acestea toate fără uși și înlăuntru cam stricate, acoperămînt bun, dar tot rară bătută (șindrila). Scările caselor i tencuiala odăilor celor arhieresti și la celelalte, fiind fost stricate, s-au dres acum și sînt bune.

Curtea de al doilea, alătura cu clopotnița, despre miază zi, este un grajd fără podeală, fără pardoseală, înveliș bun. Împrejurul curții, făcut acum, uluci noi, dar unele înpistrite cu vechi. Poarta cea mare de afară veche și cam putrezi bulamacii, cum și șindrila; iar poarta cea mică de supt clopotnița este bună. Alătura portii, în curtea cea din afară, este o casă cu trei odăi de nuele șindrilită.

Împrejurul mitropolii este o grădină mare cu pruni și cu alți pomi, cu gardurile cu pari despicați, făcut nou.

Înlăuntru, în grădină, despre miază noapte, este o bisericuță de zid, numai cît un paraclis, care să numește din vechime bolniță; acoperiș vechi și curge într-însa; înlăuntru n-are nimic; părăsită, sfîntul preastol dat jos.³⁴

La mai puțin de doi ani după facerea acestei catagrafii, de trei ori seculara mitropolie a avut de îndurat suferințe și din partea eteriștilor lui Alexandru Ipsilante, care, în aprilie 1821, întărind Tîrgoviștea pentru rezistență împotriva turcilor și neavînd gloanțe îndestulătoare, a dezvelit-o, luîndu-i tabla de plumb de pe acoperiș, pentru confecționarea acestora.³⁵

Această stricăciune însă nu i-a fost de ajuns acum. Străvechiului lăcaș de închinare i-a fost dat să vadă încă unul din episoadele tragice din viața neamului nostru. Înlăuntru zidurilor sale, către jumătatea lunii mai din același an, 1821, a fost închis Tudor Vladimirescu, fiind dat în paza lui Vasile Caravia, după ce fusese adus aci călare «pe un cal prost, cu picioarele legate sub burta calului». După unele mărturii, Tudor ar fi fost chiar ucis «în fundul curții mitropoliei, unde ședea și egumenul Chiril».³⁶

Între timp, tabla de plumb luată de eteriști a fost înlocuită cu «fier vechi vopsit», cum reiese dintr-o catagrafie întocmită la 23 aprilie 1823, cînd zestrea străvechei mitropolii s-a dat în seama economului Gheorghe, protopopul fostului județ Dîmbovița.³⁷

Prin anul 1831-1832, Eforia Școalelor plănuia înliințarea unei școli naționale în unul din acareturile mitropoliei din Tîrgoviște, însă, pînă la urmă, renunță la acest plan, deoarece i s-a părut că reparația lui ar costa prea scump.³⁸

În anul următor — 1833 — i s-au făcut unele mici reparații la tabla de pe acoperiș,³⁹ iar în 1835 s-a rînduit îngrijitor al ei monahul Eftimie Fundățeanu.⁴⁰ Trei ani mai tîrziu, la 10 iunie 1838, acesta raporta Ocîr-

34. Arhiva Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 2863* (f. 7/1819) (Delă alingătoare de facerea catagrafiilor sf. Mitropolii Tîrgoviștea... și meremetul trebuincios la încăperi și biserică...).. ff. 2, 5, r.v.

35. Andrei Oțelea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești, 1821-1822*, București, 1945, p. 254.

36. *Ibidem*, pp. 299-300.

37. Cf. Arhiva Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 2863*, ff. 13, 16.

38. V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 9.

39. Arhiva Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 2863*, f. 30.

40. *Ibidem*, ff. 31 sq.

muirii Sfintei Mitropolii că «toate zidurile acestei case, precum și odăile dă lăcuința oamenilor, ce să allă stăruind într-însa», au ajuns «la dărăpănare cu totul, din pricina picăturii, aflându-se învălișul stricat»; că la orînduirea sa de-abia a găsit două odăi, «în care puteam să stăruesc», și «că cutremurul din iarna anului 1838, «apucîndu-le în stare proastă, le-au zdrobit atît, încît aduce groază dă a le privi cinevaș».

Acum, nemaiavînd nici el unde «stăruî», fiind «toate odăile dărăpănate foarte», roagă Ocîrmuirea Sfintei Mitropolii să facă «deocamdată oarecare meremet sau din nou a să clădi cinci șase încăperi», căci altfel «nu mai este mijloc de a mai lăcui cinevaș acolo».⁴¹

Jalba aceasta a rămas fără urmări. Între timp însă, starea de dărăpănare din fosta reședință mitropolitană continuă să crească. De aceea, arhimandritul Agapie Suțul, care în noiembrie 1838 luase conducerea acestui sfînt lăcaș, scria la 18 mai 1842 economiei Sfintei Mitropolii, arătîndu-i că «clopotnița sfintei mitropolii din Tirgoviște să allă în stare foarte proastă, din pricina cutremurilor urmate în leaturile trecute» și că atunci «cînd să trag clopotele amerintează pericol». Totodată, arată că și casele arhieresti s-au dărăpănat foarte rău, «căzînd dă multa zăpadă ce au fost» și că, la vreme de ploi, pivnița cea mare, allată sub ele, se umple de apă, rugîndu-se a se lua măsurile necesare.⁴²

La această întîmpinare, mitropolitul Neolit, în ziua de 23 iunie 1842, răspunde că, potrivit unui proiect făcut în iunie 1840, în Obșteasca Adunare, «meremeturile trebuiesc a să începe întiiu de la încăperile din Sfînta Mitropolie, iar nu a să protimisi cele după alară. Cu toate acestea, cele mai mici și de neapărat trebuincioase, nu să cuvine iarăși a să lăsa în dărăpănarea, ci cîte puțin și treptelnicește, rînduri, rînduri să să facă mai întiiu acelea ce nu pot suferi întîrziere».⁴³

Nici de data aceasta nu s-au făcut reparațiile solicitate și mitropolitul Neolit, văzînd starea de dărăpănare crescînd și temîndu-se poate să nu se înstrăineze lucruri din zestrea lostei mitropolii, a pus să i se facă o nouă catagrafie, ceea ce se și săvîrșește la 10 august 1842. De aici allăm că acum starea sfîntului lăcaș era următoarea: «Clopotnița este dă zid din temelie pînă sus, cu 4 clopote, din care cel mare este spart; învelită cu șindrilă veche și pică într-însa; zidul este crăpat despre toate părțile pînă jos în boltă și cînd să trag clopotele să mișcă lemnele pe care sînt așăzate.

Biserica este dă zid din temelie pînă sus, cu opt turle învelite cu plumb și pă jos boltite i anvonul, și la ușa cea mică din stînga învelite cu table de hier, văpsite roșu, altarul iarăși cu plumb, cu zece cruci de hier și paftale poleite; bolta oltarului este crăpată d'asupra și în

41. *Ibidem*, f. 102.

42. *Ibidem*, ff. 137, 140, și *Dosar nr. 2876* (f. 112/1842). *Pricinile Mitropolii Tirgoviștii*, ff. 2-4.

43. Arhiva Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 2863*, f. 143.

biserică despicați pereții de bolte și pă alocurea căzută și tencuiala, precum și în tinda cea mare dărămată tencuiala și zugrăveala și anvonul este crăpat și despicat de cutremur». ⁴⁴

Mai către sfârșit, catagrafia de față arăta că «starea caselor arhieresti i a tutulor odăilor du prin prejur(ul) bisericii și a curții din afară», față de cea din 1838, ajunsese acum la «mai multă dărăpănare, încit de la casele arhieresti au căzut tot învelișul jos și nu mai poate ședeă nimine într-insele». Celelalte case «care vin în rindul acestora sint și cu șindrila putredă și cu pereții crăpați, plouind înlăuntru! lor», încit «nu li să mai poate face meremet, fiind cu totul dărăpănate și în proastă stare».

Totodată, se arăta că «grădina cea mare, care să allă de jur împrejurul bisericii, este cu împrejmuire de gard prost și stricat în toate părțile, fiind putred și acela de poate intra într-însa și vite și tot, ori pă unde vor vrea». ⁴⁵

După facerea acestei catagrafii, arhimandritul Agapie, prin două rapoarte din 31 august ⁴⁶ și 4 septembrie 1842, ⁴⁷ cerea Sfinței Mitropolii să repare cel puțin clopotnița, unele camere mai puțin ruinate, și împrejmuirea grădinii. Acestor rapoarte, la 2 decembrie 1842, mitropolitul Neofit le răspunde, arătînd că «starea casii de aici, acum nu iartă ca să se apuce de acest fel de meremeturi; rămîne ca să se facă în vreme de vară și cînd casa va fi înlesnită despre cheltuieli; dar ca să nu se întîmple vreo dărimare clopotniței și să pricinuiască ori vreo primejdie sau sfărîmarea clopotelor, Noi și de am mai zis prin grai iconomii ca să nu să mai tragă cele mari clopote, spre a nu să aduce clătire zidirii, din care apoi să se întîmple și cădere, dar acum poruncim iconomii ca cele mari clopote, de va fi cu puțință să se dea jos și să se puie în bună păstrare, iar unul mai mic, va rămîne de a să trage». ⁴⁸

În anul următor, 1843, îngrijitorul Agapie arhimandritul, cerea Sfinței Mitropolii să se dregă «tablile de plumb după turnul cel mare al sfinței mitropolii de aici, aflîndu-să stricate» de mai înainte vreme. ⁴⁹ Mitropolitul Neofit îngăduia ca la acest meremet să se folosească din tabla de plumb, rămasă de la reparația ce de curînd, se făcuse mitropoliei din București. ⁵⁰

În anul 1844, domnitorul Gheorghe Bibescu, vizitînd orașul Tirgoviște, în legătură cu restaurarea minăstirii Dealu, a pus de s-au făcut și unele măsurători ale mitropoliei cu «ecareturile» sale, poate în vederea unor eventuale reparații. ⁵¹

44. *Ibidem*, f. 162.

45. *Ibidem*, f. 165.

46. *Ibidem*, f. 171, și *Dosar nr. 2876*, ff. 12-13.

47. *Ibidem*, f. 173.

48. *Ibidem*, f. 179, și *Dosar nr. 2876*, f. 14.

49. *Ibidem*, f. 208.

50. *Ibidem*, f. 211.

51. Arhiva Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 2882* (f. 108/1844) (*Priciunile Mitropolii Tirgoviștii*), f. 14.

Doi ani mai târziu, la 1846, o parte de circa două pogoane și jumătate din grădina mitropoliei era luată de conducerea orașului Tîrgoviște, pentru facerea unei piețe, spre a se muta aici târgul de afară. Astfel, se micșora grădina, care, cu aproape două veacuri în urmă, încintase pe diaconul Paul de Alep. Cu timpul, hotarul acestei părți cedată acum, s-a tot mutat spre cea rămasă mitropoliei, care pînă la urmă, s-a văzut simțitor micșorată.⁵²

În 1881, fosta mitropolie este vizitată de scriitorul Ion Slavici și arhitectul G. Mandrea, însărcinați de ministrul V. A. Ureche cu cercetarea vechilor monumente din țară. Cu acest prilej, ei raportau că sîntul lăcaș a fost stricat «prin restaurări și reparaturi»; că, la început, se pare că el a avut numai patru turle, dar mai apoi, adăogîndu-i-se partea din față, i s-au mai făcut aici încă patru turle, «însă în același stil cu cele vechi»; că în urma acestui adaos, «biserica a eșit prea lungă și a pierdut totodată și unitatea ei arhitectonică».

În același timp ei arătau că «în zilele noastre biserica s-a reparat într-un mod imposibil: s-a dat tencuiala jos și s-a pus alta în locul ei, ba molosul s-a lasat împrejurul zidurilor, încît biserica, și altfel nu destul de înaltă, a rămas în groapă și apa de ploaie se scurge în biserică». Cu toate acestea, ei constată că «biserica se allă în stare destul de bună și nu are trebuință de cît de mici reparaturi», al căror deviz se ridică la suma de 341,50 lei. Cer totodată, «să se rădăce pămîntul de d'împrejurul bisericii, ca intrarea să fie în același nivel cu terenul».⁵³

Nu se știe dacă s-a dat urmărire propunerilor lor, dar se poate bănui că sîntul lăcaș se năruia din ce în ce mai rău. Din această pricină, prin anul 1889, el s-a dat în «restaurare științifică» arhitectului Lecomte de Noüy. Potrivit sistemului său de restaurare, acesta a dărîmat toată biserica, începînd în vara anului 1893,⁵⁴ construcția alteia noi. Astfel, vechea mitropolie din Tîrgoviște, care timp de aproape patru veacuri, a fost martora multor fapte din viața poporului nostru, dispăre de pe fața pămîntului.

Cu prilejul dărîmării, s-au distrus aproape toate «mărturiile istorice aflate în biserică». N-au fost cruțate nici mormintele. Ceea ce a mai rămas din aceste mărturii, s-au adunat într-un muzeu care a luat ființă pe lîngă mitropolie.

Clădirea noii biserici, care «este o reconstituire ipotetică» a celei vechi, a durat vreme de patru decenii.

52. Vezi Arhiva Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 2889* (f. 4/1846) (*Locul cerii de orașanii tîrgovișteni din grădina Sf. Mitropolii de acolo pentru piață*), *passim*, și *Dosar nr. 2894* (f. 35/1852) (*Imperijuirea trebuincioasă la grădina mitropolii din Tîrgoviște și a bisericii*), *passim*.

53. *Monumente naționali. Monastiri și biserici ortodoxe. Raporturi de la comisiunile întocmite pentru cercetarea lor*, II, București, 1882, pp. 210-211.

54. Vezi Arhiva Sf. Mitropolii, *Dosar nr. 2900* (f. 23/1893). (*Restaurarea Mitropoliei din Tîrgoviște...*), ff. 1-10.

Ea a fost gata deabia în toamna anului 1933, cînd, în ziua de 23 octombrie, s-a sfințit cu deosebit alai.⁵⁵

Zidită din cărămidă aparentă, cu un pridvor deschis, cu coloane în față și pe lături, fără sinuri laterale, cu motive arhitectonice evidente în forma unei cruci grecești în partea superioară, în centrul căreia se ridică o bine proporționată turlă, ea rămîne totuși «cel mai important monument de artă, zidit în epoca contemporană, atît prin soliditatea lucrărilor făcute, cît și prin grija cu care s-au studiat toate elementele ei arhitectonice».⁵⁶

Astăzi, fosta mitropolie din Tîrgoviște, astfel renovată, servește ca biserică de enorie pentru una din parohiile tîrgoviștene.

Preotul NICULAE ȘERBĂNESCU

55. Vezi revista *Apostolul* (București), an. XI (1934), p. 35.

56. V. N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 10.

CANCELARIA MITROPOLIEI ȚĂRII ROMINEȘTI ȘI SLUJITORII EI PÎNĂ LA 1830

Mitropolia Țării Românești sau a Ungrovlahiei, ridicată astăzi la rangul de patriarhie, împlinește anul acesta șase secole de viață. Activitatea ei multilaterală a fost în cea mai mare parte consemnată în acte scrise păstrate cu venerație din veac în veac, spre aducere aminte. Și istoria patriei face adesea referire la ele. Se cade dar astăzi să ne aducem aminte și de aceia care s-au trudit să elaboreze aceste mărturii, să le păstreze și să ni le transmită nouă spre lauda lor și a neamului. Cancelariei mitropolitane și slujitorilor ei încercăm să aducem acum modesta noastră contribuție istorică.

BAZA TERITORIALĂ. Organizarea și funcționarea unei cancelarii depinde de întinderea teritoriului asupra căruia își exercită atribuțiile organismul pe care îl servește. În ceea ce privește cancelaria mitropolitană, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, aceste chestiuni nu sînt ușor de determinat. Totuși se impune o delimitare preliminară. În parte ea reiese din puținele acte pe care le avem încă de la început. Mitropolia Țării Românești a luat ființă, ca urmare a propunerilor făcute de însuși marele voievod al acestei țări, în urma hotărîrii sinodale din Constantinopol, luată în mai 1359. Aci se spune că marele voievod ceruse ca mitropolitul de la Vicina să fie mutat în țara sa. În actul sinodal de strămutare se aprobă această cerere și se trimite acolo cel de la Vicina «ca păstor și arhieru legiuit a toată Ungrovlahia», care va fi «preasfințit mitropolit a toată Ungrovlahia». Acesta trebuie să stea acolo în toată vremea, «întărind pe anaghoști din toată eparhia și enoria lui, ridicînd în treaptă ipodiaconi și diaconi și hirotonisînd preoți și luînd asupra-și toate judecățile deosebite din orice parte de acolo».¹

1. Humnuzaki-Iorga, *Documente*, I, pp. 2-3: ὡς ποιμὴν καὶ ἀρχιερεὺς γνήσιος πάσης Οὐγγροβλαχίας...; ὁ ἱερωτάτος μητροπολίτης πάσης Οὐγγροβλαχίας...; ἀναγνώστας τε σφραγίζων ἐκ πάσης τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐνορίας αὐτοῦ καὶ ὑποδιακόνους καὶ διακόνους προβιάζων καὶ πρεσβυτέρους χειροτονῶν, ἐπιλαβόμενός τε καὶ πάντων τῶν ὁθενδήποτε διαφερόντων ταύτης δικαίων. În *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, veacurile XIII, XIV și XV, București, 1953, p. 14, sfîrșitul citatului de mai sus e tradus: «luînd pe mîna sa și toate drepturile, din orice parte ar fi, care o privesc».

În actul sinodal de numire cu aceeași dată, se spune precis că l-a dat «pe preasfințitul mitropolit al Vicinei... chir Iachint» cu învoirea «să facă în toată enoria și eparhia lui toate cite se cuvîn unui arhiereu legiuit». Această învoire e condiționată de obligația ca niciodată, nici în viitor, să nu se ceară arhiereu din altă parte decît de la Marea Biserică, condiție pe care a încuviințat-o și împăratul, față de care marele voievod «are înclinare curată și iubire». ²

Din toate acestea reiese clar că autoritatea mitropolitană se întindea peste toată Țara Românească. Dar noi nu știm cit era de întinsă această țară în anul 1359. Cert este că era în creștere. O mărturisesc înseși actele mitropolitane. Cu toate că mitropolitul Iachint, bătrîn și bolnav, făcuse Patriarhiei propunerea să fie numit un alt mitropolit «ca ierarh a toată Ungrovlahia» în locul său, ³ totuși, în octombrie 1370, sinodul socotește necesar să numească un al doilea arhiereu, «deoarece să întimplă să fie mult poporul acelei țări și chiar nemăsurat», prin trecerea vremii de la numirea celui dintîi. Este numit astfel dieheofilaxul Daniil Kritopulos, ca monah Antim, «mitropolit al unei părți a Ungrovlahiei, adică a unei jumătăți», fiind subordonat ierarhului existent de mai înainte, dar avînd sarcini similare. ⁴

Împărțirea țării sub doi arhierei este deci electivă, căci la mai puțin de doi ani, Iachint moare și situația se menține. În adevăr, prin actul sinodal din august 1372, în locul lui Iachint este numit Hariton, protosul Muntelui Athos. De data aceasta se spune explicit că mai înainte «a fost hirotonisit sfințitul mitropolit al unei părți a Ungrovlahiei chir Antim, ca arhiereu peste jumătate din toată Ungrovlahia», iar acum se numește «preacinstitul sfințit, ieromonah chir Hariton de la Cutlumus... mitropolit pentru o parte a Ungrovlahiei, anume peste acea jumătate pe care o ținuse chir Iachint; cealaltă parte însă să aibă arhiereu pe cel înainte așezat chir Antim». ⁵ Hariton are aceleași atribuții ca și predecesorul său, dar i se mai adaugă să hirotonisească «încă și episcopi», să așeze părinți duhovnicești și egumeni în cinstitele lăcașuri de acolo și să sfințească sfințele hramuri» și tot ce se cuvîne «adevăraților întii ierarhi». ⁶ Este clar că al doilea ierarh era statornicit.

2. Hurmuzaki-Iorga, *loc. cit.*, pp. 4-5: τὸν ἱερώτατον μητροπολίτην Βιτζύνης..; ποιεῖν ἐν πάσῃ τῇ ἐνορίᾳ καὶ ἐπαρχίᾳ αὐτῆς πάντα ὅσα ἀνήκει γνησίῳ ἀρχιερεῖ...; ἔχειν.. καθαράν εὐνοίαν καὶ ἀγάπην. Cf. și *Documente*, p. 15.

3. Hurmuzaki-Iorga, *loc. cit.*, p. 8: ἀρχιερέα πάσης Οὐγγροβλαχίας. *Documente*, p. 21.

4. Hurmuzaki-Iorga, *loc. cit.*, pp. 8-9: ἐπεὶ τοῦ ἔθνους ἐκείνου τοῦ τόπου πολλοῦ τυγχάνοντος καὶ ἀπεύρου σχεδόν... μητροπολίτης μέρους Οὐγγροβλαχίας, δηλονότι τοῦ ἡμισσεως, ἔχοντος ἀρχιερέα τὸν μετατεθέντα πρότερον ἀπὸ Βιτζύνης. *Documente*, p. 22.

5. Gr. Nandriș, *Documente slavo-române din mănăstirile Muntelui Athos*, București, 1936, pp. 17-18: ЧЪСТНЪШИИ СВАЩЕНЪШИИ ННОКЪ КЪРЪ ХАРИТОНЪ КЪТЪДМЪС... МΗΤΡΟΠΟΛΙΤ ЧАСТНЪ ДΓΟΒΛΑΧΙИ ИАВЪ ИАКО ПОЛОВИНЪ ОНО И ИАВЪ ИАКО АЖЕ ДРЪЖАШЕ ЧЪРЪ ИАКИНЪ; ИАКО ПРЪЧЕНЪ ПОЛОВИНЪ НМЪТН ДРХИΕΡΕА ПРЪДПОСТАВЛЕНАГО КЪРЪ АНΘΙΜΑ ΔΟΚΤΟΝΤЪ. *Documente*, p. 25-26.

6. Nandriș, *l. c.*, p. 19: иеще же и епископы... въ чьстныхъ нхъ обитъльехъ и свашченныхъ храмы свашченномъ прѣстолаѣ сѣдѣти. *Doc.*, p. 26.

Însă chestiunea nu se oprește aci. În același act sinodal de numire a lui Hariton apare o rezervă. La acea dată se afla pribeag în Țara Românească și mitropolitul Vidinului, probabil Daniil, care «șade într-un loc oarecare din Ungrovlahia». Domnul țării, acum Vladislav voievod, ceruse pentru el «să împlinească acolo oarecari slujbe arhieresti». ⁷ Sinodul patriarhal este de acord cu voința voievodului și hotărăște ca «deoarece întreaga Ungrovlahie este împărțită în două părți și fiecare are arhieresc său, în partea unde s-a împîmplat să șeadă al Vidinului, să primească danie de la arhierul care este al acelei părți, care să facă tot atîta cît a aceluia care are enoria», și «să fie așa cît va trăi al Vidinului, după aceea se va da iarăși cea parte adevăratului ei arhieru». ⁸

Din cele de mai sus rezultă că de la această dată, oficial sînt trei arhierii în Ungrovlahia, care oficiază unul pe o jumătate de țară și doi pe altă jumătate de țară. Care sînt aceste părți e greu de stabilit, după cum nu se poate ști precis nici cît timp a durat această triadă, căci pînă la 1378 nu mai avem știri despre ei. Indată după venirea patriarhului Nil (sfîrșitul lui 1379), se vorbește de «al Ungrovlahiei chir Hariton și al Ungrovlahiei chir Antim». ⁹ După moartea lui Hariton se pare că Antim rămîne singur mitropolit al Ungrovlahiei, cel puțin pînă la 1389, cînd apare și «celălalt al Ungrovlahiei Atanasie», care trebuie să fie identic cu cel «al unei părți din Ungrovlahia despre Severin», din 1401. ¹⁰ Antim și Atanasie sînt primii mitropoliți care apar și în documentele interne. În hrisovul lui Mircea cel Bătrîn, din 8 ianuarie 1392, din nenorocire păstrat numai într-o copie slavă și o traducere, primii între martori sînt amintiți «mitropolitul chir Antim și mitropolitul Severinului Atanasie». ¹¹

Din toate acestea rămîne un fapt pozitiv: în Țara Românească sînt două mitropolii, care vor rămîne după aceea una ca mitropolie și cealaltă ca episcopie a Severinului, mai tîrziu a Rîmnicului Noului-Severin. În consecință, această a doua ierarhie iese din obiectul studiului nostru,

7. Nandriș, I. c.: СЕДАНТ ВЪ МѢСТЕ НѢКОЕИЪ ДГРОВЛАХИНСКОМЪ... ІАКО ДА ДѢИСТВУЕТЪ ТАМО НѢКАА СВАТНТЪЛСКА.

8. Nandriș, I. c.: понеже въ ДГРОВЛАХІА НА ДВѢ ЧАСТІ ВСТАВЕЛЕНА ЕСТ НА КОЕИЖДО МІАТ Н СВОЕГО АРХІЕРЕА Н ВЪ КОЕН ЧАСТН АЩЕ ПРИИДЧНА СА ЕСТ СЕДЪТН БДЫНСКЫН ПРИМЕТ ДАНІЕ УТ АРХІЕРЕА ЕГОЖЕ ЧАСТЬ ЕСТЬ ОНА ІАКАА ТВОРИТ ЕАИКО САМ УНЪ НЖЕ ЕНОРІА НМЪТ... ДА БЖДЕТ ЖЕ СЕ ДОНДЕЖЕ СЪН БДННСКЫН ЕСТ ЖНКЪ, ПОТОМ ЖЕ ОДАСТЪ СА ПАКЫ ЧАСТЪ ОНА КЪ НСКРЪНЕМЪ АРХІЕРЕЪ СВОЕМЪ. *Doc.*, p. 26.

9. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, I, p. 11 (nr. XII): τοῦ Οὐγγροβλαχίας κῦρ Χαρίτωνος καὶ τοῦ Οὐγγροβλαχίας κῦρ Ἀνθίμου.

10. Idem, *ibidem*, p. 13: τῷ ἐτέρῳ Οὐγγροβλαχίας Ἀθανασίῳ, p. 31: τοῦ μέρους Οὐγγροβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σεβέρινον.

11. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I. București, 1938, p. 56: митрополитъ кѣр аѳѳимъ н митрополитъ северинскѣн аѳанасіе in *Documente privind istoria Romîniei*, p. 54, s-a propus anul 1407, ceea ce mi se poate admite. Data din copia slavă e 6870 (= 1362), iar în traducere 6902 (= 1394), însă în amîndouă indicația e 15, căreia îi poate corespunde unul din anii 1377, 1392 sau 1407. O păstorire de 37 de ani pentru Antim e greu de conceput, în acel timp. Din mai multe motive acest hrisov poate fi suspect.

care privește numai cancelaria Mitropoliei Ungrovlahiei. Cît de întinsă era țara însăși nu e cazul să ne preocupe aci. În tot cazul, hotarele sale au fost oscilatorii, deși în linii generale sînt cele tradiționale. Trebuie să atragem atenția că autoritatea mitropolitană depășea uneori limitele statului politic.

PERIODIZAREA. Avînd în vedere întinderea teritoriului asupra căruia mitropolia își exercita atribuțiile, și ținînd seama de viața îndelungată de cînd viețuiește, acum împlinind impresionanta vîrstă de șase sute de ani, este lesne de înțeles că trebuie să existe schimbări de la o vreme la alta, că viața însăși i-a impus schimbări de structură și conținut. Uneori schimbările sînt lente, altele însă dinamice. De fiecare dată acestea marchează timpul cînd apar și cît durează. Prin aceste deosebiri putem determina o periodizare a istoriei sale, element de seamă din punct de vedere metodologic.

Și în ce privește viața organului suprem al Bisericii din Țara Romînească, constatăm o seamă de caracteristici care ne dau posibilitatea să aflăm cîte un element călăuzitor de bază și modul cum a evoluat el. Normal ar fi să-l căutăm în ordinea spirituală, a sacerdoțiului pe care îl împlinea mitropolitul și cancelaria sa. Dar aceasta ține de esența însăși a Bisericii, este stabil și imutabil și aparține în întregime caracterului existent la Marea Biserică, adică la Patriarhia Constantinopolitană. Dacă au existat abateri de la această regulă, ele nu se datorează Bisericii romînești însăși, nu sînt rezultatul unei frămîntări de conștiință a maselor, ci simple abateri ale vîrfului clerului, sau ale unora din arhieriei. Și acestea, chiar la timpul lor, au fost tratate ca atare, ca de pildă poziția mitropolitului Luca într-un moment dat. De altfel, acest lucru nici nu face obiectul temei ce ne interesează aici. Deci trebuie căutat un alt element de bază net caracteristic și care să ajute la rezolvarea temei noastre. După cum rezultă din datele pe care ni le oferă documentele înseși, acest element este de natură politică. Dacă ținem seama de aceasta, constatăm că el poate caracteriza patru etape, oglindite în urmele materiale ale activității mitropolitane, adică în acte.

Cea dintîi și mai greu de precizat din lipsă de documente este perioada începuturilor (1359-1464). Indiferent de motivele de ordin religios sau politic pe care le va fi avut marele voievod al Țării Romînești, cînd a dorit să aibă mitropolie în țara sa, noi vedem că ea este absentă din desfășurarea publică a politicii interne în această perioadă. În schimb, prin ea însăși prezenta importanță deosebită în planul politicii externe: era strîns legată de Patriarhia din Constantinopol și de împăratul de acolo. De aceea putem numi această perioadă, perioada constantinopolitană a Bisericii noastre. Este neîndoios faptul că atunci cînd mitropolitul, în timpul cît rezida în țară, a fost și sfătuitor de taină al Domnului. Precizăm că pentru anii 1412-1464 ne lipsește orice informație documentară.

Vreme de încă o sută de ani (1464-1560), informațiile noastre sînt tot sporadice și neconcludente. De la mitropolii țării nu cunoaștem decît

cîteva scrisori cu caracter extern, unele consuitări din partea domnului și mai multe atestări de participări în slatul domnesc. Se constată astfel că mitropolitul asistă pe domn în ramura politicii externe, dar mai ales interne, și se bucură de încrederea acestuia. Este perioada de asistare politică mitropolitană, discretă dar autoritară. Cînd mitropolitul încearcă să schimbe acest raport politic se produce o discrepantă, cum este cazul cu patriarhul Nifon. Domnia consideră că autoritatea Bisericii emană de la ea.

Pentru alți cincizeci de ani urmează o nouă perioadă (1560-1607), pe care o putem numi a carenței domnești. De data aceasta mitropolitul țării joacă un rol important. El emite acte nu numai în interes bisericesc, ci ia chiar hotăriri care în mod obișnuit revin domnului, fiind de caracter dispozitiv. Aceasta se explică atît prin minoritatea lui Petru cel Tânăr, care domnește sub regența mamei sale, doamna Chiajna, cît și prin relațiile levantine pe care le-au avut urmașii imediați ai acestuia. După aceea, domnii Țării Românești sînt adepții politicii creștine și nu puteau face abstracție de conducerea Bisericii, pion important al acestei ofensive. Caracteristic pentru această perioadă este și faptul că mitropolitul nu semnează actele, puterea probatorie a sigiliului mitropolitului fiind deplin recunoscută.

După 1607 urmează o nouă perioadă în dezvoltarea cancelariei mitropolitane caracterizată prin introducerea limbii romîne, mai tîrziu și a celei grecești, semnarea actelor manu propria, fie individuale, fie în sobor, introducerea condicilor pentru notarea hirotoniilor de arheirei și preoți, și apariția condicilor pentru actele mînăstirești. În afară de aceste caracteristici, care sînt de ordin organizatoric, se vede crescînd autoritatea patriarhilor din Orient, călători prin țara noastră, care își asumă unele drepturi voievodale. Mulți mitropoliți sînt greci și semnează grecește chiar cînd actele sînt în romînește. Limba slavă se mai întrebuintează arareori pentru redactarea actelor solemne. Această perioadă, care durează pînă la anul 1830, o putem numi ecumenică atît din cauza autorității patriarhale cît și prin faptul că soborul e alcătuit și din arhieriei care stau în țară, dar poartă titluri de scaune din Răsăritul ortodox. Alegerea lor este mai întotdeauna insinuată de Patriarhie. Dar și domnul își îngăduie să facă propuneri, sau măcar sugestii, pentru alegerea mitropoliților. Esența politică, laică sau eclesiastică, este evidentă. Aparatul de Stat face tot mai des apel la aparatul bisericesc, pînă cînd mitropolitul devine primul sfetnic al sfatului domnesc, cunoscut acum sub numele de Divan. Din această cauză se vor ivi mai dese dezacorduri între domn și mitropolit, iar Patriarhia Marii Biserici este sensibilă la voința domnului.

ACTELE CANCELARIEI MITROPOLITANE. Teritoriul întins al jurisdicției mitropolitane, numărul mare al credincioșilor păsoriți și problemele zilnice care trebuiau să fie soluționate, au creat aparatul necesar de realizare. Activitatea acestuia se oglindește în actele redactate în acest scop. Dar nu trebuie să credem că totul a fost transpus în acte. Nu încapе îndoială că, mai ales la început, multe acțiuni erau soluționate prin

viu grai. De aici și numărul mic de acte cîte cunoaștem din acea vreme. Este aici un paralelism cu însăși cancelaria domnească.

Materia subiacentă este de obicei hîrtia. Mai tîrziu se va folosi pe scară destul de largă, și pergamentul pentru actele solemne.

Limba în care se scrie este variată. Primele acte sînt scrise în grecește. Se folosește apoi limba slavonă. De la începutul secolului XVII domină însă limba romînă, dar se revine destul de insistent și la limba grecească. Alte limbi nu sînt folosite decît întîmplător.

NOMENCLATURA ACTELOR. Titlul pe care îl poartă documentele le dă și posibilitatea să fie clasate conform conținutului lor sau formei în care sînt emanate. De cele mai multe ori actele nu poartă nici un nume. În cazul acesta intervine conținutul lor juridic pentru a le putea intitua și clasa. Dar această problemă nu se poate rezolva ușor fără studii speciale premergătoare. Din practică, multe acte sînt grupate după conținut, chiar dacă în textul însuși există unul sau mai multe titluri, ori nu este nici unul. Așa de pildă obișnuim să spunem tomos, gramată, pastorală, ecdoxis, metathesis, cateresis, paretesis etc. Desigur, o atare clasare devine foarte utilă pentru cel care folosește actul respectiv.

Aceasta în general. Cît privește actele Mitropoliei Țării Romînești, prea puțin cunoscute, este temerar să încercăm acum o atare clasificare. În sine înseși, puține își spun singure titlul. Ar trebui deci introdus prin analiza conținutului. Este însă suficient de data aceasta să enumerăm doar nomenclatura pe care o găsim direct în acte. Ea este foarte sumară. De la *pitacul* lui Iachint mai întîlnim *carte* (respectiv *kniga*), *blagoslovenie*, *așezămînt*, *întocmire*, *diată*, *psifos*, *anafora*, *jalbă* și chiar *hrisov arhieresc*. După conținut, unele din aceste denumiri sînt sinonime, ca de pildă: *întocmire* și *așezămînt*. Altele sînt însoțite de un cuvînt lămuritor: *carte* de blestem, de afurisanie, de mărturie etc. În secolul XVIII, terminologia aceasta se îmbogățește foarte mult dar ea este încă neculeasă și nestudiată.

FORMULARUL ACTELOR. Indiferent de nomenclatura actelor emantate de cancelaria mitropolitană și de conținutul lor, ele nu sînt redactate la întîmplare. Au un formular propriu în raport cu conținutul și el este respectat în principiu, chiar dacă grămăticii își permit să folosească variante din ce în ce mai interesante. Este adevărat că acestea provoacă greutatea de analiză, dar astfel devin prețioase elemente pentru cunoașterea personalității mitropolitului și a diecilor, ceea ce pentru istoria culturală este de deosebit interes.

Nu putem cunoaște începuturile, din lipsă de acte. Vor fi fost neapărat dibuiri, ca și în cancelaria domnească, dar în momentul cînd avem cele dintîi scrisori constatăm că formularul lor este deja solemn.

Din perioada constantinopolitană nu avem acte rezultate din oficiul mitropolitan. Abia dacă putem numi «pitacul mitropolitului Ungrovlahiei chir Iachint» puțin anterior lunii august 1370, în care acesta arată patri-

arhului situația sa personală.^{11 bis} Și acesta s-a păstrat numai în copie și ca orice copie, e mai puțin propice unei critici diplomatice. Toate celelalte acte sînt fie patriarhale, fie testamente, cum e cazul la Hariton, deci de conținut privat, din care nu putem vedea însuși modul de redactare a actelor mitropolitane. Din ceea ce ni s-a păstrat, făcînd apel și la modul cum se reflectă actele și acțiunile mitropolitane în alte acte, putem totuși cerceta în întregime formularul mitropolitan. Aceasta se va vedea în amănunt în analiza ce urmează. În principiu întîlnim toate formele pe care le poate avea un act de cancelarie: protocol, adică partea stereotipă de început, text adică partea caracteristică a acțiunii, și eshatocol sfîrșitul protocolar.

Protocolul cuprinde patru formule: invocația, intitulația, adresa și salutarea.

Invocația. Unele acte scrise încep printr-o invocație, care reprezintă cererea de ajutor de la Dumnezeu sau protecția unui sfînt venerat. Această formulă nu este obligatorie și de aceea se întîlnește sporadic în acte. Ea poate fi de două feluri: simbolică sau monogramatică și verbală.

Invocația simbolică, în speță crucea, apare atît înainte de intitulație cît și înainte de invocația verbală sau de adresă ori promulgație. Așa apare în pitacul lui Iachint din 1370 și în testamentul lui Hariton. După datină ea nu lipsește nici înainte și nici după semnătură, unde însă este simbol al arhieriei, cum nici la sfîrșitul actului, ca semn de încheiere și laudă lui Dumnezeu că s-a împlinit lucrul. Crucea figurează și la începutul adausului la actul de numire a lui Hariton, la sfîrșitul lui și înainte și după semnătură, dar acesta nu este autograful lui Hariton, ci fără îndoială posterior.

În perioada de asistență a domniei, invocația simbolică apare în aceleași poziții. Astfel ea este în cele trei scrisori ale mitropolitului Macarie (1480-1482),¹² în a lui Mitrofan (1526-1527) către brașoveni,¹³ a lui Varlaam (1536-1543) către aceiași¹⁴ și a lui Anania (1545-1547) către burghermeșterul Tomeș din Sibiu.¹⁵

Crucea ca invocație simbolică este nelipsită atît în perioada a treia cît și în ultima perioadă, totdeauna în aceleași poziții. Dar ea poate și să lipsească adesea la începutul actului, adică la intitulație,¹⁶ sau chiar

11. bis. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 7: *πιτάκιον τοῦ μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας κῆρ Ἰακίνθου*, după nota liminară din *Condica poruncilor sinodale din Constantinopol. Doc.*, p. 20. Acest pitac a fost scris cu siguranță în Țara Romînească, cf. N. Dobrescu, *Intemeierea mitropoliilor*, București, 1906, pp. 50-52.

12. I. Bogdan, *Relațiile cu Brașovul*, I, București, 1905, pp. 279-281. Gr. Tocilescu, *534 documente istorice*, București, 1931, pp. 371-372, o scrisoare către voievodul Ardealului, Ștefan Bathory, și alta către brașoveni. S. Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Romînești cu Sibiu în secolii XV și XVI*, în «Anuarul Inst. de Ist. Naț.», IV (1926-1927), Cluj, p. 62 și facsimil, scrisoare către sibieni.

13. Tocilescu, *l. c.*, p. 373.

14. Tocilescu, *l. c.*, pp. 373-374.

15. S. Dragomir, *l. c.*, p. 63.

16. Cum este cartea mitropolitului Teodosie, din 22 iunie 1668; *Arh. Stat. Buc., Mitropolia Țării Romînești*, CLVII/57.

de la întregul act, ca în caterisirea episcopului Antim al Buzăului, din 31 august 1756.¹⁷

Invocație verbală aflăm numai în testamentul lui Hariton: «În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh»,¹⁸ și apare după intitulăție. În perioada de asistență nu o întâlnim în nici o scrisoare, însă re apare în cea de a treia perioadă, la 15 septembrie 1573, și aparține fostului mitropolit Anania într-un act personal, testament. Se prezintă astfel: «† În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, amin»,¹⁹ adică este identică cu cea grecească a lui Hriston. Însă e curios faptul că Anania nu o mai are în cel de al doilea testament din 22 septembrie 1580. În tot restul acestei perioade ca și în actele ce-mi sînt cunoscute din ultima perioadă, nu mai întâlnim invocație verbală.

Intitulația sau *suscripția* este o parte esențială a actelor. Prin ea cunoaștem numele, titlul și calitățile emitentului, în speță mitropolitul. Este o formulă importantă pentru studierea jurisdicției titularului, cu toate atributele sale spirituale și administrative.

Din perioada începuturilor necunoscîndu-se acte proprii, nu putem ști exact intitulația. Lipsește și din pitacul lui Iachint, apare însă în actele lui Hariton. Astfel, testamentul din iulie 1378 începe cu «† Smeritul mitropolit al Ungrovlahiei preacinstit și ținînd locul celui de Amasia și protul Sfîntului Munte, Hariton», urmează invocația și apoi repetă intitulația: «† Eu, smeritul mitropolit al Ungrovlahiei, Hariton, preacinstit și ținînd locul celui de Amasia și Protul Sfîntului Munte Atos». ²⁰ În 1412, în două acte apare intitulația care va rămîne tradițională: «Evtimie din mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit a toată Ungrovlahia». ²¹

Dar dacă nu avem o intitulație precisă și directă, putem să o cunoaștem indirect, din actele care se adresează mitropoliților sau care îi privesc pe ei. Am văzut mai sus formula sub care sînt arătați în textul actelor sinodale și nu credem necesar să o mai arătăm. Adăugăm numai că împăratul Ioan V Paleolog, în iulie 1378, poruncește să se facă o cercetare la Athos de către unchiul său, Mihail Astras Synadenos și de «preasfîntitul mitropolit al Ungrovlahiei și prea cucernic protos al Sfîntului Munte», ²² care nu se deosebește de formula cunoscută deja. Dar cea mai interesantă mărturie este modul cum i se adresează în mai 1401 însuși patriarhul Matei I: «† Preasfîntite mitropolit al Ungrovlahiei, preacinstit și exarh a toată Ungaria și al Plaiurilor, întru Duhul Sfînt iubit frate al

17. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CDLVIII/1.

18. P. Lemerle, *Actes de Kullumus*, Paris, 1945, p. 135: ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

19. † ΕΖ ΗΜΕΩ ΩΤΕΑ Η ΣΥΝΑ Η ΣΕΒΤΟΓΟ ΔΟΥΧΑ, ΑΜΗΝ.

20. P. Lemerle, *Actes de Kullumus*, p. 135.

21. V. Laurent, *Contribution à l'histoire des relations de l'église byzantine avec l'église roumaine au début du XV-e siècle*, în «Bulletin de la Section Historique». Acad. Roum., XXVI, 2 (1945), p. 8: Εὐθόμιος ἐλέψ̄ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος καὶ μητροπολίτης πάσης Οὐγγροβλαχίας. Menționăm că aceste acte au fost redactate în slavonește și avem numai traducerea lor, care nu șlim cînd s-a făcut.

22. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 10 (nr. IX): ὁ ἱερῶτατος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας καὶ δσιώτατος πρῶτος τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

smereniei noastre și coliturghisitor». ²³ În sfârșit, într-o însemnare cam din aceleași vreme se spune că «s-au făcut apoi și în Ungrovlahia doi mitropoliți, și unul ține locul celui al Nicomediei și se zice exarh a toată Ungaria și al Plaiurilor, iar altul se zice mitropolit al unei părți din Ungrovlahia și locțiitor al Amasiei». ²⁴

Din toate acestea reiese că *numele ierarhilor* apar incidental, în general *titlul* este mitropolit al Ungrovlahiei, sau numai al unei părți, și *exarh* a toată Ungaria și al Plaiurilor, iar *calitatea* e arătată prin *smerit*, *preasfințit*, *preacinstit* și *preacucernic*.

Nu putem trece cu vederea că în *sfatul domnesc*, în care acum participă din când în când și mitropolitul, el este arătat în formulă simplă: «Mitropolitul Ungrovlahiei chir Iosif», la 28 octombrie 1462; ²⁵ «Mitropolitul chir Macarie», la 23 martie și la 1 iunie 1483; ²⁶ «Preasfințitul mitropolit chir Ilarion», la 16 martie 1494; «Preasfințitul Mitropolit chir Maxim», la 10 septembrie 1508». ²⁷ Documentele respective privesc mînăstirile Snagov, Tismana și Bistrița. După această dată încetează de a mai apărea în *sfatul domnesc* în această perioadă.

Mitropolitul nu este însă absent din *hrisoave*, căci este amintit ori de cîte ori se pune în discuție vreo chestiune care privește mitropolia. În aceste împrejurări, domnul se adresează mitropolitului în modul următor: «părintelui vlădica Ilarion», la 8 noiembrie 1523 și la 2 februarie 1533; «cinstiului și preasfințitului mitropolit, arhiepiscop chir vlădica Varlaam», la 28 iulie 1536, și «părintelui nostru sfîntului mitropolit arhiepiscop Varlaam», la 28 ianuarie 1538: «cinstiului și preasfințitului arhimitropolit chir vlădica Ananaia», la 27 mai 1554, dar «cinstiului părintelui nostru arhiepiscop chir Anania», la 17 iulie același an; «cinstiului părinte arhimitropolit chir vlădica Efrem», la 17 septembrie 1559, «părintele vlădica chir Efrem», la 21 iunie 1560, «părintelui chir vlădica Efrem», la 3 iulie 1562, și «părintelui arhiepiscop chir vlădica Efrem», la 31 iulie același an.

În perioada de asistență intitulația capătă forme noi și variabile. Astfel, Macarie își zice «Preasfințitul mitropolit al țării Ungrovlahiei chir Macarie», în scrisorile către brașoveni, ²⁸ dar «Smeritul episcop al țării Vlahiei Macarie», în scrisoarea către sibieni. ²⁹ Mitrofan însă: «Din mila

23. Idem, *ibidem*, p. 30 (nr. LXVI): † Ἰερῶτατε μητροπολιτα Οὐγγροβλαχίας, ὑπέρτιμω καὶ ἑξαρχῆ πάσης Οὐγγρίας καὶ πλαγγηνῶν, ἐν Ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῆ ἀδελφῆ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτουργῆ.

24. Idem, *ibidem*, p. 30, nr. 1: Ἐγένοντο ὕστερον καὶ ἐν τῇ Οὐγγροβλαχίᾳ δύο μητροπολίται, καὶ ὁ μὲν εἰς ἔχει τὸν τόπον τοῦ Νίκουμηθείας καὶ ἑξαρχὸς λέγεται πάσης Οὐγγρίας καὶ Πλαγγηνῶν, ὁ δ' ἕτερος λέγεται μητροπολίτης μέρουσ Οὐγγροβλαχίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀμασείας. Se citează Ralli și Potli, V (1857), pp. 501-502.

25. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, p. 257: ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΟΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΝΣΚΟΗ ΚΥΡ ΙΩΣΗΦ.

26. Idem, *ibidem*, pp. 324, 335: ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΚΥΡ ΜΑΚΑΡΙΕ.

27. *Documente*, p. 232: ВЪСВѢЩЕННИИ МΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΚΥΡ ΜΑΚΗΜ.

28. ΠΡΕΒΕΣΒΕΨΗΝΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΖΕΜΛΗ ΔΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΝΣΚΟΗ ΚΥΡ ΜΑΚΑΡΙΕ.

29. СМЕРЕНІИ ЕПІСКОПЪ ВЛАШКОΗ ΖΕΜΛΗ ΜΑΚΑΡΙΕ.

lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit a toată țara Ungrovlahiei.³⁰ Varlaam adaugă : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit a toată țara Ungrovlahiei și preacinstit exarh al tuturor Plaiurilor». ³¹ Anania de asemenea adaugă : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul chir Anania mitropolitul a toată țara Ungrovlahiei, al Podunaviei și al tuturor Plaiurilor cinstit exarh». ³² Acesta corespunde și titlului domnesc din acea vreme, dar fără îndoială și jurisdicției arhieresti, cum este cazul cu Podunavia.

În perioada a treia intitulăția se prezintă astfel : mitropolitul Efrem judecînd moștenirea lui Petriman la 14 noiembrie 1561, se intitulează : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit chir Efrem a toată țara Ungrovlahiei»; ³³ Anania, la 2 iulie 1564, în dania sa către Mînăstirea Argeș : «Întru tot sfințitul și preasfințitul mitropolit chir Anania a toată Țara Romînească; ³⁴ Eftimie, în act fără dată pentru dania unei mori la Mînăstirea Golgota : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit chir Evtimie a toată țara Ungrovlahiei». ³⁶ Aceeași formulă are Eftimie și la 2 mai 1571, ca și în actul din 4 ianuarie 1574, traducere de Dionisie Eclisiarhul. Anania, în testamentul său din 15 septembrie 1573 : «Eu, adică preasfințitul arhimitropolit chir vlădica Anania», ³⁷ însă în cel de al doilea testament, din 22 septembrie 1580 : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit, preacinstit chir Anania fost mitropolit». ³⁸ Serafim, în cartea din 1 septembrie (1586), pentru dreptul Episcopiei de Buzău, din dania lui Stoichiță Postelnicul : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul arhimitropolit chir Serafim a toată Țara Romînească». ³⁹ Eftimie schimbă puțin formula : «Eftimie din mila lui Dumnezeu smeritul mitropolit a toată țara Ungrovlahiei». ⁴⁰ Este aceeași la 28 septembrie 1596, dar alta la 17 iunie 1599 : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit chir Ef-

30. МНЛОСТІЮ БОЖІАЮ ПРѢСВѢЩЕННИ МІТРОПОЛІТ МІТРОФАН ВСОН ЗЕМАН ЪГГРОВЛАХІНСКОН.

31. МНЛОСТІЮ БОЖІЮ ВАРЛААМ ПРѢСВѢЩЕННЫ МІТРОПОЛІТЪ ВЪСОН ЗЕМАН ЪГГРОВЛАХІАС Н ПРѢЧІСТНЫ ЕЪАРХ ВЪСОН ПЛАННИИ.

32. МНЛОСТІЮ БОЖІЮ ПРѢСВѢЩЕН КҮР АНАНІА МІТРОПОЛІТ ВЪСОН ЗЕМАН ЪГГРОВЛАХІНСКОН, ПОДЪНАВІС Н ВСОН ПЛАННИ ЧЕСТІНЪ ЕЪАРХЪ.

33. МНЛОСТІЮ БОЖІЮ ПРѢСВѢЩЕННИ МІТРОПОЛІТ КҮР ЕФРЕМ ВЪСОН ЗЕМАН ЪГГРОВЛАХІНСКОЕ.

34. ВЪ СЕ СВѢЩЕНШОМЪ Н ПРѢСВѢЩЕНОМЪ МІТРОПОЛІТ КҮР АНАНІА ВЪСОН ЗЕМЛЕ ВЛАХІНСКОН. Trebuie înțeleasă în sensul de *fost mitropolit*.

36. МНЛОСТІЮ БОЖІЮ ПРѢСВѢЩЕНІ МІТРОПОЛІТ КҮР ЕФТІМІЕ ВЪСОН ЗЕМАН ЪГГРОВЛАХІЮ.

37. АЗ, СВО ПРѢСВѢЩЕНІ АРХІМІТРОПОЛІТ КНР ВЛАДІКА АНАНІА.

38. МНЛОСТІЮ БОЖІЮ ПРѢСВѢЩЕННЫМЪ МІТРОПОЛІТ КҮР ЧЕСТІНЪШОМЪ АНАНІА ВНЕШАГ МІТРОПОЛІТ.

39. МНЛОСТІЮ БОЖІЮ ПРѢСВѢЩЕНОМЪ АРХІМІТРОПОЛІТ КҮР СЕРАФІМ ВЪСОН ЗЕМЛЕ ВЛАХІНСКОН.

40. ЕФТІМІЕ МНЛОСТІЮ БОЖІЮ СМѢРЕННЪ МІТРОПОЛІТ ВЪСОН ЗЕМЛЕ ЪГГРОВЛАХІНСКОН. Cu altă grafie la 28 sept. 1596 : ефтѣміе...

smereniei noastre și coliturghisitor». ²³ În sfârșit, într-o însemnare cam din aceleași vreme se spune că «s-au făcut apoi și în Ungrovlahia doi mitropoliți, și unul ține locul celui al Nicomediei și se zice exarh a toată Ungaria și al Plaiurilor, iar altul se zice mitropolit al unei părți din Ungrovlahia și locuitor al Amasiei». ²⁴

Din toate acestea reiese că *numele ierarhilor* apar incidental, în general *titlul* este mitropolit al Ungrovlahiei, sau numai al unei părți, și exarh a toată Ungaria și al Plaiurilor, iar *calitatea* e arătată prin smerit, preasfințit, preacinstit și preacucernic.

Nu putem trece cu vederea că în sfatul domnesc, în care acum participă din când în când și mitropolitul, el este arătat în formulă simplă: «Mitropolitul Ungrovlahiei chir Iosif», la 28 octombrie 1462; ²⁵ «Mitropolitul chir Macarie», la 23 martie și la 1 iunie 1483; ²⁶ «Preasfințitul mitropolit chir Ilarion», la 16 martie 1494; «Preasfințitul Mitropolit chir Maxim», la 10 septembrie 1508». ²⁷ Documentele respective privesc mînăstirile Snagov, Tismana și Bistrița. După această dată încetează de a mai apărea în sfatul domnesc în această perioadă.

Mitropolitul nu este însă absent din hrisoave, căci este amintit ori de cîte ori se pune în discuție vreo chestiune care privește mitropolia. În aceste împrejurări, domnul se adresează mitropolitului în modul următor: «părintelui vlădica Ilarion», la 8 noiembrie 1523 și la 2 februarie 1533; «cinstiului și preasfințitului mitropolit, arhiepiscop chir vlădica Varlaam», la 28 iulie 1536, și «părintelui nostru sfîntului mitropolit arhiepiscop Varlaam», la 28 ianuarie 1538; «cinstiului și preasfințitului arhimitropolit chir vlădica Anania», la 27 mai 1554, dar «cinstiului părintelui nostru arhiepiscop chir Anania», la 17 iulie același an; «cinstiului părinte arhimitropolit chir vlădica Efrem», la 17 septembrie 1559, «părintele vlădica chir Efrem», la 21 iunie 1560, «părintelui chir vlădica Efrem», la 3 iulie 1562, și «părintelui arhiepiscop chir vlădica Efrem», la 31 iulie același an.

În perioada de asistență intitulăția capătă forme noi și variabile. Astfel, Macarie își zice «Preasfințitul mitropolit al țării Ungrovlahiei chir Macarie», în scrisorile către brașoveni, ²⁸ dar «Smeritul episcop al țării Vlahiei Macarie», în scrisoarea către sibieni. ²⁹ Mitrofan însă: «Din mila

23. Idem, *ibidem*, p. 30 (nr. LXVI): † Ἱερωτάτε μητροπολίτα Οὐγγροβλαχίας, ὑπέριτε καὶ ἔξαρχε πάσης Οὐγγρίας καὶ πλαγγηνῶν, ἐν Ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητὴ ἀδελφὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτουργῆ.

24. Idem, *ibidem*, p. 30, nr. 1: Ἐγένοντο ὕστερον καὶ ἐν τῇ Οὐγγροβλαχίᾳ δύο μητροπολίται, καὶ ὁ μὲν εἰς ἔχει τὸν τόπον τοῦ Νικομηδείας καὶ ἔξαρχος λέγεται πάσης Οὐγγρίας καὶ Πλαγγηνῶν, ὁ δ' ἕτερος λέγεται μητροπολίτης μέρουσ Οὐγγροβλαχίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀμασίας. Se citează Ralli și Potli, V (1857), pp. 501-502.

25. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, p. 257: ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΟΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΝΣΚΟΝ ΚΥΡ ΙΩΣΗΦ.

26. Idem, *ibidem*, pp. 324, 335: ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΚΥΡ ΜΑΚΑΡΙΕ.

27. *Documente*, p. 232: ΕΥΣΕΒΩΣΕΠΙΘΗΝΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΚΥΡ ΜΑΚΗΜ.

28. ΠΡΕΩΣΕΠΙΘΗΝΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΤ ΖΕΜΛΗ ΔΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΝΣΚΟΝ ΚΥΡ ΜΑΚΑΡΙΕ.

29. ΣΜΕΡΗΝΗ ΕΠΗΣΚΟΠΕ ΚΛΑΙΣΚΟΝ ΖΕΜΛΗ ΜΑΚΑΡΙΕ.

lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit a toată țara Ungrovlahiei.³⁰ Varlaam adaugă : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit a toată țara Ungrovlahiei și preacinstit exarh al tuturor Plaiurilor». ³¹ Anania de asemenea adaugă : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul chir Anania mitropolitul a toată țara Ungrovlahiei, al Podunaviei și al tuturor Plaiurilor cinstit exarh». ³² Acesta corespunde și titlului domnesc din acea vreme, dar fără îndoială și jurisdicției arhieresti, cum este cazul cu Podunavia.

În perioada a treia intitulăția se prezintă astfel : mitropolitul Efrem judecînd moștenirea lui Petriman la 14 noiembrie 1561, se intitulează : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit chir Efrem a toată țara Ungrovlahiei»; ³³ Anania, la 2 iulie 1564, în dania sa către Minăstirea Argeș : «Întru tot sfințitul și preasfințitul mitropolit chir Anania a toată Țara Romînească; ³⁴ Eftimie, în act fără dată pentru dania unei mori la Minăstirea Golgota : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit chir Evtimie a toată țara Ungrovlahiei». ³⁵ Aceeași formulă are Eftimie și la 2 mai 1571, ca și în actul din 4 ianuarie 1574, traducere de Dionisie Eclisiarhul. Anania, în testamentul său din 15 septembrie 1573 : «Eu, adică preasfințitul arhimitropolit chir vlădica Anania», ³⁷ însă în cel de al doilea testament, din 22 septembrie 1580 : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit, preacinstit chir Anania fost mitropolit». ³⁸ Serafim, în cartea din 1 septembrie (1586), pentru dreptul Episcopiei de Buzău, din dania lui Stoichiță Postelnicul : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul arhimitropolit chir Serafim a toată Țara Romînească». ³⁹ Eftimie schimbă puțin formula : «Eftimie din mila lui Dumnezeu smeritul mitropolit a toată țara Ungrovlahiei». ⁴⁰ Este aceeași la 28 septembrie 1596, dar alta la 17 iunie 1599 : «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit chir Ef-

30. МНОГОСТІЮ БОЖІАЮ ПРЕСВЩЕННИИ МИТРОПОЛАНТ МИТРОФАН ВСОН ЗЕМАН ЪГГРОВЛАХИНСКОИ.

31. МНОГОСТІЮ БОЖІЮ ВАРЛААМ ПРЕСВЩЕННИИ МИТРОПОЛАНТЪ ВЪСОН ЗЕМАН ЪГГРОВЛАХІАС И ПРЕЧИСТЫИ ЕЪАРХЪ ВЪСОН ПЛАННИИ.

32. МНОГОСТІЮ БОЖІЮ ПРЕСВЩЕН КЪРЪ АНАНИЕ МИТРОПОЛАНТЪ ВЪСОН ЗЕМАН ЪГГРОВЛАШКОИ, ПОДЪНАВИИ И ВСОН ПЛАННИИ ЧЕСТИИИ ЕЪАРХЪ.

33. МНОГОСТІЮ БОЖІЮ ПРЕСВЩЕННИИ МИТРОПОЛАНТЪ КЪРЪ ЕФРЕМЪ ВЪСОН ЗЕМАН ЪГГРОВАЛАХНСКОЕ.

34. ВЪ СЕ СВЩЕНШОМЪ И ПРЕСВЩЕНОМЪ МИТРОПОЛАНТЪ КЪРЪ АНАНІА ВЪСОН ЗЕМЛЕ ВЛАХИНСКОИ. Trebuie înțeleasă în sensul de *fost mitropolit*.

36. МНОГОСТІЮ БОЖІЮ ПРЕСВЩЕНИИ МИТРОПОЛАНТЪ КЪРЪ ЕФТИМІЕ ВЪСОН ЗЕМАН ЪГГРОВАЛАХІЮ.

37. АЪ, СВО ПРЕСВЩЕНИИ АРХИМИТРОПОЛАНТЪ КЪРЪ ВЛАДІКА АНАНІА.

38. МНОГОСТІЮ БОЖІЮ ПРЕСВЩЕНИИМИ МИТРОПОЛАНТЪ КЪРЪ ЧЕСТИИИШОМЪ АНАНІА ВНЕШАГ МИТРОПОЛАНТЪ.

39. МНОГОСТІЮ БОЖІЮ ПРЕСВЩЕНОМЪ АРХИМИТРОПОЛАНТЪ КЪРЪ СЕРАФІМЪ ВЪСОН ЗЕМЛЕ ВЛАШКОИ.

40. ЕФТИМІЕ МНОГОСТІЮ БОЖІЮ СМЪРЕННИИ МИТРОПОЛАНТЪ ВЪСОН ЗЕМЛЕ ЪГГРОВЛАХИНСКОИ. Cu altă grafie la 28 sept. 1596 : ЕФТЕМІЕ...

timie a toată țara Ungrovlahiei». ⁴¹ De la începutul păstoriei mitropolitului Luca nu cunoaștem decît o traducere cu dată probabilă 15 iunie (1607): «Cu mila lui Dumnezeu preasfințitul mitropolit chir Luca a toată Țara Romînească».

În împrejurări diferite, domnii amintesc în hrisoavele lor pe mitropolit în forme variate, care merită să fie reținute: «preacinstiului părinte arhimitropolit chir vlădica Daniil», și «cinstiului mitropolit chir vlădica Daniil» (27 august 1556); «părintelui vlădica chir Eftimie mitropolit» (2 august, f.a., și, aci fără «mitropolit», la 7 septembrie, f.a. = 1568-1574); «preasfințitului mitropolit chir vlădica Eftimie», sau «părintele Eftimie mitropolitul» (8 septembrie 1568); Alexandru voievod adeverește «cu părintele mitropolitul chir Eftimie și cu părintele chir Anania și cu Efrem, foști mitropoliți» (31 mai 1569); «cinstiului și preasfințitului părintelui mitropolitului chir vlădica Eftimie» (17 august 1569, traducere veche); «cinstiului și preasfințitului arhimitropolit chir vlădica Eftimie» (23 octombrie 1570; 9 ianuarie și 10 aprilie 1571); domnul a văzut o carte «împreună cu părintele arhimitropolit chir vlădica Eftimie» (14 martie 1570); «prea cinstiului și preasfințitului părinte fost arhimitropolit chir vlădica Anania» și «înaintea părintelui arhimitropolit chir vlădica Eftimie» (20 septembrie 1573); «împreună cu părintele nostru chir vlădica Evtimie» (22 aprilie 1575); «preacinstiului și preasfințitului arhimitropolit chir vlădica Serafim» (14 aprilie 1578, 12 noiembrie 1579), unde este amintit și «răposatul părinte chir vlădica Eftimie», 7 aprilie 1580, fără «vlădica», aprilie-august 1584, 13 și 22 septembrie 1575); «dinaintea domniei mele și dinaintea părintelui vlădica chir Serafim și a părintelui Atanasie episcop de Buzău și a părintelui Mihail de Rîmnic» (12 decembrie 1580; editorii pun 1579); «domnia mea încă am chemat pe părintele vlădica Serafim și pe părintele episcop Mihail» (6 martie, f.a. = 1580-1581); «averele părintelui vlădica chir Anania», date Mitropoliei «încă pe cînd a fost el în viață, încă din zilele răposatului părinte al domniei mele, Io Alexandru voievod», și a văzut domnul «așezămîntul bătrînului părinte vlădica Anania» (5 decembrie 1580); «dinaintea părintelui vlădica chir Serafim mitropolit și dinaintea părintelui episcop chir Atanasie al Buzăului și dinaintea părintelui episcop chir Mihail de Rîmnic» (24 februarie 1581); «cinstitul părinte vlădica chir Serafim» (23 iulie, f.a. = 1583); și au rămas părintele vlădica chir Serafim de lege dinaintea domniei mele» (18 iunie 1584); «preacinstiului părinte arhimitropolit chir vlădica Mihail (8 noiembrie (1586); «părintele ce au fost mitropolit chir Serafim» (20 decembrie, f.a.=1586-1589); «a fost și părintele vlădica Mihail» (14 febr. 1587); «împreună cu părintele nostru chir Mihail arhimitropolit» (6 octombrie 1587); «preacinstitul părinte și preasfințitul mitropolit chir Nichifor» (12 ianuarie, f.a. = 1590); «răposatul părintele nostru vlădica Mihail arhimitropolit» (9 ianuarie 1593); «preacinstitul și preasfințitul părinte arhimitropolit chir vlădica Eftimie» (28 decembrie 1595); «cu prea cinstitul

41. МНОГОСТЮ БОЖИЮ ПРЕСВЕЩЕННИ МИТРОПОЛИТ ЧИРЪ ЕФТИМІЕ ВЪСОНЪ ЗЕМЛЕ УНГРО-ВАХИНСКОИ.

și preasfințitul părinte al nostru chir vlădica Eftimie mitropolit» (1 iulie și 13 decembrie 1957, ianuarie-august și 8 decembrie 1600); «împreună cu părintele vlădica Luca» (noiembrie 1603); «cinstitul și preasfințitul părintelui nostru chir Luca mitropolitul» (25 mai 1604, 20 martie 1605); «preasfințitul arhimitropolit chir Luca vlădica» (12 septembrie 1604); «cinstitul vlădică Eftimie» venit din pribegie (20 noiembrie, f.a. = 1604-1609); «dinaintea marelui arhimitropolit chir vlădica Luca», (6 iulie 1605); în zilele «preasfințitul arhimitropolit chir vlădica Luca», scrie județul Petriman din Tirgoviște (19 mai 1606); «cartea preacinstitul și preasfințitul mitropolit chir vlădica Luca, făcută cu mare blestem» (20 august 1609); «împreună cu preacinstitul și preasfințitul părintele nostru chir Luca mitropolit și cu părintele episcop chir Efrem al Rîmnicului și cu părintele chir Chiril episcopul Buzăului» (24 februarie 1610); Radu vodă a făcut o carte «înaintea mitropolitului Lucăi și a părintelui episcopului Chiril de Buzău și au făcut și cărțile sfințeniei lor», zice jupîneasa Dobromira (20 mai 1610); «preacinstitul și preasfințitul arhimitropolit chir vlădica Luca» (28 mai 1610).

În cea de a patra perioadă intitulăția se definitivează. Cînd apar variante, ele sînt de conținut și nu de formulare, fie în slavonește, fie în grecește. Chiar cînd documentele sînt scrise în romînește, intitulăția multă vreme se menține în slavonește, din ce în ce mai corupt. E vrednic de remarcat că de la mitropolitul Luca, deși numai patru acte sînt în slavonește și 20 în romînește, toate au intitulăția în slavonește: «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul arhimitropolit vlădica Luca a toată Țara Romînească»,⁴² sau «din mila lui Dumnezeu, Luca mitropolit al Ungrovlahiei»,⁴³ și «din mila lui Dumnezeu, preasfințitul arhimitropolit chir vlădica Luca a toată Țara Romînească». ⁴⁴ În general sînt scrise în limba slavonă actele solemne și sobornicești. ⁴⁵

Mitropoliții următori vor adopta formule asemănătoare: «Din mila lui Dumnezeu preasfințitul chir Grigorie mitropolitul a toată Țara Romînească», la 16 februarie, fără an. ⁴⁶

«Teofil din mila lui Dumnezeu mitropolit a toată țara Ungrovlahiei», la 4 iulie 1638). ⁴⁷

42. Așa de exemplu, la 14 august 1609: МНЛОСТІЮ БОЖІЕЮ ПРѢСВѢЩЕННИ МНТРОПОЛНТ КЪР ЛВКА ВЪСОН ЗЕМАН ВЛАШКОН. Arh. Stat. Buc., *Condica* nr. 722, f. 130 v.

43. La 19 mai 1615: МНЛОСТІЮ БОЖІЕЮ ЛВКА МНТРОПОЛНТ ДГГРВЕЛАХІНСКОН.

44. La 26 iunie 1622: МНЛОСТІЕЮ БОЖІЕЮ ПРѢСВѢЩЕННИМ АРХІЕМТРОПОЛНТ КЪР ВЛАДІКА ЛВКА ВЪСОН ЗЕМЛЕ ВЛАШКОЕ. cf. originalul la Arh. Stat. Buc., *Mănăstirea Glavacioc*, XXXIV/17.

45. Aceasta rezultă clar din actul din 12 ianuarie 1625, prin care mănăstirile Cozia și Cotmeana sînt unite sub aceeași conducere, care a fost început în romînește pe pagina a treia a difoliului și părăsit spre a fi reluat în slavonește; cf. originalul Arh. Stat. Buc., *Mănăstirea Cotmeana*, I/1, și *Revista Arhivelor*, VII, 2 (1947), p. 382.

46. Arh. Stat. Buc., *Mănăstirea Banul*, XXXVI/2: МНЛОСТІЮ БОЖІЮ ПРѢСВѢЩЕННИ КЪР ГРИГОРИЕ МНТРОПОЛНТ ВЪСОН ЗЕМАН ВЛАШКОН.

47. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, L/10: ТВОФНА БОЖІЕЮ МНЛОСТІЮ МНТРОПОЛНТ ВЪСОН ЗЕМЛЕ ДГГРВЕЛАХІНСКОЕ.

«Ștefan din mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit a toată țara Ungrovlahiei exarh al Plaiurilor», diată din 15 aprilie 1668.⁴⁸

«Teodosie din mila lui Dumnezeu arhiepiscopul și mitropolitul țării Ungrovlahiei și exarh al Plaiurilor», la 2 mai 1700.⁴⁹

În minunatul așezământ pentru Mînăstirea Antim aflăm această frumoasă intitulăție românească: «Anthim cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit a toată Țara Rumînească și exarh Plaiurilor».⁵⁰

Mitrofan, Daniil, Ștefan, Neofit și următorii lor întrebunțează aceeași formulă, mai întotdeauna în romînește: «Grigorie cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit a toată Ungrovlahia» (la 15 octombrie 1772),⁵¹ sau «Dosithie milost. bjiu arhiepiscop i mitropolit a toată Ungrovlahia», la 22 februarie 1804.⁵²

La înlocuitorul lui Dositei, Gavriil, dată fiind poziția lui excepțională, aflăm o intitulăție simplă: «Gavriil mitropolit și exarh»;⁵³ Ignatie se întoarce la formula slavonă: «Ignatie milostiiu bojiu arhiepiscop i mitropolit zemli Ungrovlahiscoe»,⁵⁴ pe care o păstrează și Nectarie, însă «al Ungrovlahiei».⁵⁵ În sfîrșit, în 1830, fiind locotenență, vom întîlni formula «ocîrmuitor mitrop(oliei) Neofit».⁵⁶

Mitropolitul însuși, într-un act redactat în cancelaria sa la 13 decembrie 1793, își poate spune și «proestosul acestei mitropolii prea sfințitul și de dumezeu înălțatul mitropolit al Ungrovlahiei chir Dositei».⁵⁷

Formula de reverență cu care se adresează alții către mitropolit, și în această perioadă păstrează conținutul amintit mai înainte. Astfel, Radu Șerban voievod amintește într-un hrisov din 6 iulie 1605, de legătura megișilor din Nucșoara, luată «dinaintea marelui arhimitropolit chir vlădica Luca». Mai tirziu, Constantin Șerban voievod în pribegia sa scrie o scrisoare, în 13 martie 1665, «la al nostru cinstit și de milostivul Dumnezeu dăruit părinte sufletesc și bun priatin și de binevoitor sfinții lui Ștefan mitropolitul Țării Muntenesti». ⁵⁸ Județul Petriman din Tîrgoviște își dătează cartea sa din 19 mai 1606, în zilele «prea sfințitului arhimitropolit chir vlădica Luca», iar jupîneasa Dobromira își scrie diata, la 20 mai 1610, «înaintea părintelui mitropolitului Lucăi».

48. *Ibidem*, CCCLXXXII/1: СТЕФАН МИЛОСТИУ БОЖИЕЮ АРХИЕПИСКОП И МИТРОПОЛИТ ВСЕА ЗЕМЛЪ УГРОВЛАХИНСКОЕ ЕΞΑΡΧ ΖΑΠΑΛΗΝΗΣΚΗΝ.

49. *Ibidem*, CLXVI/53: ΘΕΟΔΟΣΙΕ ΒΟΖΙΕЮ МИЛОСТИУ АРХИЕПИСКОП И МИТРОПОЛИТ ЗЕМЛАН УГРОВЛАХИНСКОИ И ΕΞΑΡΧ ΖΑΠΑΛΗΝΗΣΚΗΝ.

50. *Ibidem*, Suluri, nr. 13.

51. *Ibidem*, *Mitropolia Țării Romînești*, CXXV/11.

52. *Ibidem*, XV/43.

53. *Ibidem*, CDLIX/1.

54. *Ibidem*, CLXXI/1.

55. *Ibidem*, XXIV/5.

56. *Ibidem*, CCCVII/12.

57. Ghenadie, *Condica Sfintă*, p. 239: ὁ τῆς μητροπόλεως ταύτης προϊστάμενος πανιερώ-
τατος καὶ θεοπρόβλητος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας κύριος Δοσίθεος.

58. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, II/1, scrisoare autografă; în dos are această adresă: «Întru cinstilă mîna părintelui Ștefan mitropolitul Țării Muntenesti cinst. podatise».

Patriarhia constantinopolitană păstrează mai departe formularul obișnuit. Astfel Partenie, în noiembrie 1642, se va adresa: «sfințite mitropolit al Ungrovlahiei, prea cinstit exarh al Plaiurilor, în Duhul sfânt iubite frate și coliturghisitor». ⁵⁹

Una din formulele cu care se adresează mitropolitul Moldovei este și aceasta din 4 aprilie 1820: «Prea sfințitului al meu întru Duhul Sfânt prea iubit frate chirio Dionisie mitropolit Ungrovlahiei, cu cea întru Hrs. frățescă dragoste». ⁶⁰ Clirosul Mitropoliei îi va spune însă mai simplu: «Prea cinstite părinte mitropolit», la 21 iunie 1783; ⁶¹ protopopul Dumitrache, în decembrie 1772, scrie: «Cinstite preasfințite părinte mitropolit, cu căzută metanie sărut cinstită și blagoslovitoare dreapta prea sfinții tale». ⁶⁴

Consistoriul mitropolitan, la 30 mai 1798 are tot o adresă simplă: «Prea sfințe părinte mitropolit». ⁶³ Însă Daniil, egumenul de la Căldărușani, la 14 decembrie 1752 îmbogățește formula: «Cinstit și preasfințit sfinția ta părinte cu plecată metanie sărut cinstită și blagoslovitoare dreapta mâna sfinții tale». ⁶⁴

Cea mai complexă formulă o întâlnim însă la 19 septembrie 1759, într-o scrisoare a unui serdar de Prahova: «Prea cinstite, prea sfințite de Dumnezeu iubitorului, prea sfinția ta părinte mitropolit chiriu chir Filaret, cu multă plecaciune sărut cinstită blagoslovitoare dreapta prea sfinții tale», iar în dos: «Prea cinstitului, prea sfințitului și de Dumnezeu iubitorului prea sfinții sale părintelui mitropolit chiriu chir Filaret, cu cinste și cu multă plecaciune să să dea». ⁶⁵

Colțea Ceaușu dă, la 29 noiembrie 1680, un zăpis «ca să fie de bună și mare credință la cinstită mâna preasfințitului părintelui nostru chir Teodosie mitropolitul a toată Țara Ruminească și la sfința mitropolie din oraș din București». ⁶⁶ Altfel va scrie Hera din Mălăești, la 5 martie 1704: «ca să fie de bună credință la cinstitul și prea sfințitul părintele chir Teodosie mitropolitul Ungrovlahiei și la sfința și dumnezeiasca mitropolie din București». ⁶⁷ Nu se deosebește mult, la 3 martie 1761, nici Constantin Filănescu: «Dat-am scrisoarea mea la mâna prea sfinții sale părintelui mitropolitului chiriu chir Grigorie și la sfința mitropolie», ⁶⁸ sau la Dumitrana, care la 24 noiembrie 1803 închină căscioara sa din Gherghița «la sfința mitropolie a Bucureștilor i la cinstita și blagoslovitoare dreaptă prea sfinții sale părintelui mitropolit a toată Țara Ruminească». ⁶⁹

59. Sacendoțeanu-Regleanu, *Culegere de facsimile*, Seria greacă, I, nr. 9: Ἱερώτατα μητροπολίτα Οὐγκροβλαχίας, ὑπέριτε καὶ ἑξαρχε πλαγγνῶν, ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῆ ἀδελφῆ καὶ συλλαιτουργῆ.

60. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Rominești*, CCCLXXXVII/1.

61. *Ibidem*, CCXIX/5.

62. *Ibidem*, LXXI/14.

63. *Ibidem*, CCCLXI/1.

64. *Ibidem*, XXII/9.

65. *Ibidem*, VII/32.

66. *Ibidem*, XX/3.

67. *Ibidem*, XXI/23.

68. *Ibidem*, VII/33.

69. *Ibidem*, V/34.

Inscripția sau adresa arată persoana sau colectivitatea căreia i se adresează actul. Pentru perioada constantinopolitană nu putem să o argumentăm decît prin pitacul lui Iachint, din 1370: «Înalt preasfințite stăpîn al meu și ecumenic», se adresează el patriarhului.⁷⁰ O altă formulă din această perioadă nu avem.

În scrisorile din perioada următoare, care toate sînt adresate unor laici, adresa are forme dezvoltate și forme simple. Astfel, Macarie scrie în protocol după intitulăție: «Luminatului și preaputernicului și chipului domnului meu craiului și marelui odvarbirău și voievod al Ardealului și șpan al secuilor, domului nostru Matăr Ștefan», iar pe plic: «Domnului nostru Batăr Ștefan»;⁷¹ «județului și pîrgarilor din Brașov, bunilor noștri prieteni», iar pe plic: «prietenilor noștri, județului și pîrgarilor din Brașov»;⁷² «înțeleptului și nobilului și preainaltului în sfaturi și vrednic de toată cinstea și mărit, mie prea dulcelui și bunului prieten jupan Tomeș burghermeșter», iar pe plic: «jupanului Tomeș burghermeșter».⁷³ Mitrofan scrie: «În tot onoratului și vrednicului de toată cinstea și bunului nostru frate și prieten, domnului Lucaci județului brașovean»;⁷⁴ Varlaam are altă formulă: «aleșilor în înțelepciune și încercaților în fapte bune săvîrșite, vecinilor de aproape și iubiților prieteni ai vîldiciei mele marelui județ brașovean jupan Hanoș și celor 12 pîrgari», iar în dos: «jupanului Hanoș județul și celor 12 pîrgari».⁷⁵ În slîrșit, Anania procedează mai simplu: «prietenului nostru bun, jupanului burgmeșter din mărita cetate numită Sibiu», iar în dos, simplu: «jupanului burgmeșter».⁷⁶

În perioada a treia avem acte dispozitive în exercițiul funcțiunii și testamente. Adresa în toate acestea nu lipsește ori urmează unei formule obișnuite și cancelariei domnești contemporane. Așa de pildă, la 14 noiembrie 1561 nu există sau trebuie înțeleasă în «pentru rîndul lui Petriman»; aceeași formulă vagă în dania mitropolitului Anania, din 2 iulie 1564, «ca să fie la sfînta mănăstire care se chiamă Argeș. La fel și în altele

70. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 7: Παναγιώτατε θεοπότα μου και οικουμενική. *Doc.*, p. 20.

71. СВѢТЛОМЪ И ВЕЛЕМОЖНОМЪ И КННЪ ГОСПОДИНА МН КРАЛѢ И ВЕЛИКОМЪ ВАДЯРЕНУЖЪ И АРДЕАЛУ ВОИВОДА И СЕКВАЕМ ШПАН И НАШЕМА ГОСПОДИНЪ БАТРЪ ШЕФАНЪ, — ГОСПОДИНЪ НАШЕМЪ БАТРЪ ШЕФАНЪ.

72. СЖАЦЪ И ПРЪГАРОМ УТ БРАШЕВ, НАШНМ ДОБРНМ ПРИТЕЛЕМ — НАШНМ ПРИТЕЛЕМ СЖАЦЪ И ПРЪГАРОМ УТ БРАШЕВ.

73. МЪДРОМЪ И ПЛЕМЕННОМЪ И ПРЪВНОКОМЪ ВЪ СЪВѢТѢХ И ВЪ ВЪСЪКОМ ЧЪСТН ДОСТОИИИ И СЛАВЕН, МНѢ ЖЕ СЛАДЧАНЫЕМЪ И ДОБРОМЪ ПРИТЕАЮ ЖЪПАН ТОМЕШЪ ПЪРГЪРМЕШЕР — ЖЪПАНЪ ТОМЕШЪ ПЪРГЪРМЕШЕР.

74. Ъ ВСЕМ ПОЧТЕННМЪ И ВСАКОЕ ЧНСТН ДОСТОИИИИИИИ И НАМ ДОБРОМЪ БРАТЪ И ПРИАТЕАЮ ГОСПОДИНЪ АВКАЧЪ, ЖЪДЪЦЪ БРАШЕВСККОМЪ. Pe plic este aceeași adresă.

75. НЪРОЧННМЪ ВЪ МЪДРОСТН И ВЪ НСПРАВЛЕННХ ДОБРОНСКЪСНО НЪРЕДНЫМ БАНЖНЫМ СВѢДОМ И ЛЮБНЫМ ПРИТЕЛЕМ ВЛАДНЧНСТАМН, ВЕЛНКОМЪ СЪДЦЪ БРАШЕВСККОМЪ ЖЪПАН ХАНОШ И Ъ ПРЪГАРММ. — ЖЪПАН ХАНОШ ЖЪДЪЦЪ И Ъ ПРЪГАРММ.

76. ПРИАТЕАЮ НАШЕМЪ ДОБРЕМЪ ЖЪПАНЪ ВЪЛАГРВМЕШЕРЪ УТ СЛАВНАГО ГРАД. ГЛАГОЛЕМЫН СЕННЪ. — ЖЪПАН ВЪЛАГРМЕШЕРЪ.

pentru mînăstiri. «Lui Tatul logofăt din Groșet și soției sale Stanca», scria Eftimie la 2 mai 1571; «acestor oameni din orașul Buzău, anume Crețu și Ganea și Pătru, care sînt nepoții lui Stoichiță fost mare postelnic, cu ceata lor», scrie Serafim la 1 septembrie 1586; «acestui om anume Dragomir și cu soția lui Rada, din Fițani», scrie același Eftimie la 29 decembrie [1595] și la 17 iunie 1599. În unele lipsește cu totul.

În ultima vreme adresa îmbracă forme mult mai variate. La 13 ianuarie 1613, mitropolitul Luca «scrie vlădicia mea această carte a vlădiciei mele sfintei mănăstiri de în Bistriță», sau la 31 mai 1617: «scris-am vlădicia mea această carte egumenului Vasilie de la Sfeți Gheorghie și acestor megiași anume Neguleaci și Mușat de în Cîndești», și la 11 ianuarie 1622: «a scris vlădicia mea această carte a vlădiciei mele jupanului Preda fost mare sluger și jupaniței lui Florica, fiica răposatului Io Mihail Voievod». Mai deosebită este la 1 martie 1622: «scris-am vlădicia mea această carte a vlădiciei mele acestor boiari jupan Gorgan fost al doilea vornic și jupaniței lui Stana și fiilor lui cîți Dumnezeu îi va dărui». Specifică este cea de la 6 iunie 1622: «scris vlădicia mea această carte a vlădiciei mele acestii preotese ci au fost a popii Petco, anume Sorcă, de oraș de Floci și cu fata ei Smeada»; de la 26 august 1622: «scris vlădicia mea această carte a vlădiciei mele dumitale logofete Hera», și din cartea de blestem din 5 mai 1623: «scris vlădicia mea această carte a vlădiciei mele la dumneavoastră boiari carii sînteți luați de înaintea domnu nostru pentru ocina Vihorăștilor de la Gurguiăț și Vărăști și cu Cornețelenii».

Am stăruit mai mult asupra variantelor care apar la mitropolitul Luca, fiindcă și conținutul actelor emise de el este bogat și însemnat prin atribuțiile ce îndeplinește alături de domnie. Mai tîrziu acest lucru nu va mai apare tot așa de pregnant. De aceea vom spicu numai cîteva pentru anii următori: «scris-am smerenia noastră la dumneavoastră boiari de Săteni», zice mitropolitul Teofil la 4 iulie 1638.⁷⁸ «Dat-am cartea vlădiciei mele acestui călugăraș pre nume Zaharia, împreună cu călugărașii carii vor fi lăcuitori la schit la Văleni», spune la 22 iunie 1668 Teodosie mitropolitul;⁷⁹ sau la 18 februarie 1688: «scriem cartea vlădiciei mele ție popo Gheorghie de la Rîca»;⁸⁰ ori la 2 mai 1700: «Tuturor cărora cu cuviință iaste a ști de acestea, mai ales iubiților întru Duhul Sfînt frați pre carii va învrednici Dumnezeu după mutarea noastră den lumea aceasta a fi mitropoliți Țării Rumînești». ⁸¹ Mitropolitul Antim, la 15 februarie 1710 dă o mică variantă: «scriem cartea smereniei noastre voao carii aveți părți în moșiile schitului de la Gherghița, la Orzești»; ⁸² «scriem cartea smereniei noastre cu mare blestem...», zice la 3 iulie 1729 mitropolitul Daniil; ⁸³ «...și groaznică ațurisanie voao mahalagiilor»,

78. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romiești*, 1/10.

79. *Ibidem*, CLVII/57.

80. *Ibidem*, CXLV/31.

81. *Ibidem*, CLXVI/53.

82. *Ibidem*, VII/16.

83. *Ibidem*, VI/29.

adaugă Neofit la 18 aprilie 1741.⁸⁴ Însă «cu smeritul nostru răvaș înștiințăm pe măriă ta», se va adresa el domnului.⁸⁵

Pe măsură ce legăturile între domnie și mitropolie se înmulțesc, capătă și formulele alt protocol. Astfel, la 12 iulie 1759, mitropolitul Filaret va scrie: «Prea înălțate doamne, cu smerita noastră anafora aducem aminte înălțimei tale».⁸⁶ Formula va rămâne aproape stereotipă în viitor. În schimb, același mitropolit, la 31 august 1756, anunțând eparhiilor din Buzău caterisirea episcopului Antim, se adresează: «Cucernicilor protopopi i preoți din eparhia episcopii Buzăului i toți ceialalți ai smereniei noastre întru Duhul Sfint iubii fii sufletești, blagosloviților creștini ce sînteți locuitori întru acea eparhie».⁸⁷

O formulă simplă și generală aflăm la mitropolitul Grigorie, în 1 septembrie 1766: «tuturor celor ce li să cade a ști»,⁸⁸ sau «Cucernice prot. Istrate ot sud Prahova», la 7 aprilie 1768.⁸⁹ Însă bogată în calitative este scrisoarea aceluiasi din 30 iunie 1777: «Cinstit blagorodnice și al smereniei noastre întru Duhul Sfint prea iubit fiu sufletesc dumneata chiris Teodorache biv vel clucer caimacamu Craiovei», iar în dos: «Cinstitul blagorodnic» etc.⁹⁰ De asemenea, la 2 martie 1782 înaintează el o jalbă către: «cinstiți blagorodnici și ai smereniei noastre întru Duhul Sfint prea iubii fii sufletești, dumneavoastră veliți boieri caimacami ai Țării Rumînești».⁹¹ Cu o nuanță neînsemnată se adresează și mitropolitul Cozma. Așa, la 29 noiembrie 1790 el scrie «Dumnealui chir Negoită Fusea ot Tirgoviște»,⁹² sau la 10 mai 1791 «către cinstitul divan al Prințipatului Țării Rumînești de la smerenia noastră raport».⁹³

Salutarea este formula de politeță sau reverență cu care se încheie protocolul. În perioada constantinopolitană o aflăm numai în pitacul lui Iachint din 1370. Ea este destul de dezvoltată: «Rog pe prea bunul Dumnezeu și pe Născătoarea de Dumnezeu, cea pururea prealăudată să aibă și să păstreze cortul sfințit al mării tale sfinții întru ajutorul ei în tot binele».⁹⁴

Salutarea e mult mai simplă în perioada următoare. Macarie către Ștefan Báthory: «adîncă închinăciune aducem lumnatei tale cuvioșii»,⁹⁵ însă «multă și smerită metanie aducem» brașovenilor, și «Dumnezeu să-ți înmulțească anii», spune lui Tomeș de la Sibiu.⁹⁶ Mitrofan are «închină-

84. *Ibidem*, I/4.

85. *Ibidem*, VII/26.

86. *Ibidem*, CCLXXII/11.

87. *Ibidem*, CDLVIII/1.

88. *Ibidem*, CCXXXIV/6.

89. *Ibidem*, LXXI/13.

90. *Ibidem*, CLXVIII/40.

91. *Ibidem*, CCXXIV/9.

92. *Ibidem*, LI/10.

93. *Ibidem*, CXXVIII/21.

94. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 7: Τῷ παναγὰθῳ θεῷ παρακαλῶ καὶ τῇ πάνυ-περειαλογημένη θεοτόκῳ τοῦ ἔχειν καὶ κατέχειν καὶ τὸ ἡγιασμένον σκῆνος τῆς μεγάλης Ἀγλωσύνης σου ἀπὸ τῆς βοήθειας αὐτοῦ ὀλόκαλα. *Doc.*, p. 20.

95. Кое поклонение прнносимъ свѣтлымъ бгъ блгочестно.

96. МНѢГѢ ВЪСМЕРЕНѢ МЕѢМАНІЕ ПРННОСИМЪ ШІ БОГѢ ДА ТИ БМНОЖИ ЛѢТА.

ciune ca unui domn și frate»,⁹⁷ iar Varlaam «mult iubitoare metanie și sănătate domniei voastre». ⁹⁸ Ceva deosebită este formula lui Anania : «Inchinăciune și multă sănătate în multă iubire, smerită metanie facem». ⁹⁹

În perioada a treia salutarea lipsește cu totul. Desigur, în ultima perioadă, deși în multe acte lipsește, salutarea nu poate fi decît mai colorată.

La mitropolitul Luca întîlnim salutarea numai de două ori, la 26 august 1622 și la 6 mai 1623 : «pace și blagoslovenie». Rar se va întîlni și la urmașii săi. «Pace, blagoslovenie» va fi și la Teodosie, în 18 februarie 1688. Mult mai pe larg va scrie Neofit în 15 iunie 1749 : «de la Domnul Dumnezeu rugăm mării tale întregă sănătate, viață îndelungată și tot fericitul bine întru prea înălțatul scaunul mării tale întru mulți și îndelungați ani cu fericire, iar dela smerenia noastră trimitem mării tale molitvă și blagoslovenie». ¹⁰¹ «Molitvă și blagoslovenie vă trimitem» este și la Filaret, în 31 august 1756, către buzoieni. «De la milostiv Dumnezeu rugăm să dăruiască dumitale întregă sănătate, viață îndelungată și tot fericitul bine, iar de la smerenia noastră molitvă și părintească blagoslovenie trimitem dumitale», scrie la 30 iunie 1777 mitropolitul Grigorie către caimacamul Craiovei, dar numai «molitvă și părintească blagoslovenie trimitem dumneavoastră», caimacamilor țării, la 2 martie 1782.

TEXTUL este partea caracteristică a fiecărui act și constituie nou-tatea lui, baza juridică a existenței lui. Este constituit din preambul, notificare, expoziție, dispoziție și clauze. Fiecare își are aci un rost bine determinat, însă nu este obligatoriu să existe toate în orice act.

Preambulul este de obicei un prilej de erudiție retorică, un exercițiu de literatură corespunzătoare concepțiilor și mijloacelor de exprimare ale autorilor actelor sau ale scriitorilor lor. El merită o atenție deosebită mai ales pentru perioadele cînd lipsesc alte izvoare scripturistice. În cadrul activității cancelariilor bisericești ne-am aștepta să-l întîlnim mai mult decît în orice altă cancelarie, dar existența lui nu este confirmată decît uneori. Astfel, în perioada constantinopolitană nu o cunoaștem, din lipsa actelor. Deci nu avem această formă de creație literară, care ne pune în față de modul de a concepe lumea și viața spirituală sau materială.

În perioada imediat următoare, fiind vorba numai de scrisori, este de așteptat că nu vom găsi preambulul în forma sa cea mai pregnantă. Totuși, în prima scrisoare a lui Macarie el este destul de semnificativ : «Domniei tale multe laude ți-aducem pentru cuvioșia domniei tale, fiindcă ești bucurous de binele ce-l au creștinii pe urma păcii și nu ești bucurous de răul și de răzmirița creștinilor». ¹⁰² În celelalte scrisori lipsește cu totul.

97. ПОКЛОНЕНИЕ КАКО ГОСПОДНИНЪ И БРАТЪ.

98. МНУГЪ ЛЮБВЕНО МЕТАНИЕ И ЗАРАВЪЕ ГОСПОДСТЕЪ ВЪ.

99. ПОКЛОН И МНУГ ЗАРАВІЕ ВЪ МНОЗЪ ЛЮБЕН СМЕРЕНО МЕТАНИЕ СЪТВАРЪЕМ.

101. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, VII/26.

102. ГОСПОДСТЕЪ ТИ МНОГО ЗАХВАЛЕМ ЗА БЛАГОЧЕСТИЕ ГОСПОДСТВА ТИ, ІЕРЕ СИ РАД ДОБРОДЕТЕЛЮ ЕЖЕ КЪ ХРИСТИАНОМ БИТИ МНЪ. И НЕБЪИ НА ЗЛО И РАЗМИРІЕ ХРИСТИАНОМ.

În toate actele din perioada a treia nu există preambul. În ultima perioadă el capătă însă forma cea mai caracteristică. Astfel, un preambul dezvoltat se găsește în cartea mitropolitului Luca din 19 mai 1615, și urmează îndată după intitulăție: «cîți cu duhul lui Dumnezeu se poartă, spune apostolul, aceștia sînt fiii lui Dumnezeu, jertfa Fiului nimeni nu o poate dobîndi decît cu fapte bune și milostiviri. Căci milă cere Dumnezeu și nu jertfa cum singur a spus în Evanghelii, dintre care mai presus și mai cinstit și mai cuvios este a celor ce doresc a se întări biserica dumnezeiască, maica primilor născuți prin care dobîndim toate tainele lui Hristos și jertfa Fiului, mai ales ale mamei bisericilor, care este slăvitul și dumnezeescu tron din Alexandria». Este vorba de închinarea Mînăstirii Stănești. În mod obișnuit acesta este formularul pe care îl folosesc și alții, fie cu schimbări stilistice, fie de conținut. «Văzînd și cugetînd de trecerea aceștia lumi», scrie în diata sa mitropolitul Ștefan la 15 aprilie 1668.¹⁰³

Tot după intitulăție va figura și în așezămîntul lui Antim, din 25 martie 1714: «Iaste poruncă dumnezeiască să cinstească fiește care creștin pre Dumnezeu dintru averile și sudorile ostenelii sale. Și iaste aceasta însemnată în sfînta scriptură la Parimiile lui Solomon în 3 capete, unde zice: Cinstește pre Domnul din ale tale drepte ostenele și dă începătură lui din ale tale roade ale dreptății». ¹⁰⁴

Un preambul mai caracteristic îl aflăm la Filaret în actul de caterisire din 31 august 1756: «Amar omului aceluia prin care vine zmintea, zice Domnul nostru Is. Hs. în sfînta Evanghelie, și cine va zminti pre unul dintre acești mici care cred în mine mai bine iaste lui să să spînzure o pîiatră mare de moară la gîtul lui și să să arunce în mare. Și întraltă parte iarăși zice cătră sfînții apostoli, așijderea și cătră toți arhieriei du pretutindenea: voi sinteți lumina lumii, deci de vreme ce lumina ce luminează ce este întru tine iaste întunerec, dar întunerecul cu cît mai vîrtos. Și voi sinteți sarea pămîntului; dacă se va împuti sarea cu ce să va mai săra. Și iarăși mai zice: așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor ca văzînd ale voastre bune fapte să slăvească părintele vostru cel din ceriuri. Și dumnezeescul Pavel zice către Timotei: fă-te pildă credincioșilor cu cuvîntul, cu petrecerea, cu dragostea, cu duhul, cu credința, cu curetenia. Ia aminte la citanie, la mîngîiere, la învățătură». ¹⁰⁵

Importanța argumentației, a erudiției și stilistică a preambulului este ușor de bănuț de oricine. El este cu atît mai dezvoltat cu cît conținutul actului arată o acțiune mai deosebită.

Notificarea sau promulgarea formează intrarea în tema documentului. Ea nu este neapărat trebuitoare, căci se poate intra și direct în subiect. În mod obișnuit, legătura se face printr-un adverb cauzal sau prin o locuțiune echivalentă, în stil direct sau indirect. În actele mitropolitane figurează destul de frecvent.

103. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCCLXXXII/1.

104. *Ibidem*, VI/23.

105. *Ibidem*, CDLVIII/1.

În pitacul lui Iachint, notificarea lipsește cu totul, autorul intrînd direct în temă. Nu o întîlnim decît în scrisoarea lui Macarie către Tomeș, burghermeșterul Sibiului: «și iarăși să știe domnia ta»,¹⁰⁶ și în a lui Varlaam: «după aceasta dau de știre domniei voastre».¹⁰⁷ În perioada a treia, notificarea anticipează adresa: «scrie vlădicia mea această carte a vlădiciei mele», spune Efrem la 14 noiembrie 1561, apoi Eftimie. «Iată să se știe», notifică Anania la 2 iulie 1564. Anania mai scrie: «ca să se știe toate averile mele», la 15 septembrie 1573, și «scrie slinția lui să se știe», la 22 septembrie 1580.¹⁰⁹ În celelalte documente lipsește.

În ultima perioadă, notificarea continuă să fie scurtă: «ca să se știe» (6 martie 1613), «cum să se știe» (7 martie 1613, 26 aprilie, 1 septembrie 1617, 12 ianuarie, 26 iunie și 8 septembrie 1622), «după aceea dau știre» (26 august 1622), «dup-aceia vă grăiesc vlădicia mea» (5 mai 1623). Mai tîrziu apare la sfîrșitul textului: «Aceasta dau în știre», zice mitropolitul Teofil; «cum să se știe» este și la Teodosie, dar și «cătră aceasta-ți fac în știre vlădicia mea», cînd scrie preotului de la Rîca. «Înștiințăm pe măriia ta» va fi zice Neolit (15 iunie 1749). «Dăm în știre» este și la Grigorie (1 septembrie 1766), dar și «te înștiințăm» (7 aprilie 1768), sau «înștiințăm dumneavoastră» (2 martie 1782). Mai apare și forma «arătăm înălțimii tale», la mitropolitul Grigorie, din 28 aprilie 1825.¹¹⁰ Exemplele se pot înmulți, dar ele nu îmbogățesc numărul variantelor.

Expoziția sau narația este justificarea morală sau juridică a acțiunii care formează obiectului actului. Nu este numai decît necesară. Astfel, în pitacul lui Iachint nu o găsim, ci se intră direct în relatarea faptelor, prin care justifică de ce nu s-a putut prezenta la chemarea patriarhului.

În a doua perioadă avem o frumoasă narație în scrisoarea lui Macarie către Ștefan Bathory: «despre aceasta veni-o la urechea vlădiciei mele, că ești bucuros domnia ta, cu inimă curată și cu credință curată și adevărată către domnul nostru și fiul domniei tale, către Basarab (cel Tinăr) voevodul...».¹¹¹ În scrisoarea către brașoveni e scurt: «Și iată am trimis pe omul nostru credincios Dragomir»,¹¹² ca și în cea către sibianul Tomeș: «și iarăși... am trisip pe popa Dumitru pentru trebuințele sîntei biserici».¹¹³ O formulă asemănătoare găsim și la Mitrofan: «Iată, mi-a trimis doamna Despina această carte, ca să o trimit la înălțimea ta, pentru niște scule ce se află la înălțimea ta».¹¹⁴ Intr-o formă cu totul deose-

106. И ПАК ДА ЗНА ГОСПОДСТВО ТИ.

107. ПО СНХ ДАВАМ НА ЗНАНИЕ ГОСПОДСТВЪ ВН.

109. ПРИШЕТ СВЕТЪВШОМОЪ ДА СЕ ЗНАЕТ.

110. Agr. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, LXV/45.

111. В СЕМ ПРИДЕ ВЪ СЛЪХЪ ВЛАДНЧЕСТВА МН, ПОНЕЖЕ СЯ РАД, ГОСПОДСТВО ТИ СЪ ЧИСТНИ СЪЗДАЦЕМ И СЪ ВЕРЪ ЧИСТЪ И ПРАВЪ КЪ ГОСПОДННА НАШЕГА И СНА ГОСПОДСТВА ТИ, СЪ ВАСАРАБЕ ВОЕВОДЕ...

112. И В СЕМ ПОСЛАХМО НАШЕГА ВЕРНА ЧЛОВЕКА ДРАГОМНР.

113. И ПАК... ПОСЛАХ ПОП ДИМИТРЪ ЗА ПОТРЕБЪ СВЕТОМ ЦЕРКВН.

114. ПАКИ ЕТО МИ А ПОСАЛА ГОСПОДГІА ДЕСПІНА ТЪВЪ КНИГЪ, ДА Ю ПОШІАЕМ ДЪ ТВОА МНОСТН, ЗА РАДИ НЪКОНХ СКЪЛА, ЦО А В ТВОА МНОСТН.

bită și interesantă ca informație istorică, este în scrisoarea mitropolitului Varlaam: «După aceasta... despre jupan Sava din Tirgoviște, cum că el a scos niște oameni ai voștri din mîini și din cătuse și din mare nevoie, și s-au pus ca chezășie pentru dînșii; și el a făcut după prietenia domniei voastre bine, iar acum îl trag rucărenii pe jupanul Sava pentru acei oameni și cer de la el: ori să dea pe acei oameni ai voștri rucărenilor în mînă, sau să plătească pentru vina lor 6000 aspri».

În perioada a treia, narația e constituită din relatarea faptului concret. Astfel, la 14 noiembrie 1561, mitropolitul Efrem arată pe larg cum a decurs dreptul de proprietate al lui Petriman asupra unei dughene din București, pînă a vîndu-to lui Pană Grecul și modul cum a cumpărat-o acesta. În același mod se prezintă la Anania (2 iulie 1564), și la Eftimie (actul fără dată, la 2 mai 1571). Lipsește însă la Eftimie II (20 decembrie 1595), dar revine în actele din 28 septembrie 1596 și din 17 iulie 1599. Numărul restrîns de acte din această perioadă nu ne dă posibilitatea să înmulțim exemplificările, interesante prin varietatea lor.

În perioada din urmă, narația are de asemenea forme diferite, după cum diferite sînt și chestiunile în cauză. Așa de pildă, la 13 ianuarie 1613, vlădica Luca relatează: «pentru că au avut igumenul Teofil de în sfînta mănăstire cu Pătru și Dobrin frate-său de în satul mănăstirii anume Costești, înaintea domnului nostru Radului voevoda, feciorul Mihnei voevodu pîră. Și așa pîriia Pătru... Iar într-aceia domnul nostru au căutat și au aflat și au adevărat cum... se-au dat să fie rumîni la sfînta mănăstire». Amintim dezvoltata narație despre sărăcirea Mînăstirii Côtmeana, o adevărată pagină de istorie, pe care nu mai transcriem (26 iunie 1622), sau alta mai scurtă: «cum am făcut vlădicia mea tocmeală cu fratele Mireul de în Deal pîntru o țigancă anume Călina ce au fost a Dealului și au luat-o țigan al mitropolii» (8 septembrie 1622).

În cartea din 22 iunie 1668 a mitropolitului Teodosie, narația este după dispoziție: «pentru că acești călugărași sînt postrigași de la mănăstire de la Cozia, ce fiind acolo atîtea gilcevi n-au putut obicni ci au eșit de ș-au făcut acest schițișor ca să să odihnească cu pace, precum am văzut și cartea răposatului părintelui nostru chir Ștelan de pace și de odihnă, ca să să poată hrăni pre acel loc». ¹¹⁵ Tot mitropolitul Teodosie povestește pe larg cum s-a făcut schimb de moșie între Episcopia Rîmnicului și Schitul Cetățuia, la 15 septembrie 1684, ¹¹⁶ sau descrierea din așezămîntul dat în 2 mai 1700 pentru egumenul aceluși schit. ¹¹⁷

Fără îndoială că motivarea caterisirii episcopului Antim al Buzăului, din 31 august 1756, este una dintre cele mai lungi, ¹¹⁸ ca și cea din 1 septembrie 1766 a mitropolitului Grigorie pentru nepotul său Nicolache. ¹¹⁹ Aci mitropolitul arată fapte «încă de cînd eram mirean».

115. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CLVII/57.

116. *Ibidem*, CLXVI/38.

117. *Ibidem*, CLXVI/53.

118. *Ibidem*, CDLVIII/1.

119. *Ibidem*, CCXXXIV/6.

Expoziția este partea din act în care avem posibilitatea să aflăm un bogat număr de fapte istorice relatate incidental.

Dispoziția privește acțiunea concretă a actului, fapt istoricește real și necontestat. Ea nu poate lipsi din nici un act, chiar dacă nu e exprimată totdeauna limpede. Cînd nu are caracter hotărîtor, trebuie să fie exprimată măcar ca dorință, element caracteristic scrisorilor.

Astfel, în scrisoarea de dezvinovățire a mitropolitului Iachint vedem că scopul ei principal este să propună pentru scaunul mitropolitan al Țării Romînești pe Daniil Critopol. Aceasta poate fi socotită ca o *dispoziție* din partea sa: «cu învoire și cu dorință și cu iertare din partea mea»,¹²⁰ deși este numai o recomandare, o dorință.

Mai pregnantă, deși tot sub formă de rugăminie, apare în scrisoarea lui Macarie către Ștefan Bathory: «deci mă rog de Dumnezeu și de măriia ta, fă-ți această pomană cu mine și întoarce-i pe doamna și pe soli»; în cea către brașoveni: «și orice are să vorbească din partea noastră, să-l credeți căci sînt vorbele noastre adevărate», și către Tomeș: «și iarăși ceea ce va spune domniei tale, niște vorbe, să-l crezi domnia ta, sînt vorbele mele». Mitrofan de asemenea: «drept aceea, rog pe înălțimea ta ca să mi le trimiți; după cum vezi tu aceasta în carte, așa să faci domnia ta». Mai pe larg este la Varlaam: «Drept aceea pe voi vă rog, ca pe buni prieteni și vecini de aproape ai vlădiciei mele, ca să-i căutați de rîndul acesta după dreptate și pentru sufletele voastre... vă rog pe voi și cer». În scrisoarea mitropolitului Anania fiind vorba de o comandă, este normal ca dispoziția să fie precisă: «și rog pe înălțimea voastră să ne faci bine, să ne isprăvești lucrul de care avem nevoie acolo; însă aceasta, să ne faci 4 candelabre mici într-un toc și să ni le trimiți, iar noi vom plăti totul înălțimii tale».

În perioada a treia, dispoziția e arătată de obicei concret. Astfel, la 14 noiembrie 1561, la Eftrem, ea este identică cu cea domnească: «De aceea... să-i fie de ocină și de ohabă»; «acestea toate le-am dăruit eu la sfînta mănăstire cu binecuvîntarea mea», zice Anania la 12 iulie 1564. Însă «ca să fie această moară care este mai sus scrisă a sfîntei mănăstiri de la Golgota ohabnică și dedină», scrie Eftimie în actul fără dată, și în același gen la 2 mai 1571: «De aceea am dat... să-i fie... de ocină și de ohabă». Mai categoric apare la Eftimie II, la 29 decembrie 1595: «am dat vlădicia mea...», sau la 28 septembrie 1596: «ca să-i fie din sat din Comoșteni și din Sadova a patra parte și Frumușeii toți, de peste tot hotarul și șase sălașe de țigani... ca să-i fie ohabă sfîntei mănăstiri din Glavacioc aceste mai sus zise sate». La 17 iunie 1599 nu este decît relatarea faptului, fără dispoziția din partea autorului actului, dar aceasta rezultă din natura actului: «această întocmire», în care este arătată dispoziția factorilor întocmirii.

În ultima perioadă, adesea dispoziția este arătată concret, dar sînt și cazuri cînd este aleatorie. Astfel, la 13 ianuarie 1613, mitropolitul Luca scrie în act, redactat romînește: «Drept aceia și vlădicia mea, pre cariea

¹²⁰ Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 8: βουλή δὲ καὶ θέλησις καὶ συγχώρησις παρ' ἐμοῦ, *Doc.*, p. 21.

domnului nostru, am făcut și cartea vlădiciei mele de credință, cum cărțile lor de moșie și de cchină încă le-au dat în slinta mănăstire și s-au prins de se va afla vre o carte ascunsă să nu fie față, să n-aibă credință neci la un divan oricare-i domni va aduce Dumnezeu în scaun în Țeara Rumînească». Însă la 23 decembrie 1617, mitropolitul este categoric: «Drept aceia, să fie aceste moșii slintii mănăstiri ce e mai sus zisă în vecie, neclintit și nelegănat și Ancăi Oancii pomeană»; sau la 28 aprilie 1619: «Cum dă ei să fie în pace și slobod satul ce să chiamă Corzii tot, cu tot hotarul și cu tot venitul și cu toți vecinii cîți vor fi». Tot așa, la 20 iulie 1619: «ca să-i fie ocină în satul Găleşești, anume Fisiiani, partea lui Mircea, a treia parte, cit a rămas nevîndută de fiii lui Mircea».

Mitropolitul Teodosie, la 22 iunie 1688 zice: «Drept aceia și vlădicia mea le-am dat această carte și blagoslovenie să șază pre acel loc», dar la 18 februarie 1688: «să cauți să lași moșia să o fie mănăstirea... să nu te mai tinzi la moșie, ci să o lași să o fie mănăstirea cu pace»; însă la 2 mai 1700: «pre cine va alege Dumnezeu a fi mitropolit în urma noastră, îl pohtim ca pe un iubit frate întru Duhul Sfînt să întărească acest așezămînt al nostru și să nu-l sirice», și «precum iaste închinat schitul slintei mitropolii, să-l stăpînească același întru Duhul Sfînt iubit frate și să pue purtător de grije la el și să caute de dinsul ca să nu rămîie la pustîre».

Mitropolitul Antim scrie la 25 martie 1714: «Drept aceia și smerenia noastră am dat acest hrisov arhieresc acelui schit, ca să fie așezămîntul acesta nemișcat și nestrămutat».

Mitropolitul Filaret, în cartea de caterisire din 31 august 1756, are o formulă adecvată: «iată dar că vă sfătuim părintește și vă scriem molitvelor voastre preoților de mir i diaconilor ce vă allăți în eparhia Buzăului, ca cu toții să vă adunați la sfînta episcopie simbătă în zioa ajunului nașterii maicăi precistii și făcînd seara o vecernie și noaptea bdenie și dimineața sfînta liturghie, rugîndu-vă cu omilință lui Dumnezeu, să alegeți obraze vrednice și după plecut lui Dumnezeu, și așa cu toții slătuindu-vă, dintre molitvele voastre să alegeți 5, 6 preoți din toată eparhia episcopii Buzăului, pre care veți socoti și veți ști că sînt mai înțelepți și mai vrednici ca să primească vrednicia păstorii acei episcopii. Și după ce veți face alegerea aceasta să-i trimiteți aici, cu carte despre partea tuturor preoților ce vă veți stringe acolo la episcopie cu însuși iscăliturile molitvelor voastre, ca să să facă aici desăvîrșita alegere și psifos de către arhieriei după pravilă».

Cele expuse pînă acum arată destule variante care ilustrează în cite moduri poate fi dată o dispoziție sau hotărîre. Aceasta este totdeauna în funcție de natura actului, căruia îi formează însăși esența. Dispozițiile din cărțile mitropolitane, ca de altfel din toate cărțile arhieresti sau sobornicești, date înainte de a avea un drept canonic scris (pravilele), constituie materialul faptic al aplicării lui, și deci al reconstituirii lui. După ce au apărut pravilele, ele constituie un material tot atît de prețios spre a se vedea modul cum au fost aplicate prevederile lor.

Clauzele formează ultima parte a textului actelor și sînt de două feluri. Unele au scopul să impună respectarea conținutului juridic al

actului și se numesc de obicei sancțiuni, iar altele garantează autenticitatea actului, determinându-i întărirea sau coroborarea. Sancțiunile sînt mai adesea de natură spirituală și mai rar temporale. În actele noastre mitropolitane nu lipsesc nici unele, nici altele, deși nu în toate perioadele.

Cele mai numeroase sînt *sancțiunile spirituale*, din care vom spicui mai multe exemple și pentru importanța lor literară.

Nu avem nici o posibilitate de a documenta existența clauzelor în perioada constantinopolitană. Numai în perioada a doua există o formulă de sancțiune spirituală, în scrisoarea lui Macarie către Ștefan Bathory: «Pe Dumnezeu meu și pe mîntuirea sufletului». ¹²¹

În perioada a treia constatăm deja formula indicatoare a valabilității perpetue «de nimeni neatins în veci», însoțită de «iar cine va strica această carte a vlădiciei mele, acel om să fie blestemat de 318 sfinți părinți și de la vlădicia mea blestem și afurisenie» (14 noiembrie 1561), adică o clauză pur spirituală. Mai dezvoltată apare la Eftimie: «cine va strica această care și o va călca, pe acela Dumnezeu și precurata maică a lui Dumnezeu să-l nimicească pe el, aici în acest veac cu trupul iar în cel viitor și cu sufletul și cu trupul și să-i fie protivnic Domnul Dumnezeu și precurata maică a lui Dumnezeu și să-i fie protivnică și să fie blestemat și anatema de Hristos Dumnezeu și afurisit de 7 soboare și de 318 sfinți părinți, cei de la Nicheia și să fie cu Iuda și cu Arie și cu cei care au răstignit pe Hristos, Pilat și Anna și Caiafa. Iar dacă va ține această carte și întocnire, pe acela Dumnezeu să-l ție în acest veac și cu trupul și cu sufletul în pace și să primească viața viitoare cea veșnică, pe care o vor dobîndi toți de la Hristos, amin», formula cu care se încheie însuși actul. E simplificată în cartea de la 2 mai 1571 a aceleiași: «oricine va încerca să strice această carte și întocnire a vlădiciei mele, să fie blestemat de 318 părinți ce sînt în Nicheia». O formulă interesantă întrebuintează în testamentul său fostul mitropolit Anania, la 15 septembrie 1573: «blestem am așezat vlădicia mea, că dacă cineva se va încumeta să strice sau să schimbe această întocnire și dacă va supăra sfînta mitropolie pentru cele ce am dat vlădicia mea de a mea bunăvoie, după moartea mea, fie că va fi din rudele mele sau fie ce om și va strica această poruncă și carte și întocnire a vlădiciei mele, acel om să fie blestemat și anatema de Domnul nostru Is. Hs. și de precurata maică a lui Dumnezeu și de șapte soboare». Aci mai intervin însă două clauze, una injonctivă: «să mi se facă în fiecare an pomenire după înălțare, vlădiciei mele împreună cu nepotul meu Anania, să ni se cînte împreună pomenirea», și alta rezervativă: «cît timp va fi vlădicia mea viu să mă odihnesc eu singur în casa mea și în avere, iar după moartea mea să fie la sfînta mitropolie, precum și mai sus am spus». ¹²² Încheierea textului este prohibitivă: «astfel să nu fie peste spusele vlădiciei mele».

121. ТАКО МН БОГА И СПАСЕНИЕ ДУШН.

122. E de notat că toate aceste elemente se repetă întocmai și în confirmarea domnească din 20 sept. 1573, cu adaosul că blestemul s-a așezat de Anania înaintea domnului și «înaintea părintelui arhimitropolit chir vlădica Eftimie».

Mitropolitul Anania păstrează formulele și în al doilea testament din 22 septembrie 1580, în care se adaugă ocine noi de cumpărătură. Clauza rezervativă capătă aci altă redacție în stil indirect : «iar după moartea lui, unde va voi să le dăruiască și să dea aceste ocine... sau vreunei mănăstiri sau ori unde va voi să le dea și să le dăruiască cu binecuvîntarea sa, să-i fie aceluia și nimeni altul să nu aibă amestec peste aceste ocine... nici din vecini, nici din nepoți, nici nimeni din rudele lui, afară de cel căruia va voi sfinția lui să-i dea și să-i dăruiască». Ceva mai tîrziu el a și făcut aceasta în codicilul aceluiași testament : «Iată, predau a doua oară aceste averi mai sus scrise, după moartea mea, slintei mitropolii... unde mă voi și îngropa».

Vlădica Serafim are o formulă mai scurtă și mai imperativă : «și cine dintre ei va ridica pîră să fie blestemat și sub opreliștea acestei porunci a vlădiciei mele : altfel să nu fie peste porunca vlădiciei mele» (1 sept. 1526). Autoritatea crește la Eftimie și se identifică cu cea domnească : «aceasta a poruncit vlădicia mea ; altfel să nu fie înaintea poruncii vlădiciei mele» (29 decembrie 1595 și 28 septembrie 1596).

În perioada din urmă domină clauzele prohibitive și sancțiunile spirituale. Una din acestea este : «și peste porunca vlădiciei mele să nu fie» (13 ianuarie 1613), sau «aceasta poruncesc vlădicia mea : altfel să nu fie peste porunca vlădiciei mele» (6 martie 1612). Tot obligativă este și aceasta : «Și opreală de nemea să n-aibă cum iaste legea țării» (8 septembrie 1622). Clauza rezervativă apare în actul de închinare a Mînăstirii Stănești la al doilea scaun patriarhal al Alexandriei, și anume : să adune călugării toate averile agonisite «să fie deajuns locului și *dacă este de prisos*», să trimită și la patriarhie (19 mai 1615). O clauză cominatorie aflăm în așezămîntul mitropolitului Teodosie din 22 iunie 1688 : «iar carii nu vor asculta și cartea vlădiciei mele vor călca, unii ca aceia mare scîrbă vor petrece de către vlădicia mea».

Și acum sancțiunea cea mai obișnuită este blestemul sau anatema, care apare în multe forme. Așa de pildă, într-un act solemn, închinarea Mînăstirii Stănești la Patriarhia Alexandriei, blestemul este scurt : «Și cine va încera să strice această orînduire pentru care au făcut-o acești sus ziși boieri iubitori de Hristos, să fie blestemat și afurisit de cei 318 părinți care sînt în Nicheia» (19 mai 1615). Altă formă are blestemul la 31 mai 1617 : «iar cine de întru voi va fățări sau va lua mită, el să fie proclat și afurisit de vlădica Hristos și de vlădicia mea ; iar cine va căuta cu dreptul, el să fie blagoslovit și ertat de Dumnezeu și de vlădicia mea». Sau, la 1 septembrie 1617 : «acela om să fie trăclet și proclat și anatema de 318 sfinți părinți de la Nicheia ; și de vlădicia mea încă să fie proclat și afurisit». Tot la mitropolitul Luca mai apare și formula : «Încă și proclatenie am făcut : cine va mai scorni pîră pentru acești țigani, sau vor face într-alt chip, peste aceasta judecata noastră, acela om să fie proclat și afurisit de vlădica Hristos și de 318 sfinți părinți cei de la Nicheia și de vlădicia mea și de acești arhierei mai sus scriși» (11 ianuarie 1622). De interes deosebit este blestemul de la 5 mai 1623 : «acela om să fie anathima și proclat și afurisit de Domnul nostru Is. Hs. și de maica prea-

curată și de 318 sfinți părinți cei de la Nicheia și să fie procleți și afurisiți și de vlădicia mea și acela om, și el și casa lui și toate bucatele lui, și după moartea lui lemnile și pietrili să să topească iară trupul acela să nu să topească». Mai amplificat este în așezământul închinării Cotmenii la Cozia, în 12 ianuarie 1625: «Iată și blestem punem vlădicia mea, după moartea noastră, cine se va încerca să facă altfel sau să strice această tocmire, acel om, fie domn, fie boier sau mitropolit, Domnul Dumnezeu să-i ucidă aici trupul lui, iar în veacul viitor sufletul lui și să fie de trei ori blestemat și anatema și afurisit de însuși stăpînul Hristos și de preacurata lui mamă și de 318 sfinți părinți care sînt la Nicheia și de vlădicia mea și să aibă parte cu Iuda și cu Arie și cu alți necredincioși iudei care au strigat: sîngele lui asupra lor și asupra copiilor lor, ceea ce va fi în veci vecilor».

Sanțiunea spirituală sau blestemul uneori se unește cu clauza interesatului și nu cu a actului în sine. Astfel, dania ieromonahului Macarie făcută Minăstirii Nucet, a fost întărită de el la moarte, cu mare «blestem să fie de trei ori blestemat și anatema de 318 sfinți părinți cei de la Nicheia și să se judece cu Iuda Iscarioteanul și cu Arie cel de trei ori blestemat și cu alți necredincioși iudei, care au strigat asupra sîngelui Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, sîngele lui asupra lor și a copiilor lor», pentru cei care nu-i vor respecta ultima voință (6 martie 1613).

Nu este cazul să mergem mai departe cu exemplificările. Ele ar repeta pînă la sfîrșit aceleași formule.

În ce privește *coroborația*, care nu poate lipsi din nici un act, nu este nevoie să spunem decît puține lucruri.

Nu avem nici o indicație asupra modului de întărire a actelor și despre formula necesară. În primele două perioade, fiind vorba numai de scrisori, asemenea lucru nu-și avea rostul, căci toată încrederea sta numai în semnătură, în prima perioadă, și numai în sigiliu în a doua perioadă.

În perioada a treia apar deja martorii. Așa, de exemplu, la 14 noiembrie 1561 mitropolitul Efrem spune că tranzacția a avut loc «înaintea vlădiciei mele și înaintea clerului vlădiciei mele, anume», indicîndu-se numele lor. La acestea se adaugă sigiliul pus în față sub text. Aceeași procedură o întîlnim și la Anania, la 2 iulie 1564, la Eftimie I la 2 mai 1571, și la Eftimie II la 28 septembrie 1596 și în 17 iunie 1599. Atragem atenția că în cartea aceasta din urmă, Eftimie arată atît martorii tranzacției: «s-au tocmit de a lor bună voie dinaintea vlădiciei mele și dinaintea multor megiași și dinaintea multor oameni buni», cit și la facerea actului: «și martori punem anume», arătați nominal.

În așezământul din 19 mai 1615 martorii, întregul sobor al Mitropoliei, sînt arătați în narație și participă la tranzacție, iar actul, deși redactat a doua zi, este semnat autograf de toți participanții din ajun. Acest procedeu se întîlnește destul de des.

Merită să fie arătat faptul că mitropolitul Teodosie, la 15 septembrie 1684 spune că «am întărit cu iscălitura și mărturii care au iscălit denjos». Sau la 2 mai 1700: «care carte, pentru mai buna adevărîță, o am

întărit cu iscălitura smereniei noastre». Daniil, la 3 decembrie 1719 scrie : «Și pentru încredințare și întărire am dat igumenului Serafim această carte întărită cu iscălitura noastră». Mitropolitul Grigorie scrie mai clar, la 1 septembrie 1766 : «Și pentru buna adevăriniță i-am întărit cartea aceasta cu iscălitura smereniei noastre și cu pecetea». Acesta mai are și varianta din 15 octombrie 1772 : «Am dat această scrisoare a smereniei noastre la mîna cuvioșiei sale întărită cu iscălitura și pecetea smereniei noastre».

ESHATOCOLUL este ultima parte a actului și se compune din apreciație, data de timp și loc, și subscrieri sau sennele de întărire. Obligatorii sînt numai acestea din urmă.

Apreciația sau dorința finală este o formulă scurtă cu care se încheie actul, avînd scopul fie de a-i arăta slîrșitul cu bine, fie o urare de sănătate sau bună revedere ca în orice gen epistolar, adresată celui care primește scrisoarea.

În pitacul lui Iachint, dorința finală este arătată simplu : «Rugăciunile marii tale sfinții să-mi fie totdeauna ocrotitoare». ¹²⁴ În scrisoarea lui Macarie către Ștelan Bathory este de alt gen : «Și Dumnezeu să înmulțească anii domnului craiului și domniei tale» ; ¹²⁵ în cea către brașoveni : «și Dumnezeu să vă bucure», ¹²⁶ iar în cea către Tomeș : «și Dumnezeu să vă înmulțească anii domniei tale cu bine, amin». ¹²⁷ La Varlaam e diferită întrucîtva : «și să vă bucure pe voi Dumnezeu», ¹²⁸ ca și la Anania : «și Dumnezeu să te bucure, amin». ¹²⁹ Toate acestea sînt formule clasice.

În perioada a treia, apreciația lipsește cu desăvîrșire în actele dispozițive, ca de pildă la 14 noiembrie, 2 iulie 1564, 2 mai 1571.

Este «amin» în primul act al lui Eftimie și în al doilea testament al lui Anania. ¹³⁰

În perioada din urmă, apreciația păstrează formele mai vechi, în care domină «amin», dar se adaugă și altele noi. Cea mai obișnuită va fi «pace și blagoslovenie» din adresa de pe scrisoarea mitropolitului Luca din 26 august 1622, și pe care ulterior o întîlnim destul de des.

Mai tîrziu găsim la Neofit, în 15 iunie 1749 : «iar pre domnul Dumnezeu rugăm anii măriei tale să fie mulți și îndelungați. ¹³¹ Într-un act din 9 iunie 1757, Filaret o pune după semnătură : «anathema» în grecești. ¹³² Tot la el avem și «fiți blagosloviți». ¹³³

124. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 8 : Δι εὐχαί τῆς μεγίστης Ἀγιοσύνης σου ἔστωσαν μοι διὰ παντὸς φυλακτήριον. *Doc.*, p. 21.

125. Н БОГЪ ДА БМНОЖИ ЛѢТА ГОСПОДИНЪ КРАЛЮ И ГОСПОДСТВЪ ТИ.

126. Н БОГЪ ЕИ ВЕСЕЛНТ.

127. Н БОГЪ ДА БМНОЖИ ЛѢТА ГОСПОДСТВЪ ТИ КЪ ДОБРО, АМНН.

128. Н ВЕСЕЛН ВРАС БОГЪ.

129. Н БОГЪ ТЕ ВЕСЕЛНТ, АМНН.

131. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Rominești*, VII/26.

132. *Ibidem*, CCXCII/17.

133. *Ibidem*, CDLVIII/1.

Datarea este esențială pentru orice act, dar din nefericire ea lipsește adesea. Aceasta produce mari greutăți fixării lui în timp, fără de care nu poate conta ca adevărat act istoric.

Nu cunoaștem acte datate din perioada constantinopolitană. Nu încapem însă îndoielă că se urma și aici sistemul patriarhal folosindu-se cunoscutului minologhiu scris de mîna mitropolitului. Aceasta se vede în testamentele lui Hriion care, deși nu sînt acte oficiale mitropolitane, pot servi totuși pentru documentarea noastră. Așa de pildă, în testamentul lui din 1378: «s-a scris în luna iulie indictionul întii al anului 6889.¹³⁴

Scrisorile din a doua perioadă sînt nedatate sau au numai data de lună și zi: «martie 10» scrie Macarie lui Tomeș, «iunie 25» notează Mitrofan; însă «scris în luna mai a 24-a zi» la Varlaam și «scris în luna aprilie 5 zile» la Anania.¹³⁵

Cît privește data topică, aceasta nu apare niciodată. Cel mult o putem deduce pentru scrisoarea lui Varlaam că pornește din Tirgoviște: intervenind pentru Sava din Tirgoviște, spune că: «Acum este domnul nostru departe de scaun, în țară»,¹³⁶ de unde reiese că mitropolitul era acolo și de acolo intervenea în locul domnului, deci din Tirgoviște.

În perioada a treia începe să se fixeze datarea: «am scris în luna noembrie 14 zile în anul 7070» apare la Efrem. Formula este completă la Anania: «și eu Vilcul cel bătrîn, logofătul din Pogonești, care am însemnat în cetatea București, luna iulie 2 zile de la Adam curgători, în anul 7072», și fără data topică la Eftimie: «și eu Ivan din Gălăsești am scris, luna mai 2 zile în anul 7079». În cele mai multe acte însă figurează numai luna și ziua, sau nu e nici o dată.

În ultima perioadă de timp se generalizează, totuși mai lipsește adesea. Tot numai arareori apare și data de loc. Acum formula obișnuită este: «Scrie Nestor log. luna ghenarie 13 zile, văleat 7121». Tot așa la 6 martie 1613, dar «scris eu Nestor logofăt, luna martie 7 zile în anul 7121». Altădată e numai «s-a scris în mai 19, 7123». «S-a scris de smeritul Efrem, luna decembrie 23 zile, anul 7126», sau «ieromonah Efrem» (28 aprilie 1619), dar «am scris eu, Efrem eclisiarh, luna iulie 20 zile în sfînta mitropolie, anul 7127», și «a scris smeritul Efrem eclisiar, în sfînta mitropolie din Tirgoviște, luna ianuarie 11 zile, în anul 7130», «am scris eu, irmo-nah Efrem elisiarh, la sfînta mitropolie, luna ghenar 12 zile, văleat 7130». Tot așa și «...luna martie 1 zi, în anul 7130, la Tirgoviște»; «am scris eu, preotul Efrem, clisiarhul sfîntei mitropolii, luna aprilie 28 zile, anul 7131». După cum se vede, Efrem are destule formule stilistice de care se servește. Ele vor fi adoptate și de alții, ca de pildă: «am scris eu, Lepădat logofăt, în sfînta mitropolie din Tirgoviște, luna iunie 26 zile, în anul 7130». Acest sistem de datare va fi cel mai obișnuit, dar scriitorul este arătat tot mai rar.

134. *Doc.*, p. 31; Lemerle, *Actes de Kullumus*, p. 137: ἐν μηνὶ γεγραφοῦσαν Ἰουλίῳ, ἐν(δ)εκτιῶνος) πρ(ώτης) τοῦ ς-ου ω-ου π-ου ς-ου ἔτους.

135. МАРТ 1. — ІЮН. КѢ. — ПИС МЕСЦА МАИ КѢ ДНѢ. — ПИС МЕСЕЦЕ АПР, 6 ДНН.

136. ЕСТ СБД ГУСНОДА НАШ НА ДААЕКО УТ СТОЛА 8 ЗЕМАС.

În actul grecesc al lui Grigorie avem însă «în luna lui iulie 10, în anul de la facerea lumii 7142». ¹³⁷ O altă formulă întîlnim mai tîrziu : «s-au dat în sînta mitropolie în scaunul Bucureștilor la leat 7222 mart 25 dni». ¹³⁸

Uneori există în actele mitropolitane o dublă datare : una în frunte, îndată după intitulăție, ca în așezămîntul din 12 ianuarie 1625 : «în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domnului nostru Io Alexandru voevod, fiul preabunului și milostivului Io Radul voevod» ; alta la sfîrșitul actului, ceea ce este în mod obișnuit.

Un slujitor al cancelariei, arhimandritul Chiril, își va data o declarație a sa în acest mod : «1813, în ianuarie ziua cea de pe urmă». ¹³⁹

Subscrierea și semnele de validare determină încrederea că actul provine în adevăr de la autorul lui. Aci putem întîlni forme variate, în general în acord cu moda timpului.

În ceea ce privește *subscrierea* actelor mitropolitane în epoca constantinopolitană, sîntem mai bine informați. Nu avem semnături autografe de la Iachint, dar ținînd seama de faptul că el vine de la Vicina și că în fond înființarea Mitropoliei Țării Romînești înseamnă de fapt o mutare, putem bănuși că el a venit cu formula pe care o avea la Vicina. De aci cunoaștem pe a predecesorului său Macarie, de pe la 1337-1339. E vorba de declarația lui că nu-și va părăsi scaunul mitropolitan din cauza păgînilor sau să caute conducerea unei alte biserici. Legămîntul este subsemnat cu formula : «Smeritul mitropolit al Vicinei și prea cinstit Macarie, fiind la cele scrise mai sus și întărindu-le, m-am iscălit». ¹⁴⁰ Această formulă va fi fost adoptată de Iachint și pentru Țara Romînească.

De la Hariton se cunosc mai multe semnături dinainte și din timpul cît a fost mitropolit. El semnează «al Ungrovlahiei și protul, Hariton». ¹⁴¹ La fel semnează și Antim de mai multe ori, în anii 1379-1389 : «smeritul mitropolit al Ungrovlahiei, Antim». ¹⁴² De aceasta nu se deosebește nici Atanasie, în 1397 : «smeritul mitropolit al Ungrovlahiei Atanasie». ¹⁴³

137. Sacerdoteanu-Regleanu, *Culegere*, nr. 10 : ἐν μηνί Ἰουλλίῳ ἑπέτους βοηθρομοῦντος Ἰερεμῆ.

138. Arh. Slat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, VI/23.

139. Ghenadie, *Condica sîntă*, p. 368 : ἀρχὴ Ἰαννουαρίου ἐσχάτης.

140. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 1 (nr. II) : † Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης καὶ ὑπέρτιμος Μακάριος τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα στέργων καὶ βασιταῶν ὑπέγραψα †. Textul grecesc complet la V. Laurent, *Le métropole de Vicina Macaire et la prise de la ville par les tartares*, în «Revue historique du Sud-Est européen», XXIII (1946), p. 232. Facsimil complet la V. Laurent-P. Ș. Năsturel, *Facsimile de texte și documente bizantine din veacurile XIV-XV privitoare la istoria Bisericii Romine*, București, 1946 (Colecțiile Arhivelor Statului, *Seria complimentară*, fasc. I), pl. I. Ne întrebăm dacă el nu este aici o aluzie și la demersurile ce va fi încercat încă de atunci domnul Țării Romînești, ca să mute Scaunul mitropolitan de la Vicina în țara sa.

141. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 10 (nr. X) ; P. Lemerle, *Actes*, p. 138 : † Ὁ Οὐγγροβλαχίας καὶ πρώτος, χαρίτων Documente, p. 31.

142. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, pp. 10-12 : † Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Ἀνθιμος.

143. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XIV, 1, p. 28 : † Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Ἀθανάσιος.

Nu există nici o subscriere în documentele din a doua și a treia perioadă. Autenticitatea era recunoscută numai prin sigiliul aplicat în dosul scrisorii, în momentul expedierii.

În perioada a patra, validarea își îmbogățește formele. Pe lângă sigiliu, care nu e întrebuințat de regulă, semnătura este nelipsită, fie singură a mitropolitului, fie însoțită de a tuturor membrilor soborului mitropolitan. Astfel, la 19 mai 1615, subscriu așezămîntul: «Smeritul mitropolit al Ungrovlahiei Luca, al Mirelor Matei, Dionisie episcop Rîbnischi, Chiril ot Buzuva episcop, al Ohridei Parthenie, al Dristrei Ioachim». ¹⁴⁴ Majoritatea actelor sînt însă subsemnate numai de mitropolit în aceeași formulare grecească. Tot așa va semna ca martor în diata jupînesii Elisafca, din 17 aprilie 1623, sau în zăpîsul lui Mihail Grama din 18 iulie 1627, București, ¹⁴⁵ dar numai «Luca al Ungrovlahiei» în zăpîsul de vînzare al jupînesii Dochia, din 27 mai 1623. ¹⁴⁶

Formula prescurtată «al Ungrovlahiei N.» sau «N. al Ungrovlahiei» va fi des întrebuințată ulterior, atît în grecește cît și în romînește. Așa avem «al Ungrovlahiei Grigorie», ¹⁴⁷ dar și «vlădică Grigorie» într-un act romînesc. ¹⁴⁸ Tot astfel, «Vlădica Teofil», «Vlădica Ștefan», «Vlădica Teodosie», însă și «Teodosie Ungrovlahiei», și mai neobișnuit «Teodosie Mitropolitul» ¹⁴⁹ sau «Smerenii Teodosie mitropolitul Ungrovlahiei», la 15 septembrie 1684. Așijderea «Antim al Ungrovlahiei» și «Smeritul mitropolit al Ungrovlahiei Antim», dar acesta inaugurează și semnătura numai cu inițialele «A. Ug.». ¹⁵⁰ La toți mitropoliții următori se vor întîlni toate aceste forme de semnături. Nu pot însă trece cu vederea un autograf interesant din 1 iulie 1731: «Ștefan mitropolitul Ungrovlahiei adeverez pentru scrisorile care semnează din sus că sînt aici la noi». ¹⁵¹

Foștii mitropoliți semnează de obicei în forma obișnuită, dar uneori arată și situația reală, cum se vede la 6 februarie 1702: «Varlaam ce-am fost mitropolit». ¹⁵² Un act de retragere poate fi semnat ca acesta, la 16 decembrie 1812: «Smeritul mitropolit Dositei de bună voie și nesilit părăsesc tronul». ¹⁵³

Cu aceste exemple, care pot oricînd să fie înmulțite, ne putem da seama cum se alcătuiau actele în cancelaria mitropolitană a Țării Romî-

144. Mitropolitul semnează grecește: $\delta \tau\alpha\pi\epsilon\iota\nu\acute{o}\varsigma \mu\eta\tau\rho\pi\omicron\lambda\iota\tau\eta\varsigma \omicron\upsilon\gamma\rho\rho\beta\lambda\alpha\chi\iota\alpha\varsigma \Lambda\omicron\upsilon\kappa\acute{\alpha}\varsigma$. Tot așa și ceilalți ierarhi străini. Episcopul Dionisie are formă slovenească iar Chiril, romînească. Cea dintîi semnătură autografă ce cunoaștem de la Luca are să fie din 14 august 1609, transcrisă în condica nr. 722, f. 139: «Arhimitropolit Ungrovlahie Luca» (Arhivele Statului București). Tot în copie apare și la 1612, împreună cu Efrem episcop Rîmnicean și Chiril episcop Buzoian. Necunoscîndu-le originalul, nu putem fi siguri de forma autentică.

145. Sacerdoțeanu-Regleanu, *Culegere de facsimile*, nr. 5.

146. $\Lambda\omicron\upsilon\kappa\acute{\alpha}\varsigma \omicron\upsilon\gamma\rho\rho\beta\lambda\alpha\chi\iota\alpha\varsigma$.

147. Sacerdoțeanu-Regleanu, *Facsimile*, nr. 10: $\delta \omicron\upsilon\gamma\rho\rho\beta\lambda\alpha\chi\iota\alpha\varsigma \Gamma\rho\eta\gamma\acute{o}\rho\iota\omicron\varsigma$.

148. Arh. Stat. Buc., *Mănăstirea Banul*, XXXVI/2: Βλαδῖκα Γρηγόριος .

149. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCXXIV/2, la 21 martie 1702.

150. *Ibidem*, VII/16, 15 febr. 1710.

151. *Ibidem*, XLVII/11.

152. *Ibidem*, XCIX/77.

153. Genadie, *Condica Sîntă*, p. 341: $\delta \tau\alpha\pi\epsilon\iota\nu\acute{o}\varsigma \mu\eta\tau\rho\pi\omicron\lambda\iota\tau\eta\varsigma \Delta\omicron\sigma\iota\theta\epsilon\omicron\varsigma \omicron\iota\kappa\iota\alpha \beta\epsilon\upsilon\lambda\eta \kappa\alpha\iota \acute{\alpha}\beta\iota\acute{\alpha}\sigma\tau\omicron\upsilon \pi\alpha\rho\alpha\iota\tau\omicron\upsilon\mu\alpha\iota \tau\omicron\upsilon \theta\rho\acute{o}\nu\omicron\upsilon$.

nești și respectul pe care îl aveau diecii să corespundă formularului alcătuit de-a lungul vremii.

SIGILIILE. În afară de subscriere, care poate lipsi, elementul esențial de validare îl formează sigiliul. E puțin probabil ca el să fi existat în perioada constantinopolitană. Este cert însă că numai el forma validarea în cea de a doua perioadă, când avem numai scrisori. De regulă este aplicat în dosul scrisorii în momentul expedierii.

La scrisorile mitropolitului Macarie către Ștefan Bathory și către brașoveni, sigiliul era în ceară verde, de circa 30 mm diametru, azi pierdut; ¹⁵⁴ cel către sibianul Tomeș, editorul spune că e timbrat, dar cu legenda ilizibilă. ¹⁵⁵

Sigiliul lui Mitrofan era de asemenea în ceară verde, dar s-a pierdut. ¹⁵⁶

Cel dintîi sigiliu cunoscut și descris este al lui Varlaam: în ceară verde, rotund, în diametru de 35 mm, în cîmpul sigiliului Schimbarea la Față a lui Iisus Hristos, iar în exergă, legenda: **† СН ПЕЧАТЬ [СЪТ]ВОР[И] АРХИЕПИСКОПЪ КАРЛАМ ВЛАШКОН ЗЕМАН**. ¹⁵⁷

Anania are sigiliul tot în ceară verde, de 30 mm diametru, cu cîmpul stricat, dar din legendă se mai putea lămuri: **† СІН ПЕЧАТЬ СТРОТИ МИТРОПОЛИТ КИР АНАНІА**. ¹⁵⁸ Același sigiliu pare să fi fost aplicat și la 2 iulie 1564, dar fiind căzut cu totul ne arată că s-a practicat tăietura în hîrtie, în formă de unghi ascuțit, spre a mări adeziunea. ¹⁵⁹ Pe actul din 15 septembrie 1573 e un sigiliu timbrat de 22 mm diametru, în cîmp un bust de sfînt din față, iar în exergă legenda din care se mai văd unele litere. ¹⁶⁰ Același e aplicat de două ori tot în ceară verde, o dată cînd s-a compus textul, al doilea cînd s-a adăugat codicilul, pe al doilea testament al lui Anania, însă prea stricate ca să poată fi descrise. ¹⁶¹

Efrem are sigiliul aplicat în ceară verde întunecat de tot, mai mult neagră, diametrul de 13 mm (14 noiembrie 1561). În mare parte este stricat și nu se poate desluși cîmpul, care pare să poarte hramul mitropoliei, și legenda în exergă, frumos executată dar acum ilizibilă. ¹⁶² De observat că la aplicare s-au întrebuițat fire de bumbac ca să dea rezistență cerii.

Sigiliul lui Eftimie I era de 38 mm diametru, aplicat în ceară verde. ¹⁶³ Îl aflăm pe două documente, căzut de pe unul, ¹⁶⁴ timbrat pe altul, ¹⁶⁵ dar

154. Amintite de I. Bogdan, *Relațiile*, I, p. 281.

155. S. Dragomir, *Relațiile cu Sibiu*, p. 62.

156. I. Bogdan, *Documente și regeste*, p. 307.

157. Idem, *ibidem*. Trebuie să ne gîndim mai degrabă la hramul Mitropoliei din Tirgoviște, care era Înălțarea Domnului, și care în reprezentarea grafică se pot confunda, mai ales dacă starea de aplicare sau de conservare lasă de dorit.

158. S. Dragomir, *op. cit.*, p. 63.

159. Arh. Stat. Buc., S. I., nr. 735.

160. Arh. Stat. Buc., S. I., nr. 945.

161. *Ibidem*, nr. 1165.

162. Arh. Stat. Buc., S. I., nr. 710.

164. Arh. Stat. Buc., S. I., nr. 810.

165. *Ibidem*, nr. 886.

stricat încît nu se poate distinge decît hramul mitropoliei și urme de litere în exergă.

Sigiliul lui Serafim, aplicat în ceară verde căzută, avea probabil 35 mm diametru.¹⁶⁶ Din amprența laterală rezultată prin împăturire, se pare că în cîmpul lui era hramul mitropoliei, iar în exergă, între cercuri liniare, legenda săpată în litere capitale expresive, pe care nu le poți desluși.

De la Eftimie II ne sînt cunoscute trei acte cu sigiliu; primul a fost în ceară roșie, căzut acum,¹⁶⁷ al doilea în ceară verde, timbrat¹⁶⁸ și al treilea tot în ceară verde.¹⁶⁹ Starea de conservare a acestor două din urmă nu e bună. Din fragmentele păstrate și din limbrul încă existent se poate spune că figura centrală era hramul Înălțarea Domnului, iar din legenda în exergă se mai poate citi: ... **ЧАТ МИТРОПЛА...**

Este foarte probabil că mitropolitul Luca a avut mai multe sigilii, dar nu ni s-au păstrat decît cîteva, aplicate în ceară verde închis aproape de negru, timbrate și netimbrate, și în tuș. Din acestea, unul se poate vedea clar: în cîmpul sigiliului este hramul Mitropoliei, Înălțarea Domnului, iar în exergă, legenda: **† СІЮ ПЕЧАТЬ МИТРОПОВИТЬ † ЛУКА † УТ ТРЪГОВИЩЕ АЛІС ЗРКА** (= Acest sigiliu [este al] mitropolitului Luca din Tîrgoviște — 1616=7124).¹⁷⁰

Sigiliul mitropolitului Grigorie, de cca. 41 mm, e căzut în actele cunoscute.¹⁷¹ A fost aplicat în ceară verde.

Puține urme se mai pot vedea în sigiliile mitropolitului Teofil.¹⁷² Au fost tot în ceară verde. Din fericire se cunoaște unul în fum, aplicat pe un zăpis la a cărui emitere mitropolitul fusese martor.¹⁷³ Are diametrul de 42 mm, hramul Înălțării Domnului în cîmpul sigilar și legenda în exergă începînd din stînga: **БЖІЮ МЛСТІЮ ПР † КВЩЕННАГ АРХИМИТРОПОЛИТ КЪР ОУСФНЛА СЕМА КЛІШ**. A doua cruce vine tocmai în partea de sus, iar ultimele două cuvinte sînt înghesuite, **III** fiind aruncat deasupra.

Existența sigiliului e atestată și la mitropolitul Ștefan, la 27 aprilie 1652, tot în ceară verde.¹⁷⁴

Sînt necunoscute sigiliile lui Ignatie Sirbul.

Un sigiliu al mitropolitului Ștefan a fost pus și pe diata sa din 15 aprilie 1668.¹⁷⁵ Însă și de la el cunoaștem unul în fum pe un act din 26 au-

166. *Ibidem*, nr. 1328.

167. *Ibidem*, nr. 1518.

168. *Ibidem*, nr. 1592.

169. *Ibidem*, nr. 1052.

170. Sacerdoțeanu-Regleanu, *Culegere*, nr. 5. Vezi și așezămîntul din 12 ianuarie 1625; Arh. Stat. Buc., *Mănăstirea Călmeneana*, I/1.

171. Sacerdoțeanu-Regleanu, *Culegere*, nr. 10; ci. și Arh. Stat. Buc., *Mănăstirea Banul*, XXXVI/2.

172. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, L/10; LXVII/1; *Mănăstirea Radu Vodă*, XVIII/99.

173. Arh. Stat. Buc., *Mănăstirea Căldărușani*, XXXV/4.

174. *Ibidem*, *Mitropolia Țării Romînești*, CLXVIII/10.

175. *Ibidem*, CCCLXXXII/1.

gust 1664, identic cu al lui Teofil: **† БЖЮ МАСТЮ ПР † КЪСЦЕННАГ АРХИ-МЕТРОПОЛИТ КҮР СТЕФАНА ЗЕМА КЛАШ.**¹⁷⁶

Mitropolitul Teodosie întrebuintează rar sigiliul. Cunoaştem unul din timpul pribegiei, aplicat însă pe un act din timpul revenirii în scaun, 14 septembrie 1699: «Pecele neagră, cu Maica Domnului cu Hristos în braţe, şi iniţialele: **Μητήρ Θεού Ἰησοῦς Χρηστός, ἀμήν. Θεοδοσιε β. м[итро-полит] з[еман] ѿ[угровалахін]** (= Maica Domnului Iisus Hristos, amin. Teodosie fost mitropolit al ţării Ungrovlahiei).¹⁷⁷

Sigiliul lui Antim îl găsim tipărit pe două acte din 1 mai 1709 şi 25 martie 1714.¹⁷⁸ E pus sus în stînga, are în cîmp hramul Mitropoliei, Sf. Imp. Constantin şi Elena ţinînd crucea, avînd în fund două turnuri de cetate. În exergă, între linii duble continui, legenda: **† КС МИЛА АШ ДЕМ-НЕСЕБ МЕТРОПОЛИТ ДА ОУГРОВЛАХИЕН ПНВІМ**; 1709. Diametrul este de 57 mm.

De la mitropolitul Neofit se cunoaşte sigiliul cel mic, octogonal, cu data **СМС** (= 7247 — 1739), stema Mitropoliei şi iniţialele din titu- latură.¹⁷⁹

Sigiliul mic octogonal al lui Filaret, cu data **АФНА** (1754?), stemă şi iniţiale.¹⁸⁰

Acelaşi sigiliu octogonal aflăm şi la mitropolitul Grigorie, însă în două variante: una de 18×20 mm, cu data scrisă în litere: **АФѦ** — 1760), alta de 20×20 mm, cu data în cifre, 1760, amîndouă cu aceeaşi stemă şi iniţiale.¹⁸¹

De la mitropolitul Cozma aflu un sigiliu octogonal destul de şters, pe un act pecetluit din 12 iunie 1792.¹⁸² Are aceeaşi factură ca precedentele.

Mitropolitul Dositei are sigiliul mic, oval, cu data 1793, stemă şi iniţiale.¹⁸³

Mitropolitul Ignatie are un sigiliu mare de 50 mm diametru. În cîmp este hramul Mitropoliei, Sf. împăraţi Constantin şi Elena, iar în exergă, legenda: **† печать: сѣннтен: митрополи: валахін: 1810.**¹⁸⁴ Mitropo- litul Nectarie are sigiliu mic, oval, 28×25 mm, cu stema Mitropoliei, ini- ţiale **Н К - Т Р/МТ - ѿ/ 1812.**¹⁸⁵

176. *Ibidem*, Sf. Ioan Focşani, III/1.

177. N. Iorga, *Studii şi documente*, X, p. 187.

178. Arh. Stat. Buc., *Mitrop. Țării Românești*, VIII/2 și VI/23.

179. Arh. Stat. Buc., *Condica* nr. 139, f. 104, și în alte locuri pusă drept auten- tificare.

180. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCCX/19.

181. Se află pe multe documente. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, I sept. 1766 (CCXXXIV/6), 1 iunie 1767 (CCXXXIV/8), 7 aprilie 1768 (LXXI/13), 15 octombrie 1772 (CXXV/11), 15 septembrie 1778 (CCCLII/20), 26 octombrie 1782 (CCCXXII/32), 26 octombrie 1784 (CCXXII/33), 26 martie 1785 (CCCV/7), și în condicile Mitropoliei tot de la Arh. Stat. Buc., nr. 127, 132 și 138.

182. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCXXII/35.

183. Documente la Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, 22 aug. 1794 (CLXVIII/64), 27 noiembrie 1796 (CDLXXXVII/1), 12 august 1801 (CCXXII/39), 30 decembrie 1804 (CC/1), 20 iunie și 1 iulie 1805 (CCXXII/47, 48), și 25 februarie 1809 (CC/3).

184. Document din 1 ianuarie 1812. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CLXXI/1.

185. *Ibidem*, CCCXIV/23.

Incheiem seria sigiliilor cu cel al consistoriei mitropoliei: oval, 40×32 mm, în cîmp hramul Mitropoliei, Sf. Impărați Constantin și Elena, deasupra, partea superioară a stemei mitropolitane, în exergă legenda: **† ПЕЧАТЪ КОНСИСТОРІИ МИТРОПОЛИИ ВЛАДІИ.**¹⁸⁶

Confirmare prin adăugarea semnăturii. Este cunoscut faptul că în multe acte ale conciliilor ca și de altă natură există semnături autentice posteroare datei reale, și care reprezintă adeziunea semnatarului la cele hotărâte mai înainte. Un caz interesant în această privință îl constituie și așezămîntul din 2 mai 1700, prin care mitropolitul Teodosie dispune cum să se facă alegerea egumenului la Schitul Cetățuia de lângă Rîmnicul Vilcii.¹⁸⁶ Actul a fost subsemnat numai de el, dar ulterior s-au adăugat și semnăturile lui «Antim al Ungrovlahiei» și a lui «Ștefan al Ungrovlahiei, ucenicul lui Teodosie mitropolitul». Aceste semnături echivalează cu un acord și o confirmare. La cel din urmă e o caldă mărturisire la atîția ani după moartea marelui ierarh. Se pune întrebarea: de ce nu au semnat și mitropoliții Mitrofan și Daniil, care păstoresc între acești doi ierarhi următori lui Teodosie. Din punct de vedere juridic presupunem că actul de voință al unui ierarh, dacă nu era întărit de sobor, nu devenea obligatoriu pentru posteriori, chiar dacă era prevăzut cu sancțiune spirituală. Mitropolitul Teodosie pusese una simplă dar plină de finețe sufletească: «după a noastră pîtrecanie, după ce ne vom da obșteasca datorie a vieții, precine va alege Dumnezeu a fi mitropolit în urma noastră, îl pohtim ca pe un iubit frate întru Duhul Sfînt, să întărească acest așezămînt al nostru și să nu-l strice; iar cine va cuteza a-l strica, acela să nu alle ertăciune de la Domnul nostru Is. Hs.». Mitropolitul Ștefan a fost sensibil la aceasta, ca un bun ucenic al învățătorului său, fapt pe care trebuie să-l presupunem și pentru Antim, antecesorul său.

ARHIVA MITROPOLIEI. Cum era obiceiul general al vremii, Mitropolia păstra și ea documente care priveau interesele sale, adică alcătuia o arhivă la destinatar. Și aceste acte ni s-au păstrat în cea mai mare parte. Dar cancelaria Mitropoliei nu făcea nuniai atît, ci păstra măcar unele și din propriile sale acte, fapt care rezultă pretutindeni și din structura organizatorică a Bisericii. Astfel vedem că chiar în condica sfîntă inițiată în 1668, deși descrierea nu este destul de lămuritoare, vedem că în fruntea ei s-au copiat instrucțiuni privitoare la procedura alegerii arhierilor, în care se arată și rolul arhivarului (**χαρτοφύλλαξ**), deci al păzitorului arhivei. Că existau acestea, o vedem din aceeași condică, sub anul 1679. Cînd mitropolitul Teodosie intervine ca să-și recapete scaunul mitropolitan, se caută documentarea asupra motivelor care au dus la îndepărtarea lui cîțiva ani mai înainte. Cu acest prilej, spune documentul în redacția romînească a vremii, s-a făcut cercetare «și aflînd oară ce vini și în condică și afar den condică pre hîrtie» și nu s-au găsit.¹⁸⁸

186. Document din 27 august 1810. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCC/43; cf. și porunca din 1 octombrie 1810. *Ibidem*, CCLXXXIX/56.

187. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CLXVI/53.

188. Genadie, *Condica sfîntă*, p. 54; în redacția grecească, actul sinodal spune: **καὶ ἐν τῷ κώδικι καὶ ἔξω τοῦ κώδικος εἰς χάρτην** (*ibidem*, p. 50).

Nu putem da alt sens lui «pre hirtie» decît de «în arhivă». Mai tirziu, pe cartea de hirotonie a preotului Constantin din Ciofîringenii găsim această însemnare: «s-au văzut de noi și s-au așezat la catastih de cercetare, 1798 ghenar 20, Dionisie protosinghel sf. mitropolii»,¹⁸⁹ sau însemnarea pe un alt act de hirotonie din 5 mai 1789: «s-au hirotonit de sfinția sa părintele Sidis chir Grigorie la Sfeți Gheorghii cel vechi și s-au trecut la condica sfinții mitropolii. Nichilor ec[onom] sf. mitropolii». ¹⁹⁰ Că nu s-au păstrat toate aceste arhive, condiții și catastihse proprii e o simplă întîmplare. Esențial este că au existat.

Cum se puteau pierde actele, sînt cunoscute destule căi; cum puteau fi regăsite, este mai puțin știut. O scrisoare a mitropolitului Veniamin al Moldovei, din 10 septembrie 1804, către Dositei al Ungrovlahiei, ne relatează un astfel de caz. Sub mărturisire duhovnicească, un creștin îi predase niște acte găsite, privitoare la interesele Mitropoliei Țării Romîniști. Neavînd o ocazie sigură să le trimită mai devreme, Veniamin o are acum prin «cocoana Zoița Brincoveanca băneasa», și o face cu smerită dragoste frățească. ¹⁹¹

Că Mitropolia era un centru sigur de păstrare a actelor importante, rezultă și din faptul, pe de o parte, că însăși autoritatea supremă din Stat, domnul țării, depune acte solemne aci, cum face Ștefan Cantacuzino, la 4 mai 1714, ¹⁹² iar pe de altă parte chiar particularii au această încredere, cum fac moșnenii din Aref, la 1775. ¹⁹³

Cu timpul, încrederea publică a crescut atît de mult, încît se înmulțesc depunerile spre păstrare. Cîteva exemple sînt edificatoare. Polcovnicul Caramanlău își depuse acolo actele, pe care le ridică la 26 iulie 1815 Anastasia Polcovniceasa: «și pentru credință am iscălit cu mîna mea, că le-am primit de la cancelaria sfinței mitropolii». ¹⁹⁴ Cancelaria Mitropoliei, ca și economatul, nu au fost loc de depozit numai pentru acte, ci și pentru alte averi. Așa de pildă, un Măinescu, la 29 ianuarie 1803 își asigură aici 3167 de taleri. ¹⁹⁵

Procedura retragerii depunerilor nu era simplă, ci se luau toate măsurile de precauțiune pentru a nu se pierde și a se întoarce numai la cei îndreptățiți. Așa vedem la 21 aprilie 1816, că este nevoie de un pitac al departamentului agiei către duhovniceasca Mitropolie, ca să poată fi ridicat un sipet cu lucrurile depuse de răposatul Manciu din Călărași, ¹⁹⁶ sau de pitacul mării hătmanii din 28 mai 1820, ca să se înapoieze averea

189. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CDXCVII/1.

190. *Ibidem*, CDCVII/3.

191. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CDLXXXII/11.

192. Hrisovul pentru desființarea văcărîtului, orig. imprimat, Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, DXVIII/1. După alt exemplar publicat de N. Iorga, *Studii și documente*, III, pp. 96-97.

193. A. Sacerdoțeanu, *Arhiva generală la mitropolie*, în *Revista arhivelor*, VII, 2 (1947), pp. 393-394.

194. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCCXCIII/4.

195. *Ibidem*, CCCLXXXIII/17.

196. *Ibidem*, CDII/1.

și săculețul cu actele răposatului Goga.¹⁹⁷ Procedura reiese mai clar în 1830, când se discută înapoierea actelor moșiei Ciupelnița; deoarece Mitropolia dăduse apodixis de primirea lor, trebuie să fie adusă sau cea adevărată, sau să se dea o poruncă a Divanului în acest sens.¹⁹⁸

Economatul Mitropoliei și hartofilacșii săi au păstrat bogatul material documentar ce avem astăzi de la acest înalt for eclesastic.

CONDICILE MITROPOLIEI. E cunoscut faptul că mitropolitul Ștefan a luat cel dintii inițiativa de a înființa o condică a hirotoniilor de arhierei, în 1668. O spune notița anonimului ei diac: «Condica a preasfintei mitropolii a Ungrovlahiei ce s-a făcut în vremea mitropolitului chir Ștefan ca să scrie aducerile aminte pentru arhieriei care se fac noi. Mart vă leat 7176». ¹⁹⁹ În adevăr, în aceasta s-au trecut rînd pe rînd sfințirile de arhieriei, așa cum arată editorul ei, scriindu-se actele în original, dar și transcriindu-se unele mai importante, după părerea contemporanilor, pînă la 1820. În cazul acesta se face mențiunea: «copie întocmai cu originalul». ²⁰⁰

Actele de candidatură — ipopsifie — în general au o redacție simplă și nu este cazul să fie analizate. Mai interesante sînt adnotările pe care le fac diecii și care aduc informații în plus asupra executării actului sacru, cum și prin faptul că uneori ni se fac cunoscuți ei înșiși, cum este arhidiaconul Filaret sau Dionisie, eclisiarhul Mitropoliei.

O a doua inițialivă aparține mitropolitului Neofit Cretanul: «Condica Sfintei mitropolii Ungrovlahiei ce s-au făcut cu porunca sfințitului mitropolit chir Neofit, mesiața ghenarie 24 din leat 7247» (1739). ²⁰¹ Aceasta este deosebit de interesantă prin cărțile patriarhale și mitropolitane redactate în grecește, cum și prin amestecul de acte originale și copii pe care le cuprinde. O inovație a copiștilor o constituie răvășelul lui Grigorie vel vistier și al Saftei Cantacuzino, transcrise aci (ff. 210-211), dar adăugindu-li-se lipite pecețile în ceară neagră decupate de la originale, cu nota explicativă că s-a procedat așa ca să se creadă în existența scrisorilor.

În afară de aceste condici, în cancelaria Mitropoliei s-au mai compus și altele cu acte privitoare la moșii sau alte chestiuni. Cea mai veche este după 1760, data sigiliului de legatlizare, ²⁰² căreia îi urmează alta din 1785, a cărei legalizare constă dintr-o mențiune (f. 4 v), și prin punerea sigiliului octogonal al Mitropoliei pe cîteva pagini. ²⁰³ Urmează alta «de poruncile ce să fac pe la Mitropolii pentru judecări, 1793 august 1-iu». ²⁰⁴ Altele sînt făcute pe timpul mitropolitului Dositei, «fiind epistat iconomiei sliinția sa chir Nicodim Greceanul arhimandritul sfintei mitropolii», în

197. *Ibidem*, CDXCVI/5.

198. *Ibidem*, CCCVII/12.

199. Genadie, *Condica sfintă*, p. 16.

200. Idem, *ibidem*, p. 408, un exemplu în grecește: ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου.

201. Arh. Stat. Buc., *Condica* nr. 139.

202. *Ibidem*, nr. 132.

203. *Ibidem*, nr. 127.

204. *Ibidem*, nr. 141.

anii 1805-1806.²⁰⁵ Nu au nici o legalizare. Unele par să fie scrise de Dionisie Eclisiarhul, cunoscutul cronicar. În una, un iconom notează, la 12 noiembrie 1830, că «în zile amănite am scris» (ms. nr. 130, f. 199 v). Pentru anaforale, procese, divorțuri și alte chestiuni începe o nouă condică în decembrie 1809, cuprinzând și acte mai vechi. Pe aceasta este o însemnare lămuritoare: «Aceasta este din condicile sf. mitropolii ce apurarea sînt trebuincioasă pentru pricinile ce înlăuntru să văd anume. Deci să nu îndrăznească nimenea a o înstreina nici vreo loaie a-i rupe. Dimitrachii logofăt». ²⁰⁶ Rînd pe rînd se mai adaugă alte condici de porunci, socoteli, embatichiuri, otaștină de vii, ²⁰⁷ vînzări și venituri, ²⁰⁸ și altele. De menționat că unele condici au fost alcătuite prin legarea originalelor împreună: închirieri de prăvălii din 1716-1781 și 1704-1789, ²⁰⁹ sau originalele înseși au fost libelate în ele (1803-1813). ²¹⁰ În unele din condici apar și acte cancelate. ²¹¹

SLUJITORII CANCELARIEI MITROPOLITANE. Este greu să precizăm ce slujitori va fi avut cancelaria mitropolitană în prima perioadă. Din puțina corespondență păstrată, rezultă că au trebuit să existe. Presupunem că șederea în țară a lui Daniil Critopulos, dicheofilax al Marii Biserici, îl va fi fost obligat să îndeplinească același rol și pe lângă mitropolitul Iachint. Din textul hrisovului ce trebuia să fie al lui Vlaicu Vodă, din 1369, nu este clar dacă duhovnicul și catigumenul chir Dorotei și logofătul chir Sava erau ai domnului sau ai mitropolitului. Dacă pentru Dorotei expresia «duhovnicul domniei mele» ar putea indica o atare poziție, «chir Sava» poate fi tot așa de bine și logofătul Mitropoliei. Tot așa fără certitudine ni se prezintă și situația protopopului Mihail, devenit catigumenul Melchisedec la Athos, dacă nu va fi făcut parte dintre apropiații mitropolitului la 1370. E tot ce se poate spune despre această perioadă.

Puține lucruri putem adăuga și pentru perioada a doua. Dintr-o scrioare a lui Basarab Laiotă, de prin 1474-76 către brașoveni, aflăm despre popa Costea din Șchei, «omul nostru», pe care voiește să-l pună la o biserică lângă el. ²¹² Se va fi gîndit oare să-l aducă la Mitropolie, atunci în Argeș? E probabil că da, altfel ar fi amîntit biserica sa, biserica domnească. Îndată după aceea, mitropolitul Macarie vorbește de «omul nostru credincios Dragomir», care fără îndoială era în serviciul Mitropoliei. ²¹³ Această presupunere se întărește prin faptul că îndată după aceea Macarie mai trimite și la sibieni pe «popa Dumitru pentru trebuințele sfintei biserici». ²¹⁴ Și Vlad Călugărul va interveni la brașoveni pentru popa Coman

205. *Ibidem*, nr. 128-131, 133-136. Pe foaia de titlu a ultimei apare semnătura lui «Theodosie logofăt».

206. Arh. Stat. Buc., nr. 140.

207. Cum e nr. 145 din 1816.

208. *Ibidem*, nr. 158, anii 1797-1800.

209. *Ibidem*, nr. 159-160.

210. *Ibidem*, nr. 161.

211. Ca de pildă în condicile nr. 157, 158 și 162.

212. I. Bogdan, *Relațiile*, pp. 123, 334-335.

213. *Idem*, *ibidem*, p. 281.

214. S. Dragomir, *Relațiile*, p. 62.

și Radul să vie în țara lui,²¹⁵ cum mai înainte se întâmplase cu popa Costea. Va trece multă vreme pînă să mai aflăm vreo știre în această privință.

În perioada a treia avem informații mai complete. În cartea mitropolitului Efrem, din 14 noiembrie 1561, se spune că tranzacția despre care tratează, a avut loc «înaintea vlădiciei mele și înaintea clerului vlădiciei mele, anume popa Sarchez și popa Dumitru și popa Marco și popa Dumitru și popa Sahat și diaconul Pera». Aceștia sînt fără îndoială slujitorii mediați ai mitropolitului. Un astfel de slujitor va fi și «Vilcul cel bătrîn, logofăt din Pogonești», care scrie un act în București, pentru mitropolitul Anania, în 2 iulie 1564. Tot astfel, Ivan din Găleşești, în 2 mai 1571 va scrie un zapis de vînzare al mitropolitului Eftimie I. Abia sub mitropolitul Eftimie II, în 17 iunie 1599, mai scrie Eremia un act mitropolitan. E semnificativ faptul că, deși în această perioadă avem mult mai multe acte mitropolitane, totuși despre slujitorii cancelariei sînt așa de puține știri. Nici măcar cei care scriu actele nu și-au notat toți numele.

În ultima perioadă se înmulțesc martorii care participă la tranzacții, dar apar și slujitori ai cancelariei și destul de des membrii soborului. În multe acte nu lipsesc episcopii Rîmnicului și Buzăului, dar și alți ierarhi din afara țării. Astfel, în timpul mitropolitului Luca, o dată se face amintire de Matei al Mirelor de la Mînăstirea Dealu, Partenie arhiepiscopul Ohridei, Ieremia episcopul Chitrei, Ioachim mitropolitul Dristei și «înaintea tuturor egumenilor și clerului și preoților și diaconilor» (19 mai 1615). Altă dată apare Ioasaf episcopul Grebenei (11 ianuarie 1622), sau «și alți părinți și oameni buni, ieromonah Nifon și ieromonah Zosim cel bătrîn și popa Dumitru și popa Neagoe din cliros», aceștia din urmă fiind iconomi iar altul hartofilact (12 ianuarie 1622). Pe lângă episcopii obișnuiți apare și «Ioasaf episcop ot Argeș» (26 iunie 1622). În sfîrșit, o dată se arată pe larg componența soborului: «vlădicia mea cu toți arhieriei episcopi chir Teofil de la Rîmnic și chir Efrem de la Buzău și chir Ioasaf de la Dealu, cu egumenii eromonah Ion de la Tismana și Teofil de la Bistrița și Parjenie de la Mislea și Antonie de la Argeș și Haralambie de la Snagov și cu tot soborul Țării Romînești» (12 ianuarie 1625). Unele acte sînt semnate și de scriitorii lor, care în timpul lui Luca sînt Nestor Logofăt, Lepădat Logofăt și mai des smeritul Efrem care este ieromonah, apoi preot și eclesiarh.

Sistemul din timpul mitropolitului Luca îl întîlnim și la următorii lui în scaunul mitropolitan. De aceea ne mulțumim cu cîteva spicuri, mai ales către sfîrșitul perioadei, cînd apar unele inovații în structura aparatului mitropolitan.

Pe timpul lui Teodosie întîlnim adesea pe «părintele Damaschin diachiul de la sîntia mitropolie din Tirgoviște»,²¹⁷ și pe «Gheorghie grămăticul ot s-ta mitropolie», la 7 august 1670.²¹⁸ La 6 ianuarie 1686, Stoica

215. I. Bogdan, *Relațiile*, pp. 207-208.

217. În anii 1677-1685. Vezi actele Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCCLV/8; XLIII/7, 8, 9, 10, 11; XXXV/30, 31, 32, 35.

218. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCCLV/6.

Ludescu logofătul dă un zăpis «la mîna părintelui Iosif, ispravnicul sfintei mitropolii din Tîrgoviște»,²¹⁹ care la 1692 apare ca dichiul Mitropoliei.²²⁰ E probabil același Iosif care la 21 martie 1702 va fi «clisariu».²²¹ Actul de schimb al mitropolitului Teodosie cu episcopul Ștefan al Rîmnicului, din 15 septembrie 1684, este scris însă de «Mihai log. za divan, cu învățătura sfinției sale».²²² Aci, pe lângă mitropolit, mai semnează ca martori și «Iosif ieromonah egumen ot Argeș, Paisie ermonah egumen ot Govora, Petronie egumen ermonah ot Mărgineni, și Iosaaf eromonah». Cu multă căldură, la 2 mai 1703 vorbește mitropolitul Teodosie și de «popa Iosif ucenicul nostru», cînd îl numește egumen la Cetățuia, în condiții deosebite.²²³ În sfîrșit, la 21 martie 1708 apare și Iosaaf, «cliseriul» Mitropoliei din București.²²⁴

Din timpul păstoriei lui Antim Ivireanul menționăm că la 25 martie 1714, soborul se compunea din mitropolit împreună cu Damaschin, episcopul Rîmnicului, Ioasaaf al Buzăului, Nicodim egumenul Tismanei, Ioasaaf al Dealului, Teofan al Cîmpulungului, Ștefan al Bistriței, Ștefan al Glavaciocului, Mihail proin al Coziei, Daniil al Aninoasei, Ioan al Sadovei și Nicodim al Căldărușanilor.²²⁵ Ordinea în care sînt arătați este fără îndoială a precăderii. Ca noutate adăugăm că la 6 februarie 1715 se vorbește de «vătăful sfintei mitropolii din Tîrgoviște Pan Pătrașco»,²²⁶ iar mult împodobit așezămînt din 2 iulie 1715 poartă această prețioasă notă finală: «și s-au scris de mine Nicola ierei, notareșul mitropoliei».²²⁷

Ioachim schevofilax mărturisește, în 7 mai 1718, că a primit de la mitropolit veșminte și cărți bisericești.²²⁸ La 2 septembrie 1726 vedem că dichiul Mitropoliei este însărcinat să aleagă hotarele moșiilor Schitului Hulubești și Ludești.²²⁹ Ispravnicul Mitropoliei, la 16 aprilie 1733, are și calitatea să judece unele neînțelegeri dintre oamenii sloboziilor mitropolitane.²³⁰

Sub marele organizator care a fost mitropolitul Neofiț, întîlnim pe părintele Onufrie, ispravnicul Mitropoliei din Tîrgoviște, la 4 noiembrie 1742,²³¹ pe «smeritul ieromonah ot mitropolia Bucureștilor Ștefan progumen Motrului», care tălmăcește din slavonește un act, la 8 februarie 1744,²³² pe arhimandritul Varlaam la 7 august 1745,²³³ pe Grigorie ecl-

219. *Ibidem*, doc., 11.

220. *Ibidem*, XLIII/10.

221. *Ibidem*, CCXXIV/2.

222. *Ibidem*, CLXVI/38.

223. *Ibidem*, CLXVI/53.

224. *Ibidem*, CCCXLVIII/16.

225. *Ibidem*, VI/23.

226. *Ibidem*, CCCLV/22.

227. *Ibidem*, *Suturi*, nr. 13.

228. *Ibidem*, *Mitropolia Țării Românești*, CCCLXXXII/9, orig. grec.

229. *Ibidem*, LVII/116; ms. 127, f. 258.

230. Arh. Stat. Buc., *Condica* nr. 139, f. 189 v.

231. *Ibidem*, XXXIX/62.

232. *Documente privind istoria României*. B. veacul XVI, vol. V, p. 18 (nr. 18).

233. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, CCCL/16, și în alte acte.

siarhul la 16 iunie 1746,²³⁴ Climent dichiu la 27 februarie 1747,²³⁵ și, în sfârșit, când la 1 ianuarie 1752, Pahomie monahul se închină poslușnic Mitropoliei, între martori se află Grigorie Mireul și Neofit eclisiarhul.²³⁶ Nu putem trece cu vederea nici faptul că în anii 1749-1751, între stipendiții Mitropoliei apar și dascălii de limbile greacă și slavonă: Teodor, Alexandru, Florea și Lupu.²³⁷ Florea, apoi Floru, la 1 septembrie 1766 este hartofilaxul Mitropoliei.²³⁸

Caterisirea din 31 august 1756 a episcopului Antim al Buzăului s-a făcut de un sinod compus din mitropolitul Filaret, Vartolomei al Dristei, Ioachim fost al Iconiei, Grigore al Mirelor, Nicodim al Nissei, Serafim fost de Anhialos, Macarie al Edesei și Grigore episcopul Rîmnicului.²³⁹ La 12 ianuarie 1757 apare un Cozma eclisiarhul Mitropoliei,²⁴⁰ la 2 septembrie 1759 Manole postelnicelul, purtător de grijă al Mitropoliei,²⁴¹ iar la 27 septembrie același an, Ignatie dichiu Mitropoliei.²⁴²

În lunga sa păstorie, mitropolitul Grigorie se impune aproape constant în însuși Divanul țării, creindu-se astfel o tradiție ca mitropolitul să fie în frunte. Astfel, la 11 mai 1761, o anafora către domnie, semnată întii de mitropolit și de cei doi episcopi, Grigorie al Rîmnicului și Rafail al Buzăului, după care vin boierii, cu marele ban înainte.²⁴³ În ce privește sinodul, o caterisire de preot e semnată, în 1770, de mitropolit și de Iacov al Sardelor, Macarie al Ienopolei, Avraam fost al Anhialului, Nicodim al Nissei și de Rafail al Buzăului.²⁴⁴ Mai avem posibilitatea să întilnim și alți slujbași cu sarcini deosebite. Așa de exemplu, Mihail dichiu (19 mai 1763),²⁴⁵ Samuil Arhimandritul Mitropoliei din Tîrgoviște (25 martie 1769),²⁴⁶ Samuil eromonah diacon la aceeași Mitropolie, împreună cu popa Ioan eclisiarh (14 noiembrie 1770),²⁴⁷ Mitrofan «arfidiaconul sfintei mitropolii» (11 ianuarie 1772).²⁴⁸ În același an erau și popa Teodosie schevofilax, popa Ioan sachelion, Neacșul «logofăt sfintii mitropolii»,²⁴⁹ și protosinghelul chir Filaret, căruia i se dă în seamă, la 15 octombrie 1772, biserica Sf. Nicolae de la Prund să o dreagă, cum făcuse și la Căldărușani.²⁵⁰

234. *Ibidem*, CXV/4, și la 27 februarie 1747, *ibidem*, XV/34.

235. *Ibidem*, XV/34.

236. *Ibidem*, CCCLIV/24.

237. *Ibidem*, condica nr. 193, ff. 179-80.

238. *Ibidem*, CCXXXIV/6.

239. *Ibidem*, CDLVIII/1.

240. *Ibidem*, CCVI/22.

241. *Ibidem*, CCLXXII/13.

242. *Ibidem*, condica nr. 127, f. 407.

243. *Ibidem*, *Mitropolia Țării Românești*, CCCXXVII/2.

244. *Ibidem*, condica nr. 139, f. 223.

245. *Ibidem*, *Mitropolia Țării Românești*, CCCXXXVI/23.

246. *Ibidem*, CCCLXXXII/29.

247. *Ibidem*, nr. 31.

248. *Ibidem*, CCCXXXVI/27. E fiul egumenului Mihail de la Aninoasa, a crescut de mic la mitropolit, unde a ajuns arhidiacon, apoi egumen la Aninoasa, a sfârșit ca eclisiarh și a fost îngropat la Mitropolie, cum se arată într-un act din 3 noiembrie 1781. *Ibidem*, XLVI/1.

249. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, XXI/26, CCCXXXVI/30.

250. *Ibidem*, CXXV/11. La 27 noiembrie 1776 e arhimandrit. Genadie, *Condica Sfantă*, p. 226.

La 14 iunie 1774, economul Mitropoliei este Grigore.²⁵¹ La 15 noiembrie același an se poate completa o listă mai bogată: Mihail eclesiarh, popa Toma sachelarion, popa Ioan schevofilax, popa Grigorie «rifărăndarie».²⁵² Într-un hrisov domnesc din 15 aprilie 1776 se dau scutiri unui Nicolae, «slugă veche» a Mitropoliei,²⁵³ la 7 septembrie 1776 econom e Atanasie,²⁵⁴ la 15 noiembrie 1778 apare un popa Balășe ipomninatograf,²⁵⁵ la 12 februarie 1780, Daniil e arhimandrit la Mitropolia din Tîrgoviște.²⁵⁶ Tot acum mai sînt Deltu logofătul Mitropoliei la 26 octombrie 1784,²⁵⁷ Dumitru drugar la tipografie,²⁵⁸ un curios stolnic Nicolae,²⁵⁹ ierodiacon Ioanichie duhovnicul Mitropoliei²⁶⁰ și Dionisie protosinghelul Mitropoliei.²⁶¹ La 11 octombrie 1786, între candidați la Episcopia Buzăului apar și Gherman protosinghelul Mitropoliei și iconomul Ieremia.²⁶²

Din timpul mitropolitului Cozma, o scrisoare din 6 mai 1789 se adresează lui chir popa Grigorie hartofilax, iconomul bisericii gospod din Tîrgoviște,²⁶³ iar la alegerea de arhieru al Traianopolei, la 1 ianuarie 1792, între candidați se numără mai sus amintitul Gherman protosinghel și protosinghelul Nichifor.²⁶⁴ La 8 decembrie același an semnează un act și Gavril logofătul Mitropoliei.²⁶⁵

În 1793 întîlnim pe Grigorie arhimandrit al Mitropoliei, pe Costandie protosinghel, pe Dionisie eclesiarh²⁶⁶ și pe cunoscutul Grigorie Sidis epistatul Mitropoliei din Tîrgoviște.²⁶⁷ De la acesta avem un prețios testament din 1 iulie 1795, în care își povestește și cite ceva din viața sa.²⁶⁸ Pentru ce ne interesează aici scrie despre «ce am cîștigat cu slujba ce am slujit sîntei mitropolii Ungrovlahiei încă de la leat 1761, în toată vlădicia răposatului întru fericire starețului părintelui Mitropolitului Grigorie (Dumnezeu să-l pomenească) și cu epitrahilul de cînd ni-au hirotonit prea sfinția sa arhieru, de la leat 1783 ghen. 19». Împărțind averea sa: cărți, argintării, veșminte și bani, lasă unele lucruri și iconomului chir Dositei, între care și o cutie de moaște ce le avea de la «răposatul părintele mitropolit Cozma, cînd era mănăstirea Dealului asupra mea», și altor părinți

251. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCCXLVIII/45; probabil acesta ajunge dîchiu la 3 noiembrie 1781. *Ibidem*, XLV/1, 2, 3, și în 4 febr. 1786, *ibidem*, CCCLIII/105.

252. *Ibidem*, CCCXXXVI/30 și 32.

253. *Ibidem*, CDLXXXII/6. La 10 februarie 1784 e «cîntăreț». *Ibidem*, 8.

254. *Ibidem*, CCXLVII/13.

255. *Ibidem*, CCCXXXVI/32.

256. *Ibidem*, CCLXXXIX/35.

257. *Ibidem*, CCXXII/33.

258. *Ibidem*, CCXXII/31, la 1 noiembrie 1778.

259. *Ibidem*, condica nr. 159, f. 83 v, la 14 martie 1781.

260. *Ibidem*, CCXII/3 și 4, la 15 ian. și 15 martie 1782.

261. *Ibidem*, CCXIX/5; CCCXXIX/9, la 21 iunie 1783 și 24 mai 1785.

262. Genadie, *Condica sfîntă*, p. 216.

263. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCXCIII/63.

264. Genadie, *Condica sfîntă*, p. 223.

265. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, LXXI/16.

266. Genadie, *Condica sfîntă*, pp. 277, 281-282.

267. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, XXXVI/22.

268. *Ibidem*, CCCLXXXII/35.

de la Mitropolia din București, ecleziarhul chir Dionisie, popa Avramie, popa Grigorie ecleziarhul din Tirgovîște și «diaconului Gherasim ce-mi slujește», lui Nicolae, Iosif și Năstase care de asemenea îl slujesc, și fratelui său Dionisie monah.

La 30 martie 1784 face o jalbă Climent, economul Mitropoliei din Tirgovîște,²⁶⁹ la 27 martie 1799 sînt amintiți la un loc Dionisie exarh, Dionisie ecleziarh și Anatolie econom,²⁷⁰ iar la 25 iunie același an, Azarie Azarian purtătorul de grijă al Mitropoliei din Tirgovîște.²⁷¹ Acest Azarian mai apare des în actele Mitropoliei fie ca ieromonah, dicheu, monah,²⁷² sau protosinghel, pînă în 1809.²⁷³ Logofătul Mitropoliei, Nicolae, va avea o lungă carieră de la 1802 înainte.²⁷⁴ Arhimandritul Nicodim de asemenea apare des de la 1 februarie 1802 înainte.²⁷⁵ Apoi iconomul Anatolie la 2 iulie 1803.²⁷⁶ iconomul Serghie arhimandrit, la 5 aprilie 1806,²⁷⁷ ecleziarh Dionisie și ieromonah Romano, la 3 mai 1808.²⁷⁸ Adăugăm că la alegerea de arhieru, în 1801, au fost propuși și Dionisie exarhul Mitropoliei, și Azarian, economul Mitropoliei.²⁷⁹

Pentru un interes, nu lipsit de importanță, mai amintim din această vreme pe logofătul Stanciu, tipograful Mitropoliei la 19 noiembrie 1792, pe Radu tipograful, la 17 octombrie 1801, a cărui casă din mahalaua Vlădica va fi vîndută la 10 aprilie 1809, pe Stratonic dascălul psalt, căruia la 1 octombrie 1802 i se dă o odaie să strîngă ucenici pentru învățatură, pe Costea, calfa păzitor al lucrurilor Mitropoliei în vremea răzmeriței cîrjailor, pe Ghinea bucătarul, robul Mitropoliei, pe Dimitrie arnăutul, slujitorul casei Mitropoliei, pe popa Ioan protopop, proin protopop Stanciu, rînduit supraveghetor la județul Teleorman, în 27 noiembrie 1796, și, în sfîrșit, pe «chir Vasile iconom epistat» la moșia Mitropoliei Orevița, în 22 august 1794. Din aceste răspîndite știri se poate reconstitui măcar parțial structura organizatorică a aparatului administrativ mitropolitan. Sîntem în vremea chibzuitului mitropolit Dositei Filitis, care va muri apoi după îndelungată pribegie.

Din codicile Mitropoliei mai reiese că în anii 1805-1806 era «epistat iconomiei sfinția sa Nicodim Greceanul arhimandritul sîntei mitropolii»,²⁸⁰ la 1806 Teodosie logofăt,²⁸¹ la 1809 Dimitrachi logofăt,²⁸² între

269. *Ibidem*, XXXVIII/96.

270. *Ibidem*, CCVI/42.

271. *Ibidem*, condica nr. 158, f. 119.

272. *Ibidem*, CCLXXXIX/45, 47.

273. *Ibidem*, condica nr. 145, f. 12; vezi și nr. 161, f. 78.

274. *Ibidem*, CCCLXXXIII/4, 5, 6; CCCLXXVI/2; CCCLXXXVI/3.

275. *Ibidem*, IX/30, CXI/35, CCXXXV/3, 4.

276. *Ibidem*, CCXVII/7.

277. *Ibidem*, V/46.

278. *Ibidem*, CCCXXXVI/76.

279. Genadie, *Condica sîntă*, p. 317.

280. Mss. nr. 128-131, 133-136.

281. Ms. nr. 136.

282. Ms. nr. 140. Aici, f. 158 v face încercări de semnare în diferite limbi: Nicolaie anagnost 1808 iunie 12, Νικόλαος Ἀναγνώστης ὁ καί... ΝΙΚΟΛΑΙ ΧΗΤΕΣ ΩΤ Λ'ΕΤΑ, 1808, Nicolai anagnostum (*sic*) 1808.

1803-1813 Nicolae logofăt Mitropoliei semnînd și grecește, ierei Ioan arhonton eclisiar, Dionisie episcop Sevastis, popa Ioan duhovnicul Sfintei Mitropolii și Stanciul tipograf.²⁸³

În această vreme, cancelaria mitropolitană capătă noi forme de conducere sau de organizare. Atribuțiunile consistoriei erau săvîrșite și mai înainte, dar acum ele apar afectate unui corp special. Așa de exemplu, la 30 mai 1789 avem o anafora a acestora privind desfacerea căsătoriei Mariei de soțul ei Ioanache Bărbierul.²⁸⁴

Sub mitropolitul Gavriil (1808-1810) avem un adevărat stat de serviciu «pentru cei ce sînt orînduiți în slujba duhovniceștii consistorii a mitropoliei Valahiei și pentru cei ce se află în slujba iconomicestii ocîrmurii». ²⁸⁵ În această listă apar în *consistorie* protopopul Gheorghe Rodosta, «care este și asesor exarhiceștii dicasterii» și protopop scaunului Mitropoliei, asesori ieromonah Dionisie eclisiarh, Voicu protopopul Bucureștilor partea de sus, Ioan protopopul Bucureștilor partea de jos, și Mihail duhovnicul Mitropoliei. Logofeții consistoriei sînt: Necolai Radion, Ioan Radion și Simion Fotion. *La iconomicesca ocîrmuire* figurează: iconom ieromonah Anatolie, subiconom ieromonah Pimen, pentru poslușanii monahii Ioanichie, Partenie și Ioasaf, logofăt iconomie Pavel Papadopul și condicar Ioan Ruminescul. La 27 august 1810 semnează o poruncă a consistoriei protopopii Gheorghe Rodosta, Voico clesiarh și Ioan hartofilax.²⁸⁶

Consistoriul continua să funcționeze și după plecarea mitropolitului Gavriil. Activitatea lui se reflectă în o seamă de hotărîri, cum sînt de exemplu desfacerea căsătoriilor lui Cozma de Ilinca la 7 iunie 1817,²⁸⁷ a Păunei de Ispas la 19 iunie 1819,²⁸⁸ a Elenchii de Vasile Repezeanu la 26 iunie 1820,²⁸⁹ și a Sofiei Ziguri de Iane Dimitrie Ruse, la 5 august același an.²⁹⁰

Vremurile care urmează sînt încărcate de evenimente grele și de mișcări, dar în cancelaria mitropolitană se vede o oarecare stabilitate. Astfel, documentele ne aduc înainte pe Ioniță logofătul Mitropoliei, la 15 martie 1812, întîlnit și în anul următor.²⁹¹ Fără îndoială că tot el este pitarul Ioniță din 28 mai 1820, și «biv vel pitar Ioniță» al Sfintei Mitropolii la 24 mai 1828.²⁹² Logofătul Nicolae continuă să servească Mitropoliei și în anii următori,²⁹³ cînd îl întîlnim la 4 noiembrie 1824, însărcinat și cu o revizie generală la minăstirile de peste Olt.²⁹⁴ El e aceeași persoană cu

283. Ms. nr. 161, ff. 10, 12, 13, 28, 36 v și 42.

284. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCCLXI/1.

285. *Ibidem*, CDLIX/1.

286. *Ibidem*, CCC/43.

287. *Ibidem*, CCCLXXIX/1, 2.

288. *Ibidem*, CCCLXVIII/2, 3.

289. *Ibidem*, CCCLXV/4, cf. și nr. 6-8.

290. *Ibidem*, CCCLXVII/6.

291. *Ibidem*, condica nr. 157, f. 30; doc. CDXVII/24, 25, 30.

292. *Ibidem*, CDXCVI/5, și DIV/4.

293. *Ibidem*, CDXIV/9; DXXXVII/2, DLVIII/17 și condica nr. 157, f. 123. Cf. și DLVIII/16.

294. *Ibidem*, CDXCIV/10.

pitarul Nicolae Biscoveanu și are o delicată misiune la Brașov, privitoare la moștenirea mitropolitului Nectarie, de unde trebuie să aducă și butca Mitropoliei.²⁹⁵

Iconomi ai Mitropoliei sînt mai mulți. La 1 martie și 23 aprilie 1813 apare un Mitrofan,²⁹⁶ la 1 ianuarie 1814 Azarie,²⁹⁷ la 5 aprilie 1816 arhimandritul Serghie,²⁹⁸ la 18 martie 1818 Nica,²⁹⁹ la 8 ianuarie 1820 popa Gheorghe,³⁰⁰ iar în 1826 de mai multe ori Isaiia.³⁰¹

Între eclesiarhi continuă să rămînă Dionisie, la 16 decembrie 1812,³⁰² apoi la 14 ianuarie 1814 arhimandritul și eclesiarhul Dionisie Cozianul,³⁰³ la 25 aprilie 1814 Dimitrie, propus la arhierie,³⁰⁴ la 29 iulie 1819 Iosif,³⁰⁵ și popa Gheorghe la 11 octombrie 1820.³⁰⁶ La Mitropolia din Tîrgoviște mai apare la 12 ianuarie 1817 ocîrmuitor și purtător de grijă Ioanichie,³⁰⁷ care pare să fie același cu protosinghelul Ioanichie numit cantor la toate bisericile.³⁰⁸ Chivernisitor la această Mitropolie mai este, la 29 iulie 1819, și arhimandritul Gherasim,³⁰⁹ candidat și ales episcop de Buzău. În sfîrșit, la 17 ianuarie 1820 mai este amintit și protopopul Luca.³¹⁰

Încheiem această serie enumerativă cu alte cîteva nume, care reflectă activitatea gospodărească a Mitropoliei. Așa de pildă, la 3 mai 1813, un Costea este numit mai mare bașă pe viață pentru reparațiile ce se fac la casa Mitropoliei,³¹¹ Ivan calfa la 12 iunie 1816 capătă tain zilnic de la Mitropolie pentru sîrguința cu care a lucrat,³¹² și mai mulți, între care și Macarie ieromonahul, în 1820, contractează cu Mitropolia deschiderea unei tipografii.³¹³

Nu putem să lăsăm la o parte una din cele mai lăudabile inițiative ale cancelariei mitropolitane: formarea de tinere cadre bine pregătite. Acțiunea în sine este cunoscută și din alte izvoare, dar faptul că între hîrțile Mitropoliei se află lista bursierilor la Pisa în această vreme, este

295. N. Iorga, *Studii și documente*, X, pp. 266-68, 271.

296. Genadie, *Condica sîntă*, pp. 372-373, și Arh. Stat. Buc., *condica* nr. 157, f. 140 v.

297. Arh. Stat. Buc., *condica* nr. 157.

298. *Ibidem*, *Mitropolia Țării Romînești*, V/46.

299. *Ibidem*, XCIII/64.

300. *Ibidem*, CDXCVI/4.

301. *Ibidem*, CLVII/138, XXVI/18 și CXLIX/71.

302. Genadie, *Condica sîntă*, p. 344, și în anul următor, *ibidem*, p. 369.

303. Idem, *ibidem*, pp. 393-394.

304. Idem, *ibidem*, p. 399.

305. Idem, *ibidem*, p. 440.

306. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, CCLXXIX/3.

307. *Ibidem*, *condica* nr. 157, f. 176 v.

308. *Ibidem*, CDLXXXVI/1.

309. Genadie, *Condica sîntă*, p. 440.

310. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, DLVIII/16.

311. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Romînești*, *condica* nr. 161, f. 104.

312. *Ibidem*, *condica* 157, f. 172 v.

313. *Ibidem*, DXVI/7.

semnificativ. Dintre aceștia amintim pe Eufrosin Poteca, Ioan Panteli, Const. Popa Dimitrie și Simion Marcu.³¹⁴

În ceea ce privește procedura pe care o urma în activitatea sa cancelaria mitropolitană, fie în latura consistoriei, fie în aceea a economiei, date cunoscute ne lipsesc aproape cu desăvârșire. În parte ele pot fi deduse, fiind aceleași ca la oricare altă cancelarie corespunzătoare vremii. Din fericiire ni s-a păstrat cartea mitropolitului Nectarie, din 5 august 1815, către logofătul Mitropoliei, ca să se convoace un sobor.³¹⁵ Aceasta este suficientă pentru a întări afirmația noastră. O mai amănunțită cercetare a arhivei va aduce în sprijin și alte documente prețioase.

Prestigiul cancelariei mitropolitane, prin structura sa organizatorică și prin valoarea deținătorilor funcțiilor, crescuse neasemănat de mult în ochii tuturor. Trecuse vremea anonimatului din modestie și umilință, și a apărut anonimatul fiindcă numele deținătorului unei funcțiuni era arhicunoscut. Așa se face că la 23 aprilie 1830, o adresă către autoritatea civilă e suficient să fie semnată doar «vel hartofilax».³¹⁶ Arhivarul este astfel cheia încrederii și a bunei funcționări a întregii cancelarii.

A. SACERDOȚEANU

314. *Ibidem*, CDVII/18.

315. Arh. Stat. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, DLXIV/4.

316. *Idem, ibidem*, CCCVII/12.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

PREDICĂ LA DUMINICA III DUPĂ RUSALII

Alegerea celor doisprezece Apostoli are o deosebită însemnătate în lucrarea mîntuitoare a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, căci după alegerea lor, El a început să vorbească deschis despre adevărurile împărăției lui Dumnezeu, cum și despre legea nouă pe care El a dat-o lumii.

Într-adevăr, avînd împrejurul Său pe Apostolii care aveau sarcina să ducă mai departe în lume evanghelia Sa, Mîntuitorul nu zăbovi ca înaintea lor și înaintea a o mare mulțime de oameni veniți din Galileia, din Iudeia, din părțile Tirului și ale Sidonului și din multe alte orașe și sate, să le descopere toate tainele și comorile cereștii Lui împărății.

O bună parte din aceste taine și adevăruri, El le-a descoperit credincioșilor, într-o mare cuvîntare pe care a ținut-o pe un munte, din care pricină, cuvîntarea aceasta s-a numit predica de pe munte.

O mică parte din predica de pe munte am ascultat-o în Sfînta Evanghelie care s-a citit astăzi și acest fapt ne dă prilejul să vorbim în cele ce urmează despre însemnătatea acestei mari cuvîntări, cum și despre cîteva din învățăturile ce se desprind din cuprinsul ei.

Cînd văzătorul de Dumnezeu, proorocul Moisi a scos poporul evreu din robie, după ce toți fiii acestui popor au trecut ca pe uscat Marea Roșie, au ajuns în trei luni de la ieșirea din robie, la muntele Sinai.

Aici, din porunca lui Dumnezeu, poporul evreesc a făcut un popas mai mare, căci în acest loc era hotărît să se dea poporului legea după care trebuia să se cîrmuiască, căci era popor ales din sînul căruia, Dumnezeu rînduise să se nască Fiul Său cel iubit, Iisus Hristos, Mîntuitorul lumii.

Pentru primirea poruncilor legii, proorocul Moisi a pregătit sfaturi și îndemnuri ca acestea: «Să se țină curat astăzi și mîine și să-și spele hainele ca să fie gata pentru poimiine, căci poimiine Se va pogori Domnul

înaintea ochilor a tot poporul, pe muntele Sinai. Să tragi poporului hotar împrejurul muntelui și să-i spui: Păziți-vă de a vă sui în munte și de a vă atinge de ceva din el, căci tot cel ce se va atinge de munte, va muri» (Ieșire 19, 11-12).

Și poporul s-a pregătit și a făcut așa cum Moisi a poruncit.

«Iar a treia zi, când s-a făcut ziua, erau tunete și fulgere și nor des pe muntele Sinai și sunet de trâmbițe, foarte puternic. Și s-a cutremurat tot pământul în tabără.» (Ieșire, 19, 16).

Cu o astfel de pregătire și într-o astfel de atmosferă a primit, prin Moisi, poporul evreesc cele 10 porunci ale legii celei vechi, sau — cum le-am numit noi — Decalogul.

În cele 10 porunci ni se vorbește despre cum trebuie să ne închinăm noi unui singur adevărat Dumnezeu, al căruia nume să nu-L luim în deșert, să nu ne închinăm la idoli, să respectăm ziua a șaptea, căci este zi de odihnă și ziua Domnului, să cinștim pe părinții noștri cei după trup și să nu aducem vreo vătămare aproapelui nostru. (Să nu ucizi, să nu fii desfrânat, să nu furi, să nu mărturisești strîmb împotriva aproapelui tău, să nu dorești nimic din ceea ce este al aproapelui tău).

«Și tot poporul a auzit fulgerele și tunetele și sunetul trâmbițelor și a văzut fumegarea muntelui și văzînd tot poporul s-a dat înapoi și a stat departe, tremurînd.» (Ieșire, 19, 18).

Prin inspirația dumnezeiască, prorocul Moisi a dat după aceea multe alte porunci și rînduiri pentru buna desfășurare a vieții obștești, iar după moartea lui, conducătorii poporului evreesc, judecătorii și prorocii lui, au stăruit să se păstreze neschimbate toate poruncile și rînduiri ale legii celei vechi.

Cînd a sosit plinirea vremii, Fiul lui Dumnezeu și Fiu al Omului, Mîntuitorul Iisus Hristos a venit să răscumpere pe cei de sub lege, ca ei să dobîndească înfierea lui Dumnezeu. El a venit nu ca să strice legea cea veche, ci ca s-o împlinească și să o desăvîrșească.

În predica de pe munte, El a arătat în mare parte în ce constă împlinirea și desăvîrșirea vechii legi. Astfel, într-o dimineață plină de soare, așezat după obiceiul învățătorilor timpului Său pe o stîncă mai înaltă, care-l da puțină ca dumnezeiescul Său glas să se facă auzit de mulțimile adunate în jurul Său, Fiul lui Dumnezeu începe să vorbească acestora deschis despre legea cereștei Lui împărății.

Adunarea aceasta a fost întrucîtva asemenea cu adunarea credincioșilor Vechiului Testament, înaintea muntelui Sinai, din vremea lui Moise.

Acolo și atunci, un munte prăpăstios, de granit roșu, pustiu și îngrozitor, — care parcă amenința deșertul arzînd de razele dogoritoare ale soarelui, — aici și acum, un podiș verde, mătăsos, plin de flori, din care se deschidea o minunată priveliște: la dreapta, scînteia suprafața liniștită și netedă, ca o oglindă, a lacului argintiu, și viața ce se deștepta în orașul și satele de pe țarm, iar spre nord, se ridica măreț după negura dimineții, uriașul munte Ermon, al cărui vîrf înzăpezit sclipea în focuri de diferite culori, în razele vii ale soarelui, care parcă încremenise, pentru ca toată firea să asculte într-o tăcere sfioasă pe Domnul și Stăpînul ei.

Acolo și atunci, inimile oamenilor erau tulburate și pline de goază ; aici și acum, pline de iubire și pace, fermecate parcă de glasul duios al Celui ce le vorbea de la inimă la inimă.

Atunci, legea veche le cerea supunere în faptele din afară ; acum, cea nouă, supunere din inimă și din cuget.

Legea veche spune : să nu ucizi ; legea nouă zice : să nu te mîinii, căci de la mînie pornește cearta, ura, dușmănia, lovirea și uciderea.

Legea veche spune : să nu fii desfrînat ; cea nouă completează că tot cel ce se uită la o femeie cu poftă, acela a și făcut desfrînare în inima sa.

Moisi a zis : să nu-ți calci jurămîntul, ci să împlinești înaintea Domnului jurămintele tale.

Hristos, însă, zice : «Nu vă jurați de loc, nici pe cer, pentru că este scaunul lui Dumnezeu, nici pe pămînt, pentru că este așternut picioarelor Lui, nici pe Ierusalim, pentru că este cetatea Împăratului Celui Mare, nici pe capul tău să nu te juri, pentru că nu poți face nici un fir de păr alb sau negru ; ci să fie cuvîntul vostru : ce este da, da, — și ce este nu, nu, iar ce este mai mult decît atîta, este de la cel rău». (Mati V, 33-37).

Iată pentru ce legea dată prin Moisi este trecătoare și mijlocitoare, închipuire și umbră, pe cînd legea dată de Hristos este permanentă și reală, împlinire și desăvîrșire.

Fiii împărăției lui Hristos să fie smeriți, blînzi, curați la inimă, iubitori și rivnitori după dreptate și adevăr, făcători de pace, iar faptele evlaviei, adică mila, rugăciunea și postul să fie făcute nu pentru mărunte interese sau răsplată pămîntească, ci din inimă curată și sinceră, din adevărată iubire pentru Dumnezeu și pentru om.

Însăși porunca iubirii, în legea nouă, capătă o nouă împlinire, căci dacă iubiți numai pe cei ce vă iubesc pe voi, ce mare lucru ați făcut ?

Pentru ca inima să tindă către Dumnezeu și către cele cerești, ea trebuie să aibă lumina lăuntrică a minții, ca să poată pătrunde adevărul în toată plinătatea lui. Dacă mintea este luminată, tot sufletul este în lumină, dacă mintea este întunecată, atunci și sufletul este întunecat și se abate de la adevăr, de la Dumnezeu.

Așa cum ochiul luminează trupul omului, tot așa și mintea luminează sufletul.

Face de omul care se silește să-și îmbogățească mintea cu cît mai multe cunoștințe, cu cît mai multă știință !

Un om cu mintea luminată este un cîștig, o binefacere pentru societatea în care el trăiește, pe cînd un om fără de minte sau cu mintea întunecată de patimi și mai ales de patima lăcomiei, este un blestem pentru viața obștească.

Nimic nu este mai de cinste ca un om cu mintea întregă, cu multe și bogate cunoștințe, pe care le pune în slujba aproapelui său și ce frumos îi stă unui astfel de om, cînd își păstrează mintea așa cum i-a dăruit-o Dumnezeu !

Nu poți spune că ești un creștin bun și să fii în același timp bețiv sau lacom, sau desfrînat, sau mincinos, sau hoț, mai pe scurt, stăpînit de patimi care izvorăsc de la duhul cel rău, de la diavol.

Acest lucru îl spune Mîntuitorul în legătură cu lăcomia unora dintre oameni de a se ocupa în mod exagerat de nevoile vieții lor proprii.

Mulți din cei care nu cunosc tainele credinței creștine au găsit cu cale să spună că prin aceste cuvinte Mîntuitorul Iisus Hristos ar încuraja lenea și nepăsarea.

Dar departe de Domnul Hristos gîndul de a îndemna pe cineva la lene și nepăsare, căci păsările cerului nu adună în hambare, dar totuși și ele se ostenesc pentru hrana lor, ca și crinii cîmpului, ale căror rădăcini trag hrana trebuitoare din brazdă pămîntului.

Și unele și alții muncesc, se ostenesc și parcă păsările cerului, prin ciripitul lor, și crinii cîmpului, prin mirosul lor ce se înalță tot către cer, aduc mulțumire lui Dumnezeu pentru grija pe care le-o poartă.

Nu la lene îndeamnă Domnul Hristos, ci El Se ridică împotriva poftei și a lăcomiei de care sînt cuprinși unii oameni care se îngrijesc prea mult de viața lor.

Cît rău a adus omenirii lăcomia de înavuțire și pofta de stăpînire a unor oameni! Cite vieți omenеști s-au pierdut în războaie, dintre care unele au pricină tocmai lăcomia și pofta de înavuțire a unui pumn de oameni!

Iată de ce Hristos este împotriva unor astfel de oameni și de ce îndeamnă pe credincioșii Lui să caute împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui — adică împlinirea voiei Lui, căci toate celelalte li se vor da de către Tatăl ceresc.

Una din patimile care întunecă mintea și sufletul omului este lăcomia, pofta de a avea și de a stăpîni cît mai mult.

Omul stăpînit de această patimă este zgîrcit, mincinos, hoț; un astfel de om devine neom pentru aproapele său, de multe ori chiar pentru fratele său de sînge și pentru cel mai apropiat prieten al său.

Cei vechi spuneau că omul stăpînit de o astfel de patimă devine lup pentru aproapele său și aveau dreptate, căci un asemenea om este fiară sălbatică și chiar mai rău decît o fiară.

De aceea, să ne ferim de a pune stăpînire pe sufletele noastre o astfel de patimă.

Ca fii credincioși ai Tatălui ceresc să căutăm să împlinim voia Lui, care ne îndeamnă să fim buni, să fim cinstiți unul față de altul, înlăturînd din sufletul nostru orice gînd rău care ar întuneca mintea noastră.

A căuta împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, înseamnă, iubiți creștini, a păzi poruncile lui Dumnezeu și a face ceea ce El ne îndeamnă prin Sfînta Biserică cea întemeiată de El.

Dacă vom dovedi credința noastră prin faptele noastre bune, prin trăirea unei vieți cu adevărat creștinești, ne vom asemăna — după cuvîntul Mîntuitorului — «cu omul înțelept care și-a zidit casă pe temelie de piatră; și cînd a căzut ploaie și s-au revărsat riurile și au suflat vînturile și s-au pornit spre casa aceea, ea n-a căzut pentru că era întemeiată pe piatră.» (Matei VII, 24, 25).

Să facem ca omul cel înțelept, cunoscînd că temelia de piatră înseamnă credința noastră, însoțită numai de fapte bune.

Să ne rugăm Părintelui cel ceresc, ca sfaturile și îndemnul ce ni le dă Sfînta Evanghelie de astăzi să rodească în inimile noastre însutit și înmiit. Amin!

Preot I. ALEXANDRU

PREDICĂ LA DUMINICA IV DUPĂ RUSALII

Credința în Dumnezeu este pentru noi, cei credincioși, cea dintîi însușire a sufletelor noastre, prin care trăim în legătură cu El și prin care Părintele luminilor și Tatăl nostru cel ceresc ne împărtășește darurile Sale cele bogate.

Credința în Dumnezeu este sîmburele din care cresc și se dezvoltă celelalte însușiri ale sufletelor noastre, adică : iubirea, nădejdea, bună-tatea, milostivirea, blîndețea, înțelepciunea, sîrguința.

Un om cu adevărat credincios, a cărui credință a admirat-o chiar Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, a fost sutașul din Capernaum, despre care a amintit Sfînta Evanghelie pe care am ascultat-o astăzi.

Scrie Sfîntul Evanghelist Matei că, intrînd Iisus în Capernaum, a venit la El un sutaș și L-a rugat, zicînd :

«Doamne, slujitorul meu zace acasă paralizat și se chinuiește cumplit».

Iisus însă i-a zis : «Voi veni să-l vindec !»

Iară sutașul, răspunzînd, a zis : «Doamne, nu sînt vrednic să intri sub acoperămîntul meu, ci, zi numai un cuvînt și se va face sănătos slujitorul meu. Căci și eu sînt om sub stăpînire și am sub mine ostași și zic unuia : vino ! și vine, iar altuia : du-te ! și se duce, și slujitorului meu : fă cutare ! și face».

Auzind acestea, Iisus S-a mirat și a zis către cei ce veneau după Dînsul : «Adevăr vă grăiesc ; nici în Israel n-am aflat atîta credință ! Dar vă spun că mulți vor veni de la răsărit și de la apus și vor prînzii cu Avraam și cu Isaac și cu Iacob în împărăția cerurilor ; iar fiii împărătești vor fi aruncați în întunericul cel mai de afară ; acolo va fi plîns și scrișnire de dinți».

Iar sutașului i-a zis Iisus : «Du-te și să-ți fie după credința ta !».

Și s-a tămăduit slujitorul lui în ceasul acela». (Matei, VIII, 5-13).

Sutașul despre care se vorbește în Sfînta Evanghelie de astăzi, era un ofițer roman, care avea sub comanda lui o sută de ostași slujitori ai

lui. El era omul împărăției care robise în acea vreme Palestina, țara iudeilor, și din care pricină, aceștia aveau mare ură pe romani; această ură era întreținută și de faptul că evreilor la era oprit să aibă vreo legătură cu cei de alt neam și de altă credință.

Cu toate acestea, avînd un slujitor greu bolnav și auzind că Proorocul din Nazaret, Iisus Hristos, are puterea de a tămădui suferințele omenești, sutașul nu s-a sfiit să meargă la Mîntuitorul și să-L roage pentru vindecarea slujitorului său.

Dacă ne ducem cu mintea la vremea cînd s-a petrecut această întimplare, fapta acestui sutaș este de o mare însemnătate.

Să ne gîndim în primul rînd că el era un comandant, iar slujitorul său era un sclav, și că în acele vremuri, sclavii nu aveau nici o considerație în fața stăpînilor lor, care îi vindeau, îi cumpărau și dispuneau de viața lor, așa cum le era interesul.

Ei bine! La acest sutaș, nu întîlnim nimic din toate aceste slăbiciuni omenești: nici teama că fiind de altă credință, de alt neam, ar putea fi refuzat de Proorocul din Nazaret, nici mîndria că era roman, om al stăpînirii, nici îngîmfarea că era comandant, nimic din toate acestea nu l-au împiedicat să se apropie cu îndrăzneală și cu încredere de Hristos, cerîndu-I ajutorul Lui dumnezeiesc, pentru vindecarea slujitorului lui suferind.

Dragostea pentru un om în suferință — și încă ce suferință — a biruit așa dar la acest sutaș mîndria și îngîmfarea lui și de aceea, fapta lui servește ca exemplu pentru toate timpurile și pentru toți cei care în viața socială poartă vreo răspundere.

Că sutașul era un om cu grijă pentru ajutorarea semenilor lui, se constată încă și din altă lucrare a lui.

Sfîntul Evanghelist Luca arată că pentru acest sutaș au venit la Iisus bătrîni care conduceau sinagoga (locașul de închinare) evreilor din Capernaum și L-au rugat stăruitor pentru el, zicînd: «Sutașul acesta este vrednic să-i ascuți cererea, căci el iubește poporul și sinagoga el ne-a făcut-o».

Vedem, așadar, că acest sutaș era un om de omenie, iubitor de fapte bune, cu grijă pentru cei din jurul său, că el se îngrijea nu numai de ai săi, ci și de nevoile altora.

Nu trebuie să uităm că bătrîni în genere sînt mai habotnici și țin cu mai multă tărie la respectul legii și al tradițiilor.

Ori, dacă acești bătrîni ai sinagogei din Capernaum au călcat legea și tradiția lor, — care îi oprea de a avea legături cu cei de alt neam și de altă credință, — și au venit la Iisus pentru un străin, cit de mare trebuie să fi fost bunătatea și milostivirea acestuia.

Da, frați creștini, sutașul din Capernaum avea un suflet împodobit cu multe însușiri: era iubitor pentru aproapele său, era blînd și milostiv cu toți cei din jurul său, cu iubire sinceră pentru toți oamenii, indiferent de nația și credința lor, — iar toate aceste podoabe izvorau și creșteau din credința lui curată în puterea lui Dumnezeu, fapt ce se constată din discuția ce a urmat între el și Mîntuitorul Iisus Hristos.

La cererea lui, cum și la intervenția bătrînilor, Mîntuitorul i-a rîspuns «că are să vină în casa sutașului, ca să vindece pe cel bolnav.

Auzind această făgăduință a Mîntuitorului, sutașul din Capernaum a avut un rîspuns care a uimit pe toți :

«Doamne — a zis el — nu sînt vrednic să intri sub acoperămîntul meu, ci, zi numai cu cuvîntul să se vindece slujitorul meu!».

Rîspunsul acesta a mirat pe Mîntuitorul, care a zis :

«Adevăr vă grăiesc ; atîta credință nici în Israel nu am aflat!».

Intr-adevăr, frați creștini, cuvintele sutașului sînt o puternică dovadă a marelui credințe, însoțită de rara și mult prețuita virtute a smereniei, a umilinței.

În curățenia lui sufletească, el și-a dat seama că era prea mult lucru venirea Mîntuitorului în casa lui. Se simțea nevrednic de a-L primi în casa lui, dar el i-a promis în adîncul inimii Lui, cum spune un Părinte bisericesc.

Virtutea smereniei l-a ajutat, căci Mîntuitorului i-a plăcut mult trăirea acestei virtuți. El a recomandat-o cu tărie în pilda vameșului și a fariseului ; El a vorbit despre aceasta în multe alte împrejurări.

«Feriți cei săraci cu duhul — a spus El în predica de pe munte — că a lor este împărăția cerurilor!».

Pentru a deveni fiu al împărăției cerurilor este, așadar, nevoie ca omul să simtă sărăcia sa duhovnicească, să simtă că este departe de desăvîrșirea pe care a avut-o omul cel dintîi, Adam și să simtă mai ales dorința de a atinge din nou acea desăvîrșire.

Această simțire a avut-o sutașul din Capernaum și pentru aceasta Mîntuitorul l-a admirat, spunînd că în Israel nu a aflat încă asemenea credință.

Cuvintele sutașului : «Nu sînt vrednic, Doamne, să intri sub acoperămîntul meu», sînt dovada unei curățenii sufletești cum rar se poate întîlni în viața creștinilor de totdeauna.

De aceea, Sfînta Biserică a rînduit ca aceste cuvinte să le rostească oricare creștin care se apropie cu evlavie și cu conștiința trează de sfînta taină a împărtășaniei, a Sfîntei Euharistii : «Nu sînt vrednic, Doamne, să intri sub acoperămîntul sufletului meu, — zice această rugăciune — ci, de vreme ce Tu, ca un iubitor de oameni, vrei să locuiești întru mine, îndrăznind, mă apropii. Poruncește-mi și voi deschide ușile pe care Tu singur le-ai zidit și intră cu iubirea de oameni pe care pururea o ai».

Să ne silim, iubiți creștini, în viața noastră, de aici, să ne înălțăm și noi la simțirea sutașului din Capernaum.

Auzind cuvintele sutașului și vorbind cu admirație despre curata și puternica lui credință, Mîntuitorul a tras din aceasta o învățătură care nu a plăcut fiilor lui Israel, El a adăugat : «Dar vă spun vouă, că vor veni mulți de la răsărit și de la apus și vor prîzni cu Avraam și cu Isaac și cu Iacob în împărăția cerurilor, iar fiii împărăției vor fi aruncați în întunericul cel mai de afară ; acolo va fi plîns și scrișnire de dinți», dînd să

se înțelege că Biserica cea întemeiată de El va cuprinde oameni din toate neamurile și din toate popoarele, dacă aceștia se vor învrednici să aibă o credință curată, plină de fapte bune, cum a fost credința sutașului.

Avraam, Isaac și Iacob sînt părinții poporului evreesc, căci cu ei a făcut Dumnezeu legămînt, ca din urmașii lor să Se nască Fiul Său cel iubit, Iisus Hristos, Mîntuitorul nostru.

Avînd părinte pe Avraam, evreii se considerau fiii de drept ai împărăției lui Hristos; prin cuvintele de mai sus, Mîntuitorul le-a arătat deschis că a fi fiu al lui Avraam nu este un merit, dacă lipsesc faptele credinței.

Despre acest lucru le vorbise evreilor și Sfîntul Ioan Botezătorul, prin cuvintele: «Faceți dară roade vrednice de pocăință și să nu vă apucați să ziceți în sine: avem tată pe Avraam! Căci vă spun că Dumnezeu și din pietrele acestea poate să ridice fiii lui Avraam». (Luca, III, 8).

Așadar, nu faptul de a fi urmaș și moștenitor al lui Avraam te face vrednic de împărăția lui Dumnezeu, ci credința și faptele credinței, cum a arătat și dovedit credinciosul sutaș păgîn din Capernaum și cum s-a și întîmplat cu neamurile și națiile păgîne care s-au creștinat în decursul vremii, iar fiii lui Avraam, pentru necredința lor, au rămas în afara acestei împărății.

Noi, cei ce ne-am adunat astăzi la slujba Sfîntei Liturghii, cu care prilej am ascultat întîmplarea cu sutașul din Capernaum, datori sîntem ca unii ce ne numim creștini, deci fiii ai împărăției lui Hristos, să învățăm încă ceva pentru folosul nostru sufletesc.

Astfel, credința vie a sutașului din Capernaum, dragostea lui către aproapele său, pe care a dovedit-o prin grija ce o purta slujitorului său, cum și grija ce o purta comunității religioase din Capernaum, sinceritatea și curățenia inimii lui, dar mai ales smerenia pe care o mărturisește prin răspunsul ce l-a dat Mîntuitorului, toate acestea sînt podoabe scumpe sufletului omenesc, și datori sîntem de a ne îngriji să le avem și noi.

Sutașul din Capernaum să ne fie pildă de urmat în toate împrejurările vieții noastre, dar mai ales atunci cînd ne apropiem să ne împărtășim cu Sfintele Taine.

Să ne curățăm sufletul prin Sfînta taină a spovedaniei și să ne împărtășim cu trupul și sîngele Domnului, în starea sufletească cu care s-a apropiat de Iisus acest sutaș.

De vor urma cu credință exemplul acestuia, sînt încredințat că ne vom face vrednici de a auzi și noi în diferitele rugăciuni și cereri ale noastre, cuvintele pe care le-a rostit Iisus către sutașul din Capernaum: «Du-te, și să-ți fie după credința ta». Amin!

Pret 1. ALEXANDRU

PREDICĂ LA DUMINICA X DUPĂ RUSALII

Fiind în Galileia, într-una din zile, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, împreună cu trei ucenici ai Săi, Petru, Ioan și Iacob, s-au retras într-un munte pe care tradiția bisericească îl socotește a fi muntele Taborului.

Acolo, deodată, fața Mîntuitorului a strălucit ca soarele și hainele Lui s-au făcut ca lumina și s-au arătat Moisi și Ilie, vorbind cu El.

Despre această minunată întîmplare, Sfînta Biserică face amintire în fiecare an la sărbătoarea Schimbării la față a Domnului.

După această slăvită și luminată legătură cu Dumnezeu-Tatăl, Mîntuitorul S-a coborît cu cei trei ucenici și, la poalele muntelui, au fost întîmpinați de o mulțime de oameni, între care erau și ucenicii Lui, cum și mulți farisei și cărturari, care prin discuțiile și întrebările lor căutau să micșoreze dragostea și mai ales încrederea ce arătau mulțimile față de Proorocul din Nazaret.

Cînd Il văzură pe Iisus, cărturarii amuțiră, iar mulțimea se învioră și se îndreptă către El; din mulțime se apropie un om îndurerat, tată al unui singur copil, care suferea de o boală grea, o boală al cărei nume poporul nostru se și ferește de a-l pronunța, din pricina grozavelor chinuri ce ea le provoacă.

Nefericitul tată adusese pe copil și-l arătase ucenicilor ca să-l vindece ei, dar ei nu izbutiseră și acest fapt produsese numai ironii și discuții din partea cărturarilor.

Toate acestea Il mîhniră pe Mîntuitorul. De aceea a și poruncit să I se aducă copilul bolnav.

A urmat o discuție între Mîntuitorul și tatăl copilului care I-a povestit de timpul și mai ales de felul cum se manifesta boala. Domnul Hristos a certat diavolul cu acea tărie dumnezeiască, și astiel, duhul cel rău a ieșit și s-a vindecat copilul care a fost redat complet sănătos tatălui său.

Minunea aceasta este povestită de sfinții evangheliști Matei, Marcu și Luca și citind descrierea fiecăruia de felul cum ea s-a petrecut, ne putem face o idee completă de felul cum ea s-a desfășurat.

În cele ce urmează, vom vorbi mai pe larg despre această minunată vîndecare și despre ce trebuie să învățăm dintr-însa noi, pentru folosul nostru sufletesc.

Nu poate să fie durere mai mare pe lume decît durerea unui părinte care își vede copilul chinuit de o boală grea și lără de leac, cum este cazul cu bolnavul din Evanghelia de astăzi; de aceea, pentru sănătatea și pentru binele copilului său, orice părinte face toate sacrificiile.

Deseori în timpul activității Sale pămîntești, Mîntuitorului I s-a cerut ajutor din partea unor părinți ai căror copii erau bolnavi. Așa a fost cazul cu tatăl copilului din Sfînta Evanghelie de astăzi, așa a fost cu femeia canaaneancă din părțile Tirului și ale Sidonului; așa a fost cu Iair, căpetenia din Capernaum, — și desigur că între cei ce veneau și

Îl ascultau, vor fi fost încă mulți alți părinți veniți la Mîntuitorul pentru ca să ceară milă și vindecare pentru copiii lor.

Convorbirea ce a urmat între Mîntuitorul și tatăl copilului lunatic este plină de duioșie. După ce l-a povestit Mîntuitorului timpul de cînd este bolnav și felul cum este chinuit de această îngrozitoare boală, acest nefericit tată strigă către Iisus: «Dacă poți ceva, ai milă de noi, și ne ajută!» (Marcu IX, 22).

Este scurtă, este înduioșătoare, dar este cuprinzătoare această rugă-minte: «Ai milă de noi și ne ajută!».

Noi cunoaștem din spusele Mîntuitorului că tot așa s-a rugat și vameșul din parabolă și tot El ne spune că acest vameș s-a întors mai îndreptat la casa sa decît fariseul care se rugase cu multe cuvinte și căruia i se părea că este mai vrednic în fața lui Dumnezeu decît vameșul osîndit și disprețuit de oameni. Și totuși, rugăciunea vameșului a fost mai bine primită. Și vameșul doar atît spusese: «Dumnezeule, ai milă de mine!», căci el cunoștea poate că mila lui Dumnezeu este neasemănată și iubirea de oameni este nemăsurată.

«Oare femeia uită pe pruncul ei și de rodul pîntecelui ei n-are ea milă? Chiar cînd ea îl va uita, Eu nu te voi uita pe tine» — zice Domnul Dumnezeu prin prorocul Isaia (49, 15).

Această milă, frați creștini, să ne rugăm Domnului să o arate și față de noi, în toate zilele vieții noastre.

La cererea îndureratului tată, Mîntuitorul îi răspunde: «Dacă poți, crede, căci toate sînt cu puțință celui ce crede» (Marcu IX, 23).

La auzul acestor cuvinte dumnezeiești, nefericitul tată a dat un răspuns care, într-adevăr te mișcă pînă la lacrimi: «Cred, Doamne, — a zis el — ajută necredinței mele!» (Marcu IX, 24).

Este unul din frumoasele răspunsuri pe care le primește Domnul Hristos în astfel de împrejurări și cuvintele acestea au fost repetate de atunci de milioane de oameni credincioși.

Noi mai cunoaștem din Sfînta Evanghelie astfel de răspunsuri frumoase. Vom aminti împlinirea cu femeia canaaneancă din părțile Tirului și ale Sidonului: la strigătul ei disperat de a-i vindeca copila-i bolnavă, Mîntuitorul spune că este trimis numai pentru fiii lui Israel și că nu este bine a lua pîinea fiilor și s-o arunci la cîini. Acestor cuvinte ale Mîntuitorului, femeia canaaneancă a dat un răspuns tot așa de mișcător: «Așa este Doamne, — a zis ea — dar și cîinii mîncă din sfîrîniăturile ce cad din masa stăpînilor lor» (Matei XVI, 27).

Dar ce vom zice de răspunsul sutașului din Capernaum care ceruse vindecarea unui om din serviciul lui? Cînd Mîntuitorul i-a spus că va veni acasă să-l vindece, el a răspuns: «Doamne, nu sînt vrednic să intri sub acoperămîntul casei mele, ci zi numai cu cuvîntul și se va însănătoși slujitorul meu. Căci și eu sînt om sub stăpînire și am sub mine ostași și zic numai: vino! și vine; și altuia: du-te! și se duce; și slujitorului meu: fă cutare lucru! și face». (Matei VIII, 8, 9).

Auzind acest răspuns, și Iisus S-a mirat de frumusețea și înțelepciunea lui și a zis: «Adevăr vă grăiesc, nici în Israel n-am aflat atîta credință». (Matei, VIII, 10).

Toate aceste răspunsuri și multe altele ca acestea izvorăsc din tăria sufletească a celor care le dădeau și tăria aceasta este credința; ea este puterea cu care tatăl a dobîndit vindecarea fiului său; credința este puterea cu care femeia canaaneancă a dobîndit vindecarea fiicei sale; credința este puterea cu care sutașul a dobîndit vindecarea slugii sale.

Lipsa credinței a fost pricina neizbutirii ucenicilor de a vindeca pe copilul din Evanghelia de astăzi, atunci cînd tatăl îl adusese la ei. Le-a spus aceasta chiar Mintuitorul cînd L-au întreat ei deosebit. «Atunci au venit ucenicii la Iisus, cînd era singur și L-au întreat: «Pentru ce noi n-am putut să-l scoatem?». Iar Iisus le-a zis: «Pentru necredința voastră. Căci, adevăr vă grăiesc: dacă veți avea credință cît un grăunte de muștar, ați zice muntelui acestuia: mută-te de aici, acolo, și s-ar muta; și nimic nu v-ar fi cu neputință» (Matei XVII, 19, 20).

Credința, așadar, este — frați creștini — puterea, este tăria sufletelor noastre prin care se pot dobîndi darurile dumnezeiești.

Prin credință, așadar, și noi biruim greutățile vieții noastre și nădăjduim în dobîndirea bunătăților vieții celei veșnice și a darurilor dumnezeiești.

Adevărații creștini sînt aceia care se dovedesc prin faptele credinței, adică prin faptele bune. Ce am zice noi despre un om hoț, care plecînd să fure bunul aproapelui, s-ar ruga lui Dumnezeu și ar crede cu tărie că Dumnezeu îi va ajuta să fure? Ce am zice despre un creștin care s-ar ruga cu credință pentru răul aproapelui său? Sau, ce creștin este acela care trăiește viața sa în beție, în desfrîu, în minciună, în răutate? Sau, ce am zice despre un creștin care ar iubi războiul și ar dori distrugerea a milioane de vieți omenești? Sau, ce am zice despre un creștin care este nepăsător față de viața aproapelui său și care nu iubește lucrările care ajută ca viața obștească să fie în plin progres?

Sau, ce vom zice despre un creștin necinstit, care una spune și alta face?

Au unii ca aceștia o credință dreaptă?

Merită acești oameni a fi socotiți credincioși?

Să nu fie!

Imi îngădui a vă aminti în această privință o întimplare din viața Mintuitorului nostru: înainte de Patima Sa, venea din Vitania către Ierusalim și a flămînzit pe cale. Voind să-și potolească foamea, S-a apropiat de un smochin ce era la marginea drumului și care avea multe frunze, dar nici o smochină. Negăsind decît frunze, Domnul a zis: «De acum, în veac să nu se mai facă rod în tine!» Și îndată s-a uscat smochinul, iar ucenicii s-au mirat și s-au spăimîntat, zicînd: «Cum de s-a uscat smochinul așa de repede?» (Matei XXI, 19, 20).

Oare ce înseamnă smochinul acesta, fraților?

Un Părinte bisericesc ne spune: «Smochinul, cu frunzele sale, închipuiește pe credincioșii care au numai frunzele credinței, iar rodurile cele adevărate ale virtuții, adică faptele cele bune le lipsesc».

Cuvîntul credință are multe înțelesuri. Astfel, noi avem credință unul față de altul, soțul față de soția lui, soția față de soț, părintele față de copilul său, copilul față de părintele său; plugarul seamănă sămînța sa în pămînt, cu credința că va culege rod îmbelșugat și orice om are un ideal în viața lui și lucrează cu credință pentru împlinirea lui.

Așadar, noi cei care ne-am adunat astăzi la sfînta slujbă și am ascultat Sfînta Evanghelie care ne amintește de vindecarea copilului lunatic, să avem, fraților, o credință dreaptă, luminată, vie, neinteresată și dovedită prin faptele noastre cele bune.

Să ne amintim mereu de cuvintele Sfîntului și marelui Apostol Pavel, care zice: «De aș avea credință încît să mut și munții, iar dragoste (adică fapte) nu am, nimica nu sînt». (I Corinteni, XIII, 2).

Rugîndu-ne lui Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, ca să arate și față de noi aceeași milă și ajutor pe care le-a arătat față de tatăl din Sfînta Evanghelie, în toate împrejurările vieții noastre, dar mai ales cînd sîntem ispitiți de îndoială, să avem mereu în minte icoana acestui tată și, ca el, să ne rugăm: «Cred, Doamne, ajută necredinței mele!» Amin!

Preot I. ALEXANDRU

ANIVERSĂRI ȘI COMEMORĂRI

A CINCISPREZECEA ANIVERSARE

Incepînd cu anul 1944, ziua de 23 August a devenit cea mai mare sărbătoare națională a poporului român, căci de atunci poporul nostru a devenit stăpîn al destinului său.

Actul istoric de la 23 august 1944, cînd forțele patriotice din țara noastră în condițiile înaintării victorioase a armatei sovietice, au reușit să înlăture dictatura fascisto-antonesciană, este izvorul din care s-a născut și din care crește și înflorește Republica Populară Romînă, mîndra noastră țară a celor ce muncesc cu mintea și cu brațele de la orașe și sate.

Se împlinesc 15 ani de atunci și cu toate că 15 ani în viața unui popor constituie o perioadă scurtă, totuși realizările uriașe dobîndite de poporul nostru în toate ramurile de activitate, — fac să ni se pară că de la 23 august 1944 a trecut mult, foarte mult timp.

An de an, în țara noastră s-au petrecut o mulțime de fapte, în interesul celor mulți, în interesul celor ce muncesc cu mintea și cu brațele.

În anii puterii populare, țara noastră a devenit o țară industrială, constructoare de mașini, de utilaj petrolifer, de utilaj electro-tehnic, de tractoare și mașini agricole.

În țara noastră se fabrică astăzi îngrășăminte chimice, coloranți, fire și fibre sintetice, mase plastice, medicamente.

Acest lucru nu era posibil în anii de dinainte de 1944, cînd toate acestea se importau pe bani grei, țara fiind tributară din această pricină indivizilor ce le fabricau în țările occidentale: mari bancheri, mari fabricanți, etc.

În vreme ce în acei ani, peste 95% din utilajul industrial era importat, în anii puterii populare, mare parte din acest material se fabrică la noi, satisfăcînd necesarul pentru nevoile interne, și spre mîndria poporului nostru muncitor, țara noastră astăzi este în situația de a exporta mașini și instalații industriale, tractoare și utilaj petrolifer, medicamente și multe alte produse ale industriei noastre.

În Grecia, în India, în Belgia sau în Finlanda, în Franța și chiar în Anglia, cum și în numeroase alte țări, produsele industriale românești sînt nu numai cunoscute, dar sînt căutate și bine cotate.

Lucrul acesta nu era posibil în România de ieri, căci conducătorii de atunci erau părtași cu bancherii și marii industriași ai țărilor occidentale, în jefuirea țării, socotind-o o țară eminentamente agricolă.

Eliberîndu-se de jugul acestor profitori, Republica Populară Romîină a devenit o țară industrială, liberă, independentă și în plină prosperitate.

Dar nici agricultura nu este mai prejos, căci transformarea socialistă a agriculturii înseamnă mai multe tractoare și mașini pentru buna lucrare a pămîntului și pentru belșugul roadelor din țarine.

Peste 36.000 de tractoare și peste 11.000 combine pentru recoltatul cerealelor și numeroase alte mașini sînt la îndemîna țăranilor muncitori, pentru lucrarea pămîntului care le aparține lor, căci ei îl muncesc.

«Ca urmare a progreselor realizate în lărgirea sectorului socialist, în mecanizarea agriculturii și a aplicării în măsură tot mai mare a regulilor agrotehnice, oamenii muncii din agricultură au obținut însemnate rezultate în sporirea producției agricole, demonstrînd în practică superioritatea agriculturii socialiste.

După desființarea sistemului de cote obligatorii s-a dezvoltat și mai mult sistemul de contractări și achiziții a produselor agricole care s-a dovedit a fi o pîrghie puternică pentru stimularea interesului material al țăranimii în ridicarea producției agricole și dezvoltarea schimbului între oraș și sat, contribuind la întărirea alianței între clasa muncitoare și țăranimea muncitoare.

Astăzi se ridică o țăranime nouă colectivistă care a învățat să folosească și să prețuiască din ce în ce mai mult mașinile și agrotehnica, își muncește tot mai bine pămîntul, își gospodărește cu chibzuială avutul obșteșc în continuă dezvoltare, își ridică necontenit nivelul ei de trai material și cultural, participă tot mai activ la conducerea treburilor obștești.

Întărirea pozițiilor socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii au un puternic sprijin în gospodăriile agricole de stat, care devin din ce în ce mai mult un exemplu de agricultură socialistă mecanizată. Înzestrată cu mijloace moderne și cu cadre calificate, gospodăriile agricole de stat dau o mare contribuție la sporirea producției principalelor culturi agricole și participă în măsură crescîndă la formarea fondului central de produse agricole». ¹

Alături de oamenii muncii din industrie și din agricultură, însuflețiți de același simțămînt de iubire de țară, oamenii de știință, artiștii, pictorii, sculptorii, scriitorii, în genere oamenii de cultură, și-au adus și ei contribuția lor la înflorirea și întărirea patriei noastre dragi.

În țara noastră se tipăresc și mai ales se citesc astăzi mult mai multe cărți ca în România de ieri, mulțimile se bucură astăzi mult mai mult de roadele științei și culturii.

1. Gh. Gheorghiu-Dej. — Expunere făcută la sesiunea solemnă a Marii Adunări Naționale, cu prilejul celei de a XV-a aniversări a eliberării Romîniei de sub jugul fascist.

Osteneala și munca tuturor au un singur scop: o viață mai bună pentru cei mulți, pentru cei ce muncesc, și astăzi, după 15 ani de eliberare, ne dăm seama că acest ideal a fost ajuns și că nivelul de trai al celor ce muncesc este în continuă creștere.

Iată de ce poporul român întâmpină în fiecare an, cu vie însuflețire, ziua de 23 August, iată de ce 23 August 1944 este început de eră nouă pentru întreg poporul român.

Biserica Ortodoxă Română se bucură și ea, laolaltă cu întreg poporul, de această mare sărbătoare.

Încă de la 23 august 1944, prin glasul conducătorilor ei, Biserica Ortodoxă Română a sprijinit năzuințele și lupta întregului popor în vederea realizărilor ce trebuiau împlinite.

După anul 1948, sub conducerea Prea Fericitului Patriarh Justinian și a Sfântului Sinod, Biserica Ortodoxă Română și-a alcătuit legi și regulamente și a luat mai multe măsuri care i-au asigurat libera ei desfășurare.

Dacă în politica internă, conducerea țării noastre are ca scop ridicarea nivelului de trai al întregului popor, pe plan extern, Republica Populară Română duce o politică de pace, căci pacea este chezașia bunei stări a omenirii.

Împreună cu celelalte țări socialiste, în frunte cu marea Uniune Sovietică, bastionul păcii întregii lumi, — Republica Populară Română militează neconștient pentru lichidarea războiului rece, pentru coexistență pașnică între țări cu sisteme sociale diferite, pentru o colaborare sinceră între țări și popoare, spre bunăstarea întregii lumi.

«Ajutorul internaționalist al Uniunii Sovietice, relațiile de într-ajutorare dintre țările socialiste, acționează ca o puternică forță materială, care sporește considerabil eficacitatea eforturilor creatoare ale fiecărui popor din aceste țări, accelerează dezvoltarea lor. Lărgirea continuă a legăturilor de cooperare între țările socialiste, înfăptuirea unor forme tot mai înalte de colaborare cum sînt coordonarea planurilor economice, au adus și aduc poporului nostru, ca și celorlalte popoare frățești, economii de timp și de mijloace care sînt folosite în interesul propășirii mai rapide a țării.

Prietenia indestructibilă cu popoarele țărilor socialiste, întărirea continuă a unității și coeziunii lagărului socialist, reprezintă temelia politicii externe a statului nostru, corespunzînd intereselor vitale și voinței întregului nostru popor.

Caracteristic zilelor noastre este afirmarea, cu o forță fără precedent, a principiilor coexistenței pașnice, tot mai largă recunoaștere a faptului că acestea sînt principiile care trebuie așezate la baza politicii tuturor statelor.

Țările socialiste, guvernele și popoarele lor arată stăruitor că politica de pe poziții de forță promovată de cercurile imperialiste, este plină de pericole și este condamnată de omenire.

Acele cercuri care continuă să ducă politica de încordare în relațiile internaționale, de cursă a înarmărilor și de război rece, își asumă o gravă răspundere în fața propriilor lor popoare și a întregii umanități.

A devenit evident că în epoca noastră guvernele, partidele, oamenii politici, dacă vor să nu se rupă de viață, trebuie să recunoască noile realități și să tragă concluziile ce decurg din ele, situându-se pe pozițiile coexistenței pașnice. Numai o asemenea politică realistă poate avea șanse de succes, numai cine duce o asemenea politică poate conta pe aprobarea opiniei publice». ¹

Poporul Romîni a primit cu însuflețire vestea vizitelor reciproce dintre președintele Consiliului de miniștri al U.R.S.S. N. Hrușciiov și președintele S.U.A., D. Eisenhower și nădăjduiește că aceste vizite vor ajuta la micșorarea încordării internaționale, la lichidarea războiului rece, la rezolvarea diferitelor chestiuni litigioase pe calea pașnică a tratativelor.

Țara noastră luptă cu hotărîre pentru o pace trainică între popoare. Biserica Ortodoxă Romînă sprijină cu toată însuflețirea această politică de pace a țării noastre și de aceea, pentru slujitorii Sfintei noastre Biserici, participarea activă și însuflețită în comitetele de luptă pentru pace constituie o mîndrie și o încununare a muncii lor de zi cu zi.

Însuflețiți de un cald și înalt patriotism, laolaltă cu toți ceilalți cetățeni ai patriei noastre, privind cu mîndrie peste cei 15 ani ce au trecut și cu încredere desăvîrșită în viitorul strălucit al ei, slujitorii Bisericii Ortodoxe Romîne întîmpină cu toată bucuria ziua de 23 August, căci ei cunosc că eliberarea Romîniei de sub jugul fascist și instaurarea puterii democrat-populare au dus la transformarea patriei lor dintr-o țară înapoiată și robită din punct de vedere economic, într-o țară socialistă, cu adevărat liberă și independentă.

Slujitorii Bisericii Ortodoxe Romîne cunosc că în familia lagărului socialist, țara noastră a obținut bogate și uriașe succese în dezvoltarea ei politică, economică și culturală, și că în anii puterii populare, industria și agricultura ei au depășit cu mult — calitativ și cantitativ — nivelul de dinainte de 1944.

Republica Populară Romînă, luptînd pentru slăbirea încordării internaționale, pentru preîntîmpinarea unui război nuclear distrugător, pentru menținerea păcii în Europa și în lumea întregă, — aduce o contribuție de seamă la cauza apărării păcii popoarelor și a cîștigat un foarte mare prestigiu internațional.

Pentru toate acestea, slujitorii Bisericii Ortodoxe Romîne vor lucra cu și mai multă însuflețire pentru cauza apărării păcii și pentru întărirea și înflorirea patriei noastre dragi, Republica Populară Romînă.

Trăiască 23 August!

Trăiască scumpa noastră țară, Republica Populară Romînă!

Trăiască pacea în întreaga lume!

REDACȚIA

ORDINUL „23 AUGUST“

În istoria țării noastre, ziua de 23 August 1944 prezintă cea mai mare însemnătate, căci la această dată, cu sprijinul Uniunii Sovietice, poporul român s-a eliberat de sub jugul fascist, devenind stăpîn pe viața și soarta sa.

Începînd cu 23 August 1944, se deschide o eră nouă în viața poporului nostru, căci de atunci România a devenit o țară cu adevărat independentă, un stat cu adevărat suveran.

Marile uzine care ajută industrializarea țării noastre, bogatele și mănoasele gospodării agricole, colective și de stat, mărețele așezăminte de cultură, ridicate în sate și orașe, toate acestea sînt cele mai grăitoare dovezi ale marilor transformări petrecute în viața poporului român.

La cea de a 15-a aniversare a eliberării Patriei de sub jugul fascist, poporul român, conștient de cuceririle sale în toate ramurile vieții obștești, privește cu mîndrie asupra anilor trecuți și cu încredere către viitorul tot mai luminos și mai fericit al său.

Pentru a cinsti pe toți acei care, prin activitatea lor patriotică, au contribuit la înlăptuirea mărețului act de la 23 August 1944, precum și pe aceia care, slujind interesele poporului, au sprijinit și vor sprijini și în viitor, toate reformele social-politice, menite să asigure făurirea vieții celei noi instaurată în scumpa noastră patrie, prin Decretul nr. 190/959, Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Romîne a instituit «Ordinul 23 August», «care se conferă militarilor și persoanelor civile care, prin lupta lor, au contribuit în mod activ la pregătirea insurecției armate și la înlăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944, la instaurarea și consolidarea regimului de democrație populară și la întărirea forțelor armate ale Republicii Populare Romîne».

Cu prilejul celei de a 15-a aniversări a eliberării Patriei noastre, pentru îndelungata activitate în mișcarea muncitorească, pentru contribuția activă la răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și instaurarea regimului democrat-popular, pentru merite deosebite în opera de construire a socialismului, pentru activitate rodnică în dezvoltarea științei și a culturii, — Prezidiul Marii Adunări Naționale a conferit Ordinul «23 August» multor personalități din viața politică și obștească a poporului nostru.

Pentru activitate rodnică pe tărîm obştească, Prezidiul Marii Adunări Naţionale a binevoit să confere Ordinul «23 August» şi unor slujitori ai Bisericii Ortodoxe Romine.

Astfel, prin Decretul nr. 308/959, Prezidiul Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Romine a binevoit să confere Prea Fericitului Patriarh Justinian, Intîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romine, Ordinul «23 August» cl. II.

Aşadar, pe pieptul Conducătorului Sfintei noastre Biserici odată cu Ordinul «Steaua Republicii Populare Romine» cl. I şi «Apărarea Patriei» cl. II, va străluci de acum înainte Ordinul «23 August», cl. II, distincţie acordată cu prilejul celei de a 15-a aniversări a eliberării ţării noastre.

Cu acelaşi Decret, s-a mai conferit Ordinul «23 August» cl. III unui alt distins ierarh al Sfintei noastre Biserici, Inalt Prea Sfinţitul dr. Iustin Moisescu, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei.

Cu prilejul aceleiaşi mari sărbători, au mai fost distinşi şi alţi slujitori ai Bisericii Ortodoxe Romine şi ai celorlalte culte din ţara noastră.

Dintre slujitorii Sfintei Arhiepiscopii a Bucureştilor, a fost conferit Ordinul «23 August» cl. III Prea Cucernicului Preot Alexandru Ionescu, Vicar al Sfintei Arhiepiscopii şi Ordinul «Steaua Republicii Populare Romine», cl. V, Prea Cucernicului Preot Vasile Constantinescu, Protoiereul Circ. I Capitală.

Cinstirea acordată acestor slujitori de către Conducerea ţării noastre, constituie de sigur un semn al preţuirii pentru munca pe care întreg clerul Bisericii Ortodoxe Romine o desfăşoară în sprijinirea făuririi vieţii celei noi şi mai ales în sprijinul luptei pentru apărarea păcii, cauză atât de scumpă poporului nostru şi tuturor popoarelor, căci pacea este cea dintîi cheazăşie a unei vieţi prospere pentru toţi.

Clerul sfintei Biserici Orodoxe Romine, mindru de preţuirea pe care Conducerea Statului a arătat-o, prin distincţiile acordate Intîistătătorului lui şi celorlalţi ierarhi şi slujitori, îşi va spori munca sa, alături de ceilalţi cetăţeni ai Patriei, în această nobilă acţiune, deplin încredinţat de succesul ei desăvîrşit.

Trăiască 23 August!

REDACŢIA

COMEMORĂRI

Anul acesta — în ziua de 6 august — s-au împlinit 14 ani de cînd a fost aruncată prima bombă atomică americană asupra orașului japonez Hiroșima.

Partizanii Păcii din lumea întreagă au comemorat acest tragic eveniment cu o uriașe manifestare a dorinții de pace a popoarelor, a hotărîrii nezdruccinate de a împiedeca un război atomic în lume.

Astfel s-a deschis la Hiroșima cea de a cincea conferință internațională pentru interzicerea armelor atomice și cu hidrogen, în ziua de 5 august, cu participarea a peste 10.000 de reprezentanți din diferite regiuni ale Japoniei cu participarea unor ilustre delegații din lumea întreagă, formate din cunoscuți luptători pentru pace, oameni de cultură și de știință, etc.

Japonia, ca prima țară din lume care a suferit ororile războiului atomic, ridicîndu-și glasul prin Consiliul său, împotriva bombelor atomice și cu hidrogen a spus : «Noi sîntem puși în fața necesității de a interzice nu numai experiențele nucleare și cu arma atomică, dar mai presus de aceasta apare necesitatea unei dezarmări progresive. Victoriile obținute de noi pînă acum sînt rezultatul unei activități intense a forțelor mondiale ale păcii, de-a lungul anilor. Noi sîntem hotărîți ca niciodată țara noastră să nu mai repete grozăviile celui de al doilea război mondial. Tocmai de aceea noi luptăm împotriva proiectului periculos de a face din Japonia o putere militară nucleară, sau o bază de arme și forțe atomice. Să nu se admită războiul atomic, să fie interzisă pentru totdeauna arma nucleară aducătoare de moarte».

Recentul congres pentru dezarmarea nucleară care a avut loc la Londra, a luat hotărîrea de a proclama ziua de 6 august ca zi internațională de demonstrație împotriva războiului.

În această zi a avut loc un pelerinaj al păcii la Hiroșima, la care participanții la conferință s-au întîlnit și au discutat cu victime ale bombelor atomice, multe din ele aflate și astăzi în spitale.

La seminarul care a urmat, asupra interzicerii armei atomice, s-au purtat discuții asupra schimbului de experiență ale diferitelor mișcări,

coordonarea obiectivelor și acțiunilor, adoptîndu-se un plan comun de lucru.

Marele miting de la Hiroșima, care a încheiat comemorarea, a arătat încă o dată popoarelor cît de puternică este forța păcii și cît de dorită este ea în lumea întregă.

*

La Te-Deumul care a avut loc în ziua aceea în toate Țările din Patria noastră — Republica Populară Romînă — și-au unit glasurile în rugă fierbinte către Dumnezeu, toți credincioșii Sfintei noastre Biserici, pentru consolidarea păcii între popoarele lumii, a progresului și a binelui tuturor oamenilor.

Pr. DAVID POPESCU

SĂRBĂTORIM MAREA PRIETENIE

În ziua de 20 octombrie a. c., în cadrul Lunii Prieteniei Romîno-Sovietice, secția A.R.L.U.S. din Patriarhia Romîină a ținut o ședință sărbătorească în sala de festivități a Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă. Au asistat P. C. Părinți Consilieri ai Patriarhiei Romîne și Arhiepiscopiei Bucureștilor, în frunte cu P. C. Pr. Ioan Gagi, Directorul Administrației Patriarhale, — și salariați ai sectoarelor : Ateliere, Tipografie, clerici și salariați administrativi.

Cu acest prilej, d-l Al. A. Botez, președintele secției A.R.L.U.S. a citit un referat, spunînd în esență următoarele :

«Între 7 octombrie și 7 noiembrie și în acest an are loc Luna Prieteniei Romîno-Sovietice, sărbătoarea tradițională a întregului nostru popor.

Manifestările din această lună constituie un nou prilej de cunoaștere a vieții și a strălucitelor rezultate dobîndite de popoarele sovietice, de studiere a experienței lor, a izbînzilor lor ; ele vorbesc despre prietenia indisolubilă a poporului romîn față de popoarele marii Uniuni Sovietice.

Ca în fiecare an, și de data aceasta, Luna Prieteniei Romîno-Sovietice este marcată de un mare număr de manifestări culturale și artistice. Apar cărți noi, colectivele artistice se străduiesc să dea o haină cît mai strălucitoare comorilor artei sovietice și romînești, oamenii muncii întrecîndu-se să cinstească așa cum se cuvine marea noastră prietenie.

Această frumoasă tradiție s-a născut și s-a dezvoltat din aspirația profundă a poporului nostru către prietenie și relații frățești cu toate țările, dar mai ales cu marea noastră vecină și a devenit un bun prețios al vieții noastre noi.

Anul acesta, Luna Prieteniei Romîno-Sovietice îmbracă caracteristici deosebite, după cum deosebite sînt și vremurile pe care le trăim. Succesele științifice ale Uniunii Sovietice, inițiativele politice curajoase și perseverente în favoarea înlăturării războiului ca mijloc de soluționare a litigiilor internaționale, au făcut să crească nemăsurat prestigiul internațional al U.R.S.S., au dovedit cu vigoare că Uniunea Sovietică exprimă speranțele de pace și tihnă ale oamenilor de pretutindeni.

Uniunea Sovietică este astăzi o mare putere economică și politică, cu uriașe perspective de dezvoltare. Realizarea prevederilor planului septenal

de dezvoltare a economiei naționale va face ca U.R.S.S. să întrecă S.U.A. atât în ce privește volumul producției principalelor produse industriale, cât și în producția pe cap de locuitor în agricultură, și nu mai este departe ziua când se va situa pe primul loc în lume în multe alte sectoare.

Printr-o muncă eroică și entuziastă, poporul sovietic dă viață prevederilor grandiosului plan septenal. Pentru primul an al septenalului, era prevăzută o creștere a producției industriale cu 7,7 % față de 1958. Dar, numai în primele opt luni ale acestui an, producția industrială a sporit cu 12 %.

«Prin urmare, — a spus președintele N. S. Hrușciov, cu prilejul vizitei sale în S.U.A., — în dezvoltarea economiei vom putea ajunge din urmă S.U.A. în ce privește volumul, iar apoi, și pe cap de locuitor, mai repede decât prevăd planurile noastre».

Intr-adevăr, accelerarea progresului tehnic în industrie și construcții grăbește continuu ritmul în care se înlăptuiește progresul de construire a unei vieți mai bune. Este concludent, de pildă, faptul că numai în primul semestru al anului, peste un milion de inventatori și raționalizatori au prezentat mai bine de 1.500.000 de propuneri de invenții și raționalizări. În aceeași perioadă, în economia națională a U.R.S.S., au fost introduse aproximativ un milion de invenții și propuneri de raționalizări.

Intr-o serie de ramuri ale economiei naționale — industria carboniferă, siderurgică, metalurgie neferoasă, industria chimică, ș.a. — s-a înlăptuit trecerea la ziua de muncă redusă de 7 ore, iar a muncitorilor care lucrează în subteran, la 6 ore. Lărgind această măsură care dovedește grija neobosită pentru om, guvernul sovietic a adoptat o hotărâre care prevede extinderea acestei măsuri pentru toți muncitorii și funcționarii, pînă în trimestru IV al anului 1960.

Realizări de importanță istorică dobîndește Uniunea Sovietică pe tărîmul științei: știința sovietică a făurit, pentru prima oară în istoria omenirii, un corp care a atins luna, la 12 septembrie 1959. Șefii de Stat și savanți, muncitori și artiști, oameni cu cele mai diferite preocupări, și-au exprimat admirația și au elogiat pe creatorii acestei realizări istorice. Pe bună dreptate, cunoscutul ziar englez Daily Mail a scris de curînd: «Este foarte greu să cuprinzi cu mintea importanța aselenizării rachetei ruse. Legat de pămînt, omului îi vine greu să înțeleagă minunea care s-a înlăptuit. Faptul că o rachetă creată de om a atins suprafața lunii este cea mai mare dintre toate realizările științifice ale omului»...

În aceleași zile cînd ideile luminoase ale coexistenței pașnice sîfîșie negurile încordării internaționale, cînd voința ca în relațiile internaționale să triumfe ideea de conviețuire și întrecere pașnică pe aceeași planetă, cînd nava interplanetară sovietică a străbătut spațiile oceanului cosmic și cînd primul spărgător de gheață acționat de energia atomică — nava-amiral Lenin — a început să spargă ghețurile Polului Nord, Uniunea Sovietică a chemat Statele Unite la colaborare pașnică, la slărimarea ghețurilor «războiului rece».

Rezultatele vizitei președintelui N. S. Hrușciov în S.U.A., așteptate cu atîta nădejde în toată lumea, arată că s-au deschis perspectivele favorabile

în vederea eforturilor pentru lichidarea războiului rece și instaurarea unui climat de colaborare pe baza principiilor coexistenței pașnice. Așa cum se arată în comunicatul comun sovieto-american, «președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. și președintele Statelor Unite au căzut de acord că toate problemele internaționale nereglementate trebuie să fie rezolvate nu prin folosirea forței, ci prin mijloace pașnice, prin tratative».

Popoarele lumii au primit cu satisfacție rezultatele vizitei lui N. S. Hrușciov în S.U.A. și au salutată cuvintele președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., care a declarat: «Vom face totul pentru ca acul barometrului să nu încline spre furtună și nici chiar spre variabil, ci să arate timp frumos.»

Alături de tot ceea ce realizează poporul sovietic, aceste fapte spun în același timp și altceva: ele arată că Uniunea Sovietică, deși dispune de un uriaș potențial economic, deși se situează în fruntea tuturor țărilor în ceea ce privește stadiul de dezvoltare a științelor moderne — fizica atomică, electronica, cosmonautica, ș. a. — nu precupețește nici un efort pentru a asigura pacea și prietenia între popoare. Punând marile descoperiri ale geniului uman în slujba bunei stări și fericirii omului, Uniunea Sovietică afirmă dorința ei de pace și colaborare cu toate popoarele lumii.

Propunerea de dezarmare generală și totală, — făcută în numele Guvernului Sovietic de președintele N. S. Hrușciov, în fața Adunării Generale a O.N.U. — arată calea care poate să ducă la o cotitură radicală în istoria relațiilor dintre state, calea care poate să însemne începutul izbăvirii omenirii de povara înarmărilor și de primejdia războiului.

Uniunea Sovietică a propus să se treacă fără alte tergiversări la realizarea dezarmării totale a tuturor statelor. Este vorba de desființarea armatelor, de distrugerea tuturor tipurilor de armamente, de lichidarea producției de război. Uniunea Sovietică a propus să se interzică definitiv și pentru totdeauna arma nucleară, chimică, bacteriologică și arma-rachetă, inclusiv rachetele cosmice cu destinație militară. Dacă s-ar adopta propunerile sovietice, stocurile existente din aceste arme ar urma să fie distruse, iar producția lor să înceteze. Toate bazele militare de pe teritorii străine ar fi lichidate. Nimeni n-ar mai învăța mînuirea armelor; s-ar desființa ministerele de război și statele-majore generale.

Ca urmare, zeci de milioane de oameni s-ar putea întoarce la munca pașnică și la căminele lor, energia eliberată a atomului ar servi numai pentru binele omului, singura destinație a rachetelor ar fi cucerirea cosmosului. Dacă Adunarea Generală a O.N.U. va sprijini propunerile sovietice, iar guvernele occidentale ar cădea de acord asupra unei dezarmări reale și depline, omenirea ar putea răsufla, în sfîrșit, ușurată.

Prezentînd aceste propuneri în fața O.N.U., N. S. Hrușciov a arătat că: «dacă în momentul de față, în virtutea unor cauze sau altora, puterile occidentale nu se vor declara dispuse să accepte o dezarmare generală și totală, guvernul sovietic este gata să se înțeleagă cu celelalte state, cu privire la măsuri parțiale corespunzătoare de dezarmare și întărire a securității».

La mitingul oamenilor muncii din Moscova, din 28 septembrie 1959, N. S. Hrușciov a precizat de asemenea că propunerile Uniunii Sovietice reprezintă o bază de acord. «Sîntem dispuși — a spus d-sa — să discutăm orice amendamente la documentul nostru, la propunerile noastre. Sîntem dispuși să discutăm și alte propuneri, dacă vor fi prezentate și dacă vor fi îndreptate, spre realizarea țelurilor urmărite de noi».

Propunerile sovietice de dezarmare constituie deci, o mărturie a devotamentului de nedezmințit, pe care îl nutresc față de cauza păcii, Uniunea Sovietică și țările lagărului socialist, o dovadă concretă a politicii lor ferme de pace și coexistență pașnică.

*

Anul acesta se împlinesc și 25 de ani de cînd a luat ființă în țara noastră Asociația «Amicii U.R.S.S.» ce-și propunea să militeze pentru legături de prietenie cu Uniunea Sovietică, să informeze asupra transformărilor ce se înfăptuiau în Răsărit.

Ecoul stîrnit de crearea Asociației, numărul mare de muncitori și intelectuali, înscriși din primele zile ale existenței sale, cu hotărîrea de a milita pentru prietenie cu Uniunea Sovietică, dovedesc cit de puternică era dorința de prietenie cu Uniunea Sovietică.

Anul 1944, anul marelui cîștig în istoria poporului nostru, a determinat o cotitură și în relațiile țării noastre cu Uniunea Sovietică. Victoria insurecției armate de la 23 August 1944 a dat posibilitatea întregului nostru popor să-și manifeste liber dragostea și prietenia pentru Uniunea Sovietică.

Pentru a da expresie acestor simțăminte, în toamna anului 1944 s-a organizat «Asociația pentru legături de prietenie cu U.R.S.S.». Astfel, la mai puțin de 3 luni de la eliberarea țării, a fost constituit ARLUS-ul, care-și propunea ca scop «cunoașterea reciprocă între România și U.R.S.S. și stringerea legăturilor de prietenie între aceste două țări».

Prin activitatea bogată și multilaterală pe care o desfășoară, prin faptul că a dat posibilitatea unui mare număr de oameni ai muncii să viziteze Uniunea Sovietică, ARLUS-ul a adus o contribuție importantă la cunoașterea grandioaselor realizări obținute de poporul sovietic, la întărirea prieteniei romîno-sovietice.

Deopotrivă de importantă este contribuția pe care ARLUS-ul o aduce în ceea ce privește popularizarea în Uniunea Sovietică a realizărilor țării noastre, prin expozițiile pe care le organizează în U.R.S.S., prin schimbul de cărți, reviste și materiale documentare pe care-l întreține cu instituțiile culturale din U.R.S.S.

Activitatea bogată pe care o desfășoară Asociația de prietenie sovieto-romîină și mai ales decadele culturii romînești pe care le-a organizat în R.S.S. Ucraineană, R.S.S. Bielorusă și în alte republici ale Uniunii Sovietice, cu prilejul celei de a 5-a aniversări a eliberării țării noastre, faptul că literatura și dramaturgia romînească — traduse în limba rusă —

sînt cunoscute la Moscova, Leningrad, Kiev, Tallin, Tbilisi și multe alte orașe ale Uniunii Sovietice, pînă în îndepărtata Siberie, exprimă prețuirea de care se bucură cultura romînească și sentimentele de prietenie pe care poporul sovietic le nutrește pentru poporul nostru.

Prietenia romîno-sovietică s-a transformat, în anii ce au trecut de la eliberarea țării, într-o uriașă forță creatoare. Nu există astăzi în țara noastră domeniu de activitate în care prietenia și colaborarea romîno-sovietică să nu-și fi arătat roadele. Ne-am bucurat permanent de colaborarea și sprijinul frățesc al U.R.S.S. : mașini și utilaje de înaltă tehnicitate, instalații uzinale complete, materii prime necesare industriei noastre, aparatură științifică pentru cercetări în diferite domenii și mai ales pentru cercetări în domeniul energiei nucleare, documentație tehnică și proiecte, cadre romînești specializate în institutele științifice și uzinele sovietice.

Toate acestea constituiesc temelii trainice pentru prietenia de ne-zdruncinat dintre poporul nostru și cel sovietic.

Un ecou deosebit l-a trezit în rîndurile salariaților bisericești sărbătorirea a 250 de ani de la înființarea în Gruzia (Georgia), la 1709, a primei tipografii cu literă și tipografi trimiși de domnul Țării Romînești, Constantin Brîncoveanu, la stăruințele mitropolitului Ungrovlahiei, Antim Ivireanul. Aceștia continuau tradiția mai veche a moldoveanului Petru Movilă, ajuns mitropolit al Kievului și a spătarului Milescu, care îndeplinesc diferite misiuni diplomatice și culturale pentru țarul Moscovei. Această prietenie bazată pe legături culturale și sprijin politic, avea să fie consolidată, tot la începutul veacului al XVIII-lea, de domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, prin tratatul de prietenie și ajutor mutual între el și țarul Petru cel Mare.

Poporul român consideră că una din marile sale îndatoriri de astăzi este să păstreze și să aperse prietenia cu Uniunea Sovietică, să dezvolte neostenit această prietenie.

Întărirea prieteniei romîno-sovietice are o mare însemnătate internațională, căci marea forță a Uniunii Sovietice, autoritatea ei internațională, politica ei de pace, împiedică realizarea planurilor agresive.

Poporul nostru sprijină puternic inițiativele Uniunii Sovietice în lupta pentru slăbirea încordării internaționale, programul ei pentru dezarmarea generală și totală și urmărește cu interes toate realizări».

CRONICAR

C R O N I C Ă

LUCRĂRILE CELEI DE A OPTA SESIUNI A MARI ADUNĂRI NAȚIONALE

În zilele de 26, 28 și 29 decembrie 1959, au avut loc lucrările celei de a opta sesiuni din actuala legislatură a Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române.

Deschiderea sesiunii a avut loc în dimineața zilei de 26 decembrie 1959, în prezența conducătorilor Partidului Muncitoresc Român, ai Guvernului R.P.R. și ai Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R. De asemenea, la deschiderea sesiunii au fost de față șefii misiunilor diplomatice din țara noastră, conducători ai organizațiilor obștești, ai instituțiilor de stat, oameni de știință, fruntași în muncă din diferite întreprinderi din Capitală, ziariști români și străini, etc.

Deputatul Constantin Pîrvulescu, Președintele Marii Adunări Naționale, deschizând ședința, a anunțat și Marea Adunare a adoptat următoarea ordine de zi :

1. Validarea alegerilor parțiale de deputați din 17 mai 1959 ;
2. Proiectul de lege pentru bugetul de stat pe anul 1960 ;
3. Proiectul de lege pentru modificarea articolelor 52 și 53 din Constituția Republicii Populare Române, cu privire la durata mandatului deputaților în sfaturile populare ;
4. Apelul Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice, cu privire la dezarmarea generală și totală ;
5. Proiectul de lege pentru ratificarea decretelor emise de Prezidiul Marii Adunări Naționale, în intervalul dintre sesiuni.

Intrîndu-se în ordinea de zi, după citirea raportului Comisiei de validare, Marea Adunare Națională a votat validarea mandatelor deputaților aleși în circumscripțiile electorale : Bicăz — Regiunea Bacău, Alexandria — Regiunea București, Arcani — Regiunea Craiova și Călimănești — Regiunea Pitești, unde au fost aleși următorii deputați : Silviu

Oprîș la Bicz, Gh. Necula la Alexandria, Ion Popescu-Puțuri la Arcani și Maria Roșeti la Călimănești.

La cel de al doilea punct al ordinii de zi, Marea Adunare Națională a ascultat raportul făcut de ministrul Finanțelor, Aurel Vijoli, care a făcut o documentată analiză a noului buget pentru anul 1960.

Veniturile bugetare sînt prevăzute în sumă de 56,800 miliarde lei, cu o creștere de 12,1%, iar cheltuielile în sumă de 55,930 miliarde lei, cu o creștere de 16,5% față de anul 1959. După ce a analizat problema veniturilor și cheltuielilor bugetului de stat, referindu-se la finanțarea investițiilor, la industrie, agricultură, circulația mărfurilor, acțiunile social-culturale și bugetele locale, ministrul Finanțelor conchide :

«Indicatorii bugetului de stat pe anul 1960 oglindesc munca pașnică a poporului nostru, care traduce în viață cu entuziasm și abnegație politica partidului și guvernului de dezvoltare a tuturor ramurilor economiei naționale și de asigurare a creșterii nivelului de trai al poporului muncitor.

Oamenii muncii din țara noastră sînt hotărîți să lupte pentru îndeplinirea sarcinilor trasate de Plenarele C.C. al P.M.R. din iulie și decembrie 1959, consacîndu-și forțele pentru valorificarea însemnatelor rezerve materiale și financiare, necesare accelerării ritmului de dezvoltare a economiei naționale.

Trebuie continuată pe o scară și mai largă întrecerea socialistă pentru creșterea producției și reducerea prețului de cost, trebuie aplicat regimul sever de economii, respectată disciplina financiară și bugetară.

Anul 1960 începe sub semnul marilor succese ale țărilor socialiste, în frunte cu Uniunea Sovietică, în domeniul dezvoltării economiei, științei și tehnicei, al creșterii nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii — în care superioritatea socialismului asupra capitalismului își găsește o reînnoită și strălucită confirmare.

Poporul nostru militează în mod activ, împreună cu celelalte popoare ale lagărului socialist, pentru promovarea unei politici de pace, de încetare a «războiului rece» și de destindere a încordării internaționale.

Sub conducerea înțeleaptă a Partidului Muncitoresc Român, inspiratorul și organizatorul victoriilor noastre, să pășim înainte la îndeplinirea cu succes a planului de dezvoltare a economiei naționale pe anul 1960».

Lucrările sesiunii au continuat cu discuțiile asupra bugetului de stat. Au luat cuvîntul la acest punct al ordinii de zi un număr de 29 de deputați, care au făcut propuneri și și-au luat angajamente pentru îndeplinirea bugetului de Stat pe anul 1960.

S-a votat după aceea luarea în considerare a proiectului de lege a bugetului de stat pe anul 1960. După ce a fost discutat și votat pe articole proiectul de lege, Marea Adunare Națională a adoptat prin vot secret Legea bugetului de stat pe anul 1960.

A fost votată apoi Legea pentru modificarea articolelor 52 și 58 din Consuția Republicii Populare Romîne. Prin această lege s-a stabilit că Sfaturile populare se aleg pe timp de patru ani, cu excepția Sfaturilor populare ale orașelor de subordonare raională și ale comunelor, care se

aleg pe timp de doi ani. Totodată, s-a hotărât că mandatul Sfatului Popular de orice fel, alese la 2 martie 1958, se prelungește pînă la 3 februarie 1961.

La cel de al patrulea punct din ordinea de zi «Apelul Sovietului Suprem al U.R.S.S. cu privire la dezarmarea generală și totală», Marea Adunare Națională, — după ce a ascultat raportul Comisiei de politică externă, și cuvîntările deputaților: Avram Bunaciu, ministrul Afacerilor Externe, Nicolae Vasu, Iosif Hess, Maria Roseti și Andrei Oțetea, — a adoptat în unanimitate declarația cu privire la Apelul Sovietului Suprem al U.R.S.S., din 31 octombrie 1959, adresat parlamentelor tuturor țărilor lumii în problema dezarmării generale și totale.

Impărtășind convingerea Sovietului Suprem al U.R.S.S., că dezarmarea generală și totală a statelor asigură o eră de coexistență pașnică și că propunerile guvernului sovietic constituie un program de măsuri corespunzătoare celor mai arzătoare cerințe ale vremii noastre, în Declarație se arată în continuare că :

«Aplicarea acestor propuneri ar asigura pe deplin securitatea tuturor statelor, fără a dezavantaja pe nimeni. Totodată ele ar rezolva și problema controlului, pentru că dezarmarea generală și totală permite un control general și total.

Dezarmarea ar permite ca sumele uriașe cheltuite astăzi pentru înarmare să fie utilizate pentru îmbunătățirea vieții tuturor popoarelor. S-ar crea largi posibilități pentru acordarea de sprijin eficace țărilor slab dezvoltate, iar toate cuceririle geniului uman ar fi puse în slujba civilizației și progresului întregii omeniri.

Schimbările pozitive intervenite în ultima vreme în relațiile internaționale întăresc convingerea noastră că dezarmarea generală și totală este pe deplin realizabilă. În slujba acestui înalt țel militează cu consecvență țările lagărului socialist, toate popoarele iubitoare de pace. În favoarea dezarmării se pronunță numeroși oameni de stat din diferite țări, cercuri tot mai largi ale opiniei publice mondiale.

Vizita președintelui Consiliului de Miniștri al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Nikita Sergheevici Hrușciov, în Statele Unite ale Americii, precum și înțelegerile intervenite recent cu privire la întîlnirile viitoare ale șefilor de guverne ale marilor puteri din Est și Vest arată că tot mai mult se impune în viața internațională metoda tratativilor ca unic mijloc de reglementare a problemelor litigioase.

Marea Adunare Națională își exprimă totodată satisfacția în legătură cu alcătuirea Comitetului de dezarmare al celor 10 state, printre care și Republica Populară Romînă, care, potrivit rezoluției adoptate în unanimitate de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, va examina și planul de dezarmare generală și totală propus de guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste.

Totodată nu se poate ignora că în statele occidentale continuă să acționeze forțe influente care își întemeiază speranțele pe intensificarea cursei înarmărilor și a încordării internaționale. Unei asemenea orientări îi corespund, în Europa, măsurile cu privire la accelerarea înzestrării Re-

publicii Federale Germane cu arme atomice și cu arme-rachetă, întreprinse de militarizării revanșarzi vest-germani, care, neținând seama de învățămintele istoriei, continuă să acționeze împotriva păcii și colaborării internaționale.

Adeptii războiului rece sînt însă din ce în ce mai izolați, iar pentru opinia publică mondială devine tot mai evident caracterul falimentar al politicii de pe poziții de forță.

Datoria oamenilor de stat de răspundere din toate țările, a parlamentelor și guvernelor, este să asculte voința popoarelor și să acționeze cu fermitate pentru înlăturarea piedicilor care mai stau în calea lichidării războiului rece și a înlăturării dezarmării generale și totale.

Acestui țel îi sînt subordonate întreaga activitate pe plan internațional a Republicii Populare Romine, inițiativele țării noastre în domeniul colaborării sale cu celelalte state, atît pe planul relațiilor bilaterale și regionale, cit și cadrul organizațiilor internaționale.

Exprimînd interesele fundamentale de pace și progres ale poporului român, năzuințele sale către o lume fără războaie, Marea Adunare Națională sprijină întru totul Apelul Sovietetului Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și declară că Republica Populară Romină își va aduce întreaga contribuție la lupta pentru înlăptuirea dezarmării generale și totale».

Trecîndu-se la următorul punct din ordinea de zi, Marea Adunare Națională a adoptat Legea pentru ratificarea Decretelor emise de Prezidiul Marii Adunări Naționale în timpul dintre sesiuni.

Cu aceasta a fost epuizată ordinea de zi a lucrărilor sesiunii.

A luat cuvîntul după aceea deputatul Mihail Ralea, vicepreședintele al Prezidiului Marii Adunări Naționale, care a vorbit despre cea de a 12-a aniversare a Republicii Populare Romine.

«Înceind un lung capitol din lupta pentru libertate și independență națională a poporului român, — a spus între altele vorbitorul — 30 Decembrie 1947 a fost concluzia logică a marelui înlăptuiri de la 23 August 1944, care a deschis cea mai luminoasă perspectivă istoriei contemporane romînești: perspectiva construirii noii orînduiri, socialismul.

Instaurarea republicii populare a devenit expresia voinței unanime a tuturor celor ce muncesc, constituind epilogul unui îndelung proces, la capătul căruia a fost alungată definitiv de pe scena istoriei naționale instituția care simboliza tot ceea ce în societatea noastră era mai perimat și mai odios, mai anacronic și mai retrograd.

În cei 12 ani care au trecut de la instaurarea republicii, poporul nostru a obținut succese de seamă pe drumul noii sale dezvoltări, România situîndu-se astfel printre țările în care ideile înaintate ale omenirii, ideile socialiste, au devenit o realitate istorică.

Ca urmare a eforturilor creatoare ale poporului, a muncii sale entuziaste, a fost creată și se dezvoltă o puternică industrie socialistă; pul-sează o viață nouă în satele noastre; un avînt fără precedent cunoaște activitatea științifică și culturală. Îmbunătățirea continuă a nivelului de

traie material și cultural, grija regimului democrat-popular pentru om, pentru viața lui — iată ce constituie o izbitoare diferență față de trecut.

Transformările înnoitoare săvârșite în țara noastră sînt un prilej de îndreptățită mîndrie patriotică pentru poporul român, făuritorul tuturor acestor realizări».

Cuvîntarea a fost subliniată cu vie și puternice aplauze, invitații și deputații manifestîndu-și adîncă lor azeziune pentru politica Partidului Muncitoresc Român, pentru frumosele și temeinicele realizări ale poporului nostru.

Deputatul Constantin Pîrvulescu, președintele Marii Adunări Naționale, a rostit după aceea cuvîntul de închidere al lucrărilor acestei sesiuni :

«Bugetul de stat, aprobat de Marea Adunare Națională — a spus d-sa între altele — asigură traducerea în viață a sarcinilor trasate de partid în vederea dezvoltării economiei țării noastre, a culturii naționale și a ridicării continue a nivelului de trai al oamenilor muncii.

Pentru realizarea marilor sarcini trasate de partid este necesar ca în anul ce vine să se depună noi eforturi în vederea mobilizării maselor de oameni ai muncii la transpunerea în viață a prevederilor planului de Stat pe anul 1960, la obținerea de noi succese în construirea socialismului în patria noastră. Succesele poporului nostru vor constitui un însemnat aport la întărirea continuă a lagărului socialist, a forțelor păcii și progresului.

Permiteți-mi, dragi tovarăși, să vă felicit cu ocazia împlinirii a 12 ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne și să vă adresez cu prilejul Anului nou cele mai calde urări de sănătate. Vă doresc spor la muncă».

Cu acestea, lucrările celei de a opta sesiuni a Marii Adunări Naționale au luat sfîrșit.

I. A.

CEL DE AL TREILEA CONGRES AL SCRITORILOR DIN U. R. S. S.

Problemele discutate în cadrul Congresului Scriitorilor din U.R.S.S., care a avut loc la Moscova în luna mai, depășesc aria lor geografică, arătând întregii omeniri, luminosul adevăr al socialismului. Constatarea unei reviste occidentale: «Noi pierdem bătălia aci pe pământ, nu în spațiile imense ale universului, ci în inima și mintea lumii întregi...» (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, iulie, 1958), arată în mod elocvent că scriitorul are o menire specială în lumea modernă, aceea de a fi purtătorul celor mai avansate idei, de a întruchipa în opera de artă, imaginea strălucitoare a omului eliberat de exploatare și construind o societate fără contradicții de clasă. Cei 497 delegați, reprezentând 4801 membri ai Uniunii Scriitorilor Sovietici, au dezbătut în areopagul moscovit, tot ceea ce frământă mintea și inima omenească în acest veac al triumfului socialismului și comunismului.

Cuvîntarea lui N. S. Hrușciov a adus o largă contribuție la înțelegerea sarcinii ce-i revine literaturii în marea operă de construire a socialismului. «*Slujirea poporului este cea mai înaltă menire a scriitorilor*. Nu există fericire mai mare pentru om decît viața în colectiv, munca împreună cu colectivul și conștiința faptului că muncește pentru binele societății din care face parte, pentru binele poporului». O bună parte din literatura occidentală, care cultivă un psihologism nuzantrop, care înfățișează pe om în aspectele sale degradante, rupt de poporul din care face parte, măcinat de false și iluzorii probleme, — nu poate sluji idealului comunității civilizate și societății socialiste. Binele poporului e busola care arată permanent culmile ce trebuie cucerite prin condei și liră. Scriitorul nu trebuie să fie un izolat, un hipnotic, ci o înaltă conștiință umană, un om care prin talentul și forța sa artistică, să participe integral la transformarea societății. «Trebuie să căutăm să creăm cărți bune, ca ele să trăiască mult și să facă bucurii oamenilor». Funcția educatoare, rolul mobilizator al literaturii în opera de transformare a omului e limpede definită: «Oamenii trebuie educați pe bază e exemple bune, calea spre viitor trebuie deschisă prin arătarea elementelor pozitive din viață... Sîntem încredințați că nu

există oameni care să nu poată fi îndreptați... În condițiile noastre trebuie să ne apropiem cu atenție de oameni, să credem în om, să considerăm că scopul nostru final este lupta pentru comunism. Oamenii trebuie educați și reeducați». Opera de transformare a omului, de câștigarea unor noi calități morale nobile, nu se poate face decît în mijlocul societății, în lupta pentru binele comun, prin muncă și creație. Explorarea artistică a vieții nu se poate realiza de pe poziții de izolaționism, de scepticism, de neîncredere și dispreț al omului. A crede în om înseamnă a crede în posibilitatea permanentă de transformare a lui, înseamnă să participi cu toate forțele tale la lupta pentru fericirea comună, pentru triumful socialismului.

Tematica și întregul registru al literaturii sovietice pornesc de la ideea că scriitorul trebuie să fie cronicarul demn al faptelor mărețe ale poporului. Temele cele mai arzătoare ale contemporaneității noastre sînt acelea de a înfățișa pe om multilateral, în complexitatea sa pasională, în luptă chiar cu acele părți vechi și idei negative din ei, pentru a face să triumfe rațiunea și elementele luminoase ale umanismului socialist. Experiența socială zi de zi, practica, ne arată că există un domeniu infinit al nuanțelor, al aspectelor și că scriitorul trebuie să devină un explorator genial al sufletului omenesc, un cercetător pasionat al frumuseții morale, un îndrăgostit al eroilor săi, pe care trebuie să știe să-i descopere și să-i zugrăvească. Omul nou, omul socialist cu toată gama de sentimente, de idei, de viață fremătind de pasiune și energie, în slujba comunismului, — e o mină inepuizabilă pentru mintea și darul artistic al oricărui prozator sau poet. «În văzul nostru, a spus A. A. Surkov, se naște acest om nou, care prin întreaga sa viață și comportare dezmente legea junglei, a lumii în care domnește proprietatea particulară în care omul este lup față de om».

Conținutul nou al literaturii sovietice izvorăște din concepția sa larg umanistă, din patosul și ideea înaltă despre societatea care se construiește de clasa muncitoare, fără exploatare și exploatați. Înalta menire a omului care luptă pentru pace și înfrățirea popoarelor sub steagul internaționalismului proletar, capătă conținut viu, redat prin imagini, exemple, în substanța prozei și poeziei. «A dezvălui semnificația istorică a faptelor săvîrșite și pe cale de săvîrșire de către omul sovietic, a sezisa adîncimea și forțele luminii lui spirituale, a zugrăvi chipul lui tipic, — aceasta înseamnă a crea o operă contemporană de importanță cu adevărat epocală». Omul nou, strîns legat de societatea socialistă, fiul și constructorul ei, are o imensă bogăție sufletească, de sentimente, idei, pasiuni, dialectică scînteietoare ce conține un remarcabil efort introspectiv. Literatura și poezia trebuie să găsească mijloacele cele mai sensibile pentru a se apropia de clocotul fierbinte al vieții, de imensul tezaur de fapte al fiecărei clipe. Pe bună dreptate Surkov a afirmat că «oamenii sovietici gîndesc mai profund, au dispute, ei trăiesc mai intens viața cerebrală și sentimentală, decît unii eroi din literatură.» Adevărul vieții cu dialectica lui subtilă și miriadele lui de străluciri, depășește tot ce ne putem noi închipui despre el. Realismul socialist e metoda cea mai potrivită de a pătrunde în universul lumii muncii, redînd forța optimismului, încrederea în om și în viitorul său.

De la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, pînă în zilele noastre, literatura sovietică a pus în centrul eforturilor ei portretul moral al luptătorului pentru socialism, pentru pace, pentru fericirea omului. Nobila sa misiune constă în aceea de a fi o armă în lupta împotriva curentelor decadente occidentale, în care omul e înfățișat mizer, redus la proporții de moluscă și biet animal dezorientat. Ea își înfîșează rădăcinile în solul celor mai scumpe tradiții ale poporului, preluînd critic patrimoniul cultural al întregii omeniri, ridicînd pe noi trepte de perfecțiune imaginea morală a oamenilor cei mai avansați, constructorii socialismului și comunismului.

Prin literatura sovietică se exprimă și se transmite întregii omeniri un mesaj nobil, forța mărețelor idei ale socialismului și comunismului, care devin lumina contemporaneității. Larga răspîndire în lume a operelor lui Maxim Gorki, Șolohov, Leonov, pătrunderea creației literare sovietice în colțurile cele mai depărtate ale globului, arată caracterul său cu adevărat revoluționar, conținutul său înnoitor. Astăzi, cînd Uniunea Sovietică desfășoară gigantul efort al planului septenal, cel de al treilea Congres al Scriitorilor a formulat teze înalte cu privire la sarcina poezilor și scriitorilor. Eroii poemelor și cărților trebuie să întruchipeze cele mai bune trăsături ale omului, care pătrunde cît mai adînc în univers, prin mintea și geniul științific.

Prin valoarea lor etică, prin principialitatea clară și combativitatea intensă, operele de cultură trebuie să ajute în mod hotărîtor la formarea noii conștiințe socialiste, la triumful ideilor umanismului socialist.

COMENTATOR

ARTICOLE ȘI STUDII

CARTEA ROMINEASCĂ ÎNAINTE DE APARIȚIA TIPARULUI (sec. X-XVI)

Fiecare popor își are ideile sale conducătoare, izvorite din experiența milenară, prin contactul cu realitățile sociale interne, cât și prin atingerile pe care le-a avut cu vecinii săi. Nici un popor nu a rămas izolat în turnul de fildeș, ignorând ceea ce se petrece în jurul hotarelor sale. În ce privește poporul nostru, e bine știut că și-a întemeiat viața în modeste așezări înșiruite de-a lungul văilor. Orașele au venit mai târziu, atunci când organizația de stat, cu toate formele sale, se definitivează.¹

Sintem un popor de multiple sinteze, acumulind lumini și umbre prin secole, care și-au pus pecetea pe creativitatea autohtonă.² Așezarea geografică a afirmat greu în cumpănă.

Firea, limba și cultura oglindesc în structura lor «sintezele» istorice. De la un timp, expresia acestor trei elemente se reflectă și în *carte*. Pretutindeni cartea a fost un fapt citadin, inițial. Nu am avut însă o literatură laică superioară, formarea ei a venit mai târziu.

1. Articolul acesta se întemeiază, în primul rând, pe studii apărute în ultimii doi ani. Pentru manuscrisele slavo-romine care au fost scrise la noi, sau au circulat în Țările Române, se pot folosi: P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slavo-romine din Biblioteca Academiei R.P.R.*, București, 1959, precum și Damian Bogdan, *Din paleografia slavo-romină, în Documente privind Istoria României*. Introducere, vol. I, București, 1956, pp. 79-170. Pentru manuscrisele slave care fac parte din tezaurul operelor de artă restituite de către U.R.S.S., în primul rând pentru Evangheliarul lui Nicodim din 1405, a se consulta: *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, București, 1958, 276 pp. În vederea descifrării textelor vechi de limbă română și a alfabetului chirilic: Al. Rosetti, *Limba română în secolele XIII-XVI*, București, 1956, 241 pp. Miniaturele din timpul domniei lui Ștefan cel Mare sînt catalogate și descrise în *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1959, XX+406 pp. De asemenea, o privire de ansamblu asupra miniaturilor romine din această epocă se află în recenta și monumentală lucrare a lui V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1959, IX+1018 pp.

2. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, 1937, pp. 445-446.

În interiorul chiliei, — afirmă prof. V. Vătășianu într-o lucrare tipărită lunile acestea, — a apărut arta meticuloasă a copistului-miniator, iar acolo trona spiritul bizantin, adus la noi direct, prin intermediul culturii athonite. S-a scris și s-a citit, pe acele îndepărtate vremi, în spiritul athonit și deci, cartea sintetizează în scoarțele, în filele și literele sale, cât și în conținut, acel suflu bizantin care cuprinsese întreaga lume ortodoxă, chiar și mai departe, mai cu seamă Veneția, purtînd și ea amprenta bizantină.

Dar e firească întrebarea : ce a fost înainte de zidirile lui Nicodim, ba și mai mult înainte de aceasta, — fiindcă nu se poate admite că avem o cultură numai de la anii 1300.

În începuturi, creștinismul acesor locuri avea forma sa romană ; o dovedește vocabularul. Lipsit de ierarhie și formalism, simplu, rural, după firea poporului, el s-a dezvoltat mai întii, nu în zidirile de piatră ale lui Nicodim, ci în acele lăcașuri de lemn, ca acelea aflate și azi în Maramureș, înălțîndu-se sprinten și elegant spre zărilor senine. Acolo s-a scris și citit în limba poporului, pînă în sec. X, cînd cultura se îmbracă în veșmîntul bizantin.³ Dovada afirmației o avem în păstrarea noțiunilor de : *a scrie, scriptură, pană*,⁴ care sînt latine. A avut loc, mai întii acțiunea și apoi s-a ivit și noțiunea în limbă.

Mai tirziu, s-a scris în slavonește și, firește, cu ajutorul alfabetului chirilic. Ion Bogdan⁵ a arătat că adoptarea de către romîni a scrierii cirilice s-a făcut către sfîrșitul sec. XIII sau începutul sec. XIV. Muntenii au luat alfabetul de la bulgari și l-au trecut mai departe moldovenilor. Fixarea datei se capătă prin valoarea fonetică a lui ж și ъ, iar prof. Al. Rosetti arată că, în întregimea lui, alfabetul cirilic era și prea bogat și prea sărac pentru nevoile limbii romîne.⁶ Tot academicianul Rosetti afirmă că, începînd cu sec. XIII, limba romînă este atestată în texte scrise în limba cancelariei : latină, maghiară sau slavă. Astfel, nobilimea maramureșeană purta, la 1300, corespondență cu cea maghiară, în limba latină.⁷ Prima pecete romînească de domnitor e a lui Vladislav, în unciale latinești, dar tot de la același domnitor, emană și primul document intern, scris însă în slavonă, adică în medio-bulgară.⁸

În dualitatea acestei lupte, în fața ortodoxismului Sfîntului Munte, episcopiile de la Baia și Siret, reprezentante ale catolicismului latin, au plecat steagul. Odată cu această victorie, s-a impus ca limbă de cult, oficială la Curte, în acte și în cărți, paleo-slava, după cum în apus, ca un

3. P. P. Panaitescu, *La littérature slavo-roumaine. (XV-XVII-e siècles et son importance pour l'histoire des littératures slaves.* Praga, 1931, și *Perioada slavonă la romîni și ruperea de cultura apusului*, București, 1944. Pentru creștinismul romînesc înainte de Nicodim, vezi : N. Iorga, *Concepția romînească a Ortodoxiei*, București, 1940, 32 pp.

4. Sextil Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, București, 1940, p. 364.

5. Ion Bogdan, *De la cine și cînd au împrumutat romîni alfabetul cirilic?* în *Lui T. Maiorescu*, București, 1900, pp. 585-594, și P. Cancei, *Cînd au împrumutat romîni alfabetul cirilic?*, în *Omagiu lui N. Iorga*, Craiova, 1921, pp. 67-70.

6. Al. Rosetti, *op. cit.*, pp. 15-26.

7. Ioan Mihályi, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Sighet, 1900, cît și Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI-XV)*, în *Documente privind Istoria Romîniei*. Introducere, vol. II, pp. 228-332.

8. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Romînești*, București, 1958, pp. 35-38.

revers, era cea latină. Când imperiul otoman ieși biruitor în Balcani, modestele noastre sate deveniseră focarul culturii slavone. Așa se explică de ce cartea slavonă, scrisă sau tipărită prin osîrdia voievozilor romîni, cunoaște o arie de răspîndire pînă în depărtatul orient.⁹

Primele texte în slavonește scrise cu cirilice pe teritoriul patriei noastre, se pare că sînt *Savina Kniga* și *Codex Suprasliensis*.¹⁰

Cea dintîi e o Evanghelie scrisă către sfîrșitul sec. X, iar a doua e un minei mai nou cu cîteva decenii. Ambele sînt copiate după originale din sec. IX. Seria e continuată cu un fragment din colecția P. I. Ţciukin de la Moscova, aparținînd secolului XII sau XIII. La anticarul Șaraga din Iași s-a găsit numita Evanghelie Evseviev din 1282, azi în biblioteca Lenin din Moscova, scrisă «în acea parte din Galiția, unde așezările romîne convergeau cu cele bulgare». Biblioteca Academiei R.P.R. are următoarele manuscrise slave: o *evanghelie* din sec. XIII, de la Rîșnov (nr. 613), *apostolul slav* (nr. 20), *octoihul* de la Caransebeș (nr. 450), și *mineiul* de la Neamț (nr. 682), toate scrise pe pergament și aparținînd probabil secolului XIII. Din secolul XIV, tot la Academie se mai află: *miscelaneul* (nr. 72), *apocalipsul* cu tîlcuire (nr. 100) și fragmentul din *Vechiul Testament* de la Rîșnov (677).¹¹

Savanții slavisti nu au putut identifica locul precis de apariție și data acestor manuscrise slave, dar se reține cu certitudine că ele au fost scrise pe teritoriul țării noastre. În acest caz, teoria Bogdan, privitoare la data folosirii de către romîni a alfabetului cirilic, trebuie adnotată în sensul că fenomenul a avut loc pe la *începutul secolului XI sau chiar sfîrșitul secolului X*, odată cu *Savina Kniga*, sau, mai precis, *din anul 943*, de cînd avem în Dobrogea o inscripție în cirilică,¹² dovedită a fi scrisă de romîni și pe teritoriu romînesc.

În afară de aceste manuscrise locale, au circulat altele, venite de aiurea: în Ardeal ele sînt de proveniență occidentală, iar în rest, sînt aduse din sudul Dunării, cum e cazul cu manuscrisul Academiei cu nr. 205, scris la 1346 de Bogoslov la Borici.¹³

Profesorul V. Vătășianu¹⁴ arată că în biblioteca eparhiei catolice din Alba-Iulia se află un fragment destul de prețios, dintr-un evangheliar din Lorsch, de la începutul veacului IX, înzestrat cu fortispicii bogate, cu ilustrații pe pagină întregă, ale celor 4 evangheliști. Tot acolo se mai găsește un liturghier din 1337, bogat ilustrat, provenind dintr-o mică localitate de lîngă Bratislava. În biblioteca Brukenthal de la Sibiu se găsesc două breviare din secolul XIV, un liturghier, scris de preotul

9. O dovedesc lucrările lui N. Iorga, Marcu Beza, Damian Bogdan și Emil Turdeanu. A le enumera aici, înseamnă a ocupa un loc prea mare pentru a documenta o operă bine cunoscută.

10. Ilie Bărbulescu, *Curentele literare la romîni în perioada slavonismului cultural*, București, 1928, pp. 5-14.

11. P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor*, cit și Damian Bogdan, citat în nota 1, pp. 108-110.

12. Damian Bogdan, *op. cit.*, p. 106.

13. Descriș în P. P. Panaitescu, vezi nota 1.

14. În *opera citată*, nota 1, pp. 458-464.

Teodoricus, în 1394, diferite cărți teologice copiate de Christiannus Medicus, prin 1417-1418, un liturghier din 1430.

Cu acestea, se încheie lista cărților scrise la noi și care nu au o datare sigură, precum și a *manuscriselor călătore*, a căror soartă a fost de a fi aduse de cineva și a dăinui pînă astăzi, după ce au servit ca opere de ritual, cu sute de ani în urmă. Azi, ele sînt numai piese de muzeu, risipite din nou prin localități diferite, multe în afara hotarelor noastre.

Primele manuscrise ale Țării Românești. Prima carte pomenită în documentele interne a aparținut Voditei. În actul de danie apare citată pentru prima oară și o carte pe care domnitorul o dăruiește, și anume: «Și după cît aduce vremea, acum am dăruit: un *Tetraevanghel ferecat cu argint și aurit*, o cădelniță de argint, vase de slujbă de argint, odăidii preoțești de mătase o pereche, perdele de altar de cambă, cite are nevoie biserica un epitrahil și rucavițe țesute cu fir de argint». ¹⁵

Un astfel de act al domnitorului creează o tradiție, de vreme ce o aflăm repetată și de Ștefan cel Mare în Moldova. De unde veneau aceste cărți de la mijlocul secolului XIV? Dacă facem legătura prin apropierea de date (1346) cu psaltirea adusă din Serbia și aflată după aceea la Bistrița-Vilcea, de către Odobescu în 1860, am trage concluzia că cel puțin pentru Oltenia, atari manuscrise au fost aduse de Nicodim și ucenicii săi din Serbia. Firește însă că o bună parte din cărțile-manuscrise au fost lucrate chiar în țară, dovada o avem prin operele citate mai sus și care sînt scrise la noi cu mult înainte de lăcașurile de zid ale lui Nicodim. Deci, și acei preoți de sat ridicați din mulțimea locală și fără școală athonită scriau și făceau slujbă după carte. Că au ajuns atît de puține pînă la noi, se explică prin vicisitudinile istorice. Susținerea afirmației o putem face prin depozitul de cărți tipărite ce s-au păstrat. Din cărțile tipărite în secolul XVI, adică ale lui Macarie, Liubovici și Coresi, s-au păstrat doar cîteva exemplare; din secolul XVII, ceva mai multe, pentru ca, începînd cu secolul următor, să avem — dar nu în toate cazurile — un număr obișnuit de tipăriri. Era firesc deci, ca din manuscrisele începutului de mileniu în care ne aflăm, să cunoaștem azi abia cîteva.

Ce cărți a avut Tismana, nu știm. Ce a rămas pînă la Odobescu (1860), le reținem dintr-un referat al acestuia. ¹⁶ În schimb, cunoaștem *Tetraevanghelul* scris în 1405 de Nicodim și care e *cea mai veche carte păstrată, cu dată și loc certe*. Cartea a fost adusă în București la Muzeul de antichități în 1885 de către Gr. Gr. Tocilescu. ¹⁷ Fusese cunoscută și de Paul de Alep în 1658, care a scris următoarele: «Am văzut acolo un antic evangheliar, scris în Ungro Vlahia de propria mînă a sfîntului Nicodim, cu niște caractere de o fineță admirabilă în limba slavică pe un

15. P. P. Panaitescu, vezi nota 8.

16. *Revista romînă*, 1861, pp. 807-830.

17. A se vedea Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra cîtoroa minăstiri, schituri și biserici din țară*, București, 1887.

frumos pergament, împodobit cu argint și la finea volumului avînd data de 6913, așa că acum e veche de aproape 253 de ani». ¹⁸

Tetraevanghelul are o notiță scrisă de mînă, aceeași care a copiat și textul, cu următorul conținut: «Această sfință evanghelie a scris-o popa Nicodim, în țara ungiurească în anul al șaselea al izgonirii, de la crearea ființei numărați 6000 și nouă sute și 13».

Evangheliarul lui Nicodim abia acum începe a fi cercetat, deoarece se afla la Moscova și a fost adus de acolo odată cu tezaurul restituit cu trei ani în urmă. ¹⁹

Opera lui Nicodim are o importanță capitală în istoria cărții românești, deoarece prin datele sigure pe care le conține, e socotită prima carte a tezaurului culturii romîne, pe baza căreia putem începe studiile în acest domeniu încă ferecat. Față de manuscrisele anterioare, opera lui Nicodim e cea mai artistic lucrată. Are un format aproape pătrat (255×245), cu 316 foi de pergament și cu 21 de rînduri pe pagină. Litera e semiuncială, oarecum dreaptă și cam greoaie, apăsată, strînsă. Rîndul e compact, fără pauze între cuvinte, adică e folosită scrierea continuă. Podoabele cărții sînt frontispiciile și inițialele. Cele patru frontispicii, cîte unul de fiecare evanghelie, sînt concepute în chip deosebit, bazîndu-se pe linii geometrice și trellate. Frumusețea lor stă în ornamentația laterală, alcătuită din păsări, păuni și pui. Păunul este același pe care-l găsim pe scoarțele țărănești, trimițîndu-ne spre decorativul oriental, în special spre arta armeană. ²⁰ Dintre cele patru frontispicii, cel mai înflorat este primul, cel care deschide evanghelia lui Matei, dar impresionează în special cel de al doilea, prin păunul cu splendida-i coadă răsfirată.

Inițialele, patru și ele la număr, sînt specifice acestui evangheliar. Una din litere e alcătuită dintr-un baston înflorat, pe care se așează perpendicular, prin cele două picioare, un păun cu coada lungă dar strînsă, iar în cioc are o ciorchină. Prin undulația lină a trupului și a cozii reiese litera K. Deși aceste inițiale sînt formate din vrejuri împletite și înodate, cu frunze și flori, totuși ele nu au nimic comun cu inițialele moldovenești lucrate de Gavril Uricovici. Numai una singură face parte din aceeași familie, anume litera Z. ²¹

În general, aspectul manuscrisului e sobru, nu ajunge la seninătatea, frumusețea și armonia culorilor din miniaturile moldovenești. Am putea face legătură între simplitatea, sobrietatea operei și vîrsta lui Nicodim, precum și a stării sale sufletești, provocată de «izgonirea» în care se afla de șase ani.

S-a afirmat că manuscrisul lui Nicodim reprezintă un caz izolat și lipsit de circulație, deoarece nu-l mai aflăm repetat nicăieri. Se pare că realitatea e alta, de vreme ce și Paul de Alep l-a văzut, dînd impresia că

18. *Ibidem*, p. 76. Vezi și *Călătoriile patriarhului Macarie*, București, 1900, p. 181.

19. Descriș în lucrarea citată la nola I.

20. H. Dj. Sirouni, *Note despre arta armeană*, București, 1930, are reproduceri cu păuni din miniatele armenesti.

21. Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii romine. Epoca veche*, Sibiu, 1930. La pagina 16 se află date, alăturat cele două inițiale din lucrările din 1405 și 1429.

și avea faima sa. Stilul acestei lucrări diferă de cel moldovenesc, fiindcă fiecare are o altă origină de inspirație. Rămâne de văzut dacă manuscrisele oltenesti nu au un stil aparte și legături directe cu cele din Serbia. Ne-ar duce într-acolo anumite legături ce s-ar desprinde între arta lui Nicodim și manuscrisul sîrbesc din 1364, pomenit mai sus și aflat la Bistrița.

*Domnia lui Alexandru cel Bun — Gavril Uricovici, creatorul miniaturilor moldovenești.*²² În îndelungata domnie a lui Alexandru cel Bun, cultura slavă s-a întărit în Biserică și în viața culturală a țării, răspîndindu-se prin noile școli de la Neamțu și Bistrița, prin numeroși cărturari, diaci, etc.; la loc de cinste fiind Grigore Țamblac și vestitul pictor-caligraf Gavril Uricovici. A fost o domnie de spor și definitivări în forma de stat, fiindcă «am dat și am întărit cu tot gîndul nostru bun». Organizatorul de țară s-a întemeiat larg pe forțele izvorite din neamul său, dar și a adus din sudul Dunării. Turcii încă nu provocaseră prăbușirea și ruina în Balcanii civilizației bizantine.

La Neamțu a trăit Gavril Uricovici, caligraf de mare talent, care a lucrat miniatele cele mai artistice și prin care s-a creat «arta moldovenească» a miniaturii. Cartea slavo-romină scrisă și ilustrată de mînă, se impune cu mare avînt prin acest artist, care poate fi considerat și *primul mare pictor al țării noastre*.

Manuscrisele încep să circule în număr mai mare, fiind caligrafiate cu mult simț artistic. Unele erau numai caligrafiate dar și numai caligrafia poate fi un element de artă, necercetat pînă în prezent. Altele erau împodobite cu ornamente, vignete, frontispicii, inițiale, iar altele, adică Tetraevanghelele, aveau pictate, separat, pe cite o pagină întregă, figurile celor patru evangheliști. Acestea din urmă erau adevărate monumente de artă.

Mînăstirile aveau biblioteci bogate în manuscrise, ateliere de pictură, școli de slavonichie. Veniră aici mai întîi clerici ortodocși de cultură slavă, fugiți din calea turcilor, care puneau stăpînire pe sudul Dunării. De la aceștia învață ai noștri carte, slujba de biserică, meșteșugul caligrafiei, împodobirea manuscriselor cu inițiale în aur și chinovar, cu vignete, legarea lor în scoarțe, cu săpături în argint și învelite în piele sau catifea. Cum nu se prea îndesau de bună voie spre viața monahală, renunțînd la cele lumești, tineretul era adus «de prin toate părțile, spre a fi puși cu sila la învățătură și ajungeau apoi fruntași ai bisericii».

Din timpul domniei lui Alexandru se impune manuscrisul miniat. În Apus, miniatura a jucat un mare rol, mai ales în evul mediu, cu străluciri depline în Franța, Germania, mai puțin în Anglia și Țările Flamande. Meșteșugul e vechi, cunoscut fiind de greci și romani. Tradiția se transmite și în manuscrisele bizantine, de unde se răspîndesc atît în Occident, cît și în Orient, în țările slave și pînă la noi: la Neamțu, Putna, Dragomirna și mînăstirile oltenesti. În Răsărit, arta miniaturii e mai tradi-

22. N. Iorga, *Miniaturile românești*, București, 1933 și Emil Turdeanu, *Miniatura bulgară și începuturile miniaturii românești*, București, 1942.

țională, conservatoare, supusă canoanelor, anchilozînd uneori fantezia, în timp ce în Occident se bucură de o mai mare libertate.

Miniatura romînească, legată de arta moldovenească, se întemeiază pe două trăsături caracteristice: bogăția și armonia culorilor, iar ornamentația are o profundă influență folclorică. Culoarea a jucat un mare rol în arta noastră. «Culoarea este pentru noi unul din elementele principale ale artei; trăim în culoare și pentru culoare, simțim culoarea, o dorim, o impunem artistului, dacă el nu găsește într-însul puterea de expresie. Nu este o lume ștearsă, o lume ternă această lume a noastră, ci una care-și însușește tot ceea ce este lumină și care știe să întrebuițeze efectele luminii pentru a realiza frumosul». ²³

Întemeietorul miniaturii romîne e moldoveanul Gavril Uricovici. Despre acest mare artist știm prea puțin. Semna «Gavril monahul, fiul lui Uric», fapt care a făcut pe Iorga să presupună că «Uric» ar fi Ureche, al cărui nume să fi devenit într-o formă slavizată «Uric», și de aici, Uricovici. În acest caz, nu ar fi exclus ca pictorul nostru să fi fost un înaintaș al cronicarului Grigore Ureche. S-ar părea mai repede că el era fiul lui Uric, al monahului Paisie Uric, care era un «uricar», adică un scriitor de porunci domnești. Cu alte cuvinte, Gavril învață arta caligrafică de la tatăl său și ajunge apoi șef de școală artistică la Neamțu.

Faima lui Gavril Uricovici pornește de la evanghelia slavo-greacă din 1429, scrisă la Neamțu și păstrată în prezent în biblioteca Bodleiană din Oxford. Înainte de 1810, manuscrisul se afla la Johan Pericinati din Veneția. Textul a fost studiat de P. A. Sirku, iar miniaturile manuscrisului au fost splendid reproduse de Ioan Bianu în 1922. Lucrarea e bilingvă: medio-bulgară și grecească, iar la sfîrșitul ei se află următoarea inscripție explicativă: «Cu bunăvoința tatălui și cu învățătura fiului și cu îndeplinirea sfîntului Duh, s-a lucrat acest Tetraevanghel în zilele piosului și iubitorului de Hristos Io Alexandru Voevod, Domnul întregii țări a Moldovlahiei și a pioasei sale Doamne Marina, care arzînd de dorință, fiind adoratoare de dragostea cuvintelor lui Hristos, cu zel a dat și a scris aceasta, în anul 6957 (= 1429) și s-a terminat în luna lui Martie în 13 zile, cu mîna lui Gavril monahul, fiul lui Uric, care a scris în minăstirea Neamțu».

Este așa-numitul *colofoan*. Vechile manuscrise nu aveau foaie de titlu, de aceea toate notele explicative pe care sîntem obișnuiți astăzi să le citim pe prima foaie a cărții, pe atunci se aflau la sfîrșit, apărînd ca o notă explicativă în care se cuprindea titlul lucrării, cine a plătit și a dat binecuvîntarea, de cine, unde și cînd s-a scris.

Prin măiestria lui Gavril, arta din evanghelia lui Nicodim din 1405 se desăvîrșește și capătă alte forme. Acum accentul nu se pune numai pe caligrafie, ci și pe elementul ornamental. Presupunem că am avut două sau chiar trei tipuri de manuscrise. Primele sînt cele mai simple, transmîțîndu-se astfel prin multiplicarea grea și meticuloasă, cărțile de slujbă pentru nevoile uzuale ale preoților de rînd din bisericile și minăstirile

23. N. Iorga, *Miniaturile romînești*, București, 1933, p. 4, și N. Ghica-Budești, *Artelile minore bizantine și romîne*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXX (1937), fasc. 94, pp. 167-174.

țării. Aceste cărți-manuscrite fiind folosite zi de zi, s-au uzat mai repede și numai foarte puține au ajuns pînă la noi. Ele erau totuși caligrafiate cu grijă, căutîndu-se a se da o scriere citeață, clară, mare, adică semi-uncială, și talentul artistic ieșea aici în evidență prin stilizarea, prin modularea alfabetului cirilic.

Alte lucrări erau scrise cu scop special, pentru conducătorii Bisericii, pentru înzestrarea de domn a unei biserici mai mari, ctitorie a sa, în vederea lăcășului său de veci, sau chiar pentru unii boieri mai mari și evlavioși. Acestor exemplare li se adaugă o anumită ornamentație și erau legate, adică ferecate în argint aurit. Un exemplar cu totul special era lucrat pentru domn sau doamna sa și, în unele cazuri, pentru daniile care se făceau la Athos, Constantinopole și Ierusalim, de către vodă însuși, spre a-și arăta astfel evlavია și supușenia și pe această cale.

În cazul de față, faimosul Evangheliar din 1429 a fost lucrat pentru Marina, soția lui Alexandru cel Bun. Am spus că manuscrisul lui Gavril Uricovici diferă de cel al lui Nicodim, ceea ce a făcut pe N. Iorga să afirme că: «nu e nicio legătură între această evanghelie de tip balcanic și între ce a produs Moldova în aceeași epocă. Literele nu se aseamănă, ale lui Nicodim fiind rotunde, mai mărunte, strivite, cum se întrebuițau de către Slavii de Sud, pe cînd cele din manuscrisele moldovenești sînt mult mai înalte, mult mai subțiri — de la o vreme puțin aplecate și constitue ele însele o operă de artă».²⁴

Litera lui Uricovici este, într-adevăr, aleasă și se impune prin finețe și stilizare. La Nicodim, litera e groasă, neagră, dreaptă, fără nici o preocupare de joc artistic, în afară de dorința de a fi clară. La Gavril se simte artistul chiar din felul cum prelungește codița unei litere, cum întoarce arcul alteia, cum le așează una față de alta, cum le trage prin vârful peniței, subțindu-le, stilizîndu-le.

În afară de textul caligrafiat artistic, cartea e cu măiestrie împodobită, prin mari frontispicii, inițiale și, pentru întîia oară, cu portretele celor patru evangheliști, fiecare apărînd pe o pagină întregă la început de evanghelie.²⁵

Manuscrisul e bilingv: pe trei sferturi de pagină e scris în medio-bulgară, acesta fiind textul principal al lucrării, iar pe rest, în dreapta e scris mărunt și îndesat textul în grecește. Se pare că textul ultim e un adaos tîrziu.

Pagina fiecărui început de evanghelie își are farmecul său deosebit, fiind alcătuit din trei elemente decorative. Pagina se deschide cu un frontispiciu mare, mergînd pînă la ocuparea unei jumătăți de pagină, alcătuit din motivul ajuns celebru și care s-a perpetuat, al *cercurilor înlănțuite*, tăiate de x-uri sau romburi, a căror linie e trasă în aur, iar fondul e roșu-pal și albastru, presărat cu puncte albe. Imediat sub frontispiciu e scris în aur, cu majuscule stilizate și înflorate, titlul evangheliei. Apoi, primul rînd are inițiala prinsă pe o întindere de mai multe rînduri, formată din lujere împletite și înodate.

24. N. Iorga, *op. cit.*, nota 23, p. 8.

25. Lucrarea din 1429 a fost reprodusă de Ion Bianu, *Evanghelia slavo-greacă...*, București, 1922, precum sînt planșe și în S. Pușcariu, *Istoria literaturii romine*, Sibiu, 1930.

Atît frontispiciul, cit și inițialele sînt specifice și folosite prin repetare în curs de secole, creînd o anumită școală artistică, cuprinzînd în sfera sa arta miniaturistică a întregii țări romînești, pătrunzînd chiar în primele tipărituri ale lui Macarie.

Emil Turdeanu, în meritul căruia cade cercetarea îndeaproape a miniaturii romînești, ajunge la concluzia că motivul cercurilor înlănțuite din secolul XV se poate categorisi după cum urmează :

I. Trei rînduri orizontale de cîte patru cercuri înlănțuite întins, fiecare cerc tăiat de două diametre în formă de x (motivul pornește din evanghelia lui Matei (1429) ;

II. Două șiruri de cîte patru cercuri mari înlănțuite ;

III. Temă asemănătoare ;

IV. Un singur șir de patru cercuri mari înlănțuite ;

V. Motiv circular, dezvoltat de cîte șase cercuri ;

VI. Trei rînduri orizontale de cîte șase cercuri înlănțuite ;

VII. Trei rînduri orizontale de cîte patru cercuri înlănțuite, tăiate de două diametre ;

VIII. Motiv circular, motiv mai dezvoltat decît numărul patru și mai simplu decît numărul trei ;

IX. Motiv asemănător cu numărul opt.

Înainte a acestei prime pagini care deschide fiecare evanghelie, manuscrisul din 1429 cuprinde pentru prima dată și portretul fiecăruia din cei patru evangheliști. Fiecare e reprezentat în primul plan, șezînd și scriînd pe o carte sau sul. În fund, se deslășoară un motiv arhitectonic, adică un fragment de biserică bizantină. Fondul e aurit. Portretele sînt prinse în *chenare*, care variază de la un evanghelist la altul. Cel mai reușit, e al lui Marcu, avînd figura mai clară, mai expresivă. Chenarele amintesc fondul folcloric romînesc, atît prin desen, cit și prin colorit.

Tetraevanghelul de la 1429 e recopiat în 1435, la comanda lui Lațco, jupan de Hațeg. Cartea lui Gavril Uricovici apare într-o epocă de înflorire artistico-culturală și de statornicie politico-socială, prin meritele marelui domnitor Alexandru, căruia i s-a spus «cel Bun». Domnia sa stă sub influența Bizanțului, iar Tetraevanghelul din 1429 reprezintă o influență categoric bizantină. Atît caligrafia literii, cit și ilustrarea manuscrisului, arată un izvor venit direct din Bizanț și care nu are nimic comun cu evangheliarul lui Nicodim din 1405. Totuși, pînă în prezent, nu s-a putut afla modelul folosit de artistul moldovean.

Fixat în cadrul epocii sale, alături de epitaful mitropolitului Macarie și de patriarhul cu chipul lui Alexandru cel Bun și al Doamnei Marina, cu toate reprezintă operele cele mai de preț din prima jumătate a secolului XV. Prin el se creează în mod strălucit miniaturistica moldoveană, care cuprinde pe încetul întreaga țară.

Arta miniaturistică în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Ctitor de țară, neegalat de nici un alt voievod, domnia lui Ștefan a fost prielnică, cu toate războaiele purtate, și unei mari dezvoltări culturale, caracterizată prin înălțarea a numeroase monumente de artă. Cartea manuscrisă a

progresat pe aceeași linie de ascensiune ca și aceste monumente. Cartea se leagă de anumite fapte ale voievodului; înzestrarea unei noi ctitorii, — atît de numeroase în îndelungata sa domnie, — pentru daniile la Athos, pentru trebuințele curții sale.

Punctul de plecare rămîne Neamțu, locul de făurire al miniaturisticii moldovenești, dar cum voievodul avea atît de mari preferințe pentru ctitoria sa Putna, învățătura nemțeană o mută aici. Arta broderiilor cunoaște avînturi nebănuite la Putna și tot aici s-au scris și ilustrat: Psaltirea din 1470, Tetraevanghelul, cu o strălucită ornamentație, din 1475, ș. a. Putna ajunge în valoare artistică Neamțu.

Renașterea artistică a epocii, întemeiată pe o nouă sinteză, cu un puternic accent occidental, în primul rînd venețian, cuprinde în sine arhitectura, pictura bisericească, odoarele, argintăria, cit și țesăturile, la care se alătură și manuscrisele. Deslușirea și înțelegerea lor se capătă prin cunoașterea ansamblului, fiindcă au puncte comune în maniera executării lor. Elementele de bază pornesc din vechea concepție *bizantină*, altoită prin noua undă *venețiană*, transpusă în tipare create după sensibilitatea locală a cărei măiestrie coboară adînc pînă la lormele geometrizate aflate pe ceramica timpurilor îndepărtate.

Multă vreme, modelul creat de Gavril Uricovici nu poate fi uitat, deoarece îl întîlnim în toate miniaturile epocii. Se cunosc azi 58 de manuscrise aparținînd domniei lui Ștefan cel Mare, dintre care numai 27 sînt în țară. De asemenea, știm și numele a peste 20 de copişti: Casian, Ioanichie și Nicodim, formați la Neamțu și strămutați la Putna pentru a da strălucire noii școli de caligrafie. La aceștia se mai adaugă: Chiriac, Iacov, Vasile, Paladie, Pahomie, Spiridon, diecii Mircea, Trif, Isaia, Dumitru și grămăticul Damian. La Neamțu rămăsese Ghervasie și cunoscutul Teodor Mărășescu. La Athos lucrau, din porunca Domnului sau a mitropolitului Sucevei, monahul Filip și călugărul nemțean Visarion. Erau oameni de la noi, formați acasă. Cei mai iscusiți și mai cunoscuți sînt: Mărășescu, Paladie, Filip și Nicodim, continuatori străluciți ai meșterului Gavril.

Dintre manuscrisele păstrate, cele mai de preț sînt Tetraevanghelele, prin valoarea artistică a miniaturilor, adică a portretelor celor patru evangheliști. Ei sînt redați în nota, în spiritul modelului creat la 1429 de Gavril Uricovici.

Paralel cu această portretistică biblică, lăra inovații artistice, se desfășoară cealaltă, laică, a ctitorilor: Ștefan cel Mare și logofătul Ioan, probabil Tăutu. *Tetraevanghelul de la Homor*, din 1473, scris de ieromonahul Nicodim, conține pe întîia lîlă, celebrul portret al voievodului moldovean: ingenuchiat, domnitorul oferă evanghelia Maicii Domnului, care-și ține Fiul în brațe. Expresia, figura și înbrăcămintea sînt prezentate armonios, pînă în amănunte: ochii mari, albaștri, plini de adorație divină, figura rotundă, mustața subțire, păr buclat, căzut pe umeri, iar pe cap cu marea coroană feudală. Mantia, din brocart, acoperă tot corpul și e redată admirabil de asemenea în toate amănuntele, iar din mînci ies cele două brațe ale domnitorului, exprimînd, ca și privirea, gestul *evlaviei*

creștine. Iorga crede că atitudinea voievodului în genunchi, cît și redarea în amănunte a figurii, ar fi dovezi că artistul a folosit în opera sa un model occidental și nu bizantin.

Pe lângă realismul felului de a prezenta figura domnitorului, cu totul impresionant, bogăția și armonia culorilor e izbitoare pînă la culme. În toată istoria artelor noastre, cu greu se poate alătura ceva tot pe atît de impresionat și valoros.

În episcopia ortodoxă din Munkacs se află o psaltire, scrisă în Moldova secolului XV și care conține pe reversul primei file o miniatură. Și aici, pictura cuprinde pagina întreagă: Iisus e reprezentat șezînd pe tron; în mîna stîngă ține o carte și cu dreapta binecuvintează două persoane ce stau la picioarele Sale. Una, în genunchi, în mantie lungă și blană cafenie, oferă lui Iisus cartea închisă. Alături, regele David cu lira pe umăr. În mîna dreaptă ține un rulou pe care e scris începutul primului psalm, iar cu mîna stîngă arată spre purtătorul cărții, cerînd astfel implorarea divină.

În biblioteca de stat din München se găsește un splendid *evangheliar* slav, ilustrat în 1493, de Teodor Mărășescul, din ordinul lui Ștefan cel Mare. Exemplarul a fost cîndva proprietatea lui Petru Movilă. Mărășescul are o caligrafie mare, semi-uncială, frumoasă, și evangheliarul e ilustrat cu frontispicii avînd cercuri înălțuite și inițiale formate din lujere împletite. De asemenea, manuscrisul conține și pe cei patru apostoli.

De la același caligraf s-au mai păstrat un tetraevanghel scris la Moldovița în 1493, aflat acum la muzeul Rumjancov din Moscova; apostolul scris la 1500, din porunca lui Ștefan cel Mare, pentru Neamțu, de unde a trecut la Academie și tot aici se mai află un manuscris nedatat.²⁶

Ultimul miniat din timpul domniei lui Ștefan e început în 1504, pentru Putna, și terminat în 1507, prin grija voievodului Bogdan. Cartea e scrisă pe pergament, cu semi-unciale și are 379 foi; cu aur sînt scrise literele și punctele. Are inițiale înflorate, frontispicii, zece vignete secundare și patru miniaturi. Ca toate celelalte miniaturate, și acesta se încadrează în tradiția întemeiată de Uricovici, avînd însă unele diferențieri în amănuntele deseneilor și tratarea unor teme. Mihai Berza, care a cercetat acest ultim miniat al domniei lui Ștefan cel Mare, ajunge la concluzia că se caracterizează prin formula *tradiției și inovației*. Tradiția, prin păstrarea ca motiv decorativ dominant al cercurilor înălțuite, a fondurilor de arhitectură, a mobilierului sau a așezării personajelor; inovație, în tratarea motivelor folosite la frontispicii, în desenul chenarelor la miniaturi, în detalii iconografice și, mai ales, o viziune artistică înnoită.^{26 bis}

Nu e cazul a cuprinde aici toate manuscrisele epocii lui Ștefan cel Mare, operă făcută de Emil Turdeanu, cît mai ales în «Repertoriul monumentelor și operelor de artă», studiu apărut în 1958. Manuscrisele acestei epoci se găsesc astăzi răsîndite la: Athos, Viena, München, Cetinje,

26. Pentru această epocă, vezi *Manuscrisele slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Cercetări literare*, V (1943), pp. 99-241, și lucrările de la nota 1.

26 bis. Ultimul manuscris-miniat din epoca lui Ștefan cel Mare, în *Studii și Cercetări de istoria artei*, 1955, nr. 3-4, p. 109.

Munkacs, Leov, Petrograd și Moscova. Cele rămase în țară sînt, în primul rînd, la ctitoriile lui Ștefan cel Mare, la muzeul de artă feudală, cit și la Academia R.P.R.²⁷

Deși miniaturistii acestei epoci nu fac decît să continue și să perfecționeze tipul de carte creat de Uricovici, totuși ei duc mai departe această artă prin «calitatea desenului, varietatea coloritului, intensitatea și îmbinarea armonioasă a tonurilor».

În afară de aceste manuscrise-miniaturate, au mai circulat și altele, care — deși lipsite de valoarea artistică, — au o însemnătate prin conținutul lor. E cazul să cităm *Pomelnicul minăstirii Bistrița*, scris în anul 1407, pe piele, cu 53 de foi, publicat și studiat de Damian Bogdan (aflat la Academie sub nr. 78).

Aceluiași secol XV aparțin și textele primelor traduceri ale cărților sfinte: psaltirea scheiană, voronețeană și Hurmuzache. Originalele acestor manuscrise s-au pierdut și au ajuns pînă la noi prin copii tîrzii din sec. XVI. N. Iorga a arătat că traducerea acestor texte se datorește influenței husite. Argumentele pornesc din descifrarea criptogramei cuprinsă în Psaltirea scheiană și în care se arată numele caligrafului Avachiru și data transcrierii, adică anul 1515. Dacă rămîne valabil anul 1515, reprezentînd data acestei copii «tîrzii», atunci, sigur că originalul este din sec. XV, scris undeva, în Maramureș, în limba romînă rotacizantă și tradus sub influența husită.

În pragul apariției teascului macarian. Cu miniatele lui Ștefan cel Mare, am ajuns în pragul apariției tipografiei în Muntenia, adică la anul 1508, cînd se tipărește de ieromonahul Macarie, Octoihul. De aceea, o concluzie se impune de la sine.

Nu avem cunoștință de cartea-manuscrisă de pînă în sec. X. Ea trebuie să fi existat scrisă în romînă, cu litere latine, de vreme ce limba a păstrat în termeni latini noțiunile de carte și scriere. Tradiția s-a pierdut, dar urmele ei persistă timid în cuvinte care scapă în textul slav, în alfabetul latin folosit în sigilii, etc. Ne aflăm însă pe un teren foarte șubred, din cauza lipsei documentației.

Ideea că am început să folosim alfabetul cirilic din sec. XIII și că evangheliarul lui Nicodim din 1405 e prima carte slavo-romînă, trebuie adnotată. A fost cu mult înainte o epocă de cultură slavo-bizantină, cuprinsă în lăcașurile unde răsuna vocea preotului de sat, simplu ca și țăranul din mijlocul căruia răsărise. Puținele cărți ce ne-au mai rămas din secolele X-XIII nu pot fi decît vestigiile unei epoci mult mai cuprinzătoare. Cultura cit și cartea romînească e mult mai veche, iar a o judeca prin ceea ce a rămas, e o greșeală.

Aceste începuturi atît de nebufoase par a fi mai active în Oltenia, dar ele se afirmă atît la Brașov, cit și sus în Maramureș, unde vitalitatea romînească a creat o tradiție culturală, din care a țîșnit după 1400, primele

27. Pentru miniatele noastre din această epocă, a se vedea în primul rînd N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, vol. I-II, București, 1936, avînd planșe în culori din numeroase miniale.

texte scrise în limba română. După cum «descălecatul» Moldovei coboară tot de acolo, așa și limba literară începe să se călească în aceleași locuri.

Se pare că în sec. XV circulă două tipuri de carte : cel nicodimian²⁸ (în Oltenia) și cel gavrilian (în Moldova), din care iese biruitor cel din urmă. Evanghelia lui Nicodim s-ar părea că e un tip de carte sirbească, local și care a *circulat*, dar numai în partea de apus a țării, Evangheliarul lui Gavril Uricovici de la 1429, e un tip pur bizantin, prin care se pun bazele atît modelului viitor de carte, cît și miniaturii românești. Inceputurile picturii românești trebuiesc căutate în portretele evangheliștilor, datorite lui Gavril Uricovici, pictor vestit ce a dus faima artei românești și peste hotare.

Epoca lui Ștefan cel Mare conturează și definitivează inceputurile, mergînd însă în tiparul creat de ieromonahul Gavril.

Modelul său biruie și în Oltenia lui Nicodim, de vreme ce Evangheliarul lui Marcea din 1519 și scris la Bistrița-Vilcea, nu e decît o variantă a stilului moldovean.

Dar biruința cea mare a tipului de carte moldovenească o aflăm în tipăriturile lui Macarie. Primele tipărituri românești din anii 1508-1512, au prins între scoarțele lor toate caracteristicile manuscrisului gavrilian : litera stilizată, frontispiciile cu motivul cercurilor înlănțuite, inițialele din vrejuri înnodate. Tradiția zămislită sub Alexandru cel bun dăinuiește peste veacuri.

BARBU TEODORESCU

28. Dimitrie Dan, *Minăstirea Sucevița*, București, 1923, pp. 61-62, descrie o Evangheliie care a aparținut lui Neagoe Basarab și a ajuns apoi la Sucevița, deci e un manuscris muntelesc și care are un aspect deosebit, apropiat ca tehnică de Evangheliarul lui Nicodim. Manuscrisul nu are portretele Evangheliștilor, în schimb are frontispicii cu pășări, balauri.

DESPRE DIACONUL CORESI

La 400 de ani de la începutul activității de la Brașov și de la tipărirea primei cărți românești

Anul 1959 actualizează activitatea diaconului Coresi ca scriitor și tipăritor de carte românească și bisericească, prin faptul că acum 400 de ani, la 1559, au început să apară la Brașov tipăriturile realizate de Coresi, deschizându-se cu aceasta, epoca în care se așează și de la care pornesc formele limbii noastre literare.

Dacă în jurul diaconului Coresi și a operelor sale s-au ivit multe controverse, cu deosebire pe tărîm filologic, rămîne un fapt ce pare cert, că activitatea acestui modest, totuși mare diacon, care semna epilogurile cu smeritul: «eu păcătosul diacon Coresi», a început acum 400 de ani, odată cu apariția catehismului «Întrebarea creștinească». Mulți dintre cercetătorii și bibliografii noștri, în frunte cu cel mai mare dintre aceștia, cu I. Bianu, consideră anul 1559 ca fiind data cu care începe tiparul de carte românească, prin opera coresiană întreprinsă la Brașov.¹

La aniversarea acestui atît de important eveniment din istoria literaturii noastre vechi — și care de bună seamă că se va comemora după semnificața ce o are, — se cuvine să ne oprim. Este deci, acum și în acest loc, prilejul nimerit de a face cîteva mențiuni în legătură cu activitatea coresiană, considerînd că orice contribuție lămuritoare este binevenită, cu atît mai mult, cu cît din întreaga bibliografie a cercetărilor cu referire la diaconul Coresi,² reiese că nu se poate pune încă punct la studiile făcute. Dimpotrivă, se cere a fi continuate pe temeuri cît mai științifice, ținînd seama de dovezi materiale și înlăturînd tot ceea ce nu

1. I. Bianu, *Cărțile românești tipărite de diaconul Coresi la Brașov*, Craiova 1930, p. 37.

2. Sînt remarcabile cu deosebire lucrările următorilor autori: I. Bianu (mai multe comunicări în *Analele Academiei Romîne*, în numeroase sesiuni); G. Barițiu, Andrei Birseanu, I. Bogdan, I. A. Căndrea, N. Carlojan, Timotei Cipariu, N. Drăganu, C. Erbicănu, Al. Procopovici, Al. Roselli, Dan Simonescu, A. Veress ș. a. Aproape că nu a fost cărturar și cercetător român care să nu fi fost preocupat de studierea perioadei coresiene, împreună cu numeroși scriitori sași și maghiari, iar izvoarele bibliografice romîne și străine, depășesc posibilitățile de a le menționa numai în aceste pagini.

este decît liberă imaginație sau prezumții ce nu rezistă la probe și care, oricum, abundă în jurul activității lui Coresi.³

Nu mai puțin adevărat este că, a prezenta bine documentat opera coresiană și epoca ce s-a desprins, tocmai fiindcă e atît de controversată, implică o devotare și specializare de-o viață.

Însă problema are și *aspecte parțiale*, care vor aduce contribuțiuni de însemnătate mai mică, dar necesare la construirea întregului, la realizarea mult așteptatei și definitive monografii coresiene.

Din aceste aspecte fac parte și acela în legătură cu problemele: în ce măsură a fost Coresi autor și traducător, editor și tipograf?

Fiecare din aceste întrebări urmează a fi încă deslușită. Partea cu referire la Coresi ca autor și traducător, adică partea filologică, a fost cea mai amplu studiată, încît pentru echilibru în stagiul cercetărilor, este necesar a se cerceta și cealaltă parte din complexul personalității lui Coresi, desprinzînd concluzii din materialul cercetat și arătînd cit de mare este meritul diaconului de la Brașov ca editor și tipăritor de cărți bisericești. La aceste întrebări, încercăm să dăm cîteva lămuriri în cele ce urmează și, după cum se va vedea, numai pentru acest aspect de *parțială importanță*, bogăția materialului ce se impune a fi examinat, precum și pentru faptul că perioada de cercetare este atît de lungă, am fost nevoiți a repartiza scrierea noastră în mai multe părți.

I.

În toamna anului cînd Coresi coboară trecătoarea Branului,⁴ — silit sau de bună voie rămîne de văzut,⁵ — spre luminoasa cetate a Brașovului, în acest Kronstadt săsesc (numit Corona⁶ în actele orașului), viața pulsa din plin.

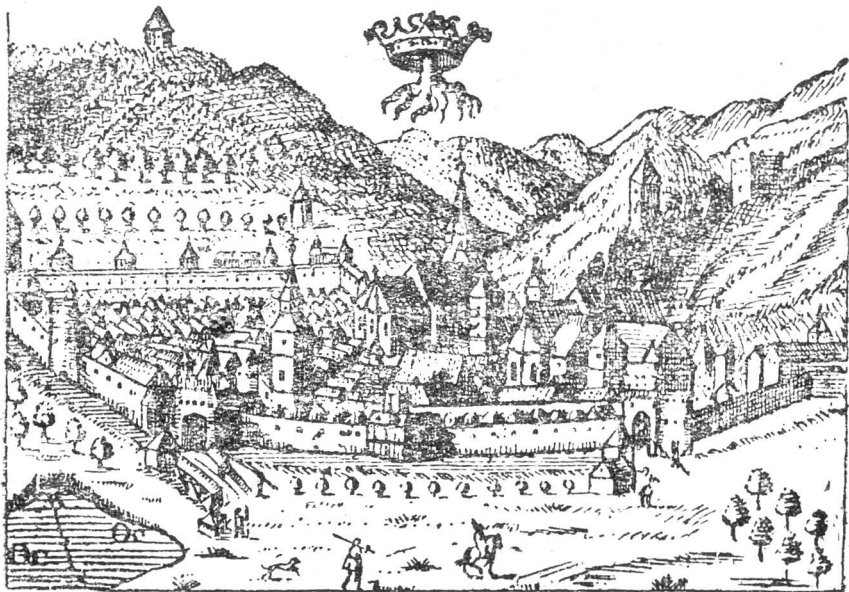
3. Este cunoscută încercarea de a sintetiza opera lui Coresi, cuprinsă în lucrarea *Diaconul Coresi*, de Lucian Predescu, București 1933, care a provocat la apariție, nevoia de a se pune la punct o serie de erori și inexactități. (Vezi: Dan Simonescu, *Diaconul Coresi*, București 1933; D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești 1933, precum și multe alte note (recenzii) critice.

4. După toate probabilitățile, Coresi a plecat la Brașov spre sfîrșitul anului 1558. I. Lupăș precizează «în toamna anului 1558», (Almanahul Graficei Romîne, 1931, în articolul «Rolul tiparului», etc., pag. 86). O precizare mai din aproape nu rezultă nici din studiul scris de C. Lecca, *Așezarea definitivă a lui Coresi la Brașov*, Revista Fil. II, 1928, pag. 354-358. Noi înclinăm a crede că la venirea lui Mircea Ciobanul în a doua domnie (1558), Coresi nu mai era la Tîrgoviște, după cum la această dată erau fugari și cei doi episcopi ai țării, găsind azil în cetatea Brașovului, de frica barbarilor și a teroarei singeroase ce domnea în țară, întemeindu-ne credința pe susținerile foarte verosimile și greu de combătut din nota următoare.

5. N. Iorga, scriind despre orașul Brașov, care «a adăpostit pe călugărul Coresi sau Coresie», spune textual despre Coresi că este «socolul ca scăpat de urmărirea unui singeros Domn muntean, sub a cărei domnie în tot cazul el (Coresi) nu ar fi găsit de lucru». («Almanahul Graficei Romîne», anul 1931, pag. 34. N. Iorga: *Tipografia la Romîni*, traducere din limba franceză de Liliana Iorga). Tot în sensul că diaconul Coresi este un refugiat politic, scrie N. Iorga, în revista «Die Karpaten», Brașov 1909, nr. 9, pag. 265: «...im Dienste der Sachsen arbeitete Meister Coresi, einer der zahlreichen politischen Flüchtlinge aus der Walachei».

6. Corona = după coroana din stema orașului.

Pe străzile înguste ale unei cetăți nevoită a se înghesui pe un spațiu restrins, forfoteau meseriași și negociatori de tot felul, cuprinși de zelul de a-și menține odată cu traiul lor bun și faima cetății ridicată la un emporiu neîntrecut, înspre care gravitează schimbul de mărfuri de la Dunărea de jos și pînă în Levant.⁷ De pe urma acestui intens comerț exterior, s-au îngrămădit valori, din care senatul orașului — de altcun foarte inventiv în a percepe impozite, vămi de bariere, accize și taxe de țirg de tot felul — întreținea o armată întreagă de «beamferi»,⁸ o garnizoană cu o gardă civică proprie.⁹ pază permanentă pe bastioanele date în seama breslelor, și cu pichet de veghe la poarta lerecată a cetății.¹⁰

Cetatea Brașovului în sec. XVI (Xilografie contemporană)

În Brașovul acesta se simțea grija ce-o poartă edilii, în frunte cu cei 100 bărbați,¹¹ pentru o cit mai bună gospodărie a orașului. Deși evul

7. Bogdan I.: *Documente privitoare la relațiile Țărilor Romine cu Brașovul I.* București 1905; Iosif W. Filtsch: *Die Stadt Kronstadt*, Wien 1886; Dr. O. Jickeli; *Der Handel der siebenbürger Sachsen*, Hermanstadt 1913, și alți numeroși autori.

8. Fr. Stenner: *Die Beamten der Stadt Kronstadt*, Brașov 1916.

9. Fr. Stenner, *op. cit.*

10. Bastioanele cetății (Zwinger), erau încredințate breslelor de meșteșugari, încît fiecare în parte răspundea pentru paza și apărarea bastionului ce-l avea în seamă. La 1886, erau încă vizibile la Brașov bastioanele argintarilor, croitorilor, măcelarilor, piețarilor și cizmarilor. La asedierea de la 1688, breasla pantofarilor, unită cu aceea a cizmarilor, preia apărarea întregii cetăți, contrariu intenției sfatului orașenesc de a preda imperialilor cetatea (Iosif W. Filtsch: *op. cit.*).

11. «Hundertmanschaft»-ul este consiliul cel mare «de o sută» (eligibil), din care se mandata consiliul restrîns și care avea în lăuntru cetății, funcții edilitare de tot felul;

era încă un mediu prelungit și destul de întunecat și zbuciumat de ne-sfârșitele hărțuiri pustitoare care au bintuit în această parte a continentului, totuși Brașovul era oază de civilizată viață: străzile erau pavate, în turnul Bisericii Negre și la Rathaus bătea câte un orologiu, asistența sanitară era asigurată de trei medici care îngrijeau de baia comună și de un «hospital», după cum la «apoteke» se vînd buruieni de leac și la care trimis și voievozii noștri după preparate. Într-o clădire, lângă biserică, tinerii sași ascultă cursuri gimnaziale înființate de geograful și umanistul Johannes Honterus, cu faimă pînă în Elveția, iar rector e un alt umanist, specialistul în greaca clasică, Valentin Wagner, — ca după absolvirea școlii brașovene să se răspîndească pentru studii mai înalte pe la universitățile din Viena, Wittenberg sau Cracovia, ba chiar și în Italia. Iar într-oulicioară din apropierea centrului, în Schwartzgasse,¹² în chilii boltite, transformate în acest scop, meșteri tipografi aduși de la Basel, trag de zor de pe presa din lemn, foi după foi, cu pagini pentru manuale de clasici antici și gramatici școlare în latină și greacă.

Dar, pe aceleași străzi animate se mai strecurau, ducîndu-și viața mizeră de refugiați, acei care — înspăimîntați de cruzimile fără seamăn ale lui Vodă Mircea Ciobanul — au căutat și au găsit azil în primitoria dar prudenta cetate a Brașovului.¹³

Din această toamnă a sporit numărul refugiaților cu un diacon care vine să se așeze definitiv și cu un scop precis. Era abia așteptat de județul orașului, venerabilul Johannes Benkner, cel mai de seamă dintre județi, și din numeroasa dinastie a faimoșilor benkneriști, tovarășul de ieri și de mîine al diaconului în afaceri editoriale, cu care făcuse încercări de colaborare, prin editarea în comun a Octoihului mic.

Nu vom căuta să răspundem aci la întrebarea cine a fost Coresi, fiindcă în această privință alți și numeroși cercetători s-au străduit să dea deslușiri din materialul documentar existent.¹⁴

Cu toate acestea, în jurul originii lui Coresi sînt incertitudini și controverse pe care abia viitorul le va înlătura. A fost grec sau român? Născut la Tîrgoviște sau la București, ori venit din Chio? Se numea Gheorghe, sau ce alt nume de botez a avut? Era sau nu fiul unui doctor Ioan Coresi? A fost Coresi, Coresie sau Coressios? A fost grămătic cu îndeletniciri la curte, sau dimpotrivă un adevărat fugar și urmărit?

în fruntea acestuia era Stadtrichterul, județul numit și «judex-primarius», adică primarul, funcție și demnitate supremă (magister civicum), în care au excelat între alții I. Benkner, I. Fuchs, M. Fronius și L. Hirscher, cu care a conlucrat Coresi.

12. *Strada neagră*, în care se afla pînă în secolul trecut casa cu tabla memorativă, arătînd că aci s-a născut Honterus și aci a funcționat tipografia acestuia, unde a avut îndeletniciri și diaconul Coresi.

13. Între zidurile acestei cetăți și-au găsit azil, rînd pe rînd, refugiați din toate timpurile și de sub toate domniile asupritoare. Aci își organizează acțiunile și-și așteptau sorocul, candidații și contracandidații la scaunul voevodal. Conducerea cetății, avea de-
viza «nici cu unul, nici cu altul», sau «și cu unul și cu altul», după cum dictau interesele cetății.

14. Aulori demni de a fi consultați: P. I. Săfarik, B. P. Hașdeu, Al. Odobescu, D. Mazilu ș.a. Bibliografie cuprinzătoare și utilă în Lucian Predescu: *Diaconul Coresi*.

În cadrul rîndurilor de față, credem că ne putem opri deocamdată la o precizare a lui N. Iorga, care spune: «Coresi a fost un Coresie, român curat și nu grec»,¹⁵ fiindcă toată activitatea acestui diacon este aceea a unui român cunoscător al limbii și încă cu reputație, altfel, sașii de la Brașov nu l-ar fi acceptat în acțiunea atât de importantă a traducerilor în românește și la care un grec străin de limbă, oricît de aventuros și oricît l-ar fi ispitit afacerea cu tiparul de cărți, n-ar fi putut face față.

De asemenea, rămîne de văzut cînd, în ce condițiuni și cu cine a venit Coresi de la Tîrgoviște la Brașov? Dacă a fost un refugiat (cum susține Iorga), fără îndoială că a plecat ca orice refugiat, cu ce a avut pe el și fără tovarăși, strecurîndu-se prin trecătorile munților. Dacă a fost un om căutat și tocmit de căpeteniile mișcării luterane, n-ar fi exclus să fi pus condiția de a-și lua și «ucenici», adică ajutori în treburi de traducere și de tipografie.

Începem cu cercetarea acestei probleme, asupra căreia credem necesar a ne opri, pentru a o clarifica.

Lucian Predescu, în lucrarea: «Diaconul Coresi» — amintită mai sus — după ce analizează amplu «viața lui Coresi», (originea familiei, data stabilirii, genealogia), — amintește de un document despre care susține că nu ar fi fost cunoscut istoricilor literari.¹⁶ Documentul este o notă din cronica lui I. Teutsch.¹⁷ Luînd de bază această sursă de informare, Lucian Predescu susține două lucruri: că diaconul Coresi este din Tîrgoviște și că a venit din această cetate (ceea ce la stadiul cercetărilor cunoscute era un fapt neîndoios și necontestat), — și că Benkner ar fi «adus lui Coresi ajutoare «aus Tergovest» la Brașov, pentru tipărirea Evangheliei din 1560-1561». Această afirmație nu mai stă în picioare, fiindcă documentul invocat (cronica lui Teutsch), dacă va fi tradusă exact, spune cu totul altceva:

Spune întîi că Coresi al nostru este într-adevăr «aus Tergovest», însă este «un (oarecare) diacon Coresi» (vezi textul german din notă). Deci nu este *diaconul* Coresi, simplu, ca o persoană cunoscută, notorie, ci un *oarecare* diacon Coresi, *necunoscut pînă la acea dată*, și în al doilea

15. Analele Academiei Romîne, s. II, t. XXVIII, s. lit., Buc., 1909, p. 99.

16. Este vorba de o însemnare din *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, IV, pag. 100, Brașov, 1905, al cărei text este următorul: «1560 lässt Herr Benkner, Richter, die 4 Ewangelisten aus der Serbischen ins Walachische Übersetzen durch einen Diaconum Kores aus Tergovist und Todor Deak, den wallachischen Pfaffen damit zu helfen» și în traducere, sună astfel: «În 1560, Domnul Benkner, județul (Brașovului) pune pe un (oarecare) diacon Coresi din Tîrgoviște și pe Todor diac, să traducă pe cei 4 evangheliști din sîrbește în romînește, prin aceasta ajutînd pe popii romîni». Dacă acesta este documentul «necunoscut» de care amintește Lucian Predescu, credem că a greșit, fiindcă a fost reprodus, completat și comentat de N. Drăgan cu mulți ani înainte. (Vezi Dacoromînia, an. IV, 1924-1926, p. 1144).

17. Josef Teutsch (n. Brașov 1702), de profesiune farmacist la curtea voevodală din Ardeal, este autorul unei cronici ce se extinde asupra anilor 1345-1748 și se numește *Kurzgefasste Jahrgeschichte von Siebenbürgen, besonders Burzenland*, și este citat în *Die Quellen zur Geschichte von Brassó*, vol. IV, p. 100. Și-a întocmit cronica în anul 1743, a fost și desenatorul (ilustratorul) propriei cronici și se susține că a desenat și portretul lui Honterus.

rind se mai spune în cronică, (după ce fixează că acest oarecare Coresi este din Țirgoviște) că traducerea a mai fost încredințată în calitate de coautor și lui «Todor diacul». De data aceasta, simplu *Todor* (Todor, ca în Ardeal, nu *Tudor*, ca la Țirgoviște), fără a fi «un oarecare» și fără a-i indica soriginea de unde vine, pentru simplul motiv că era o persoană cunoscută. Toate acestea de notorietatea lui Coresi ca traducător și că începuturile s-au petrecut astfel:

Statul cetății Brașov avea în cadrul lui administrativ și un serviciu cu unul sau mai mulți dieci, de obicei români brașoveni, cu menirea de a fi traducători și de a redacta corespondența cu cele două cancelarii voivodale românești, ba chiar și cu negustori și clerici.¹⁸ Sașii brașoveni, oameni circumspecți, dispuneau deci de traducătorul lor de încredere, care a depus și jurământul de fidelitate și care era vizat să intre ca traducător în campania editorială cu tipărituri bisericești, pornită cu un scop anumit de către județii orașului. Dar, pentru această treabă nu era suficient diacul ca om de încredere (în speță Todor diacul), poate limitat în cunoștințe de limbă, ci trebuia și un specialist, o competență în materie, un cleric care, în cazul de față a fost Coresi, «aus Tergovest». Aceste două persoane, Coresi diacul și Todor diacul, au primit să facă traducerea (nu tipărirea!) Evangheliei («ins walachische (zu) Übersetzen»). Alte ajutoare (și încă la plural), n-a adus Benkner de la Țirgoviște. Nicăieri nu scrie de altcum, ceea ce a scris cronicarul Teutsch¹⁹ în cronică lui confirmă și Coresi însuși în epilogul Evangheliarului: «Și cu zisa jupînului Haneș Bengneru, scris-amu eu diaconu Coresi ot Țirgoviște și Todor Diiacu».²⁰

Ne-am oprit asupra acestui aspect nu pentru a rectifica o aserțiune greșită, rezultată dintr-o traducere incompletă, ci pentru că socotim necesar a lămuri cât mai clar posibil, trăsăturile care formează personalitatea lui Coresi și cu deosebire pentru a descifra rolul lui Coresi ca traducător și mai ales ca tipograf, ca tipăritor de cărți bisericești.²¹ Am considerat că este de folos fiindcă și în această privință sînt ipoteze și semne de întrebare care așteaptă răspunsuri: a venit Coresi la Brașov,

18. Administrația magistraturii orașenești era foarte bine organizată cu funcțiuni de tot felul, cu sfere de activitate foarte variate. Erau între alții: curatori lantium, care aveau grijă pentru apa potabilă din fîntinile cetății, un quartier-maister, un salz-kommissär, (comisar al aprovizionării cu sare), un curator vini (cu controlul bănturilor alcoolice) etc., etc. Din această birocrație, chibzuit organizată într-o cetate ce trăia ca un stat aparte, cu problemele lui specifice, n-a lipsit nici funcția de translator oder scriber *walachicus*, adică diacul român. (*Grundjassung der Sachsen in Siebenbürgen*, de Graf v. Herrmann Benigni, Sibiu, 1839, unde sînt citate și cîteva nume: Dan Constantin diac și translator (1755-1757), Lazăr Ioan (1781-1789), Radul Ciureți «walachischen Schreiber (1791-1804), iar mai tîrziu și literatul nostru Ion Barac (1840). Condiția de a fi numit în funcțiuni orașenești era «cetățenia din lăuntru zidurilor» (Fr. Stenner: *op. cit.*).

19. Despre valoarea cronicarului Teutsch: «*eine vorzügliche und zuverlässige Quelle*» (*In Quellen*, etc. vol. IV, pag. 100).

20. Bianu-Hodoș: *B.R.V.*, v. I, p. 43-45.

21. În această privință, unul din cercetătorii lui Coresi, chiar în orașul unde a activat acesta, (regretatul profesor N. Sulică de la liceul românesc din Brașov), a publicat un interesant studiu în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov 1901, anul 64, fila 191 în continuare), nefiind însă îndeajuns de concludent în a determina rolul lui Coresi ca tipograf.

ca meșter de tipar (și încă cu reputație ca atare), a exercitat Coresi acest meșteșug de fapt și efectiv (ca culegător de zațuri și tipăritor la presă în tiparnița de la Tîrgoviște — dacă a existat o astfel de tipăritură în acea vreme la Tîrgoviște), — sau a învățat Coresi meșteșugul în oficina lui Honterus de la Brașov? A fost oare numai autor, sau numai traducător de cărți bisericești? În ce măsură și una și alta?

Din ceea ce se cunoaște relativ la activitatea lui Coresi la Brașov și din condițiunile istorice din perioada lui, se pot deduce felurite răspunsuri, după cum și întrebările sînt atît de diferite.

Noi înclinăm să ne oprim la o interpretare care va lumina sub alt aspect opera coresiană. Zicem *interpretare*, fiindcă dovezi incontestabile nu pot sta la baza nici uneia din ipotezele cunoscute pînă în prezent și nici la ipoteza pe care o formulăm în felul următor:

Coresi a fost fără îndoială un om versat cu scrisul și cu scrierea,²² poate și copiator de cărți bisericești, iar ca atare, și ca diacon, introdus în sfera mitropoliei ungrovlaha. După activitatea de la Tîrgoviște, devine cunoscut în materie, și în momentul cînd începe acțiunea sașilor de la Brașov, pentru trecere la reformă, este chemat acolo, sau găsește ca refugiat o întrebuițare tocmai potrivită și extrem de oportună în serviciul acestora. I se încredințează lucrările de traducere, mai tîrziu figurează și ca autor, cu și fără tendințe de convertire. (Este o problemă controversată pe care noi nu o abordăm). Prin contactul ce-l avea cu tiparnița lui Honterus și V. Wagner, se atașează în mod firesc de lucrările de atelier și devine *îndrumătorul în materie de tipar cu chirilice*, corectorul și supraveghetorul propriilor șpalturi de zaț, iar prin raporturile de colaborare cu editorii de fapt și cu promotorii propriu ziși ai acțiunii (este vorba de Benkner, Fronius și Hirscher, acel interesant *trio* de căpetenii orășenești, toți trei pe rînd județi-primari ai cetății). Coresi a ajuns *omul lor de încredere*, inițiat în problemele editorial-mercantile, redactor, îndrumător, supraveghetor și difuzor de carte, versat în toate, «meșterul (lor) învățat» și iscusit, cum îl consideră Lucas Hirscher.²³

Să vedem cum vom putea acredita verosimilitatea acestor ipoteze, invocînd date care să confirme susținerile noastre, ținînd a sublinia că între monahul Macarie de la 1508 și diaconul Coresi, ca tipăritori, sînt multe puncte comune, iar activitatea lor merge adeseori pe linii uimitor de paralele, raportate firește la împrejurările și la timpul de cinci decenii ce-i desparte, așa după cum vom arăta.

*

22. Coresi debutează în linerețe ca scriitor de acte domnești. De pildă, între anii 1527-1538, avea o serie de mai multe acte slavonești, foarte frumos scrise de însăși mîna lui, în care semnează cînd Coresi gramaticul, cînd Coresi diacul, sau numai Coresi, sau iarăși Coresi pisețul. «Între anii 1538-1544, Coresi îmbracă haina preoțească și în acest răstimp, el clădește o biserică» (St. Nicolaescu: *Diaconul Coresi și familia sa*. Extras din Revista de Istorie, etc. 1909, București pag. 5 și concludă la pag. 8: «Coresi a fost un bun stilist, dibaci compunitor și scriitor de acte frumoase...»).

23. Bianu-Hodoș, *op. cit.*, pag. 89-92.

Ne vom transpune acum în epocă și anume în aceea a începuturilor de trecere a poporului sas la reforma lui Luther, urmărind acțiunea desfășurată, care n-a fost lipsită de lupte confesionale și de agitații politice. Vom cunoaște și ambianța vremurilor, cu care diaconul Coresi își împletește, vrînd nevrînd, rosturile la Brașov.

Firește, nu vom face o cronică a mișcării de despărțire de Roma și trecere la Luther, ci vom lua datele cunoscute care marchează etapele și care ne vor duce la intercalarea lui Coresi în evenimentele epocii și cu aceasta, la tiparul de carte rominească în Ardeal.

Poporul sas a îmbrățișat și propagat doctrina lutherană cu un zel apostolic și cu o tenacitate demnă de admirat. Cum și în ce fel au ajuns tezele lui Luther și cum a început propaganda, cum s-a lătit și a prins rădăcini noua confesiune în Ardeal — se știe. La 1517, Luther și-a afișat cele 95 teze pe ușa catedralei din Wittenberg și cu aceasta a început acțiunea în Germania; iar «în 1529 toți catolicii sint izgoniți din Sibiu». ²⁴ Deci, pentru vremuri și împrejurări, convertirea a mers expeditiv, ținînd seama de marea putere politică pe care o reprezenta papalitatea în general și catolicismul în special, în Ungaria habsburgică de atunci. Sibiuul, unde s-au înregistrat primele acțiuni de răspîndire ale broșurilor cu tezele luterane, aduse de negustorii sași ce se întorceau de la târgurile din Lipsca, precum și primele represiuni, prin damnarea de către Papa și arderea acestora în mod public de către călăul oficial, — Sibiuul a premers deci Brașovului în această privință, trecînd la fapte, căci brașovenii au început să celebreze liturghia evanghelică abia în 1542, cînd au înlăturat pe cea papistașă, ²⁵ și anume sub județia lui J. Fuchs.

Însă la Brașov s-a lucrat mai metodic și mai temeinic. În vara anului 1535, apare — înapoindu-se din străinătate acasă — Johannes Honterus, acel bărbat de care se leagă nu numai aducerea și înrădăcinarea credinței luterane în acea cetate, ci însuși pornirea pe un drum de viață nouă, morală-religioasă și culturală a poporului sas.

Despre Honterus, cărturarii sași au scris o literatură extrem de vastă și minuțioasă, arătîndu-i activitatea multiplă, ca: umanist, reformator, teolog, geograf, poet, pedagog, jurist, luptător, ca om de artă, ba chiar și ca muzician, autor de note lundești. ²⁶ Nu vom putea face incursiune în acest bogat material. Este vorba de o personalitate atît de complexă, ba chiar și problematică, pe care unii biografi, prin studiile lor migăloase n-au reușit să o considere îndeajuns de cercetată.

Pe noi ne va interesa doar ca editor și tipograf brașovean, ca fondator al primei tipografii din Ardeal, ba chiar din întreaga Ungarie, după

24. N. Sulică, *op. cit.*

25. «...und die papistische weggeschafft, Amen!», Cronică Oslermayer, în *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, editată de baronul G. Josef Kemény, Cluj 1839, vol. I, pag. 27.

26. Pentru documentare mai pot servi următoarele lucrări: *Johannes Honterus, der Apostol Ungarns*, de Theobald Wolf, Kronstadt 1894; *Beiträge zur geschichte des Johannes Honterus und seine Schriften*, de Oskar Neloliczka, apărută la Brașov, 1930; *Aus der Zeit des sächsischer Humanismus*, de dr. Fr. Teutsch, 1880; *Geschichte des ev. Kirche in siebenbürgischen Sachsenland*, de Teutsch, ed. X Sibiu 1929 ș. m. a.

neizbutita încercare a lui Andreas Hess la Buda²⁷ și firește ca promotor al mișcării luterane la Brașov.

Johannes Honterus (1498-1549), fiu de tăbăcar-curelar brașovean, pleacă la studii în țări străine, pe la Viena, Cracovia, Basel și mai cu seamă la Wittenberg, orașul de unde a pornit mișcarea care a zguduit catolicismul. La Wittenberg a fost cunoscut de Luther și în deosibi de Melancton, adjunctul de mare valoare al lui Luther, autorul confesiunii de la Augsburg, de aceeași vîrstă cu Honterus (1497-1560). La Wittenberg și Basel, Honterus s-a îndoctrinat cu principiile mișcării protestante. În orașul elvețian Basel a avut și activitate de autor²⁸ și se pare că s-a apropiat de meșteșugul tipograficesc, în faimoasa officină frobeniană,²⁹ una din cele mai reputeate de la începuturile tiparului. S-a înapoiat la 1533 la Brașov, după moartea tatălui său,³⁰ instalînd în casa acestuia, tipografia. Lucrările de pregătirea materialului și instalației tipografice au

27. La 1471, Andreas Hess, un tipograf ambulant, în drumul de repatriere din Italia în Germania, se oprește la Buda și, după un timp îndelungat de lipsă de lucru, și ignorat ca totul de Matei Corvin, — marele rege-bibliofil, care nu a înțeles importanța tiparului, ci era pasionat numai de cartea manuscris, — este nevoit să-și încealeze activitatea după ce încercase cu o «cronică maghiară», un produs tipografic neizbutit. Cu aceasta, Ungaria rămîne cu totul lipsită de tiparniță, pînă la introducerea tiparului la Brașov de către Honterus. Vezi V. Molin și Dan Simionescu: «Tipăriturile ieromonahului Macarie» în Biserica Ortodoxă Romînă 1958, nr. 10-11, pag. 1094.

28. A tipărit aci înția dată *Cosmografia Transylvaniae* (1532), cu versificație în latină și germană. În această lucrare apar tipărite stemele orașelor Sibiu și Brașov, opera fiind închinată «onorabilului Sfat al orașului Sibiu». Tot în 1532, tipărește officina H. Petri, două hărți cerești (Sternkarte), (v. Die Honteruspresse in 400 Jahren), destinate unor traduceri dintr-un poet clasic grec. (Ediție festivă de Hermann Tontsch, Brașov 1933). La Basel și-a consacrat Honterus reputația de geograf, prin editarea *Cosmografiei* (în care apare o hartă xilografiată, avînd și o parte din voivodatele romînești și cu aceasta cea dintîi hartă tipărită pentru Ardeal și Țările Romînești. (A. Verses, Bibl. rom.-ungară, 1931, pag. XIV și pag. XXVIII). Harta a făcut epocă. A fost editată și reeditată: la Basel de 6 ori, la Zürich de 17 ori, apoi la Antwerpen, Cracovia, Praga, Colonia, etc. Se spune că gravura în lemn a fost făcută de Honterus, din încredințarea primului editor-tipograf, C. H. Petri din Basel, formatul plăcii fiind destul de mare (25,5×34,2 cm.). Despe Honterus ca geograf și xilograf: Oskar Netoliczka, *Beiträge zur Geschichte der Johannes Honterus und seine Schriften*, Brașov 1930; Siegesmund Günther: *Johannes Honterus, der Geograph Siebenbürgens*. Mitteilungen der K. K. Gesellschaft, Wien 1899, pag. 655; Krause I.: *Anfänge des geogr. Unterricht in XVI-ten Jahrhundert*, Gotha 1929, p. 31.

29. Froben (Frobenius) printre primii tipografi așezați la Basel (încă din anul 1470), posesorul unei tiparnițe bine utilată, care a dat lumii, alături de Aldus Manutius din Veneția, cele mai interesante și valoroase incunabule. A rămas în istoricul tiparului și prin faptul că în această tiparniță (precum și în celelalte din acest oraș), s-a produs primul conflict de muncă între patron și calle (1471) și care nu s-a putut stinge decît după o grevă a callelor, prin împăciuirea exercitată de sfatul orașului. Aci a prins Honterus gustul tipografiei, fără însă a fi sigur pe meșteșug.

30. Tatăl său, numit Georg Graess, era meșter tăbăcar și pielar, bine situat, făcînd și officii de bancher, cu împrumuturi cu camătă. Casa era în Schwartzgasse, un punct de acces pentru carele care veneau de la romînii din Moldova și Țara Romînească, aducînd produse la vestitele țîrguri din Brașov. («Acta et Decreta Centrum Virorum») și prin a căror mijlocire G. Graess făcea import de piei brute. Despe Honterus se spune că ar fi călătorit și prin Țările Romînești, «răvășînd» (durchströben) vechi biblioteci, în căutarea de manuscrite, și poate în treburi comerciale în legătură cu înțreprinderea părintească. Astfel a cunoscut aceste țări, încît a putut reda tipograficesc așezarea lor în susamintita hartă.

durat doi ani, căci abia la 1535 apare întâia lucrare.³¹ Honterus, cu toate că fiind autor de cărți și deci s-a aflat în străinătate, în mediu tipografic,³² nu a fost un meșter tipograf. O știm aceasta din faptul că, venind la Brașov, hotărît să pună temelia unei tiparnițe, a adus cu sine și un meșter, și — după cum arată legitimațiile de călătorie,³³ — pe specialistul «licențiat» în arta lui Gutenberg, pe «Magister Theobaldus Griffius, artis typographicae Licentiatius», care a devenit consilierul și conducătorul tehnic al tipografiei honteriene.³⁴ Pe lângă această somitate tipografică, Honterus a mai adus cu sine și toate sculele (Rüstzeug), adică utilajul de trebuință, precum și «calfe pentru arta tiparului».³⁵ Voim să subliniem condițiile în care s-au pus bazele acestei tiparnițe, fiindcă — după cum Honterus, hotărîndu-se să aducă tipar la Brașov, nu s-a încrezut în propriile forțe și cunoștințe profesionale acumulate în străinătate, —³⁶ tot astfel nici monahul Macarie, căruia greșit i se atribuie fenomenul de

31. V. Wagner: *Compendium Gramaticae Graecae*, Coronae 1535, 12°. T. Teutsch (op. cit.) menționează că în această perioadă se găseau la Brașov mulți tineri (viele junge Leute) germani, ba chiar și greci, care arată dorința de a învăța carte și că pentru uz școlar s-a scris și tipărit această gramatică greacă. Cartea este un reusit produs tipografic.

32. La Cracovia, Wittenberg și mai cu seamă la Basel (la Froben, H. Petri și I. Oporin).

33. «In comitatu», adică ca însoțitori, erau cei susmenționați (Hermann Tontsch, op. cit., pag. 23, după cronicarul Andreas Oltard, precum și O. Netoliczka: *Ausgewählte Schriften*, pag. 209).

34. Despre acest Griffius, cu rol important în realizarea tiparului la Brașov, dar cu totul relevant, istoricul maghiar dr. Gyulás Pál în *Honterus alapította brassói műhelye*, 1535-1594, Budapesta 1926, pag. 50-62, ne dă date interesante (p. 51): este probabil unul din membrii familiei de vestiți tipografi Gryphius, cel mai cunoscut fiind Jean de Venetia, care împreună cu Aldus Manutius sînt realizatorii literelor de tipar numite cursive. Un alt Gryphius a activat ca tipograf la Paris, iar altul (Sebastian), la Lyon. După autorul maghiar Ballagi, citat de dr. Gulyás, familia Gryphius era în legătură cu Froben din Basel și astfel se va explica relația cu Honterus și aducerea acestuia la Brașov.

35. Dr. Gulyás, în op. cit., pag. 51: «a könyvnyomtatásban jártas szakmásokot hozott»; și în *Die Honteruspresse*, p. 5, unde se spune că Honterus s-a înapoiat la 13 iulie 1533, «cu cîțiva turnători de litere și calfe tipografice» (în comitatu), «pentru că fiind foarte bogat vroia să-și instaleze o tipografie pe socoteală proprie» (propriis sumptibus). Idem în *Die Reformation*, de G. D. Teutsch, Sibiu 1929, ed. X, pag. 22. Relativ la instalația tipografică nu sînt date precise. S-a acreditat multă vreme că ar fi fost cumpărată de la Froben (v. nota 29), cu care a avut strînsă legătură. (I. Tontsch, *Schriftsteller Lexicon*, vol II, pag. 198), ceea ce rămîne de discutat, întrucît olicina Froben continuă să activeze mult după fondarea tiparniței honteriană de la Brașov, după cum alți cercetători susțin că există identitate de caractere (litere) între acelea a lui Honterus și cele folosite de tipografia Oporinus din Basel (H. Schuller, în *Korrespondenzblatt des Vereins für Sieb. Landeskunde*, Sibiu 1929, 49, 1). În favoarea acestei teze ar pleda și faptul că Griffius, tehnicianul cu diplomă, a aparținut sferei de activitate din jurul oficinei Oporinus. Se pare chiar că un Cristian Griffius, editor, a preluat de la Oporinus, conducerea tiparniței (după 1566). Cert e că tipografia Honterus a fost îndeajuns de bine utilată, scoțînd de sub tipar, drept prima lucrare, o gramatică greacă, apoi cea latină, lucrări ce pretind înzestrarea cu material de zaț corespunzător culegerii în aceste limbi.

36. După cum Honterus a adus specialiști, în frunte cu Griffius, «licențiat în arta tipografică», tot astfel nici celălalt mare tipograf ardelean (al doilea în ordine cronologică după Honterus și primul tipograf maghiar, însă sas de origine), Heltai de la Cluj, nu și-a putut instala singur tiparnița (a fost preot), fără specialist, angajînd pe George Hoffgreff, care a completat utilajul și «a venit însoțit de o calfă din Wittenberg» (Ferenczi: *Kolozsvár nyomdátörténete*, Cluj 1896, pag. 8).

a fi fost de unul singur un neobișnuit de excepțional maestru, — nu a putut întruni în una și aceeași persoană, cunoștințele și practica a 6-7 specialități de tehnică poligrafică, ca: desenator de caractere, gravor de ponoane, ajustor de matrițe, turnător de litere, culegător de litere, tipăritor de forme tipografice la presă, legător de carte (și încă de artă), și chiar xilograf. Am socotit demn de a fi reținut acest aspect al posibilităților de a înființa o tiparniță, fiindcă este în legătură cu susținerea noastră, că Macarie n-a fost tipograf în Țara Românească, ci a activat într-una din officinele de la Veneția, aspect ce trebuie să ne dea de gândit, cînd căutăm să aflăm adevărul în acest atît de controversat eveniment cultural.³⁷

Am văzut împrejurările și condițiile în care Honterus a pus temelgia acelei tiparnițe, care a servit în mare măsură cauzei luteranismului, contribuind la răspîndirea și întărirea acestei credințe în Transilvania.³⁸

De aci înainte vom urmări activitatea lui Coresi, în funcție de situarea Brașovului în impetuoaasa mișcare de ieșire a sașilor din biserica catolică și trecerea la protestantism, mișcarea care a luat amploare, a cuprins și a frămîntat timp îndelungat întreg ținutul Ardealului, cu toate popoarele care l-au locuit.

«Honterus a plecat catolic și s-a înapoiat reformat și reformator» — așa le place cercetătorilor să-l biografieze.³⁹

Însă, se pare că faptele nu au exact acest colorit, fiindcă Honterus, înapoiat în vara lui 1533, nu debutează în tiparnița lui cu lucrări de răspîndire a noiei învățături evanghelice, ci se complăce în a fi numai *editor lucrativ*. Tipărește lucrări exclusiv didactice și cu vînzare sigură,⁴⁰ servind bine înțeles și cauza culturală, a nației sale. Dar tot așa e posibil ca ținuta aceasta editorială să-i fi fost impusă de consolidarea financiară a întreprinderii, ceea ce pentru Honterus, ca urmaș de bun negustor și chiar pentru statul orașenesc, dacă era interesat în susținerea acestei întreprinderi, n-ar fi fost o problemă de ignorat.⁴¹ Căci editorul Honterus

37. Vezi: V. Molin, *Tipăriturile lui Macarie*, comunicare făcută în sesiunea științifică de bibliologie și documentare a Academiei R.P.R., Buc. 15-16 dec. 1955, apărută în rezumat în volumul intitulat *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare*, ed. Academiei R.P.R., București, pag. 264-266, și «*Bis. Ort. Rom.*», nr. 10-11/1958.

38. Este de subliniat că în jurul înființării și funcționării officinei Honterus sînt date îndeajuns de concludente, pe cînd privitor la începutul tiparului în cetatea vecină, la Sibiu, lipsesc orice date precise.

39. Astfel e considerat de mai mulți autori sași.

40. După gramatica greacă a lui V. Wagner, apare tot în 1535: Honterus Johannes Compendii Gramatices Latinae, Libri II, Coronae 1535, 8°, 12 coli, deci al doilea manual gramatical reeditat de mai multe ori. Apoi Rudimenta Praeceptorum Didacticos ex Aristotele Cicero et Quintilian, Coronae 1579; Pandectum Juris Civilis și apoi vestita Rudimenta Cosmographica cum vocabulis versum (1541), reeditată în 1542, cu 12 hărți, din care 2 xilografii originale, datorite lui Honterus și care erau în colecția de acte a liceului evanghelic din Brașov, după cum afirmă la 1886 Julius Gross în *Kronstädter Drucke*, Brașov 1886. Tipografia honteriană a mers apoi consecvent pe linia editării de manuale, chiar în perioadele următoare (ode, compendii, gramatici, clasici cu serii de reeditări etc., etc.).

41. Hans Fuchs, județul orașului și părinte (epitrop) bisericesc (Kirchenvater), unul din cei mai proeminenți conducători și încercați patricieni brașoveni, este astfel definit: «devotat și credincios de partea lui Honterus în acțiunea pentru introducerea reformei și-i acodă mîna sigură a puterii laice» (a puterii politico-administrative). De

se pare că are totuși și un moment de abatere de la linia de luteran convins, nehotărît să meargă pe drumul fără șovăire. Aceasta s-ar presupune din două lucrări cu teme religioase (și care sînt cele dintîi tipărituri de acest fel ale lui Honterus), și anume «*Sententia ex omnibus operibus divi Augustini decerptur*» și «*Haeresem catalogus*», care apar în 1539, una după alta. Aceste tipărituri nu sînt cîtuși de puțin în comunitate spirituală cu ceea ce predica Luther, fiindcă fericitul Augustin era și sfînt și un favorit catolic. Mai mult, Honterus scrie niște «închinări» la acele cărți, una omagială, pentru regina Isabela, cealaltă dedicată episcopului catolic Essek. Chiar și istoriograful sași își exprimă nedumerirea în această privință.⁴² S-ar putea ca toată această spectaculoasă închinare la puternicii zilei (regină și cap de Biserică), să fi fost numai un fel de captatio benevolentiae, sau adormirea vigilenței,⁴³ în prag de declanșare a marelui rapturi de Biserică oficială în stat, eveniment ce a urmat în curînd.

Despărțirea plutea în aer. Izgonirea ordinelor catolice (dominicani), lichidarea proprietăților mînăstirești prin confiscare și vînzare, au fost preludii bazate pe acte de forță, încît se intervede inevitabilul. Ardealul, ca autoritate de stat și protector a catolicismului, se găsea în carență. Dezastrul de la Mohaci, (1526) a pus în discuție o altă lichidare, aceea a unității regatului de sub coroana Sfîntului Ștefan, paralel cu mișcarea declanșată de Luther, ce era în plin avînt în acest Ardeal ce-și căuta trecerea la independență.

Reforma începe la Sibiu, dar prinde vigoare și se dezlănțuie la Brașov, unde se formase un centru de studiosi și agitari ai noii credințe. Din acest cerc se ridică personalitatea copleșitoare a lui Honterus.

Acțiunea de despărțire și ieșire pe față împotriva atotputerniciei Bisericii Catolice a ajuns la Brașov în stare de maturitate, cam în jurul anului 1542. În vara acestui an însă, cetatea a avut de înfruntat așaltul oștirilor lui Petru Rareș. Trecînd însă toată spaima,⁴⁴ Brașovul a socotit necesar să facă primul pas hotărîtor, cu atît mai mult, cu cît terenul părea pregătît, cu toată reacțiunea fatală a Bisericii Catolice ce avea încă puternică influență la curtea ardeleană.⁴⁵ Primul act a fost decizia sfatului orășenesc (15 octombrie 1542), prin care se trece asupra lui Honterus, cu mandat nelimitat, rezolvarea problemelor legate de noua

aceeași mină sigură s-a bucurat Honterus și din partea lui A. Benkner, celălalt judex-primatus de mare suprafață și prestigios conducător al orașului. Alături de Honterus a fost întreaga încurajare și concursul eficient al conducătorilor sași.

42. Friederich Teutsch, reputatul istoriograf al bisericii evanghelice, scrie (în *Geschichte der evangelische Kirche in Siebenbürgen*, Sibiu 1921, Band I., 1150-1699, pag. 215), exprimînd un dubiu: «Man kann hin und wieder in *Zweifel* (s. n.) sein, ob Honterus, bei einzelnen Satzen mehr an Luther, oder an Augustin gedacht».

43. După cum s-ar putea să fie și expresia unui omagiu sincer față de aceste personaje înalte, care cu prilejul vizitei făcută orașului Brașov (1538), au cunoscut și pe Honterus, care la această dată avea faima de autor și mare învățat.

44. Provocată din «causa eruptionis wayv(odi) Moldovienis» și din «causa malorum rumorum», a vestilor rele care au terorizat starea sufletească închisă în cetate.

45. Tezaurierul Martinuzzi (cleric catolic), era încă un influent intim la curtea reginei Isabela.

orînduire bisericească în curs de organizare.⁴⁶ De aci înainte, Honterus agită și bătătorește neobosit așezările săsești din Țara Birsei, aparținînd cetății Brașov. Obține rezultate pozitive, încît, — după cum spun unii biografi,⁴⁷ «anul nou (1543) găsește o țară a Birsei strîns unită în credința evanghelică». Honterus, sprijinit de împrejurări și datorită acțiunii persistente, a putut deci porni la realizare, fără prea multe frămîntări interne, pentru a ajunge la ceea ce era obiectivul final: «confessio lutherana invariata», pentru întreg poporul sas (și dacă s-ar fi putut și pentru alții).

Tiparnița începe să aibă un rol și mai pronunțat. De felul și condițiile în care s-a introdus reformația la sașii din Țara Birsei, Honterus a înțeles să tipărească de îndată o dare de seamă⁴⁸ ce apare la începutul anului 1543. Tot cu caracter de relatare, era și broșurica (8 pagini 8°) pe care Honterus o intitulează *Approbatio*, prin care se vestește aprobarea, adică recunoașterea reformei bisericești din Brașov, de către înaltele sfere luterane din Wittenberg.⁴⁹ De aceste tipărituri, Honterus se servește la redactarea în același an a unui *Kirchenordnung*, urmat de un *Schulordnung*,⁵⁰ un regulament de funcționare al școlilor brașovene, apoi *Reformatio ecclesiarum Saxorum in Transylvania*, în limba germană, un fel de constituție religioasă a sașilor, încît la Crăciun în anul 1543, autoritățile locale, în frunte cu senatul, depun jurămîntul solemn pe cartea redactată de Honterus. În puținii ani de viață cît a mai trăit, Honterus va avea o susținută activitate educativă. După ce a fost lector la școala orășenească, este numit în 1544 preot al bisericii brașovene, înființează o școală civilă, bibliotecă orășenească, precum stăruie și pentru deschiderea unei mori de hirtie.⁵¹ La 23 ianuarie 1549 moare subit, în vîrstă de 51 ani.

*

Honterus a lăsat după el nu numai amintirea unor fapte și a unor opere cultural-religioase, pentru care a fost atît de prețuit, ci și o moște-

46. «*Senatus populusque Coronensis urbis divinarum rerum curam et quicquid ad religionis negotium, spectaret Hontero committit* (Teutsch, *op. cit.*, pag. 235). La 2 noiembrie din același an 1542, se întrunește și marea adunare a Țării Birsei, precum și Capitulul bisericesc și luînd pilda senatului orășenesc, încredințează tot pe Honterus cu conducerea acțiunii.

47. Vezi nota 26.

48. Intitulată «*Formula Reformationis Ecclesiae Coronensis et Barcensis totius Provinciae, Coronae 1542, 8° 32*, pe care Melancton o reeditează în 1543 la Wittenberg, necesară acțiunii luterane, fiindcă aducea vestea mării izbîzni asupra Catolicismului într-o țară îndepărtată.

49. *Aprobatio Reformationis Ecclesiae Coronensis ac totis Barcensis Provinciae a Clariss. D. Martino Luthero, Philipps Melanctone et Johanno Pomerano*, Wittenberga. Cibiensi Pastori, suae Ecclesiae reformationem patentitransmissa, ex autographo sive originale descripta. Deci, o patentă autografă, o diplomă necesară la întărirea hotărîrii luată de a se trece la luteranism.

50. *Schuldordnung: Constitutio Scholae Coronensis și Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen*. Mai scoate și Luther Martin în: *Der kleine Katechismus, für die Pharhere und Hausvater*, Gedruckte zur Cron in Syebenbürgen, MCXLVII, 8°, p. 48, una din tipăriturile cu multe reeditări. În total a editat 30 lucrări din care 26 s-au păstrat la Brașov (H. Tontsch, *Die Honteruspresse in 400 Jahren*, Brașov 1933, p. 11).

51. Asupra căreia vom reveni mai pe larg.

nire mai materială: tiparnița bine înzestrată și rentabilă, ca editoare de manuale școlare. De bună seamă că s-a pus problema succesiunii de către moștenitorii de drept. În această privință însă, cu toată stăruitoarea cercetare a surselor disponibile, nimic nu se poate preciza. A avut urmași, și cine a preluat tipografia prin dreptul succesoral? De la moartea lui Honterus (1549) și pînă în 1553, timp de patru ani va fi durat disputa între moștenitori, căci abia în acest an se cunoaște noul proprietar,⁵² în persoana lui Valentin Wagner, colaborator și prieten cu Honterus, ba și successor ca preot la parohia bisericii orașenești din Brașov, una din figurile culturale de seamă, și cu deosebire în mișcarea pentru reformație și în cea umanistă din acest colț de țară.⁵³

Pentru a descifra activitatea tiparniței de la Brașov, în care în curînd va fi intrînd și diaconul Coresi, cu sau fără «cei 10 ucenici ai săi», ne vom opri la anul 1544, fiindcă este de mare importanță în deslășurarea evenimentelor ce se leagă de tipărirea primei cărți românești.

În acest an, după cum se știe, s-a tipărit micul catehism literar în limba romînă, cunoscut sub numirea de «Întrebarea creștinească» sau pe scurt «Catehismul de la Sibiu» (1544).

Privitor la această importantă tipăritură, s-a scris îndeajuns de mult. Cercetările s-au concentrat în jurul întrebării: Catehismul de la Sibiu (1544) și apoi ediția de la Brașov (1559) este tradus după unul maghiar, sau după micul catehism al lui Luther (german)?

Astfel, în 1937, a apărut la Seghedin lucrarea unui romîn (care semna prin metamorfoză Dr. Sulica Szilárd),⁵⁴ intitulată: «A magyar irodalom és művelődés hatása a román irodalom és művelődés fejlődésére».⁵⁵

Nu putem intra în cercetarea întregii lucrări, materialul pus în discuție fiind prea complex. Referitor la influența mișcării reformante din Ardeal, autorul atribuie în mod cert principiilor ardeleni maghiari merite deosebite în privința «propășirii și dezvoltării limbii și literaturii romînești», (pag. 4), după cum tot atît de mare ar fi meritul «factorilor maghiari angajați în mișcarea reformației de a li contribuit moral și

52. După *Die Honteruspresse*, aut. cit., pag. 10.

53. V. Wagner, din părinți necunoscuți și cu data nașterii situată între 1510-1520. Studii la Cracovia. După un scurt timp de preoție, a plecat la Wittenberg, probabil din îndemnul lui Honterus. Acolo leagă afecțiune cu Melancton și contează misionar al lui Honterus pe lângă Luther și cu deosebire pe lângă Melancton, acesta fiind considerat ca un fel de patron al luteranismului brașovean.

În 1542-1543 este din nou la Brașov, unde, mîna în mîna cu Honterus, procedează la reforma învățămîntului (*Constitutiones Scholae Coronensis*). V. Wagner e cel dintîi rector. Are și activitate de edil: în 1545-1547 e ales notar al orașului, apoi civis-juratus, iar în 1548 chiar senator. Din 1549, successor al lui Honterus în preoție. Se căsătorește în 1545, moare la 2 septembrie 1557. (v. *Honteruspresse*...) și *Erdélyország története tekintettel a művelődésére*, de Szilágyi Sándor, Pest 1866, vol. I, p. 371: *Valentin Wagner als didaktischer Dichter*, de H. Schuller, în *Siebenbürgen Vierteljahrsschrift*, anul 57, nr. 1, pag. 77-96.

54. Pe bunul nume romînesc Constantin Sulică, profesor la universitatea «magyar királyi, Ferencz József tudomány egyetem» din Seghedin.

55. Adică: «Influența literaturii și culturii maghiare asupra dezvoltării literaturii și culturii romînești», de dr. Sulica Szilárd.

material la realizarea primelor tipărituri românești», ba chiar s-ar fi contribuit și «cu surse (izvoare) spirituale la dezvoltarea literaturii». O astfel de «sursă spirituală» ar fi catehismul de la 1559 (și deci și cel de la Sibiu, dacă este originalul celui de la Brașov). Autorul Sulica Szilárd susține că a făcut în această privință studii temeinice, comparând textul românesc cu cel al catehismelor germane, și după cum a predat și în cadrul cursurilor ce le-a ținut la universitatea din Seghedin, originalul catehismului de la Brașov ar fi catehismul unguresc al lui Baitz András, apărut în trei ediții, în 1542, 1550 și 1556.⁵⁶ În același sens, adică tot pentru o sursă din catehismul maghiar, pledează și regretatul profesor Nicolae Sulică de la Brașov,⁵⁷ în foarte interesanta lucrare scrisă în 1936,⁵⁸ ajungând la concluzia finală că «la baza catehismului din 1559 (Brașov) și chiar și a celui din 1544 (Sibiu), «nu poate sta decât un mic catehism reformat unguresc și în nici-un caz o versiune germană».⁵⁹

Față de această interpretare, cercetătorii sași au combătut energic, cu argumentele pe care le-au socotit convingătoare. O replică metodic expusă și cu contra argumente la susținerea lui Nic. Sulică, a apărut prompt, datorită lui Fr. Michaelis,⁶⁰ ajungând la concluzia că sașii considerau ca o *misiune* a lor să convertească pe români la reformă și n-au inițiat tipărirea catehismului din interese editorial-mercantile, cum susține N. Sulică în opera citată.

Evident, problema este discutabilă, pro și contra, cu și fără argumente filologice.⁶¹ De aceea, înclinăm să spunem, — după cum încheie N. Sulică în concluziile la lucrarea amintită : «Nici sașii, nici maghiarii nu-și pot revendica primele cărți tipărite românește, care stau în pragul literaturii noastre culte»,⁶² la care completăm noi : fiindcă n-au fost editate pentru a ne promova limba și literatura, ci au avut scopuri cu totul deghizate. În amăgitoarea haină de «a rosti cuvântul lui Dumnezeu în limba pe care o înțelege poporul», se ascundea aducerea cu binișorul, pe nesimțite și cu duhul blindeții, la biserica luterană sau calvină.

Discuția pe acest teren, fără îndoială că nu va înceta. Însă, în legătură cu iniția carte românească (Catehismul de la Sibiu), se pune și *problema locului de tipărire*.⁶³

56. Acest Baitz sau Baitz András nu este sasul Beitz, Andreas?

57. Coincidență de nume cu Sulică-Seghedin?

58. *Catehismele românești* din 1544 (Sibiu), și 1559 (Brașov), Extras din anuarul liceului Al. Papiu-Iliarian din Tg. Mureș, 1936.

59. Op. cit., pag. 67.

60. *Die sächsische Ursprung der ersten Druckschriften in rumänischer Sprache*, de Fr. Michaelis, în *Siebvierterjahrsschrift Korespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Sibiu 1937, Heft 3, pag. 273.

61. În socotelile orașului Sibiu e înregistrat că Filip Maler, adică Filip pictorul, sau zugravul, a primit suma de 2 florini «pro inpressione catechismi valachici» (N. Sulică, op. cit. pag. 21).

62. N. Sulică, op. cit. pag. 68.

63. Sextil Pușcariu, în *Istoria Literaturii Române. Epoca veche*, pag. 73 : «În anul 1544 tipărese sașii din Sibiu, probabil cu slove aduse din Tîrgoviște de la tipograful Liubavici, un Catehism în limbă romînă». G. Ionescu, în *Istoricul tiparului, din Căldăuza tipografului*, București 1906, pag. 103 : «Sibiul are teascuri tipografice la 1575. În această tipografie nu se putea tipări însă în romînește, deoarece pînă la 1828, romînii s-au servit

«Despre catechismul din 1544, știm *pozitiv* că s-a tipărit la Sibiu...» — afirmă N. Sulică⁶⁴ și mulți cercetători români, sași și maghiari care — luându-se unul după altul, — susțin această «pozitivă» părere.

Noi ne luăm îngăduința de a nu fi de aceeași părere, fiindcă nu vedem în ce măsură ar fi atât de «pozitiv» faptul că micul catehism s-ar fi tipărit în 1544 la Sibiu, din moment ce pînă la acest an, *Sibiul nu avea tipografie*.⁶⁵ Și, oricum, a tipări fără tipografie nu se poate, oricît de «pozitive» ar fi celelalte argumente.

Să examinăm care sînt probele ce ne pot da o lămurire în această privință și cum am putea ajunge totuși la o teză plauzibilă.

Pentru ipoteza că locul de tipărire ar fi Sibiul, se invocă două probe :

Prima este scrisoarea preotului sas Andreas Wurmloch din Bistrița, în anul 1546.⁶⁶ Cea de a doua ar fi cunoscuta mențiune din socotelile

de literele chirilice vechi, din care această tipografie nu avea. Abia mai tîrziu, pe la 1655, s-au introdus tipografia romînă de către Martin de Hochmeister...».

I. Lupaș, în *Rolul tiparului* etc. (Almanahul Graficei Romîne, Craiova 1931, pag. 86) : «Neavînd tipografia săsească din Sibiu caractere chirilice, le-a împrumutat prin Philippus Pictor, trimisul magistratului sibiian de la tipografia din Tîrgoviște...» A. Bîrseanu, în *Catehismul luteran-romînesc*, București 1923, pag. 1 : «Nu s-a putut tipări la Sibiu, că deși exista în 1530 la Sibiu o tipografie, e greu de crezut că tipografia și-a procurat literă chirilică numai pentru această carte». Fr. Michaelis, în *Die Sächsische Ursprung der ersten Druckschriften in rumänischer Sprache*, Sibiu 1937, pag. 273 (din Sib. Vierteljahrsschrift), răspunzînd la broșura lui N. Sulică (*op. cit.*), spune că nu are importanță unde s-a tipărit catehismul, «poate chiar la Tîrgoviște». (În ce privește aberația că s-ar fi putut tipări o lucrare de propagandă prozelită, o broșură de șoc a lui Luther, chiar în tiparnița tutelată de Mitropolia Ungrovlahiei și într-un centru ortodox ca Tîrgoviște, vom reveni în cele ce vor urma).

64. *Ibidem*, pag. 16.

65. Ballagi Aladár : *A Magyar nyomdászat történelmi fejlődése*, Budapeșt 1878, v. I, pag. 31. Novák László : *A nyomdászat története* Budapeșt 1927, vol. I, pag. 46. Ioanes Németh, presbiter, în *Memoria typographiarum inclityli regni Hungariae et Magni Principatus Transylvaniae*, Pesthina 1818, pag. 9, indică următoarea ordine a așezării tiparului în Ungaria : Brașov (1534), Sărvár (1541), Cluj (1550), Magyar Ovár (1558), Debrețin (1562), Alba Iulia (1566), *Cibini* (Sibiu 1675); precum și în albumul festiv : *Nyomdászatunk 500 esztendeje*, editat de organizația lucrătorilor tipografi maghiari în 1940, cu prilejul festiv al aniversării celor 500 de ani de la invenția tiparului, Budapeșt 1940, pag. 114 și 115. Chiar și Dr. Gulyás Pál are îndoieli (în *A Könynyomatás Magyarországon a IV-XVI században*. Budapeșt 1929, arătînd că nu se cunoaște nici un exemplar din presupusele tipărituri sibiene, din perioada 1524-1530 și din 1549. Un alt cercetător maghiar, Majláth Béla, este categoric, afirmînd că «este un fapt în deobște cunoscut că, făcînd abstracție de tipografia lui Hess Andreas, care a funcționat la 1473 la Buda (și pe care o crede volantă n. n.), prima tipografie stabilă în țara noastră a fost aceea instalată de Honterus în orașul lui natal, Brașov, în anul 1533» și că în ce privește presupusa tipografie de la Sibiu, «aceasta n-a lăsat nici o urmă».

66. Pentru relatarea preotului Wurmloch există texte în două versiuni : germană și latină. Extragem partea cea mai categorică din această scrisoare (adresată de un preot (Wurmloch-Bistrița) către alt preot (Ioan Hess-us din Breslau) : «Der Catechismus ist gebracht in walachische Sprach und zu Cebin welches in den Sechzischen Stedten die Hemptadt ist in Siebenbürgen gedruckt mit Retzischen buchslaben die gestalt sein wie die griechischen...», din care rezultă că locul de tipărire e Sibiul (metropola sașilor ardeleni) cu litere sîrbești (chirilice n.n.) care «sînt construite ca și cele grecești». (Lucian Predescu traduce greșit : «care aduc pe jumătate cu forma literelor grecești», *op. cit.*, pag. 74. Această asemănare între greacă și chirilică a dat loc la unele confuziuni : multă vreme

Sibiului, privitor la pictorul Philip (Filip Maler), care figurează în castative cu 2 florini primiți «pro impresione catechisimi valachici» (în contabilitatea Sibiului pentru anul 1544).⁶⁷

Evident, probele par suficiente și convingătoare, și cu toate acestea, repetăm, credința noastră este că acest catehism nu s-a tipărit la Sibiu.

Nu vom încerca să ignorăm scrisoarea preotului Wurmloch⁶⁸ și cei doi florini ai zugravului Filip,⁶⁹ ca dovezi de paternitate istorică. Dacă acceptăm că într-adevăr la 1529 s-a instalat la Sibiu prima tiparniță (înaintea Brașovului),⁷⁰ și deci ar fi existat aci posibilitatea tipăririi cate-

a fost confundat catehismul grec al lui V. Wagner (tot în slujba reformei, tot în același timp tipărit, locul de tipărire fiind Brașovul), cu catehismul chirilic și vice-versa. (Istoriograful maghiar dr. Gulyás Pal, *op. cit.*, pag. 56, admite această posibilitate). Același confuzii se datorează, se pare și afirmația lui Georg Hanner, în *Historia Ecclesiarum Transylvanicum*, Frankfurt 1694, pag. 205, în legătură cu catehismul grec, fixând apariția pentru anul 1544.

67. Dr. Fr. Deutsch: *Der älteste hermannstädter Druck Korespondenzblatt etc.*, an. III 1880, nr. 2, pag. 15 și N. Sulică, *op. cit.*, pag. 21.

68. Nu e totul indiscutabil din ce se scrie în relatările preotului Wurmloch. Nu rezultă că a văzut un exemplar. Ținem să rectificăm aci o greșeală de traducere, din scrisoarea lui Wurmloch, după *Diaconul Coresi*, de Lucian Predescu: se spune anume în scrisoare: «Der Priester dolmetzche in dan («în» — a se înțelege «Ihnen» = lor), ceea ce înseamnă că «preotul o traducea (tălmăcește) apoi lor» (țăranilor), pe când Lucian Predescu traduce: «nici de preotul lor nu poate fi tălmăcită» (*op. cit.*, p. 74).

69. Credem că greșit este numit pictorul, în loc de zugravul Filip. În epoca breslelor și în Sibiul de meseriași organizați, pe bresle, cetățenii primeau (chiar în acte), o definire mai din aproape pentru stabilirea identității lor, prin adăugirea unui epitet menit să arate calificarea și rolul ce-l deține respectivul în viața publică a orașului. Honterus, ca student la Viena, nu a fost înmatriculat cu numele de familie, ci cu acela al meseriei tatălui: «Johannes Corianii (curelarul) ex Corona». Breslași și bresle de pictori artiști nu putea exista în timpul când Sibiul trăia încă un prelungit ev mediu. N-a rămas nici o operă de pe urma vreunui pictor din această perioadă. În schimb, zugravi, da, avea orașul și se poate ca acest Filip al nostru să fi fost și un pictor și zugrav de biserică, pentru Țara Românească. Așa s-ar explica și drumurile lui prin țară, precum și cunoștințele de limbă românească. (În germană, *Maler* este pictor și zugrav, cu excepția cazului când se întrebuințează *Kunstmaler*). De altcun, în textele germane, Filip este Moler, nu Maler (N. Iorga, în *Istoria Bisericii Române*, pag. 180), ceea ce este dialectul pentru zugrav.

70. De cine, de unde adusă, a cui proprietate? Toată povestea cu această fantomatică tipografie este luată de la cronicarul sas Seifert (*Nachrichten* etc.), apărută în 1785 la Pressburg, de biograful maghiar Szabó Károly, fără discernământul cuvenit, ambii servindu-se de un manuscris al unui preot sas (*Soterius*), intitulat «*Bibliotheca Hungarica et Transylvania*». Istoriograful maghiar L. Novak spune «bunul preot Soterius a greșit-o de-a binelea cu afirmația lui». (dr. Gulyás P., *op. cit.* pag. 47). Că «bunul preot» sas a greșit-o, n-ar avea de-a face dacă consecințele acestei greșeli n-ar fi istoricește atât de complicate. Căci iată cum au preluat Bianu-Hodoș această versiune (B. R. p. 21): După ce arată că existența catehismului «este contestată de unii bibliografi», vizînd în primul rînd pe E. Picot (Coup d'oeil, pag. 22, în notă): «D. Picot, probabil nu cunoaște toate documentele de mai jos. D-sa neagă existența catehismului, bazîndu-se pe o informație care spune că tipografia s-a introdus la Sibiu în 1575. Imprejurarea că o tipografie funcționează la Sibiu în anul 1575, nu e o dovadă că n-au existat altele mai înainte. Seifert amintește o carte a lui Th. Gemarius, tipărită la Sibiu în 1529 și o alta a lui Sebastian Pauschaer, tipărită la 1550, tot acolo, iar bibliografi modernii Kertbény și Szábo iau aceste indicațiuni drept bune». Cartea lui Gemarius, pomenită într-un

hismului la 1544, cîntărind însă bine lucrurile, rămînem cu nedumeriri pe care le exprimăm așa cum se desprind din logica faptelor, și ne întrebăm :

Din 1529 și pînă în 1544,⁷¹ cînd s-a tipărit catehismul, cite și ce fel de cărți s-au tipărit în aceeași officină sibiană ? Cine le-a văzut, unde s-au păstrat, cine le-a folosit ? Răspuns : *nici una*. Este oare de crezut că o tipografie înzestrată cu un excepțional inventar în materie de literă turnată⁷² să stea inactivă timp de 15 ani, să ruginască, să se oxideze, să zacă fără să producă și să fie totuși în mîna unor oameni negustorosi prin firea și restul lor citadin, într-un oraș în care totul se producea pentru a aduce cît mai multe venituri și particularului și vistieriei publice ?⁷³ *Nu-i de crezut !*

De la 1529 pînă la 1544 nu sînt tipărituri sibiene, dar de la 1544 pînă la 1578, data apariției primei cărți cunoscute și dovedite,⁷⁴ în

manuscris de către preotul sas Soterius, nu a rămas pentru posteritate. Nimeni nu a văzut-o, nici măcar «bibliografi modernii» la care se referă Bianu-Hodoș. Față de o încercare de a face cronică a unui preot, (rămasă în manuscris), noi opunem și credem în ceea ce scrie istoriografia mai modernă a istoricilor maghiari citați mai sus.

71. Data 1544 pentru catehism nu este certă, indiferent unde s-a tipărit. «Chestiunea dalării acestui Catehism e controversată. Unii dau data 1546, alții 1544» (Lucian Predescu, *op. cit.* pag. 72). În legătură cu anul 1544, ne intrigă faptul că s-ar fi trecut atît de grabnic la ofensiva pentru cucerirea valahimei ortodoxe ardelenne, în timp ce însăși sașii nu erau decît în discutabila fază de a reuși sau ba, fiindcă dacă Sibiul a trecut la reformă în 1544, datorită strășniciei lui P. Haller, în schimb la Sighișoara, alt centru săsesc, abia la 1545 sînt înlăturate catoliciei (dominicanii), după cum în cetatea învecinată, Mediaș, reforma începe la 1547, fără să mai vorbim de Bistrița, citadela săsească de la nord, unde reformațiunea pătrundea abia peste 12 ani (1556). Sașii nu aveau oare probleme și greutăți proprii de înlăturat, n-au tipărit încă un catehism propriu, dar s-ar fi ocupat alît de repede de romîni ?

72. O tipografie la Sibiu, tipărind lucrări în limba germană, latină, greacă și chiar în chirilică, după cum se afirmă, ar fi avut garnituri de literă fraktur, antiqua, grecești și chirilice, deci o instalație fondală cu investiții serioase, cu bani, care trebuiau să ruleze și să renteze, pentru un bun negustor sas. Ca orice întreprindere din această orînduire, baza social-economică era fundamentală pe principiul exploatării capitalului, alături de exploatarea muncii și priceperii forțelor omenești de lucru, principiu care nu admitea investiții «moarte» (nerentabile).

73. Dacă vedem istoricul comerțului din ținuturile săsești din acea vreme, vom reține o mulțime de dovezi, care ne înfățișează cu cîltă tenacitate și solidaritate își promovau meșteșugarii și negustorii interesele proprii și ale cetăților lor, apărîndu-se de concurența străină. Patricienii sibiieni și cu deosebire cei brașoveni, erau și demnitari, dar și teșghețari, de-o potrivă de zeloși în a cîștiga bani. Benkner, Fuchs, Fronius, Wais, Haller, Greissing, Felmer, etc., sînt familii (un fel de dinastii de renume) patricieni, proprietari de case de comerț sau agenturi de import-export), de mari dregători și bărbați politici și în același timp luptători pentru luteranism. (Vezi și dr. O. Jickel : *Der Handel der siebenbürger Sachsen*, Sibiu 1913 și N. Iorga : Istoria comerțului român, din care cităm : «La 1545, sibiienii luau măsuri în ce privește acest nou comerț greco-romînesc, care li se părea că le-ar amenința inițiativa și le-ar primejdiu cîștigul», pag. 183).

74. După dr. Gylás, *op. cit.*, la 1578 apare prima carte cunoscută : *Oratio de certamine Gallorum*, o lucrare despre retorică (manual școlar), scris de Ioanes Decani, și se afla în biblioteca fostului liceu evanghelic.

acești alți 34 ani, cite cărți s-au tipărit la Sibiu? *Nici măcar una!* De ce nu s-a găsit urma vreuneia în scripte? Or, la Sibiu exista doar cea mai veche bibliotecă din țara noastră, bine dotată, bine conservată, începută încă de pe la 1300,⁷⁵ și unde s-au păstrat chiar primele tipărituri brașovene, unele ce nu se mai găsesc la Brașov, locul de tipărire.

Dacă la Sibiu s-ar fi adus la 1529 o tipografie, cum se face că nu se găsește nici un act, sau vreo mențiune în felurite arhive și catastrife pe care le-au ținut la curent, cu precizie de creștari, atît de numeroșii «schreiberi» din atît de complexa administrație municipală? Știm, de ex., că la data cutare, voevodul cutare a cerut de la Sibiu (și probabil că i s-au trimis), semințe de flori, sau cuie de șindrilă⁷⁶ și alte amănunte tot atît de prozaice;⁷⁷ știm că în anul 1483, la Sibiu își exercita profesiunea și un «Tanzmeister»,⁷⁸ dar nu se știe prin cine și de unde a venit tipografia, proprietatea cui era,⁷⁹ în ce loc a fost instalată în oraș, ce bani s-au cheltuit cu ea, etc. etc., pe cînd în orașul vecin, la Honterus din Brașov, se știe și strada și numărul unde a funcționat⁸⁰ și cărțile pe care le-a tipărit și cine a fost întiul șef de atelier. Aducerea unei tipografii la 1529, nu era un eveniment tocmai așa de comun încît să nu se găsească nici o urmă,⁸¹ și apoi, care este dîra ce o lasă existența tiparniței în viața

75. E vorba de actuala bibliotecă de la muzeul Bruckental din Sibiu, care are azi cca. 170.000 volume, majoritatea provenind din fosta Kapellen-Bibliothek, începută încă sub dominicanii, prin 1300 și fuzionată la 1879 cu biblioteca personală a baronului Bruckental (1721-1803), fost guvernator al Transilvaniei, mare bibliofil și amator de artă. Această bibliotecă este renumită pentru marea număr de incunabile ce le are, cu deosebire ediții vechi de cărți bisericești. (Vezi V. Molin: Un incunabil în tipar glagolitic: *Breviarium illyricum*, în revista *Studii Teologice* nr. 7-8, sept.-oct. 1958, pag. 494-517).

76. Documente Hurmuzachi 473.

77. Idem. 473.

78. Teutsch, *op. cit.*

79. S-a lansat supoziția că prima tiparniță sibiană ar fi aparținut unui anumit Trapolder, fără a avea însă vreo confirmare scrisă în această privință. A existat într-adevăr un Lucas Trapoldianus, în funcția de proto-notar al orașului, «funcție îndeplinită cu mare iscusință», cum ne asigură G. Gündisch, în «O contribuție la biografia umanistului brașovean V. Wagner (1510-1557)» (*Studii*, rev. de ist., an. XI, 1958, nr. 2, pag. 115-122). Se retrage din serviciu la 1545 și moare la 1547. Nu credem însă că fiind verosimilă, pentru faptul că funcția de proto-notar era una de carieră, legată de agende birocratice, și deci cu greu ar fi fost posibil ca primul funcționar orașenesc, cel mai înalt în grad, să fi fost și tipograf. Altfelva era dacă un cetățean Trapolder ar fi fost ales (temporar) în demnități (senator, villicus, județ etc.), orașenesti, poate tocmai pentru destoinicia de cetățean cu meserie interesantă pentru faima orașului (tiparul).

80. Casa părintească a lui Honterus din Schwartzgasse a purtat lungă vreme tabia comemorativă prin care se arăta locul unde a funcționat prima tiparniță din Ardeal.

81. Lipsa aceasta de dovezi a făcut pe istoriografii maghiari să considere tiparnița honteriană de la Brașov (1535), drept premergătoare. Într-un manual tipărit de Honterus (*Epitome Graecorum et Latinorum, Coronae 1541*), un amic al acestuia, literatul Gaspar Pestî din Buda, scrie în prefață: «acum Honterus a instalat o tiparniță pe scoteală proprie, ceea ce pînă acum la noi nu era de văzut... și nu se mai pierde vremea cu copiatul». Se știe că oficina lui Honterus a avut o apreciabilă activitate chiar în perioada de lansare. Astfel, în 1539, tipărește: 5 lucrări de retorică și dialectică, 2 de teologie, 2 gramatici și 1 juridică, în total 10 cărți, toate pentru uzul școlar, și, ceea ce reprezintă un considerabil efort tehnic și de prestație editorială, limitată la un singur an.

cultural-religioasă a unei cetăți? Unde-i mișcarea editorială care fatal ar fi provocat funcționarea unei prese tipografice? La Sibiu nici una; la Brașov, da! Căci activitatea și operele lui Honterus de la Brașov au făcut turul lumii culte de atunci și au lăsat dovezi despre ecoul aprecierilor elogioase ce au stîrnit.⁸²

Și cu toate acestea, Catechismul românesc de la 1544 sau 1546 a existat. L-a văzut preotul Wurmloch (?), iar zugravul Filip a primit 2 florini pentru tipărirea lui.⁸³ Așa se susține cel puțin. Acceptăm și noi — nu contestăm existența — dar cu o notă aparte: nu s-a tipărit la Sibiu, după cum am arătat în cele de față. Tot așa, catechismul de la Sibiu nu are nici o legătură cu o presupusă tiparniță de la Tîrgoviște,⁸⁴ ci credem că s-a tipărit la Brașov.

Pe ce ne întemeiem această credință? Pe răspunsurile ce se dau în mod logic la întrebările de mai sus și pe ceea ce ne oferă istoriografia maghiară, care contestă, sau se îndoiește de existența tiparniței sibiene în perioada menționată. (A se vedea sursele citate la nota 66).

La 1544 la Brașov funcționa de vreo zece ani tiparnița lui Honterus, cu un prodigios program editorial și cu vădite realizări în acurateță, pricipere și estetică grafică.⁸⁵ Zeci și zeci de manuale și lucrări de literatură, în sute și mii de exemplare, s-au vîndut, în frunte cu cosmografia și cu

82. Aprecieri au fost date, între alții, de: umanistul Aventin din Regensburg, ca un bun cunoscător al limbilor clasice (v. *Sieb. Vierteljahrschrift* 54, an. 1931, pag. 41); de Sebastian Münster, ca învățat și maestru întru ale xilografiei, care spune că Honterus «depășește pe toți gravorii de chipuri din epoca noastră» (Nefoliczka, *op. cit.* (Beiträge) p. 11); Matheas Qaad ca geograf (v. *Archiv des Vereins*, etc. 13, 1876, pag. 141); Simeon Starovolsky ca poet, filozof, etc. (în *Scriptum Polonicorum*, etc. Venetiis 1627, pag. 98; Albert Basens, ca gramatician (*Observatorium grammaticorum*, libri V, Cracovia 1657); D. Czurltinger, ca lexicograf, în *Specimen Hungariae Literatae Frankfortii et Lipsiae*, 1711, pag. 179; Anton Wrancic, primat de Strigoriu, un protector al Brașovului cultural, în *Monumenta Hungariae Historia* 1860, pag. 370 și de mulți alții.

83. Pentru tipărire, pentru traducere, pentru supravegherea tiparului, pentru drumul făcut la Tîrgoviște, nimic nu e precis?

84. Presupusă, fiindcă avem credința că Liubavici, nepotul lui Bojidar, ambii tipografi din Veneția, niciodată n-au fost tipografi la Tîrgoviște, ci au tipărit în acest mare centru de carte în toate limbile, cărți bisericești cu cirilică (Vezi V. Molin, *op. cit.*), legătura cu Tîrgoviștea fiind făcut de Liubavici.

85. «Tehnica de culegere dă dovadă de gust și mult simț estetic» — conchide dr. Gulyás Pál, în monumentală lucrare «*A könyvnyomtatás Magyarországon* etc., pag. 50-62, unde consacră un capitol întreg tiparniței de la Brașov (*Honterus alapította brassói műhelyt*), subliniind și marea asemănare între tipărițile honteriene și acelea ale lui Aldus Manutius din Veneția, întrucît formatul e comun (8° mic, pentru buzunar), iar ca literă se preferă cursivul, asemănător cu cel aldin, creat abia cu cîțiva ani înainte de Manutius la Veneția. Noi completăm: considerăm ca fiind explicabilă preferința pentru cursiv, din moment ce Theobald Griffius, specialistul adus de Honterus la Brașov, făcea parte din familia marilor tipografi venețieni, contemporani și coautori cu Manutius la realizarea cursivelor (numite și «italice»). Noi mai reținem din prezentarea tipăriților honteriene faptul că acestea au pagini separate, cu titluri (coperte interioare), cele mai multe în xilogravură decorativă, pe cînd mai tirziu s-a abandonat acest procedeu.

gramaticile de greacă și latină. Alte numeroase opere, pînă și din Erasmus se tipăresc aci, dovedind existența unui centru de culturalizare și de instruire publică, în curs de formare. În același timp, Sibiul neavînd nici tiparniță, nici personalități care să-i creeze această reputație, este nevoit să facă schimb și colaborare culturală cu Brașovul. Relații de acest fel sînt din cele mai strînse. La Sibiu, tocmai ajunsese în fruntea treburilor orășenești, Petrus Haller,⁸⁶ care contează printre cei mai destoinici burgermeisteri, numit și «motorul spiritual» al declanșării reformației în acest oraș, introducînd noua credință în mod oficial la 1543.⁸⁷ Noul primar, om cu vederi largi, dornic de cultură, venit din alt mediu (de la Nürnberg), constată că Sibiul a rămas în urmă în acest sector al vieții publice. Simte nevoia de a implusa ritmul cultural, recurgînd la persoane de suprafață, fie chiar în afara orașului lui. Din această dorință se naște încercarea stăruitoare de a capta pentru Sibiu pe brașoveanul Valentin Wagner care, la această dată, avea prestigiul de învățat consacrat, umanist studios, reformator agil și bun pedagog, om cu relații și prietenii la Wittenbergul luteran.⁸⁸ Haller îi face ofertă⁸⁹ pentru ispititorul post de prim-notar în universitatea săsească, forul politic și administrativ suprem al poporului sas, urmărind să facă din Wagner persoana la care să recurgă cu încredere conducerea orașului în treburile culturale. Îl și intitulează «*ludilitterator noster*», învățătorul și literatorul nostru. Valentin Wagner se află pentru aceste treburile de mai multe ori la Sibiu, primind chiar însărcinări cu privire la organizarea învățămîntului (într-un singur an a făcut patru călătorii de durată la Sibiu),⁹⁰ Se formează relații rodnice și care nu încețază decît odată cu moartea lui Honterus (1549), cînd Wagner este nevoit a se dedica exclusiv orașului Brașov, înlocuind pe marele înaintaș chiar și în funcția de preot-predicator al orașului, ba devenind chiar și succesor la conducerea oficinei editorial-tipografice înființată de Honterus. Toate nevoile de tipar, în măsura în care sînt de ordin cultural, și care privesc acțiunea săsească pe plan înalt cultural-religios, își găsesc acum rezolvarea numai la Brașov.⁹¹

86. Petrus Haller nu a fost sas, fiind originar din Nürnberg. A venit în Ardeal, recent de tot, și anume după dezastrul de la Mohaci, ca reprezentant al faimoasei case de comerț Fugger, concesionara mineritului (de aur și de sare) din Ardeal. Este considerat ca om al acțiunilor ferme, cu mare prestigiu și cu trecere la cei doi regi rivali: Ferdinand și Zapolya.

87. Deci, după Brașov (*Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen*, de Fr. Teutsch, Sibiu 1921).

88. Vezi date despre V. Wagner în cele ce au precedat.

89. Oferta se face prin intermediul judeului I. Benkner, pe care îl roagă Haller să obțină adeziunea lui V. Wagner de a accepta postul oferit. Wagner, cu toate insistențele depuse, nu acceptă, din motive matrimoniale, sau poate un pretext, pentru a nu părăsi Brașovul, fapt cu care în primul rînd Benkner, conducător cu grijă pentru orașul său, — n-ar fi fost de acord. (Vezi amănunte în G. Gündisch, *op. cit.*.)

90. În martie, septembrie, octombrie și noiembrie 1548.

91. Aci se redactează și se tipăresc cele două orînduiri de bază școlare și bisericești,

Iată că în aceste condițiuni istorice, cu Haller primar, cu Valentin Wagner consilierul și ludiliteratorul lui,⁹² s-a pus la 1543-1544, problema tipăririi faimosului catehism de la Sibiu, o problemă de mari proporții, care privea întreaga mișcare luterană din Ardeal, fiind vorba de a trece la convertirea în masă a rominilor din Ardeal, corespunzător îndemnuirilor primite de la Wittenberg. Și în aceste condițiuni, să presupunem că traducerea și tipărirea a fost încredințată și rezolvată (unde și cum nu se știe), de zugravul Filip, pentru cei 2 florini primiți drept bacșiș, când mișcarea avea la dispoziție și tiparniță și oameni și mijloace, toate la Brașov, centrul de radiere al noiei credințe, punctul de unde pornește viguroasa campanie de convertire dezlănțuită peste puțin timp prin aducerea lui Coresi la Brașov (nu la Sibiu) ? *Nu poate avea crezare!*

Dar, să vedem mai departe, căci dacă ar fi să punem pe puncte argumentele care ne duc la Brașov, ca loc de tipărire, vom avea următorul rezumat :

Scoaterea de sub tipar a unui catehism convertitor, la începutul reformei în Ardeal, nu era un act oarecare, ce se putea rezolva cu 2 florini, de un funcționar oarecare al administrației comunale și ca o treabă gospodărească, făcând parte din agendele curente ale acestei administrații.

Scoaterea unui astfel de catehism cu care să se deschidă focul de convertire a unui popor întreg, cu adincă tradiție ortodoxă, a fost de bună seamă precedată de chibzuirea hotărâre a unui for de răspundere în mișcare, cunoscută fiind disciplina și metoda de lucru, de muncă cumpănită, a comunității săsești, din care n-a putut lipsi Brașovul, prin Honterus, Wagner și primarul de peste patru ori ales, Johannes Benkner,⁹³ ferventul editor și patron al activității coresiene.

Traducerea sau întocmirea catehismului nu se putea face de zugravul Filip, chiar dacă era un bun diac orășenesc,⁹⁴ sau cu treburi de isteasă iscoadă în Țara Românească. Doctrinar al mișcării era în această perioadă Honterus, pe lângă care era Valentin Wagner, ambii la Brașov, ultimul editând în același an și în același scop prozelit, un catehism grecesc (de

adică Schulordnung și Kirchenordnung (vezi mai sus), aci se lansează «Formula Reformationis» și se relatează încuviințarea dată de Luther prin «Approbatio Reformationes». Apoi opera de bază, codul redactat de Fronius, «Statuta Jurium Municipalium Saxorum in Transylvania», etc.

92. Față de care Haller se simte obligat (pentru serviciile făcute), să-i trimită cu prilejul căsătoriei, în dar «un covor și o linguriță de arginț» (G. Gündisch, *op. cit.*).

93. E vorba de acel Johannes Benkner, comanditarul lui Coresi, primar (judex, Stadtrichter), cu întreruperi din 1547 până în 1560, apoi castelan de Bran (1562-1565) și în sfârșit consilier intim al voevodului ardelean. Este, am putea spune, Benkner Johannes al V-lea, fiind cel de al 5-lea Ioan din cei 10 Ioani din dinastia Benkner, care începe cu Cristianus I ca «civis juratus» la 1480 și încetează prin sec. XVIII, cu Paulus Benkner (al 7-lea Paulus), «orator» în administrația Brașovului. Johannes Benkner V intră în viața publică ca jurat (civis juratus) la 1535 până la 1540 și moare la 11 iulie 1565.

94. După unele versiuni, zugravul Filip ar fi fost și diac (translator) orășenesc (N. Iorga).

la care s-au tras unele confuziuni),⁹⁵ un catehism după aceleași norme și țeluri ca și catehismul românesc.

După fixarea manuscrisului, cu traducerea terminată, era firesc ca să fie cineva să-l urmărească și să-i controleze apariția, de la spaltelē culese și corectate și pînă la caietele (colile) trase la presă. Unde și de cine se putea face aceasta mai bine? La Sibiu (unde nu era tipografie), la Tîrgoviște (unde de asemenea nu era și nici nu vedem cum ar fi mers îndrăzneala și cum s-ar fi acceptat ca, cu slovele binecuvîntate ale mitropoliei ortodoxe, să se facă instrument de rupere de Biserica străbună și trecere la o credință nou-nouță), (vezi reacția mitropolitului Varlaam) — sau — așa cum credem noi — la Brașov, unde era și presă și specialiști ai tiparului. (Nu excludem din vreo treabă din acestea, în orice caz minoră, activitatea zugravului și diacului (?) Filip, prestată în legătură cu tipărirea și care, fiind de mică importanță, n-a putut fi taxată decît cu 2 florini).⁹⁶

Și, în fine, tiparul cu chirilice nu mai era la 1544 o problemă pentru oficina Honterus, din moment ce erau acolo, încă de la înființare, specialiști cu faimă, ca Theobald Griffin, din familia marilor tipografi din Basel și Veneția, și din moment ce s-a reușit să se realizeze aci caractere grecești pentru numeroasele tipăriri wagneriene.

Acestea sînt considerentele noastre, pe care le credem cît de cît plauzibile. Catehismul nu ne-a rămas, nu l-am văzut și nimeni nu poate ridica deci o teză nediscutabilă.

*

Am văzut cum împrejurările, în logica lor înlănțuire istorică, ne conduc la Brașov, ca un centru de extremă importanță și de proeminent

95. Vezi nota 64 și cu deosebire susținerea lui Gulyás, *op. cit.* pag. 56.

96. Toată această remunerație de 2 florini are aspectul unui bacșiș, un dar pentru niște servicii mărunte. De fapt, plata s-a făcut din ordinul unor superiori («ex voluntate dominorum»). Pentru plătitorul primăriei, alt act sau piesă justificativă nu era decît «voiața domnilor sus puși», adică faimosul «ordin de sus», cu care e lichidată o pretenție neînsemnată. Pentru a cunoaște cît e de neînsemnată suma, e de ajuns să facem următoarea comparație: la 23 februarie 1681, principele Mihai Apafi însărcinează pe Matkó Istvan din Tg. Mureș să se ocupe cu traducerea bibliei în limba românească (Vechiul Testament), pentru care se pun la dispoziție următoarele: 40 florini în bani, plus 40 vedre de vin și 12 măsuri de grâu, iar dacă traducerea se prelungește să i se repele aceste bunuri (pénz és victualis bonumoc). (După Történelmi Tár, an. 1878, Budapest 1878, în care Th. Lajos comunică cuprinsul scrisorii și însărcinării (comissio) dată de Apafi, sub titlul: «I Apafi Mihály és az oláh Biblia», pag. 204. Pentru comparație asupra valorii de circulație a florinului ar fi de indicat și faptul că Psaltirea lui Coresi se vindea (la 1470) de către Pavel Tordaș cu 1 florin exemplarul. Deci, zugravul Filip ar fi primit numai contravaloarea a 2 psaltiri. Tot aci e cazul să arătăm că în nota de plată din actele primăriei Sibiu, scrie textual că s-a dat lui «M. Philippo Pictori pro impressione catechismi valachici *Bibale* fl. 2». Deci s-au dat pentru «bibale», adică pentru băutura, 2 florini, ceea ce pentru înregistratorul de cheltuieli, cuvîntul «bibale» echivala în limba lui maternă, cu «Trinkgeld», obișnuit a se da pentru a răsplăti un mic serviciu oarecare.

rol în acțiunea îndrăzneată de a scoate pe români din Transilvania, din credința lor străbună și de a-i duce în sînul Bisericii Protestante, acțiune ce începe cu cele două catehisme (1544 și 1559), (*după părerea noastră unul și același catehism, în ediții succesive*).

Acțiunea prinde vigoare; rămîne însă în raport invers cu efectul obținut. Începînd de la cea de a doua ediție a catehismului, adică din anul 1559 cînd se pune în aplicare o susținută și organizată activitate editorială, conjugată cu măsuri luate și pe alt plan de sașii zeloși întru luteranism, apare din plin și rolul diaconului Coresi, ca realizator de carte bisericească pe înțelesul poporului său.

Perioada ce începe, mult mai bogată în fapte și cu aspecte nedeslușite, tocmai prin vastitatea materiei, se cere a fi cercetată aparte. Vom încerca să o facem în alte capitole ale studiului nostru, prilejuit de împlinirea a patru secole de la începuturile activității coresiene la Brașov.

VIRGIL MOLIN

IN JURUL UNUI CTITOR BISERICESC

Într-o lucrare recentă, întocmită de Institutul de istoria artei, cu ocazia restituirii tezaurului de către U.R.S.S., între alte studii aflăm și pe acela care tratează despre «Broderiile din Țara Românească în secolele XIV-XVIII», în care se reactualizează, din punct de vedere artistic, importanța unui *patrafir* provenit din *Minăstirea Bistrița* :

«Un exemplar remarcabil de broderie de la începutul veacului al XVI-lea este epitrahilul dăruit de Barbu Craiovescu (călugărit Pahomie) ctitoriei sale de la Bistrița, în anul 1521... Pe cele două capete ale broderiei sînt reprezentați în picioare donatorii : banul Barbu Craiovescu, în costum de călugăr, și soția sa *Salomia*... Unele detalii ale îmbrăcămîntei jupîniței *Salomia*, cum este de pildă învelitoarea întunecată a capului, așezată asemenea unei marame, și iusta albastră largă, cu dungi roșii, amintind vilnicul oltenesc, merită să fie subliniate. Inscripții grecești însoțesc figurile». ¹ (*Fără să fie citite și traduse*).

Aceste aprecieri din punct de vedere artistic, ne îndreptățesc să fixăm data executării acestui *patrafir*.

Cunoaștem această prețioasă broderie : în «Catalogul» publicat de Gr. G. Tocilescu, este astfel descris :

«Epitrahir de mătase roșie, cusută cu fir. 12 figuri rînduite în șase șiruri cite două de fiecare șir ; din acestea, cele două din ultimul registru reprezintă și pe Barbul banul Craiovei, numit pe călugărie Pahomie, și pe soția lui numită pe călugărie *Salomia*, amîndoi cu portul călugăresc de pe atunci.

O inscripțiune grecească din 1521 amintește numele lui Barbul Pahomie» ² (*vezi fig. 1*).

Mai firziu, descrierea acestui epitrahir este reluată de N. Iorga :

«Se observă pe acest *patrafir* — reprezentarea donatorilor : el purtînd veșminte monahale (rasă și comănac), pe care el le cerea pentru

1. C. Nicolescu, *Broderiile din Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, în *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, București, 1958, pp. 120 și 123.

2. Gr. G. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Artă Antică din București*, București, 1906, p. 165.

moartea sa, devenind «père Pacôme», ea într-un costum care diferă de cel de toate zilele, al contemporanelor; sub voalul negru o vestă și o fustă (mintean) albastră, această din urmă reprezenta noblețea, și o rochie de aceeași culoare cu dungi verticale roșii; figurile pline de expresie, cu o alură liberă, este imposibil să nu se recunoască influența Dalmației, de artă occidentală în același timp». ³

Virgil Vătășianu, mult mai târziu față de cele trei descrieri precedente și independent de ele, face descrierea acestui patrafir astfel: «...un patrafir din Muzeul de Artă al R.P.R. din București, provenind din M-rea Bistrița, căreia îi fusese dăruit — conform *inscripției slavone* (sic) — de către Barbu Craiovescu, călugărit în anul 7029 (= 1521) sub numele de Pahomie..., cu fir de aur și mătase, într-o combinație de culori ceva mai bogată, dar și mai aspră, au fost brodate zece figuri de sfinți sub arcade treplate, orientale, iar în cîmpurile inferioare portretele donatorilor, mănăhul Pahomie și *jupineasa sa, monahia Ilinca, ambii în rasă călugărească*». Se constată că autorul n-a știut să citească inscripția grecească de pe patrafir. ⁴

Acesta este stadiul în care se află chestiunea cu privire la identificarea celor două personaje reprezentate pe patrafirul dăruit Mănăstirii Bistrița: Barbu banul Craiovei, numit pe călugărie Pahomie, «père Pacôme» și soția sa *numită pe călugărie Salomia*, sau «*Ilinca*», care în anii 1906 și 1959 se dovedise că este înveșmîntată cu «portul călugăresc», iar în anul 1936 că este reprezentată «într-un costum care diferă de cel de toate zilele, al contemporanelor... și este imposibil să nu se recunoască influența Dalmației, de artă occidentală în același timp», — pentru ca un cercetător în anul 1958 să constate că «unele detalii ale îmbrăcămîntei *jupîniței Salomia*, cum este de pildă învelitoarea întunecată a capului, așezată asemenea unei marame, și fustă albastră largă, cu dungi roșii, amintind vilnicul oltenesc, merită să fie subliniate».

Să examinăm și noi ultimele două panouri unde sînt figurați cei doi donatori.

În panoul din stînga, pe fondul verde, este reprezentată silueta unui bărbat, îmbrăcat în rasă călugărească, iar pe margini inscripția în limbă greacă: «ΜΠΑΡΠΙΣΓΛ ΠΑΧΩΜΙΟΣ» în traducere «Barbul Pahomie», iar jos în dreapta panoului: «ετη, 7029» (= Anul 7029).

În panoul din dreapta, tot pe fondul verde, se află o siluetă feminină, purtînd o rochie albastră cu dungi verticale roșii, iar pe deasupra un voal negru, care acoperă și capul (vezi fig. 2).

Inscripția în limba grecească ce înconjură această siluetă, pe cît este de interesantă pe atît și de surprinzătoare: ΓΕΓΟΝΑΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΠΙΤΡΑΧΙΝΗ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΝ ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΑΡΧΟΝΤΗΣΑΣ ΚΥΡΙ<ΑΣ> ΝΑΓΟΣΛΑΒ<ΗΣ>. (S-a făcut prezentul epitrafii cu ajutorul și cheltuială de către *jupineasa doamna Neagoslava*). ⁵

3. N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, II, București, 1936.

4. Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 942.

5. Citit și tradus de profesor P. P. Panaitescu, 1959; vezi și P. S. Năsturel, *Stră-*

TEXTE. Ultima dată documentară din texte, este la 10 ianuarie 1520 (7028), când îl aflăm pe Barbu I Craiovescu în Divanul Țării Românești, deținând dregătoria de mare ban». ⁶

În «*Inscripțiile Bistriței oltene după dosarul reparației începute în 1846*», se află și transcrierea inscripției de pe mormântul ctitorului:

«A răposat robul lui Dumnezeu jupan Barbul Mare-Ban de Craiova, ce și-a schimbat numele în Pahomie; veșnica lui pomenire; la anul 7013 (1505), luna Martie 9». ⁷

Noi socotim că a fost greșit transcris, în loc de $\neq \text{BRI}$ trebuie $\neq \text{BKH}$ — 7028 (1520).

Numai așa se poate explica și dania făcută Mănăstirii Bistrița de soția sa, la 1520 (7028), aprilie 10, când în hrisovul lui Neagoe Basarab constatăm următoarea mențiune:

vechile odoare înapoiate de U.R.S.S., în rev. «*Mitropolia Banatului*», an. VII, nr. 10-12, 1957.

6. Hrisovul lui Neagoe Basarab. Aflăm în Divan pe «Jupan Barbul ban». Arh. Stat. Buc., S. I., nr. 241 (*Documente privind istoria României*, veacul XVI. B. Țara Românească, vol. I (1501-1525), București, 1951, p. 154); C. I. Filitti, *Banatol Olteniei și Craioveștii*, în *Arhivele Olteniei*, an. XI, nr. 59-60, 1932, p. 24; Virgil Vătășianu, *l. cit.*, pp. 505-506: «Mănăstirea (Bistrița) a fost apoi reconstruită în întregime de Irații Craiovești și pe o cartușă în stilul renașterii putem citi: IIX. MX. KT. 7025» (= Pahomie Monah ctitor 7025 = 1517). Această cartușă, împreună cu o stemă cu vulturul bicefal, cu o coroană și cu sigla П. К. (= Pahomie ctitor) se păstrează într-un desen al lui Trenk (vezi fig. 5). Noi știm că Barbu I Craiovescu a fost mare ban de Craiova între anii 1492-1520, deci în acest timp nu putea fi și monah. Cit privește vulturul bicefal, este stema Cantacuzinilor, iar completarea textului slav este greșită.

Profesorul Aurelian Sacerdoșeanu consideră că obiectele după care a scos desenele H. Trenk, amintite de V. Vătășianu, aparțin cel mai timpuriu epocii cantacuzinești și siglele ca și data, de altfel inexactă, sînt împrumutate de la tradiție, în caz că se poate menține completarea făcută de V. Vătășianu.

Referitor la desenele executate de Henric Trenk, a se consulta: Aurelian Sacerdoșeanu, *Cercetări istorice și pitorești prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani*, — *Lucrările lui A. Odobescu, H. Trenk și G. Tătărescu*, în «*Arhiva românească*», tom. VI, 1941, pp. 347-379, și tom. VII, 1941, pp. 309-337. Asupra acestei probleme vezi și interesantele considerații ale lui P. V. Năsturel: *Radu Șerban și Matei Basarab — schițe genealogice*, în rev. «*Literatură și Artă Română*», vol. XI (1907), pp. 461-468.

7. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II, București, 1908, p. 81; Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra ctitoru-va mănăstiri, schituri și biserici din țeară*, București, 1887, p. 44, face confuzii referitor la inscripție.

Fig. 1. Patrafirul Mănăstirii Bistrița

<https://biblioteca-digitala.ro>

«Și încă a mai dăruit jupanița Banului, jupanița Neagoslava». ⁸

Din cele relatate mai sus, avem următoarele date stabilite :

1520 (7028), ianuarie 10, ultima mențiune în texte a Craiovescului ;

1520 (7028), martie 9, inscripția aflată pe piatra de mormint a lui, și

1520 (7028), aprilie 10, dania făcută de jupanița Neagoslava, singură, fără soțul ei. Avînd aceste date, se poate ușor constata că epitrafii-
lul dăruit Mînăstirii Bistrița, și care are data de 7029 (1521), a fost făcut
după moartea lui Barbu I Craiovescu.

Pentru întărirea susținerii noastre, avem deocamdată încă două ele-
mente convingătoare :

1. Inscripția de pe piatra de mormint, care precizează :

«A răposat robul lui Dumnezeu jupan Barbul Mare-Ban de Craio-
va...», ceea ce înseamnă că la data morții deținea încă această dregătorie ;

2. Inscripția patrafirului în discuție, dă naștere la următoarele ob-
servații :

Apariția bătrînului «Barbu Pahomie» (nume adoptat la călugărirea
sa), alături de soția sa «doamna Neagoslova» (numele de jupineasă),
este surprinzătoare.

Dacă ea într-adevăr era îmbrăcată în rasă monahală, — așa cum se
susține de unii istorici și cercetători — ar fi fost normal să aibă inscripția
«Salomia», nume pe care se spune că și l-ar fi adoptat cînd s-a călugărit.
Totuși, acest nume nu l-am găsit atestat în nici un text, după cum nici
că s-ar fi călugărit.

Din cercetările efectuate pînă în prezent, «Jupanița Neagoslava» nu
este reprezentată nicăieri în rasă monahală.

Se pune întrebarea, cînd s-a putut călugări Barbu I Craiovescu, dacă
ultima mențiune în texte despre existența sa, o aflăm la 10 ianuarie 1520,
iar la 9 martie 1520 s-a prîstăvit, aflîndu-se chiar în dregătorie.

Nu încapă nici o îndoială că acest mare ctitor de mînăstiri a luat
«chipul îngeresc».

Cercetînd «*Îndreptarea legii*» (care este una din Pravilele lui Matei
Basarab, tipărită în 1652), la «*Glava 122*» se face următoarea precizare :

«De se va face neștine călugăr la slărșenia vieții lui, acela într-un
lucru el se socotește călugăr, iară într-altul nu se socotește, pentru că

8. Arhiv. Stat. Buc., S. I., nr. 243 (*Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI, B. Țara Romînească*, vol. I (1501-1525), București, 1951, p. 156), — *In divan nu mai este menționat Barbu I. Craiovescu*. Referitor la hrisovul lui Radu de la Alumați, din 1523 (7031), aprilie 4, în care apare în Divanul Țării Romînești «Jupan Barbul ban», al doilea după «jupan Harvat fost logofăt», trebuie să facem următoarele precizări : acest «jupan Barbul ban» nu poate fi în nici un caz marele ban al Craiovei, Barbu I Craiovescu, — în primul rînd pentru că, din 1501 pînă în 1520 ianuarie 10 (ultima dată), acesta este menționat primul în Divan, iar «jupan Harvat mare logofăt», apare al treilea și chiar al patrulea în Divan, întoldeauna după marele ban Barbu I Craiovescu, de asemenea încă de la 1522 (7031), februarie 3, mare ban al Craiovei este Pitrou Craiovescu, pe care-l aflăm la această dată tot al doilea în Divan, după aceiași «jupan Harvat logofăt». În consecință, acest «jupan Barbul ban», menționat în hrisovul din 1523 (7031), aprilie 4, nu poate fi marele ban, adică Barbu I Craiovescu, ci un simplu ban, care crește în carieră, ajungînd și el mare ban la 1534 (vezi «*Documente privind istoria Romîniei*», pentru această epocă).

tunderea călugărilor iaste al doilea botez, și de va trăi acela bolnav carele s-au făcut călugăr la moartea lui, și va arăta pocăanie și lucrare ce plac lui Dumnezeu ale Călugăriei de bine, iară de se va fi pristăvit acel bolnav dac-au luat chipul atunci primește pre dînsul Dumnezeu în loc de călugăr, ca și cum ar fi luat chipul cînd a fost sănătos, că sărută sfinții și pre ciți iau tunderea călugăriei la slărșenia vieții lor și după cum zice Dumnezeescul glas, în chipul ce te vei afla cînd ai murit, într-acela

Fig. 2. Ultimile panouri de pe patrafirul de la Minăstirea Bistrița (Detaliu)}}

te primesc, sau de vei fi avut preoție sau călugărie, sau mirean de vei fi fost». ⁹

Deci, Marele Ban Barbu I Craiovescu, care era încă în această dregtăorie, fiind pe patul de moarte, înainte de 9.III.1520, cere această favoare Bisericii, care i-o satisface, devenind astfel «*Barbul Pahomie*».

În *cronicile* de mai târziu aflăm cazuri similare. Astfel, Grigore Ureche povestind «*De moartea lui Alixandru vodă Lăpușneanul, 7076*», ne relatează :

9. Ioan M. Bujoreanu, *Collecțiune de legiuirile Romaniei*, III, București, 1885, p. 182 (în interpretarea lui Valsamon).

«Zic unii că și moartea lui Alixandru vodă au fost cu înșeleciune, că el mai nainte de moartea lui, văzându-să în boală grea ce zăcuse și neavînd nădăjde de a mai firea viu, au lăsat cuvîntu episcopilor și boiarilor, de-l vor vedea că iaste spre moarte, iară ei să-l călugărească. Dăcii văzîndu-l ei și leșîndu și mai multu mort decît viu, după cuvîntul lui, l-au călugărit și i-au pus nume de călugărie Pahomie». ¹⁰

Pomelnice. În «Pomelnicul M-rii Arnota : Pahomie, Salomia etc.» ¹¹
În «Pomelnicul Bolniței M-rii Bistrița», Pahomie, Salomia etc. ¹²

Chipuri și inscripții

PICTURA. Reprezentarea lui Barbu I. Craiovescu o aflăm pe mai multe picturi murale, icoane și tablouri.

Le vom enumera, iar pe marginea interpretărilor ce vom face, vom da data executarea lor.

Pictura murală din Mînăstirea Xenofon. Din relatările făcute de Ioan Comnen, medicul lui Brîncoveanu, și care a vizitat Muntele Athos în 1701, aflăm că la unul din cele șapte paraclise ale Mînăstirii Xenofon «sînt zugrăviți aceștia : Boierul Ban Barbu, Nănciuță vornicul, Pîrvul și Radul». ¹³

Cercetătorii de mai tîrziu vizitînd Mînăstirea Xenofon, găsesc chipul zugrăvit al unui ctitor «jupan Preda», pe care încearcă să-l identifice cu Preda Craiovescu, nepot al lui Barbu Craiovescu. ¹⁴

Se constată că din anul 1701, cînd Ioan Comnen a văzut la Mînăstirea Xenofon, zugrăviți pe frații Craiovești, și pînă în anul 1847, cînd vizitează și cercetează această mînăstire Dimitrie Avramovic, zugrăveala a suferit noi și radicale transformări. Numai așa se poate explica faptul, cum o seamă de cercetători romîni și străini n-au reprodus sau menționat existența acestei picturi murale.

Frații Craiovești, prin nenunțările lor danii făcute mînăstirilor din Sf. Munte Athos, acordă un real sprijin Bisericii, care drept prinos de recunoștință le redă pictural chipurile lor.

Din cîteva documente pe care le vom enumera, se va constata că relațiile pe care le aveam cu Sf. Munte, erau destul de mari, încît toate

10. Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1958, pp. 180-181 (în ed. P. P. Panaitescu).

11. Gr. G. Tocilescu, *Raporiuri...*, p. 52.

12. Acest pomelnic este de pe vremea lui Constantin Brîncoveanu; N. Jorga, *Inscripții...*, I, p. 202.

13. C. Erbiceanu, *Priviri istorice și literare asupra epocii fanariotice*, în «Analele Academiei Romîne», seria II, tom. XXIV, 1901-1902, Secț. Ist., pp. 88-93; Ioan Comnen, *Proschinatarion*, tip. la Snagov, 1701, în limba greacă; trad. latină în Monlfaucon, *Palaeographia graeca*, Paris, 1708, p. 494 (cf. I. Kalinderu, *Notă despre un studiu al d-lui Millet*, București, 1912, p. 5, — *Analele Acad. Romine*, tom. XXXIV, Mem. Secț. Ist., nr. 17).

14. Dimitrie Avramovic, *Descrierea antichităților sirbești de la sfîntul munte al Athosului*, Belgrad, 1847, p. 80 (cf. Damian P. Bogdan, *Despre daniile romînești la Athos*, în «Arhiva Romînească», an. VI, 1941, pp. 294-295); Dj. Boskovig, *Du nouveau au Mont-Athos*, în «Bul. Com. Mou. Ist.», an. XXXII, nr. 100, aprilie-iunie 1939, pp. 64-69.

manifestările artistice din Oltenia la această dată, aveau influență directă de la centrul Ortodoxismului.

De la 1501 (7009), ianuarie 28, există un act (pergament), prin care jupanii Barbu Ban, Pirvul vornic, Danciul comis și Radul postelnic, făgăduiesc Mînăstirii Sf. Pavel (Muntele Athos), în fiecare an o danie de cite 100 aspri.¹⁵

După anul 1500, tot boierul Barbu, banul Craiovei, închină Mînăstirii Xenofon moșii, sate, mînăstiri, schituri și metoace de mînăstiri din Oltenia.

«Deodată cu închinarea moșiilor, care pe atunci nu se știe dacă aveau mînăstire pe ele, Barbul-Banul dă ca și la Mînăstirea Sf. Pavel și suma de 2000 aspri pe an la ctitoria sa cea nouă de la Sf. Munte, Mînăstirea Xenofon».¹⁶

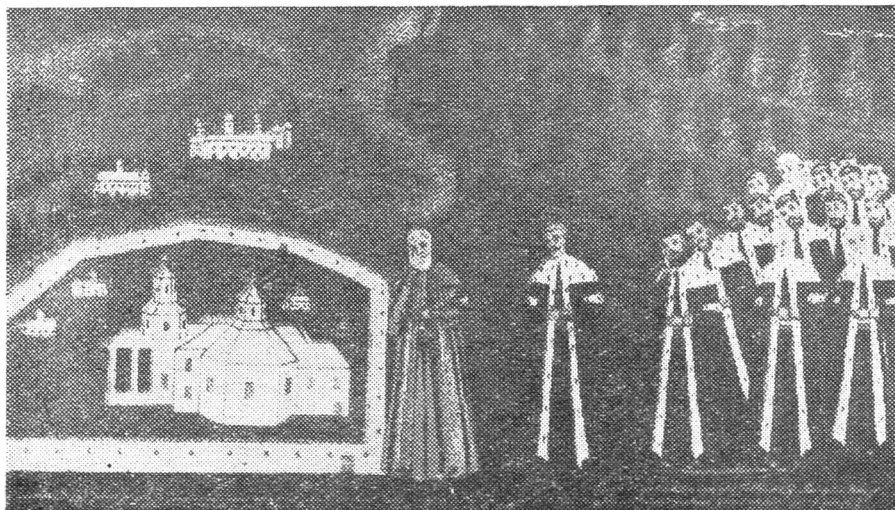

Fig. 3. Tabloul-mușama de la Mînăstirea Bistrița

Icoana Sf. Mucenic Procopie, «Ni s-a păstrat o icoană relativă la tradiția ce raportă că Banul Barbul, fiind căzut rob la turci, a îndreptat ruga fierbinte către Sf. Mucenic Procopie, care l-a și scăpat din robie, rupindu-i lanțurile. Această împrejurare e înfățișată cu o artă cu totul primitivă pe o icoană ca de un metru înălțime.

Sfântul e în haină ostășească veche, cu arc, săgeți și pală, și șade pe un jilț poleit; dinainte-i stă îngenuchiat, cu lanțurile pe picioare.

15. Dimitrie Avramovic, *op. cit.*, p. 120 (cf. D. P. Bogdan, *l. cit.*, p. 285); mai înainte, Gherasim Smyrnakes: *Τὸ Ἅγιον Ὄρος* p. 607, Atena, 1903, și Cosma Vlachos: *Ἡ Χερσόνησος τὸν ἁγίου ὄρους Ἄθων*, (cf. N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu Terile noastre*, în «Analele Academiei Române», seria, II, tom. XXXVI, 1913-1914, Mem. Sect. Ist., București, 1914, pp. 477 și 452 în notă).

16. Pr. dr. Todor Bodogae, *Ajutoarele românești la Mînăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1941, p. 271.

Banul Barbul, tânăr și mult mai mic la trup decît Sfîntul, iar acesta rupe cu mîna stîngă cătușele.

Icoana și a pierdut o rășină ce din colorarea sa cea veche, fiind restaurată mai de curînd». ¹⁷

Această icoană care reprezintă pe Sfîntul Mucenic Procopie, credem că a fost pictată după anul 1500, iar în jurul reprezentărilor aflate pe ea s-a creat o legendă, în care personajul principal este «giunele Barbu, d-abia de 18 ani, osîndit la moarte de turci».

Tabloul-muşama. «E remarcabilă marea pînză de nteiu, păstrată în biserică, și apoi transportată în chilia stareșului. Ea este restaurată însă întocmai după desenul primitiv». ¹⁸

«Aceasta înfățișează intrarea Banului Barbu, cu tot neamul în Mînăstirea Bistrița. În partea dreaptă e pe întîiul plan Monastirea cu două turnuri, înconjurată cu un pătrat de ziduri; în dosu-i sînt stînci foarte naiv lucrate, și două alte mînăstiri mai mici (una mai sus, negreșit Arnota; cealaltă mai jos, Păpușa).

Banul Barbul, bătrîn, cu părul și barba albă, cu caftan negru, cu guler și borduri de blană, întinde mîna dreaptă spre mînăstire și pe ceilaltă își sprijină capul. După dînsul vine un tânăr cu caftan roșu și bordură de cacomu, purtînd numai mustăți subțiri (acesta e învederatu nepotulu său, Neagoe, ce a devenit Voievodu). Apoi alte șaptesprezece figuri de bătrîni și tineri sînt grupate în urma lor; toți cu capetele goale, înaintează spre mînăstire.

După existența Arnotei și Păpușei, pe acest tablou se dovedește sau că originalul a fost cu mult posterior fondării Bistriței, sau că zugravii, după vreme, au adăugat la fieși ce restaurare noile clădiri ce se înălțase într-acea localitate». ¹⁹

Pe primul plan al tabloului se află scris:

«Această mușama s-au scos după cea veche, prin osîrdia sfinției sale părintelui Kir Gavriil Egumenul sfîntei mînăstiri Bistrița, 1830. De fratele Gheorghe Zugrav ot Cozia. 1830 Octombre 25».

Din relațiile înaintașilor noștri, se constată că acest tablou «este restaurat întocmai de pe desenul primitiv, care era făcut pe o mare pînză».

Tabloul reprezintă alegoric pe banul Barbul I Craiovescu, ca fondator al mai multor mînăstiri (vezi fig. 3).

17. Al. Odobescu, *Antichități eclesiastice*, — Bistrița, în «Buletinul Instrucțiunei Publice», 1-30 oct. 1865, p. 140; I. Kalinderu: *op. cit.*, p. 6 (1912); mai tîrziu: V. Drăghiceanu: *Catalogul colecțiunilor Comisiunii Monumentelor Istorice*, p. I, București, 1913, pag. 51.

18. Kowalewski, *Stranstvovania po suszie i moriam: Karpaty*, Petersburg, 1845, în 16, pp. 195-198 (cf. B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romînilor*, vol. I, București, 1875, p. 80).

19. Al. Odobescu, *Antichități eclesiastice...*, p. 140. Interpretarea acestui tablou în sensul că Barbu Craiovescu «se lasă de bănic și de viața lumească», vezi Kowalewski, *op. cit.*, și St. Grecianu, *Eraldica romînă. Actele privitoare la stabilirea armeriilor oficiale*, București, 1900, p. XXXI.

Socotim că, pînza după care a fost copiat acest tablou, a fost executată chiar în timpul vieții lui Barbu I Craiovescu, ca un prinos de recunoștință din partea Bisericii, pe care el o sprijinea.

Fresca bolniței Minăstirii Bistrița. Din vechea ctitorie a fraților Craiovești a rămas numai bolnița Minăstirii Bistrița.

Din relatările făcute de N. Iorga în anul 1905, se constată că în altar se afla următorul grafit: **писъ ДИАКОНЪ СТЕФАНЪ ВЪ ДНИ ЮН РАДА ВОВЕОДЪ, ВЪ ЛѢТЪ 7306.** adică:

«Am scris eu diaconul Ștefan, în zilele lui Io Radul Voevod, în anul 7102 (1593-14, probabil 7112 = 1603-4)».

La aceeași dată, tot N. Iorga citește și inscripția care însoțea reprezentarea ctitorului: **ЖУПАН БАРБУСА, ПРѢИМЕНОВА НАМЕ ИМѢ ПАХОМІЕ.** adică:

«Jupan Barbul: i s-a schimbat numele în Pahomie».

Alexandru Odobescu făcuse și el următoarele constatări:

«Pe peretele din întru bisericii, la dreapta ușii se vede zugrăvit jupan Barbul vel Ban, pe nume călugăresc «Pahomie», cu părul și cu barba mare, albă, și alături cu dînsul jupanița lui în costum vechi, dar cu numele șters; amîndoi, ca ctitori, țin pe mînă bisericuța». ²⁰ (vezi fig 4).

Inscripția din «altar», care este din vremea lui «Io Radul Voevod», deci după moartea lui Barbu I. Craiovescu, probabil în anul 1612, dovedește o dată mai mult că actuala zugrăveală a interiorului bolniței, a fost executată mult mai tîrziu, cînd s-a putut pune și inscripția care însoțește reprezentarea ctitorului ei; reprezentarea celor doi ctitori este o

Fig. 4. Fresca bolniței Minăstirii Bistrița

20. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, 1905, p. 202; Al. Odobescu, *Schiturile și metoașele minăstirii Bistrița din Vilcea*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», an. I, nr. 3, iulie-septembrie 1908, p. 102; Gr. G. Tocilescu, *Raporturi...*, p. 44.

variantă a aceleia de pe patrafirul dăruit Minăstirii Bistrița, avîndu-se în vedere inscripția «Pahomie».

Această frescă dovedește decorația în pictură, în care expresia desăvîrșită a figurilor ctitorilor se îmbină cu finețea și sobrietatea culorilor și delicatetea liniilor.

Costumele ctitorilor sînt de ceremonie.

«Izvorul de căpătenie pentru studiul veșmintelor în trecutul nostru rămîne pictura murală a slintelor locașuri. Portretele ctitoricești ne dau uneori elemente pentru cunoașterea costumului vremii». ²¹

Pictura murală din biserica mare a Minăstirii Bistrița. Toate picturile din această biserică sînt moderne.

«La stînga este portretul mural al lui «Barbu Craiovescu, înteiul fondator al acestei mănăstiri, 1488». Este reprezentat în haină îmblănită, cu anteriu și briu; are o barbă albă și ține mîinile la piept. Mai jos în fund se reprezintă Mînăstirea Bistrița. La dreapta se află portretul lui «Barbu Dimitrie Știrbeiu principele Domnitor, 1855». ²²

Din relatările înaintașilor noștri se constată că această pictură a fost executată de iznoavă în zilele lui Alexandru Șuțu voievod, prin osîrdia și cheltuiala lui Grigorie Brîncoveanu la 1784, iar mai tîrziu, în anul 1855, «Tătărescu n-a putut face alta decît să închipuiască un portret al vechiului ctitor». ²³ Această ultimă replicare se păstrează și astăzi.

Argintării — obiecte de cult

Pe cît de interesante sînt broderia și picturile care reprezintă pe ctitorii Minăstirii Bistrița, pe atît de frumoase și valoroase sînt argintăriile dăruite de ei mînăstirilor din Oltenia.

Socotim că din interpretarea inscripțiilor aflate pe aceste lucrări de artă religioasă bizantină, vom aduce noi contribuții la istoria argintării de la sfîrșitul secolului XV și de la începutul celui următor.

Numele lui Barbu I Craiovescu este menționat pe următoarele obiecte de cult :

Minăstirii Tismana : un panaghiaș (engolpion) cu inscripția : «Acest panaghiaș l-a făcut fiii lui jupan (Neagoe din Craiova) Barbul, Pîrvul, Danciul, Radul. Și la făcut în mănăstirea Tismana». ²⁴

21. I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1928, pp. 77, 78 și 228; Marcel Romanescu, *Introducere la istoria costumului românesc*, în «Revista istorică», MCMXLIV, vol. XIV, București.

22. Gr. G. Tocilescu, *Raporturi...*, p. 44.

23. Al. Odobescu, *Antichități eclesiastice...*, p. 104; N. Iorga, *Inscripții...*, vol. II, 1908, pp. 80-81; Al. Odobescu, *Despre unele manuscrise și cărți tipărite, aflate în Mănăstirea Bistrița*, art. I, în «Revista romîna pentru științe, literatură și arte», vol. I, p. 704.

24. Gr. G. Tocilescu, *Catalogul...*, p. 126; T. Voinescu, *Argintăria în colecția de artă medievală din tezaur*, în *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, 1958, p. 68: «Lucrare ce a putut fi executată chiar în țară»; la Tocilescu diferă traducerea inscripției.

Minăstirii Bistrița: un panaghiar (engolpion) cu inscripția: «Au făcut acest panaghiar robii lui Dumnezeu monahul Pahomie și jupanul Preda, marele ban, în anul 7029». ²⁵

Un kivot sau cutie în formă de biserică, în care se păstrează, pe masa altarului, anafura și slintul mir; e din argint aurit, cubic, cu iconițe gravate pe lături. Fațada acestei cutii poartă inscripția: «† Acest kivot l-au făcut fiii lui Neagoe, jupin Barbul, Pîrvul, Danciul, Radul; ²⁶ o cădelniță de argint aurit cu aceeași inscripție de pe kivot; ²⁷ o cătuie de argint cu aceeași inscripție de pe kivot; ²⁸ un potir de argint cu inscripția: «Barbu banul, Pîrvul, Danciul vornici și Radul postelnic». ²⁹

Inscripția aflată pe engolpionul dăruit de frații Craiovești Minăstirii Tismana precizează: «Și l-a făcut în minăstirea Tismana», fapt ce confirmă susținerea că în această minăstire ființau ateliere de argintărie. Intrucît în anul 6999 (1490-1491), jupin Drăghici dăruiește un engolpion identic Minăstirii Snagov, și cu aceleași motive ornamentale (azi sînt schimbate tassurile cu cele ale engolpionului Minăstirii Tismana, — luînd de bază descrierea lui Al. Odobescu din 1862, ³⁰ — fapt ce determină pe actualii cercetători să susțină că aceasta ar fi o diferență între aceste două obiecte), ne îndreptățește să susținem că atelierele aflate la Minăstirea Tismana ajunseseră la un stadiu foarte înaintat.

Toate arginăriile dăruite de către frații Craiovești minăstirilor din Oltenia, care vădesc aceeași tehnică și stilistică de factură bizantină, precizează proveniența aceluiași ateliere aflate în Minăstirea Tismana; de asemenea ferecătura «Evangheliarului» lui Marcea, dăruit Minăstirii Bistrița la 1519, precum și următoarele arginării provenite din Minăstirea Tismana și nedatate: o candelă dăruită de căpitanul Radivoi, Catepan și Givana, — un potir și un pocal,

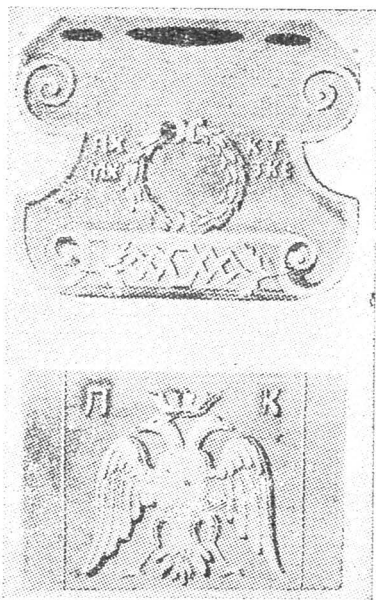

Fig. 5. Ornamente în piatră de la Minăstirea Bistrița
(După desenele lui Henric Trenk)

25. Al. Odobescu, *l. cit.*, pp. 730-731; Gr. G. Tocilescu, *Catalogul...*, p. 126.

26. Al. Odobescu, *l. cit.*, p. 813; Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 124.

27. Al. Odobescu, *l. cit.*, p. 813; Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 114.

28. Al. Odobescu, *l. cit.*, pp. 813-814; Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 115, și un disc de argint cu aceeași inscripție, p. 116.

29. Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, p. 128; Al. Odobescu, *l. cit.*, p. 741. Tocilescu menționează și trei brine de mătase, care au fost, după tradiția păstrată în Minăstirea Bistrița, ale cătorului Barbu Craiovescu, — p. 114.

30. Al. Odobescu, *Cîteva ore la Sneagov*, în «Revista română pentru științe, literare și arte», vol. II, București, 1862, pp. 362-363.

iar dintre odoarele dăruite Mînăstirii Bistrița și nedatate : două potire și un pocal, — sînt opere necontestate ale acestor ateliere.

Pentru întărirea susținerii noastre, reproducem din scrisoarea voievodului Neagoe Basarab din 18 decembrie 1518, adresată sibienilor, despre argintăriile ce i s-au trimis :

«...elapso tempore, dum illud opus nostrum perfecisset et coram oculis nostris presentasset, non nobis complacuit, quoniam ad modum Ciganorum erat fabricatum; habemus nos satis magistros qui potuissent pulchriori modo perficere quam ita ipse perfecisset». (După timpul în care a săvîrșit lucrarea noastră și ne-a prezentat-o în fața ochilor noștri, nouă nu ne-a plăcut fiindcă fusese lucrată după modul de lucru al țiganilor ; avem noi destui meșteri care ar fi putut desăvîrși mai bine, decît a făcut-o el însuși». ³¹

Frecvența folosire a acelorași motive ornamentale, dovedește că la baza acestor lucrări erau călăuzele artelor numite Erminii.

Datarea. Engolpionul de la Tismana, asemuitor cu cel de la Snagov, este dăruit în jurul anului 6999 (1490-1491), cînd Barbu I Craiovescu nu era încă vel ban.

La fel pot fi datate și donațiile : kivotul, cătuia și cădelenița (Mînăstirii Bistrița), avînd în vedere faptul că poartă inscripția : «...l-au făcut fiii lui Neagoe, jupan Barbul, Pîrvul, Danciul și Radul».

Referitor la potirul dăruit Mînăstirii Bistrița și care are inscripția «Barbul banul, Pîrvul, Danciul vornici și Radul postelnic», trebuie să fie datat înainte de decembrie 1507, cînd moare Radul postelnic.

Cît privește inscripția aflată pe engolpionul dăruit Mînăstirii Bistrița : «A făcut acest panaghiar robul lui Dumnezeu monahul Pahomie și jupan Preda, marele ban, în anul 7029»,

el a fost făcut după moartea lui Barbu I Craiovescu (7028.III.9), și în amintirea călugăririi lui, de către nepotul său Preda (fiul lui Pîrvu), care-i urmează în marea bănie.

Pentru întărirea acestei susțineri, redăm din studiul lui Al. Odobescu, care ne relatează cu ocazia descrierii acestui engolpion :

«Engolpion sau iconița portativă a Banului Preda, de stil bizantin, suflată cu aur și cu smalt champlevé», ³²

iar mai departe :

«Bistrița păstrează încă mai multe suvenire de la acest Ban Preda și între altele acel frumos engolpion... și care poartă în exerga lui de smalt verde și albastru alternat, o inscripție amintind asemenea și pe monahul Pahomie, unchiul lui †», ³³ pentru ca atunci cînd se referă la engolpionul Mînăstirii Snagov, și-l compară cu cel de la Mînăstirea Bistrița, să nici nu pomenească între donatori pe «monahul Pahomie» :

«...căci aceleași măestrii le găsim exercitate cu identică asemănare, în iconița-engolpion, lăsată la Bistrița de Banul Preda, pe la 1521». ³⁴

31. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romînilor*, vol. XV, partea I, București, pp. 237-238.

32. Odobescu, *Despre unele manuscripte...*, art. I, 1861, p. 704.

33. Al. Odobescu, *ibidem*, p. 730.

34. Al. Odobescu, *Cîteva ore la Snagov*, p. 363.

T A B E L

de chipuri și inscripții în legătură cu Barbu I Craiovescu

Nr. crt.	Obiectul de artă, denumirea lui și locul de care se leagă	Anul când a fost executat	Chipuri și inscripții
1	Pictura murală de la M-rea Xenofon	După 1500	„Boierul ban Barbu“ alături de frații săi
2	Icoana Sf. Mucenic Procopie	După 1500	Ar reprezenta pe Sf. Procopie și pe tânărul Barbu
3	Tabloul-mușama de la M-rea Bistrița	După fundarea M-rii Bistrița. Înainte de 1500	Reprezintă pe Barbu I. Craiovescu, în caftan boieresc, ctitor de mănăstiri
4	Fresca bolniții M-rii Bistrița	După fundarea bolniții. Înainte de 1500.	Reprezintă pe ctitori. El: caftan boieresc. Ea: rochie boierească. Inscriptia este adăugată ulterior
5	Pictura murală din biserica mare a M-rii Bistrița	1855	Reprezintă pe ctitorul Mănăstirii Bistrița în haine boierești
6	Patrafirul dăruit M-rii Bistrița	1521	In amintirea lui Barbu I. Craiovescu. Reprezintă pe „Barbu Pahomie“ călugăr, și „jupineasa doamna Neagoslava“.
7	Engolpionul dăruit M-rii Bistrița	Înainte de 1492	Înainte de a fi Barbu mare ban. Menționează pe fiii lui Neagoe din Craiova: Barbu și frații săi
8	Kivotul. cădelnița și două cățui, precum și un disc de argint	Înainte de 1492	Idem
9	Potirul dăruit M-rii Bistrița	După 1492 și înainte de decembrie 1507	Menționează pe Barbu Banul, Pîrvu și Danciu vornici și Radu Postelnic († 1507)
10	Engolpionul dăruit M-rii Bistrița	1521	In amintirea lui Barbu I. Craiovescu. Menționează pe „Monahul Pahomie și Preda mare ban“.

C O N C L U Z I I

Din comentariile făcute iconografiei lui Barbu I Craiovescu și aflată pe patrafirul dăruit Mănăstirii Bistrița, precum și pe zugrăvelile și picturile care sînt legate de ctitoria sa, putem desprinde o seamă de apre-

cieri care vor lumina un punct obscur ce dăinuie de aproape patru secole și jumătate: așa a luat naștere «călugăria» legendară a lui Barbu-Pahomie.

Cercetătorii de pînă acum, cu ocazia studiilor făcute portretelor de la începutul secolului XVI, au socotit că reprezentările personajelor îmbrăcate în rasă monahală s-ar datora unei «mode», ca o rezultată a «unei manifestări cu totul platonice de umilință creștinească». ³⁵

«Sîntem în ultima epocă a culturii bizantine, socotită ca un al treilea «âge d'or» al Bizanțului». ³⁶

Oltenia, la această dată, este în plină înflorire culturală, fapt ce a dat naștere unei întregi epoci: epoca frașilor Craiovești.

Atelierele de artă religioasă din minăstirile oltenești, își făcuseră renume prin creațiile lor: atelierele de argintărie aflate în Minăstirea Tismana produceau încă din 1490 obiecte de cult, în timp ce atelierele Minăstirii Bistrița scoteau din teascurile lor «Liturghierul» la 1508; zugravii din atelierele Bistriței executau fresce și picturi, care concureau, prin frumusețea lor, prețioasele broderii ieșite din aceeași minăstire.

Astfel, aceste locașuri de închinăciune s-au putut numi pe drept cuvînt focare de lumină și cultură.

Din legăturile pe care le aveam cu centrul Ortodoxismului, Sf. Munte Athos, sîntem influențați de cultura bizantină transmisă prin călăuze de artă numite «Erminii».

Astfel «ortodoxia, această pecetie reală a Bizanțului, este o componentă a culturii românești, care dă naștere la forțe creatoare». ³⁷

Cultura bizantină, pe care am putea-o numi ermetică, este cadrul în care s-a dezvoltat arta în atelierele aflate la minăstirile Tismana și Bistrița: figuri impresionante de asceți, cu îmbrăcămintea, poziția și coloratura convențională. Aceasta este esența artei decorative bizantine.

«Hainele personajelor sînt pentru toate timpurile aceleași nu numai în ce privește forma, ci și culoarea și desenul, ba chiar și numărul și grosimea faldurilor hainei.

Pictorul grec e robit tradiției ca și animalul instinctului: el pictează o figură, precum o rîndunică își face cuibul său, o albină fagurele». ³⁸

Totuși s-ar putea observa două variante în compozițiile iconografice ale Barbu J Craiovescu: în fresca bolniței Minăstirii Bistrița, scena e mai calmă, mai sobră, — în timp ce pe pinza pictată (mușama), cu toate că gesturile personajelor sînt aceleași, atitudinea este mai bine exteriorizată: Barbu J Craiovescu înaintează cu capul înclinat pe o mînă, iar cu cealaltă arată spre Minăstirea Bistrița, avînd o mișcare mult mai sugestivă; izolat, formează centrul tabloului, urmat de convoiul boierilor olteni, cu expresii afectate, pentru a da o impresie favorabilă temei, precum și

35. Gabriel Millet, *Portraits bizantins*, Paris, 1911, p. 5.

36. Ch. Diehl, *L'art chrétien primitif et l'art byzantin*, Paris, p. 47.

37. P. P. Panaitescu, *Destin românesc*, în rev. «Convorbiri literare», noiembrie-decembrie 1941.

38. L. Bréhier, *L'art byzantin*, Paris, 1924, p. 1.

admirația fondului tabloului. Acest fond dezvăluie un adevărat sentiment admirativ prin compoziția lui.

În arta bizantină se menține stilul și subiectul, iar din iconografia păstrată pînă în zilele noastre, se constată că artiștii erau pătrunși de disciplina tradițională a picturii religioase ortodoxe, înscrisă în Erminii.

«*Pictura* se remarcă prin realismul dramatic, influențat de caracteristica școlii macedonene, cit și de școala cretană, mai legată de tradiția bizantină cu un caracter de sobrietate, noblețe și grație plină de distincție». ³⁹

Ciclul iconografic, cu tema reprezentării lui Barbu I Craiovescu, produs autohton al atelierelor de artă din Mînăstirea Bistrița, opere de o neegalată valoare artistică decorativă, reprezintă stadiul înaintat la care se ajunsese în această epocă.

Referitor la *argintăriile* lucrate în atelierul Mînăstirii Tismana, «stilul desenelor se resimte cu totul de influența bizantină ce predomină mult timp în artele plastice ale Veneției», ⁴⁰ de unde primeam modelele.

Patrafirul de la Bistrița dovedește luxul și rafinamentul epocii Craioveștilor. Acest patrafir (epitrafir) se poate atribui artei bizantine, din prima jumătate a sec. XVI.

«*Broderiile* mînăstirești, de obicei cusute pe gherghel cu mătase și fir de aur pe fond roșu, în stil sirbo-bizantin, au strînsă legătură cu pictura bisericilor». ⁴¹

«Unele sînt interesante nu numai ca veșminte liturgice, dar prin costumul donatorilor reprezentați pe ele. Amintim patrafirul Craioveștilor...» ⁴²

«Cunoașterea țesăturilor și broderiilor bisericesti ne dă îndrumări de mare folos: umerii domnițelor sînt acoperiți de marama de in sau de borangic, *brodate după moda bizantină, dar țesute la noi*». ⁴³

Toate citoriile mînăstirești de la Sf. Munte Athos și din Oltenia, precum și *susținerea școlilor de artă ce flăcăuau în ele*, alături de daniile bănești și odoarele care dovedesc înrîurirea Bizanțului dominat de un adînc sentiment religios, fac din Barbu I Craiovescu unul din adevărații promotori ai mișcării culturale de la începutul secolului XVI în Oltenia.

Prinosul de recunoștință al Bisericii s-a manifestat la rîndul său prin artă, immortalizînd pe protectorul său în diferite zugrăveli și broderie.

Dar acest prinos al Bisericii nu putea fi adus decît în limitele prescrise de regulile fundamentale ale artelor bizantine, înscrise în Erminii.

În jurul reprezentării picturale și broderia lui Barbu I Craiovescu, s-au creat unele *legende* cu variantele lor. ⁴⁴

39. Cornelia Bașturescu, *Considerații asupra artei bizantine, în legătură cu Expoziția internațională din Paris, 28 mai—7 iulie 1931*, în «Bul. Soc. Numismatice Romîne», anii XXV-XXVI, 1930-1931, nr. 73-80, p. 73.

40. Al. Odobescu, *Despre unele manuscrite...*

41. I. D. Ștelănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1938, pp. 46-48.

42. Marcel Romanescu, *Introducere la istoria costumului românesc*, în «Revista istorică romînă», MCMXLIV, vol. XIV, fasc. 4, București, pp. 467-482.

43. M. Romanescu, *studiul citat.*; I. D. Ștelănescu, *op. cit.*, pp. 77-78, 242 și 288.

44. *Viețile sfinților*, Neamțu, 1809 (cf. dr. M. Gaster, *Texte române inedite din*

Dar nu numai atât: în amintirea ctitorului Barbu I Craiovescu, s-a zugrăvit fresca bolniței Minăstirii Bistrița, unde este reprezentat purtând caftan de boierie, alături de soția sa, înveșmântată în rochie după moda timpului. Totuși el are inscripția «Pahomie», nume pe care-l adoptă abia după călugărirea sa. Desigur că această inscripție a fost adăugată mult mai târziu, față de zugrăveala inițială.

Și legenda, cu puterea ei miraculoasă, îndeamnă pe istorici și cercetători a vedea reprezentată pe patrafulul de la Minăstirea Bistrița pe «călugărița «Salomia» sau «monahia Ilinca», deoarece au ignorat inscripția grecească, care spune clar: «S-a făcut prezentul epitrafil cu ajutor și cheltuială de către jupineasa doamna Neagoslava».

Îmbrăcămintea acestei jupinase este contrarie tuturor regulilor călugăriei: rochia albastră cu dungi roșii, ce reprezintă lux, bogăție, frumusețe, numai călugărie nu; iar existența unui voal negru ce se vede pe deasupra acestei rochii, denotă că această jupinească era în doliu, cernită în urma pierderii soțului ei.

Tot după moartea lui Barbu I Craiovescu se execută și engolpionul dăruit Minăstirii Bistrița de către marele ban Preda, și care în amintirea călugării unchiului său, pune să se graveze inscripția: «A făcut acest panaghیار robul lui Dumnezeu monahul Pahomie și jupan Preda, marele ban, în anul 7029».

Din cele expuse mai sus, rezultă fără posibilitate de contrazicere, că marele ban al Craiovei Barbu I, s-a călugărit numai în ultimele zile ale vieții sale, luînd numele de Pahomie, iar soția sa Neagoslava nu s-a călugărit niciodată. Toate izvoarele contemporane, inclusiv cele iconografice, impun această ultimă concluzie.

Din Pahomie călugărul, care este o realitate, s-a creat legenda călugăriței Salomia, amplificată ulterior în tradiția monastică păstrată în ctitoria lor, cit și de comentatorii ulteriori epitrafilului, care fac din imaginarea călugăriței, printr-un transformism ușor explicabil, — o autentică «jupiniță Salomia», denumită «monahia Ilinca».

STELIAN METZULESCU

secolul XVII (capit. II, Viața Sfântului Grigorie Decapolitul), în «Revista pentru ist., arh. și filologie», I, 1883, pp. 83-86); Kowaleswski. *op. cit.*, pp. 195-198 (cf. B. P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 80).

45. La 1526 (7034), mai 20, Radu de la Afumați voievod dă hrisov, prin care întărește jupaniței lui Barbu ban satul Stroeștiu, pe care ea îl lasă după moarte Minăstirii Bistrița: «† Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei., Dă domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitei jupanițe a banului Barbul, ca să-i fie Stroeștiu toți și cu hotarul pentru că îi este veche și dreaptă ocină de dătină... Însă cit va fi în viață mai sus zisa jupaniță, singură să stăpânească satul și Așigani de mai sus scriși, iar după moartea ei să fie sfinții minăstiri (Bistrița) de ocină și de ohabă și nimeni neatinsă, după porunca domniei mele...» — Arh. Stat. Buc., S. I., nr. 286, orig. slav. (*Documente privind istoria României, veac. XVI, Țara Românească*, vol. II (1526-1550), București, 1951, p. XI); în *Viața patriarhului Nifon*, — Cronică contemporană —, nu se menționează călugărirea lui Barbu I Craiovescu, și nici a soției sale, jupanița Neagoslava.

DOI CINTĂREȚI BISERICEȘTI, NEAGU IONESCU ȘI NECULAI SEVEREANU

Se știe că Episcopia Buzăului a fost un important centru cultural al Bisericii, datorită celor 2 școli, Seminarul și Școala de Cîntăreți Bisericești, cum și tipografiei episcopale.

Valoarea cărților tipărite în tipografia Episcopiei Buzăului e cunoscută. Mai puțin cunoscut este însă importantul aport pe care l-a avut — pe tărîm muzical — Episcopia Buzăului, respectiv Școala de Cîntăreți Bisericești din Buzău, una din cele mai vechi școli din țară.

La această școală au predat muzica cîntăreți și compozitori vestiți, ca Ieromonahul Macarie, Protosinghelul Serafim, Neagu Ionescu, Neculai Severeanu și alții, iar din școala aceasta au ieșit muzicieni ca Iosif Nănescu, ajuns mai târziu mitropolit al Moldovei, protosinghelul Serafim și Neagu Ionescu, care au fost apoi și profesori la școala în care au învățat, Theodor Georgescu, fost profesor de muzică și director la Școala de Cîntăreți Bisericești din Plasa de Jos-București și apoi de muzica vocală la Școala Normală din București, Arhimandritul Evsevie Bălănescu, fost protopsalt al Mitropoliei Ungrovlahiei etc.

Dintre cei care au predat muzica la Școala de Cîntăreți Bisericești din Buzău și care prin activitatea lor au făcut epocă la Buzău în domeniul muzicii, și de care ne vom ocupa în cele ce urmează au fost Neagu Ionescu și Neculai Severeanu.

I.

Neagu Ionescu s-a născut în anul 1837, în comuna Albești, fostul județ Buzău. Părinții lui — după cum scrie N. Severeanu în articolul «Viața și activitatea lui Neagu Ionescu» (publicat în revista «Ingerul», anul VI, nr. 9-11/1934) «se numiau Ioan și Chira Besoi». Cursul primar îl urmează la Buzău, susținut de o rudă a sa, după care se înscrie la școala de muzică bisericească a lui Serafim, unde se distinge printr-o mare înclinație și vocațiune către muzica bisericească. Atrăgînd atenția Episcopului «Filotei, acesta îl ia sub protecția sa, acordîndu-i în acelaș timp și calitatea de agnost, în care copilul Neagu se produce cu vocea lui frumoasă de

sopran leger în executarea diferitelor imne religioase ce se cîntă la slujbă cu arhiereu».

După absolvirea școlii de cîntăreți, Neagu Ionescu se înscrie la seminar unde urmează trei ani.

La 1 iulie 1856, Protosinghelul Serafim este înlocuit la direcția școlii¹ și în cel de protopsalt de către Neagu Ionescu, căci se pare că se formase un fel de tradiție ca la conducerea școlii să fie protopsaltul episcopiei. Matache Cîntărețul și Protopsaltul Serafim fuseseră și ei directori ai școlii și protopsalți ai episcopiei.²

După cum am arătat mai înainte, Neagu Ionescu a fost numit întir anagnost, apoi cîntăreț la strana stîngă și după aceasta protopsalt al episcopiei și director al școlii de cîntăreți. De pe la 1858, Neagu Ionescu predă muzica bisericească și la seminarul din Buzău. În 1860, sept. 5, Neagu Ionescu, ca «profesor de cîntări» la seminar, primește 2400 lei pe an. Se pare, însă că Neagu Ionescu face aceste cursuri gratuit la început, căci în «Socoteala de cheltuielile episcopiei Buzău» din anul 1860 se notează, în dreptul sumei cuvenite lui Neagu Ionescu: «Iscălește de a lor primire Neagu Ionescu, care este și cîntăreț în dreapta, dar banii se dau d-lui Nicolai Ionescu, fiind profesor de muzică vocală, adăogată de părintele locotentent încă de la 1 septembrie 1859.»³

Neagu Ionescu a fost un compozitor de merit în domeniul muzicii bisericești și a tipărit mai multe cărți de muzică bisericească. Împreună cu I. Sburlan-Bidea (cîntăreț la strana stîngă la catedrala episcopală) au retipărit, în 1875, «Gramatica, Anastasimatarul, și Irnologhionul de cîntări bisericești, întocmai după cele tipărite în Episcopia Buzăului în anul 1856»,⁴ de episcopul Filotei. În 1881, Neagu Ionescu tipărește «Buchetul Muzical». Coperta cărții are următorul cuprins: «Buchet Muzical ce conține toate cîntările indispensabile unui cîntăreț în tot timpul anului. Tipărit în zilele..., cu binecuvîntarea Prea Sfințitului D. D. Inochentie. Culegere după diferiți autori și compoziții originale de N. Ionescu, Profesor de Muzică Bisericească la Seminarul din Buzău și Cîntăreț 1-iu al Episcopiei Buzău. Tipografia Alessandru Georgescu, 1881.» Cartea are 257 pagini.

Pentru a tipări această carte, Neagu Ionescu cere binecuvîntarea episcopului Inochentie. Cererea aceasta, care servește drept prefață, este tipărită la începutul volumului. Cităm din această cerere un pasagiu, din care se vede o altă latură a activității lui Neagu Ionescu: «Mulți din oamenii amatori de Muzică Bisericească, știind că adesea în episcopia Buzăului s-au tipărit cărți de Muzică, și că subsemnatul a participat la acestea, în cele din urmă tipărind și «Anastasimatarul», mi-au făcut de

1. I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău*, p. 125: «Serafim dispăre de la strana dreaptă de la 1 iulie 1856, și-i ia locul Neagu Ionescu, iar la stînga (în locul lui Neagu Ionescu) Ioan Gheorghe, amîndoi elevi ai seminarului.»

2. Protosinghelul Serafim, director al școlii și protopsalt în urma morții lui Matache Cîntărețul, iar Neagu Ionescu în locul lui Serafim, care fusese numit egumen al Școlii Aluniș, metohul Științei Episcopiei a Buzăului (I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 125).

3. I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 166.

4. *Ibidem*, p. 168.

nenumărate ori întrebări, dacă se mai găesc «Antologiile de Buzău», și răspunsul meu a fost negativ, pentru că în adevăr nu sînt». Este vorba aci de cărțile tipărite în tipografia episcopiei de Buzău de către episcopul Filotei, în 1856. Supravegherea tipăririi acestor cărți a fost făcută de Protosinghelul Serafim. Din cele ce scrie Neagu Ionescu în cererea de mai sus, se vede că alături de Serafim a lucrat și Neagu Ionescu. Dacă în tipăriturile făcute de Filotei în 1856 nu se pomenește nicăieri de numele lui Neagu Ionescu, aceasta se datorește, probabil, din deferență față de Serafim, cîntăreț de mare prestigiu și poate și modestiei lui Neagu Ionescu, una din însușirile de seamă ale lui, însușire despre care mi-au vorbit mulți din foștii lui elevi.

Neagu Ionescu a condus Școala de Cîntăreți pînă la desființarea ei, probabil pînă prin 1864, data sigură a desființării nefiind cunoscută.

La seminar, Neagu Ionescu era, pe lângă profesor de cîntări bisericești, și șef pedagog.

În articolul amintit mai înainte, N. Severeanu afirmă că Neagu Ionescu, «pe cînd era încă elev în clasa IV-a (la seminar), Episcopul Filotei, pe baza calităților sale alese, îi încredințează predarea cursurilor de psaltichie la același seminar, funcționînd ca profesor pînă la desființarea seminarului (1893)».

N. Severeanu face aci afirmații greșite. Neagu Ionescu n-a avut decît 3 clase de seminar.⁵ Multă vreme, Departamentul Credinții nu-l confirmă pe Neagu Ionescu ca profesor definitiv, neavînd studiile necesare pentru aceasta. De aceea, în 1865, martie 4, Călăceanu, directorul seminarului din Buzău, cere Ministerului să-l recunoască pe Neagu Ionescu ca profesor titular, motivînd că e un foarte bun profesor și se bucură de o mare stimă.

«D(omnul) Neagu Ionescu servește — scrie Călăceanu Ministerului — la seminarul acestei eparhii de mai mulți ani cu o remunerație foarte modestă și, de la începutul anului curent, și șef pedagog. D-lui nu numai că și-a împlinit datoria de profesor totdeauna cu cea mai mare exactitate, dar este prea versat în cîntările bisericești și privit în orașul nostru și la episcopie de cel mai bun psalt, avînd pe lângă aceasta o conduită morală bună și recomandabilă».⁶

La 1856 Neagu Ionescu e director la Școala de Cîntăreți și protopsalt la episcopie. Este deci imposibil să se admită ca el să fie în același timp și elev și profesor la seminar.

În 1863, Neagu Ionescu era pe punctul de a fi scos de la seminar. Motivul se poate vedea din raportul direcției seminarului cu nr. 39 din 10 aprilie 1863, care în rezumat spune: «La depeșa ministerului, prin care se face cunoscut că de la 1 aprilie, *muzica vocală* se va contopi cu *cîntările bisericești*, desființîndu-se unul din cele două posturi, Călăceanu răspunde că profesorul de cîntări nu cunoaște muzica vocală, iar cel de muzică vocală nu cunoaște cîntările bisericești, deci reunirea obiectelor

5. *Ibidem*, p. 152.

6. *Ibidem*, p. 242.

este imposibilă ; cele două cîntări sînt necesare în seminar. Să se dispună care din cele două obiecte este desființat». ⁷

*

După desființarea Școlii de Cîntăreți, funcționează ca protopsalt la episcopie și profesor la seminar (1893). Probabil că înainte de desființarea seminarului, Neagu Ionescu și-a cerut aranjarea drepturilor la pensie căci în 1894, primește o pensie de 240 lei lunar. Lucrul acesta rezultă din petiția adresată de N. Ionescu episcopiei (înreg. sub nr. 123/1894, prin care cere ca din leafa de cîntăreț la episcopie să i se plătească numai 60 lei, conform legii cumulului, care prevedea că nu se pot cumula pensia și salariul peste plafonul de 300 lei.

După cum rezultă din statele de salarii ale personalului de la catedrala episcopală, Neagu Ionescu funcționează în postul de protopsalt pînă la 31 martie 1899, cînd este înlocuit de Ilie Moisescu (1 aprilie 1899).

În luna martie 1897, în statele de salarii, în postul de cîntăreț figurează un anume Ion N. Radu. Motivele acestei întreruperi nu se cunosc.

Deși ieșise la pensie, Neagu Ionescu a continuat să funcționeze ca protopsalt la episcopie. Dl. Ion Moldoveanu, actualmente cîntăreț pensionar, ne-a spus că pe cînd era elev în școala de cîntăreți de sub conducerea lui Neagu Ionescu și în același timp și canonarh la episcopie, Neagu Ionescu a funcționat mai departe în postul de protopsalt la episcopie și după 1 aprilie 1899. În statele de salarii era trecut însă Ion N. Radu și mai tîrziu și alții. Aceștia semnau în state, dar banii erau încasați de Neagu Ionescu. Aceasta, pentru că el nu putea cumula pensia și salariul în întregime.

*

După o întrerupere de aproape 30 de ani, Școala de Cîntăreți Bisericești își reia activitatea la 1 septembrie 1893, sub conducerea lui Neagu Ionescu, același Neagu Ionescu, care o condusesese între anii 1856-1864.

Cărui fapt se datorește reînființarea ei ? Credem că reînființarea școlii se datorește întii faptului că în acest an desființîndu-se seminarul din Buzău, unde Neagu Ionescu fusese profesor de psaltichie, acesta și-a căutat o ocupație și a stăruit pentru reînființarea școlii. Exprimînd această părere, nu avem intenția să lăsăm a se crede că Neagu Ionescu a stăruit pentru reînființarea școlii dintr-un interes personal.

Pe lîngă dorința de a avea o ocupație, Neagu Ionescu, pe sub ochii căruia trecuseră atîtea serii de absolvenți ai seminarului și care acum dacă nu în totalitatea lor, cel puțin în majoritatea lor, cel puțin în bună parte, erau preoți în ținutul Buzăului și în cele învecinate, nu se poate să nu fi observat că alături de preoți, cunoscători ai muzicii bisericești, slujeau foarte mulți cîntăreți fără nici o cultură muzicală. Constatarea

7. *Ibidem*, pp. 213-214.

aceasta, poate mai mult decît oricare alt motiv, să-l fi făcut pe Neagu Ionescu să stăruiască pentru reînființarea școlii.

După reînființare, Neagu Ionescu a condus școala pînă la 1 septembrie 1906, cînd trece sub altă conducere.

Școala avea un curs de 3 ani. Profesor era numai Neagu Ionescu. Ca obiecte predate erau: Muzica psaltică, teoretică și practică, Tipicul și Citirea pe cărțile de ritual. Cursurile se țineau într-o singură cameră, o chilie din spatele bisericii catedralei, pe jumătăți de zile, dimineața.

În fiecare zi, una din clase făcea practică la biserică, iar celealte aveau cursuri. Școala se întreținea din taxele elevilor, care plăteau fiecare cîte 8 lei pe lună.

De la reînființarea și pînă în 1906, adică pînă la plecarea lui Neagu Ionescu de la direcția școlii, au absolvit școala 98 elevi.

*

Alte date biografice cu privire la viața lui Neagu Ionescu le găsim în articolul lui N. Severeanu, despre care am pomenit mai înainte. Dăni mai departe aceste date: «La 1869, Neagu Ionescu se căsătorește cu Maria Mușătescu din comuna Pogoanele, fostul județ Buzău, din care căsătorie rezultă doi copii: o fată, care a decedat în etate de 17 ani și un băiat, cu numele Andrei, fost șef inginer la C.F.R., decedat la vîrsta de 38 ani, necăsătorit.

După retragerea sa din postul de protopsalt, Neagu Ionescu a avut durerea să-și piardă soția, cu care a dus o viață de lungă căsnicie, aproape 50 de ani, fapt ce i-a produs multă dezolare și descurajare; nu după mult timp pierde și pe unicul său fiu, Andrei, fapt ce-i accentuează și mai mult mîhnirea sa. Rămas singur, își vinde casa și proprietatea sa de lîngă episcopie și se stabilește la periferie, spre partea de nord a orașului (str. Atanasie Cătuneanu, nr. 135), la un cumnat al său, Ioan Mușătescu, unde duce o viață de cumplită izolare.

În ziua 27 ianuarie 1917, Neagu Ionescu își dă sfîrșitul la vîrsta de 80 ani și este înmormîntat în cavoul familiei sale, alături de ai săi, în cîmîtirul Dumbrava-Buzău.

Procesiunea înmormîntării a avut loc în ziua de 24 ianuarie 1917, carul funebru fiind urmat de rudele sale, care l-au condus fără preot pînă la un punct al orașului (intersecția str. Mihai Bravu cu str. Marghiloman), aceasta din cauză că familia sa nu putuse să obțină permisiunea de înmormîntare (Ausweiss-ul) de la comandatura nemțească, — aglomerația pe stradă fiind oprită chiar și la înmormîntare; din acest loc a fost condus de preotul paroh al bisericii Broșteni, C. Angelescu, pînă la hala orașului, în apropiere de episcopie. În acest timp, Episcopul Dionisie Climescu, obținînd Ausweiss-ul procesiunii, îi întîmpină cu tot personalul episcopiei, pe lîngă care se asociaseră preoții și cîntăreții din întregul oraș, foști elevi ai defunctului. Cu acest fast a fost condus în Sfînta Episcopie, unde i s-a făcut slujba înmormîntării de către însuși Episcopul Dionisie, care a relevat apoi, în cuvînte elogioase, viața și activitatea lui Neagu Ionescu.

În același sens a vorbit și arhidiaconul Teodosie Popescu din partea funcționarilor episcopiei, care, într-o emoționantă cuvîntare, a subliniat caracterul și nobleța fostului protopsalt și profesor al său. Apoi cortegiul s-a îndreptat către locașul de veci, unde avu loc înhumarea, de către tot soborul în frunte cu Episcopul Dionisie.

Neagu Ionescu a fost nu numai un bun cîntăreț, ci și un compozitor desăvîrșit. El interesa urechea auditorului prin calitatea vocii sale de tenor de forță, care avea o extensiune de peste două octave, precum și prin interpretarea sa tehnică, elegantă și nuanțată, ce întrebuița în execuția muzicii orientale».

Am arătat mai înainte lucrările tipărite de Neagu Ionescu. La acestea mai adăugăm Anastasimatarul, tipărit împreună cu N. Severeanu în anul 1906.

În ce privește valoarea de compozitor a lui Neagu Ionescu, cităm iarăși din articolul lui Severeanu.

«S-a mai distins prin mai multe lucrări originale, prin care se impune personalitatea sa ca valoare și tehnică muzicală, lucrări ce au fost publicate în «Buchetul Muzical» din 1881 și 1900. E singurul care a păstrat tradiția ortografică nealterată a muzicii orientale, așa cum a moșterit-o. Ia rîndul său, de la predecesorii săi, stabilită de ieromonahul Macarie și rămasă prin tradiție, în forma ei clasică, din generație în generație, pînă în timpul său.

E de remarcant că contemporanii lui Neagu Ionescu n-au păstrat principiile marilor protagoniști, care au contribuit cu mari sacrificii la menținerea unui singur sistem ortografic în muzica orientală, așa că putem zice că odată cu Neagu Ionescu dispăre ultimul succesori al tradiționalismului, propagat în școala lui Macarie pe terenul ortografiei muzicii bisericesti.

Nu pot încheia fără să arăt că școala de cîntăreți de pe lîngă Episcopia Buzău are ca patron numele «Neagu Ionescu»,⁸ ca o pioasă aducere aminte a acestui vrednic și desăvîrșit elev al lui Macarie și ca un omagiu și adîncă recunoștință a muncii sale dezinteresată și fără preget, depusă cu atît zel pe altarul muzicii bisericesti.»

La sfîrșitul articolului său, N. Severeanu adaugă o notă, care de asemenea prezintă interes, pentru care motiv o reproducem aci: «În calitatea mea de fost coleg al marelui dispărut, am ținut să dau aceste amănunte din viața lui Neagu Ionescu, pentru a edifica pe foștii săi elevi și admiratori asupra adevăratelor împrejurări în care s-a slîrșit acest mare cîntăreț și compozitor, și aceasta cu atît mai mult, cu cît unii autori, în dările lor de seamă, denaturează adevărul, ignorînd realitatea asupra ultimilor clipe din viața sa, sau cunosc prea puține amănunte asupra activității sale de muzician.»

8. Numirea i-a fost dată în anul 1929 de către Episcopul Ghenadie, la propunerea directorului școlii, Pr. I. N. Vasilescu (raport nr. 59 din 12 martie 1929 al directorului școlii, și ordinul Sf. Episcopii nr. 2120 din 15 martie 1929), ca semn de recunoștință aceluia care a făcut epocă în domeniul muzicii bisericesti, la Buzău.

II.

Neculai Severeanu este unul dintre cei mai de seamă cîntăreți și compozitori romîni, pe tărîmul muzicii bisericești orientale. S-a născut la 14 octombrie 1864 († 19 martie 1941), în satul Flămînzi, fostul județ Botoșani. La vîrsta de 6 ani rămîne orfan și e crescut de o mătușă a sa pînă la vîrsta de 14 ani, cînd firea sa cercetătoare și dornică de o nouă viață într-un mediu educativ ales, îl duce la Iași, unde, în apropierea monahului Damaschin, fostul director al tipografiei din Mînăstirea Neamțu, trece sub oblăduirea acestuia la mînăstire. Aci a luat primele cunoștințe de muzică bisericească, de la vestitul cîntăreț Veniamin Nițescu, directorul școlii de cîntăreți din acea mînăstire.

După terminarea acestor cursuri, N. Severeanu funcționează ca psalt al mînăstirii pînă în 1881, cînd Mitropolitul Iosif Naniescu, cu prilejul unei vizite canonice, remarcîndu-i talentul și calitatea vocală, îl ia sub înalta sa protecție, la mitropolia din Iași. Aci, îndeplinind funcția de canonic, se folosește de apropierea sa de marele D. Suceveanu, cu care își completează studiile și se perfecționează în cîntările psaltice.

Cu aceste studii și aceste distinse calități vocale, devine, în 1885, protopsalt la biserica «Domnița Bălașa» din București, rang obținut prin concurs, concurat fiind de 75 candidați. Funcționează apoi la bisericile Sf. Nicolai-Tabacu, Sf. Ecaterina și Sf. Spiridon-Nou din Capitală.

Favorizat de stabilitatea sa în Capitală, urmează cursurile conservatorului de muzică din București cu profesorii: Gh. Brătianu-principii; Ed. Wachman-armonie și compoziție; Gh. Ștefănescu-canto; iar cu Gr. Ventura istoria muzicii și estetica.

Înarmat cu aceste noi dovezi de cultură muzicală, în anul 1890 ocupă prin concurs, catedra de muzică vocală de la gimnaziul din Turnu-Severin,⁹ de unde, în același an, se transferă, tot ca profesor de muzică, la liceul de băieți din Buzău.

La 1 septembrie 1894, cu ord. Ministerului Cultelor nr. 4922 din 24 septembrie (inreg. la Episcopia Buzăului sub nr. 1020 din 27 septembrie 1894), N. Severeanu e numit dirigintele corului de la catedrala episcopală.

De la această dată, corul episcopiei e subvenționat de Ministerul Cultelor. Corul a funcționat, însă, și mai înainte. Dintr-o petiție semnată de N. Severeanu, prin care el — în urma unui conflict cu locțiitorul de episcop Teofil — demisionează din postul de diriginte al corului și acela de cîntăreț al episcopiei, pe data de 31 martie 1922, aflăm că între 1890-1894, el a predat la seminarul din Buzău muzica, în vederea pregătirii elementelor pentru cor.¹⁰

9. M. Gr. Poslușnicu, *Istoria muzicii la Romîni*, București, anul 1928, pp. 64-65.

10. La început, corul a fost format în cea mai mare parte din elemente recrutate dintre elevii seminarului. De la 1894 înainte (după desființarea seminarului), după cum se constată din statele de salarii ale corului episcopiei, coriștii sînt recrutați din afară — bărbați și femei —, corul fiind mixt.

La 1 ianuarie 1897, N. Severeanu e numit în postul de cîntăreț la strana stîngă, în dreapta fiind Neagu Ionescu. Aceasta rezultă din statele de salarii ale personalului catredalei în care la 1 ianuarie 1897 N. Severeanu apare pentru prima dată cu salariu de cîntăreț.¹¹

După cum am arătat mai înainte, N. Severeanu demisionează din posturile ce ocupă la episcopie pe ziua de 31 martie 1922. Indată după aceasta, el începe pregătirea unui alt cor, ce avea să cînte la biserica «Neguțători», din Buzău. Inițiativa nu e aprobată de episcopul Teofil.¹²

La 1 noiembrie 1923, Episcopul Ghenadie, care ocupase scaunul episcopal de la Buzău, recheamă pe Severeanu în posturile din care demisionase,¹³ posturi în care rămîne pînă la martie 1926.

*

N. Severeanu, care, după cum am mai spus, se transferase ca profesor de muzică de la T. Severin la Buzău, funcționează la liceul de băieți «B. P. Hasdeu» pînă la 1 decembrie 1930, cînd se pensionează.

Un timp, prin 1926, Severeanu funcționează ca profesor de muzică bisericească și vocală la seminarul «Chesarie» din Buzău.

Tot la Buzău, N. Severeanu a predat muzica vocală și bisericească la Școala de Cîntăreți de la 1 octombrie 1929 la 31 august 1931.

*

N. Severeanu este împreună cu Pană Brădeanu fondatorul Societății cîntăreților bisericești din București, denumită «Ioan Cucuzel», ce ia ființă în 1888.

Tot el este fondatorul revistei de muzică bisericească «Ioan Cucuzel», al cărei prim număr apare la 15 martie 1912. Ca director al revistei, Severeanu semnează primul articol intitulat «Primul cuvînt», articol-program

11. Arhivele Statului. Secția Buzău. Dos. Ep. Buzău, din 1897.

Greșit afirmă Gr. M. Poslușnicu, în a sa *Istoria muzicii la Romîni*, că Severeanu a funcționat în postul de cîntăreț de la 1890. Actele din dosarul Episcopiei Buzău arată precis că el a fost numit pe data de 1 ianuarie 1897.

12. În ianuarie 1923, N. Severeanu înaintează, prin oficiul parohial al parohiei «Neguțători» din Buzău, o petiție prin care cere Sfintei Episcopii din Buzău aprobarea pentru formarea și funcționarea unui cor la biserica «Neguțători», sub conducerea sa.

Parohia «Neguțători» înaintează cererea Proloierii județului Buzău, care la rîndul ei, cu raportul nr. 17 din 23 ianuarie 1923, o înaintează Sfintei Episcopii.

Această cerere nu este aprobată de către locțiitorul de episcop, Teofil, și deși cererea a fost primită la episcopie de la 17 ianuarie 1923, ea este rezolvată — negativ — abia la 15 aprilie 1923. Rezoluția spune: «La acte». (Arhiva Episcopiei Buzău, dosar nr. 1/1923).

Conflictul între episcop și Severeanu s-a iscat din pricină că Severeanu n-a dat ascultare întru totul poruncii episcopului de a schimba repertoriul coral, și n-a respectat și un alt ordin — dat tot de episcop — ca în tot cursul săptămîinii, cîntăreții să ia parte la slujbele de la biserică, lucru imposibil pentru Severeanu, care era și profesor la liceu.

N. Severeanu motivează demisia sa pe faptul că episcopul l-a jignit prin cuvinte ofensatoare, în fața cedințioșilor, în timpul slujbei, în ziua de 12 februarie 1922. (Arhiva Episcopiei Buzău, Dosar nr. 2/1923).

13. Arhiva Episcopiei Buzău, dosar nr. 2/1923.

al revistei.¹⁴ Comitetul de conducere al revistei se compunea din multe personalități intelectuale din Buzău și București.¹⁵ Redacția și administrația revistei era la București (Calea Moșilor nr. 237), dar ea se tipărește la Buzău,¹⁶ în tipografia Ioan Călinescu.

În același număr, N. Severeanu tipărește pe muzica psaltică axionul «De tine se bucură», iar pe note liniare cîntecul popular «Smaranda».

*

Activitatea lui N. Severeanu la Buzău, în domeniul muzicii, a fost foarte rodnică. Ca diriginte al corului de la catedra episcopală, el a muncit și a reușit să formeze un cor, ce putea să rivalizeze cu cele mai bune coruri din țară. Ca psalt al episcopiei, prin vocea sa de bas profund, era apreciat de toți cunoscătorii de muzică și era în același timp elementul cel mai de seamă, care pe lângă admirabilul său cor a contribuit într-un lung șir de ani la înfrumusețarea slujbei bisericești.

N. Severeanu a fost un strălucit compozitor, mai ales în domeniul muzicii bisericești. Am putea spune că în muzica bisericească a fost chiar un inovator.

În prefața care însoțește volumul «Irmologhion-Catavasier», apărut în 1900, N. Severeanu spune că tipărește această carte motivat de faptul că în biserică cîntările «au deviat», din care cauză cîntările diferă de la o biserică la alta și că tipărirea urmărește unificarea cîntării bisericești.

Interesante sînt și lămuririle pe care le dă N. Severeanu în prefața ce însoțește «Liturghierul ritmic». El spune: «Muzica orientală (bisericească), în vechea formă de pînă acum nu mai poate dăinui și un nou curent, cu tendințe de modernizare, se impune. Autorii, ca și executorii,

14. Iată ce spune N. Severeanu — între altele —, în acest «Prim cuvînt»: «Prima Societate a Cîntăreților din România, «Sf. Ioan Cucuzel», înființată în anul 1888, recunoscută ca persoană morală, pe lângă celelalte avantajii ce acordă membrilor săi, a hotărît scoaterea unei reviste muzicale bisericești, în scop de a ridica nivelul acestei arte.

Dorința acestei societăți o realizăm noi acum, prin scoaterea acestei reviste. Această revistă va cuprinde muzică bisericească, coruri religioase, cîntece naționale, patriotice, bătrînești și călugărești, studii și articole din viața noastră bisericească, școlară, economică, socială, literară, artistică și științifică. Nu mai puțin folositoare va fi pentru învățători, căci vor găsi coruri pe 2, 3 și 4 voci, aranjate pe muzică vocală, precum și Liturghia pe 2 voci.

În această revistă se vor apăra interesele generale ale cîntăreților și se vor publica compozițiile lor, bineînțeles după ce vor fi văzute de comitetul acestei reviste. Tot în interesul dezvoltării muzicii bisericești, societatea a luat inițiativa de a înființa o școală de muzică bisericească, chiar la sediul societății, unde toți membrii pot urma, în mod gratuit. Paralel cu muzica bisericească se va preda și muzica vocală (curs canto), și se vor prepara coruri bisericești pentru diferite ocazii, sub controlul și supravegherea maestrului diriginte N. Severeanu».

15. Comitetul de conducere se compunea din: Teodor Popescu, Andrei Constantinescu, Anghel Rădulescu, Petre Fărcașanu, Ion Truflușu. Colaboratori: dr. Toma Dicescu, profesor Al. Scărădeanu, prof. I. Mircescu, prof. P. Popescu, prof. Preot D. Petrovici, M. Rădescu, maestrul de muzică D. Kirculescu, T. Tomescu, prof., căpitan Toncescu, Lazăr Ștefănescu, D. Rînzescu, C. Grigoriu, M. G. Vernescu, prof., P.S. Sa Arhimandritul Dionisie Nikolaiyovitz, Traian Vulpescu, profesor Maria N. Severeanu.

16. Revista are formatul obișnuit și e tipărită îngrijit.

continuă N. Severeanu, se resimt din lipsa de ritmatizare a acestei muzici, din care cauză executarea ei devine dificilă, așa încît, în consirucția sa de pînă azi, este departe de a se adapta formelor și stilului corespunzător timpurilor noi».

Idei înțeresante cu privire la concepția sa despre muzica orientală exprimă N. Severeanu și în prefața ce însoțește «Cursul elementar despre muzica orientală (bisericească)».

«Văzînd, scrie N. Severeanu în această prefață, lipsa totală a unei cărți de teorie a muzicii orientale, m-am gîndit că ar fi bine ca și această artă să progreseze și am făcut tot ce mi-a stat în putință, de a moderniza limba veche atît de ciudată pentru noua generație și a expune teoria în așa fel, ca să le fie cu totul accesibilă celor ce o vor învăța».

Activitatea de compozitor și-o începe Severeanu la vîrsta de 20 de ani. Prima încercare de compoziție muzicală o face la 21 august 1886, pe cînd era elev la Conservatorul de muzică din București. Compune atunci axionul «Vrednică ești...», glas V.¹⁷

În domeniul muzicii orientale (bisericească), N. Severeanu a scris și tipărit :

1. Curs elementar de muzică orientală (bisericească), Buzău 1900.
2. Irmologhiono-Catavasier, cuprinzînd catavasiile tuturor praznicilor de peste an cu axioanele lor. Buzău, 1900.
3. Noul Anastasimatar, Buzău, 1901.
4. Prohodul Domnului, pe psaltichie și note liniare. Buzău, 1905.
5. Liturghierul ritmic. Buzău, 1928.
6. Anastasimatarul ritmic, două ediții ; ediția a doua în 1928, Buzău.
7. Utrenier ritmic. Buzău.
8. Îdeomelarul ritmic. Buzău.
9. Colecțiune de cîntece naționale pe muzică orientală.
10. Colecțiune de cîntece bătrînești și călugărești.

Pe note liniare, a tipărit :

1. 20 cîntece, coruri pe două voci, București, 1904.
2. Sergentul, cor pe 3 voci egale.
3. Imnul Haret, cor pe 3 voci egale.
4. Manuale școlare, pentru cl. I, II, III, IV, în mai multe ediții. Cărțile acestea au fost alcătuite în colaborare cu soția sa Maria N. Severeanu.
5. Colecțiune de 8 coruri, pe voci egale și cor mixt.

Alcătuitorul acestei biografii l-a cunoscut pe N. Severeanu de prin anul 1922, iar din 1929 l-a avut coleg de profesorat la liceul de băieți «B. P. Hasdeu» din Buzău și s-a bucurat de prietenia lui pînă la încetarea sa din viață.

17. N. Severeanu, *Liturghier ritmic*, ed. 1, pp. 68-69.

Ca profesor de liceu, Severeanu, în predarea obiectului său — muzica — a reușit să se facă plăcut elevilor. Aceștia îl iubeau pe «Nea Nae» (așa i se spunea în intimitate), iar din partea colegilor se bucura de o deosebită considerație, de care se bucura de altfel și din partea intelectualității buzoene.

Pensionat ca profesor și demisionat din postul de dirijor al corului și acela de cîntăreț de la catedrala episcopală, Severeanu era prea mult legat de muzică și de strună, ca să-și înceteze activitatea muzicală.

Deși bolnav (un început de paralizie a membrilor inferioare) el, locuind în apropierea bisericii Sf. Gheorghe din Buzău, veneau adesea la această biserică și cînta la strună. Vocea lui de bas își păstra toată puterea și, cînd îi da drumul, se sguđuiau geamurile de la ferestre.

Cînd se afla că «Nea Nae» vine să cînte, biserica era plină de credincioși. Bătrînul Severeanu cînta și pentru credincioși, dar cînta și pentru el. Punea atîta pasiune în cîntare, că nu rare erau cazurile cînd lacrimile îi năpădeau ochii.

Cu aproape un an de zile înaintea morții sale, boala l-a țintuit la pat. N-a încelat, însă, să lucreze. Pe patul de suferință, îl găseam mereu lucrînd, compunînd lucrări noi, mai ales în domeniul muzicii psaltice.

Moartea lui a produs regrete unanime în rîndul prietenilor și al cunoșcuților. De la moartea lui, pînă azi, strana catedralei episcopale n-a mai cunoscut un alt cîntăreț care să-l egaleze, necum să-l întrecă.

Strălucit cîntăreț și compozitor, Neculai Severeanu a fost și va rămîne unul dintre cei mai de seamă reprezentanți în dezvoltarea și cultivarea muzicii bisericești din țara noastră.

Pr. I. VASILESCU
Fost director și profesor
al Școlii de Cîntăreți din Buzău

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

INSEMNAȚII DIN TEOLOGIA ORTODOXA BULGARĂ

Intr-o recenzie publicată în revista «Glasul Bisericii» nr. 9/958, p. 908-912, am prezentat câteva studii de morală apărute în literatura teologică bulgară contemporană. Ele se datorau docentului dr. Ivan Panciovski de la Academia Teologică Ortodoxă din Sofia.¹ Trăind problema raportului dintre viața pămîntească și Impărăția Cerească sub aspect religios-moral, am văzut că ele prezintă un mare interes pentru lumea creștină actuală, lume care a readus în sfera cercetărilor o astfel de problemă pentru a răspunde curentelor etico-filozofice laice din Apus: Continuăm această prezentare, lăcînd cunoscută o altă lucrare a aceluiași autor și anume: «*Introducere în Teologia Morală*», care nădăjduim că va interesa pe toți cititorii acestei reviste.

De la început, autorul precizează că în acest studiu, continuă să răspundă lui N. Hartmann, care, după cum se știe, susține în «*Etica*» sa că între religie și morală există așa zisele antinomii, imposibil de împăcat în vreun sens.

Rezolvarea raportului dintre religie și morală este una din problemele mari ale teologiei morale și ale filozofiei. S-au făcut studii multe ca număr și diferite ca atitudine, atât de către filozofi cît și de către teologi. În general, aujorii care au tratat această problemă se împart în două: unii care susțin că între morală și religie există o relație indisolubilă, alții care susțin că domeniul religios este independent de cel moral. La rîndul lor, cei dinții se împart în două după cum pun accentul pe factorul religios sau pe factorul etic. Îndeosebi catolicii, care au contribuit cu studii importante în această problemă (C. Gutberlet, *Ethik und Religion*, și mai ales Viktor Kathrein, *Religion und Moral și Moralphilosophie*), pun accentul pe factorul etic.

Autorul nostru consideră problema aceasta o introducere în teologia morală, fiindcă de ea depind existența și rezolvarea celorlalte probleme de morală creștină. Importanța unui asemenea studiu este dublă: una științifică fiindcă dă o concepție despre lume, despre raportul ei cu absolutul religios, și una practică, fiindcă determină modalitatea vieții pămîntești sub aspect moral.

Procesul mîntuirii și însuși calitatea vieții viitoare depinde de modul în care se rezolvă raportul dintre adevărul religios și viața morală, care în fond este raportul dintre Dumnezeu și om. Dacă între elementul divin și cel uman există contradicții, atunci și între religie, ca atitudine în fața Divinității, și morală, ca trăire personală a acestei poziții, vor exista contradicții, și invers: dacă omenescul, fără să se identifice cu dumnezeiescul, se leagă totuși de acesta într-un mod ontologic, atunci religia și morală creștină nu pot să se dezvolte, deși sînt valori particulare.

Scopul studiului este de a da o soluție veritabilă creștină acestei probleme. În introducere (pp. 3-17), autorul amintește lucrările și curentele ce s-au ivit în legătură

1. Lucrările acestea au fost recenzate de Diac. prof. Orest Bucevski; vezi revista „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-8/1958, pp. 601-609.

cu aceasta, pe care le cercetează și le critică de pe pozițiile teologiei creștine, păstrând totuși concepțiile pozitive care s-au impus în ultimul timp. Fără a avea idei preconcepute, autorul se adresează în leamă, călăuzind să fie cât se poate de obiectiv.

Două sînt premisele de la care trebuie să plecăm pentru a găsi o formulare adecvată a acestui subiect: ființa religiei și ființa moralei. De aceea, în primul capitol (pp. 17-48), autorul se ocupă de esența religiei.

Religia se definește ca relație personală și spirituală între Dumnezeu și om. Dumnezeu nu este doar numai principiul existenței, ci și fundamentul tuturor valorilor. Ca persoană absolută și sfîntă, El este bunătatea supremă, care intră în legătură cu omul, creatura Lui. Pe de altă parte, omul însuși este o persoană spirituală creată după chipul lui Dumnezeu, care tinde în mod natural să intre în relație cu divinitatea. Dumnezeu nu numai că se descoperă în mod supranatural, pentru a face cunoscută voia Sa, dar El dăruiește și energia prin care credinciosul se poate realiza ca personalitate religioasă. Actul religios integral nu poate fi conceput fără această revelație divină față de om și nici fără această dispoziție naturală umană față de Dumnezeu.

În fenomenul religios, Dumnezeu este norma față de care credinciosul este angajat în mod ontologic. Pentru el, datoritiile morale nu sînt niște legi impuse din afară, ci sînt expresii ale voinței divine, care corespund, în același timp, voinței lui însuși. Religia fără morală nu există, fiindcă raportul dintre Dumnezeu și om este un raport personal, dinamic, care trebuie să se manifeste într-o activitate religios-morală. Dacă persoana nu este angajată față de voința divină, existența ei spirituală este anulată. Pe de altă parte, n-ar avea rost să fie pretinsă această activitate aici, pe pămînt, dacă omul nu și-ar continua existența și după moartea fizică, dacă crede în nemurirea sufletului. Viața creștină are și un aspect eshatologic, înecî starea ei veșnică depinde de starea ei actuală.

Religia creștină conține pe Dumnezeu apropiat de creatura Sa, pe care a făcut-o pentru a deveni asemenea cu El. Hristos a creat posibilități obiective pentru realizarea acestei perspective: pe de o parte a restaurat firea omenească, pe de altă parte a arătat calea spre desăvîșire. Dar drumul spre sfințenie presupune efort moral din partea omului. De aceea virtutea e o realizare sinergetică, în care se oglindește atît puterea dumnezeiască, cît și voința omenească. În Biserica creștină se reface comuniunea omului cu Dumnezeu. Ea dorește și învață ca fiecare om să se realizeze ca personalitate religioasă, să atingă nivelul sfințeniei.

În al doilea capitol (pp. 49-70), este tratată «esența moralei». Dacă în primul capitol a fost studiată poziția religiei față de morală, precizîndu-se că nu există religie fără morală, aici vom vedea cum se raportează morală la religie, ajungînd la concluzia inevitabilă că nu există morală fără religie.

În conceptul creștin, morală are un fundament ontologic divin, care o susține ca valoare particulară. Cît privește moralitatea, ea este îndeplinirea conștientă și liberă a obligațiilor morale. Ea presupune pe de o parte legea morală, iar pe de altă parte conștiința morală. Dar, în urma păcatului, putem observa nepunința morală a omului și insuficiența legii morale naturale. De aceea, Dumnezeu descoperă o lege nouă și acordă puterea necesară împlinirii ei. Această putere este Harul dumnezeiesc, sub influența căruia viața morală se poate dezvolta pînă la îndumnezeire. Avem pe de o parte o morală religios-naturală înainte de Hristos, și pe de altă parte o morală religios-harică după Hristos.

Analizate din punct de vedere al ființei sau ontologic, religia și morală nu prezintă elemente contradictorii, înecî nu există incompatibilitate între domeniul uneia și al celeilalte. În conceptul creștin religia nu este despărțită de moralitate și nici moralitatea de religie. Din punct de vedere experimental subiectiv, religiozitatea presupune elemente morale care se manifestă în cadrul unei activități virtuozose. La fel, moralitatea se îndreaptă spre ajutorul divin. Adăugăm noi că această sinteză între elementul haric și cel moral constituie superioritatea spiritualității ortodoxe. Creștinismul a adus în lume o religie și o morală sprijinite pe iubire. Religia lui Hristos este religia iubirii, iar morală evanghelică este morală iubirii. Înămănuindu-se într-o unitate perfectă, Creștinismul a fost forța religioasă care la apariția sa a împins omenirea spre progresul moral.

În următoarele două capitole (pp. 71-156), autorul dezvoltă concluziile la care a ajuns pînă acum și anume: în ființa ei, religia are elemente morale indestructibile, care

formează premisele morale ale vieții religioase; de asemenea, morala cuprinde elementele fundamentale religioase.

În capitolul «Premisele morale ale religiei» (pp. 71-122) este analizat actul religios pornind de jos în sus, adică de la aspectul lui moral spre adevărul divin care-l susține. Sînt tratate subiecte ca: credința în Dumnezeu, iubirea și smerenia față de Dumnezeu, religia ca virtute etc.

Autorul socotește că «moralitatea constituie premiza religiei». Pentru a nu da naștere la diverse interpretări, el caută să precizeze sensul afirmației de mai sus. Prin această afirmație nu se susține că religia s-ar naște din moralitate, sau că conținutul religiei este acoperit de moralitate. Religia are fundamentele ei proprii, iar conținutul ei se referă la o realitate divină care își are existența în sine, în mod aprioric și independent de subiectul religios sau experiența lui morală. După cum umiditatea și lumina constituiesc mijloace necesare pentru încolțirea și dezvoltarea bobului de grâu semănat, tot așa moralitatea constituie premiza religiei.

Bobul și embrionul se dezvoltă prin acțiunea umidității și a luminii soarelui, dar acești factori externi nu sînt și nu pot fi socotiți drept creatorii bobului și ai embrionului. «Tot astfel, pentru renașterea și înflorirea vieții religioase în om, un mijloc necesar este experiența lui morală, dar aceasta din urmă nu creează orientarea religios-dispozițională a sufletului omenesc, nici nu produce conținutul fundamental al vieții religioase». De aceea nu este posibilă religia fără moralitate, deoarece, prin însuși natura ei, religia cere un răspuns, o atitudine morală.

Dumnezeul creștin este o persoană care intră în relație cu creatura Sa. Pe de altă parte, omul are posibilitatea structurală să răspundă chemării divine. Revelația divină și predicarea evangheliei lui Hristos n-ar avea sens dacă omul n-ar putea să se deschidă conștient și voluntar spre colaborarea cu cele dumnezeiești. Actul religios este incomplet fără această participare a subiectului uman, după cum și adevărul religios deși are valoare în sine, nu se realizează în lume dacă nu angajează spiritul omenesc. Creștinismul ortodox pune accent pe această experiență personală a relației cu divinul. Deși Dumnezeu inițiază și susține permanent viața duhovnicească, ea n-are valoare morală dacă factorul uman nu răspunde în mod activ și conștient. «Harul — zice Sf. Marcu Ascetul — topește mai înții conștiința», ceea ce înseamnă că procesul mîntuirii subiective începe cu această reînviore a duhului, care, pe măsură ce se trezește la viață nouă, se face tot mai asemenea cu Dumnezeu, după chipul căruia este creat.

În capitolul «Fundamentele religioase ale moralității» (pp. 123-156) este tratată partea a doua a concluziei pe care am amintit-o mai înainte, adică ideea că actul moral cuprinde elemente religioase. Este foarte greu de rezumat conținutul acestui capitol, unde găsim analizate subiecte ca: Omul, ființa spiritual-umană; Caracterul dumnezeiesc al legii morale și ordinea morală care se întemeiază pe ea; Problema conștiinței; Fundamentul religios al iubirii; Realizarea moralității în timp și în veșnicie; Orientarea religioasă a moralei; Fundamentul ontologic al condiționării și întrepătrunderii reciproce dintre religie și moralitate.

După cum religia are o direcție spre moralitate, tot așa moralitatea are o orientare religioasă. Morala creștină are un principiu supranatural, dumnezeiesc. Legea morală, valorile morale, caracterul moral al persoanei, datorită morală, conștiința morală în conceptul creștin nu pot fi înțelese dacă sînt desprinse de sfera divină, după cum nu putem desface obligația și porunca morală de viața lui Dumnezeu. În concluzie, se poate spune că religia și moralitatea stau într-un raport de întrepătrundere reciprocă, de aceea numai doctrina care învață această interacțiune poate să asigure o viață religioasă-morală integrală.

În continuare (capitolul V, pp. 157-190), autorul se ocupă cu problema dezvoltării religiei sub influența conștiinței morale. Deoarece actul religios are un caracter divin-uman, care presupune deci colaborarea omului, este și firesc să se vorbească de «moralizarea religiei». Cei doi factori angajați în actul religios se influențează reciproc și permanent. Pe de o parte religia acționează asupra moralității, prin aceea, că fixează conținutul și îi dă energia necesară existenței, pe de altă parte moralitatea, adică activitatea moral-umană, influențează asupra religiei, în sensul că îi ridică valoarea conținutului ei moral. Progresul moral creștin s-a sprijinit de religie, după cum însăși conștiința morală a fost unul din factorii importanți pentru dezvoltarea

religiei. Desigur sensul moralizării religiei, are un caracter neuniform și discontinuu, în care alternează perioadele de regres cu cele de progres. De asemenea, această acțiune nu se datorează numai puterilor naturale omenestii. Ea este tot o colaborare divino-umană. Prin lucrarea Sa imanentă, Dumnezeu însuși participă după învățătura creștină la orientarea noastră. Când procesul acesta înregistrează un urcuș progresiv, este semn că puterea divină este prezentă și lucrătoare.

Capitolul cel mai dezvoltat al lucrării este acela intitulat: «Autonomia morală» (pp. 191-289). Autorul a mai tratat problema autonomiei morale și în alte lucrări, însă de data aceasta revine cu noi date și aprecieri. În prima parte, care are îndeosebi un caracter istoric, ne descrie apariția și dezvoltarea gândirii autonome etice începând cu religiile și filozofia antică și ajungând pînă în zilele noastre. Un loc de seamă îl ocupă perioada criticismului kantian și mișcarea autonomă-etică din ultima vreme. Partea a doua, care are un caracter critic, tratează despre contradicțiile imanentismului etic, încheindu-se cu o critică a religiei autonomo-etice. Cele mai importante subcapitole, care la rîndul lor sînt subîmpărțite în paragrafe, sînt: Apariția și dezvoltarea gândirii autonomo-etice, Mișcarea autonomo-etică, Aprecierea critică a gândirii și mișcării autonomo-etice, Religia autonomo-etică, Privire critică a religiei autonomo-etice.

După ce a examinat toate aspectele morale autonome — adică a fenomenului etic rupt de rădăcinile religioase —, autorul arată că toate curente care au încercat să propună sisteme etice autonome n-au putut satisface necesitățile spirituale umane. Dacă te situezi pe poziția fenomenului religios, nu poți să-l rupi de aspectul lui exterior —moralitatea. Și invers, dacă pleci de la fenomenul etic, nu poți să treci cu vederea religiozitatea. Pe temeiul acestei condiționări ontologice și psihologice nu poți să admiți o moralitate independentă. Formula care a fost încercată de mulți gînditori în decursul timpurilor a fost aceea a unei religii moral-autonome, sau mai bine zis a unei religii independente. Gînditori autonomi moderni, în schimb, au înclinat spre o religiozitate a moralei sau spre un negativism religios (Auguste Comte, Fr. Nietzsche, Ed. Hartmann). Tendințele autonome etice în general au negat elementul religios în moralitate. Morala autonomă n-a putut să-și justifice pretențiile, deoarece n-a găsit temeiuri suficiente nici din punct de vedere ontologic și nici din punct de vedere psihologic. Formula creștină, care arată că moralitatea este legată de sfera religioasă și că moralitatea este o conlucrare cu puterea harică este singura formulă realistă și îndreptățită, deoarece ea ține seamă de natura noastră spiritual-religioasă.

În ultimul capitol, «Valoarea morală a religiei» (pp. 290-363), se face aprecierea fenomenului religios din punct de vedere etic. S-a spus că moralitatea este o premiză a religiei în sensul că actul religios se dezvoltă și completează prin moralitate. Din această cauză moralitatea este și un criteriu de valorificare a religiei. Apreciată de pe poziția unor criterii morale, religia devine centrul valorilor absolute și veșnice. Valoarea morală prin excelență, binele, se conturează și capătă forță numai dacă ea este ancorată în sfera absolutului religios. Valoarea etică a religiei poate fi observată din credința în Dumnezeu, care constituie un motiv de propășire morală. Cîl privește credința în nemurire, care are o natură și un conținut religios, ea este o dovadă a caracterului neinteresat al moralei creștine. În ultima parte a capitolului se face critica din punct de vedere etic a credinței în nemurire, stabilindu-se că însăși credința în nemurire este o cauză a progresului moral pe care îl urmărește religia creștină. Astfel s-a lăcut precizarea importanței și valorii morale a adevărilor religioase.

Am urmărit toate capitolele acestei lucrări arătînd pe scurt ce probleme tratează ea. Intitulată «Introducerea în teologia morală», lucrarea de față dezvoltă tema raportului dintre Religie și Morală, temă considerată ca un fel de premiză a teologiei morale. Abordînd o astfel de problemă și rezolvînd-o de pe pozițiile creștin-ortodoxe, studiul acesta, alături de sistematic și clar, se impune ca unul din cele mai importante și actuale, ivite în literatura de specialitate contemporană. Autorul, oarecum specializat în astfel de subiecte, a reușit să dea o formulă veridică acestei probleme. Rezultatul final la care a ajuns el îl vom aminti pe scurt, spiciuînd din propria sa «Concluzie generală».

Religia și moralitatea, deși sînt sfere independente ale vieții spirituale și deși din punct de vedere teoretic sînt distincte, totuși în profunzimea lor ontologică ca și în manifestările lor tainice sînt prinse într-o întrepătrundere și condiționare reciprocă. În virtutea acestei întrepătrunderi, în fiecare din ele găsim elemente aparținînd celeilalte.

În religie găsim elemente morale, iar în morală — elemente religioase. Fundamentul acestei legături interioare dintre religie și morală este de natură ontologică și psihologică. Din punct de vedere ontologic, Dumnezeu, în a cărui unitate dispăre, este temelia pe care se sprijină unitatea dintre cele două domenii. Sub aspect psihologic, personalitatea omenească tinde să se asemene sub raportul vieții duhovnicești cu Dumnezeu. Deoarece actul mântuirii este o colaborare divino-umană, religia și moralitatea sînt două modalități prin care se manifestă și se realizează personalitatea creștină.

Religia și morală sînt două căi pe care omul merge spre iubirea dumnezeiească. Prin moralitate, omul se ridică prin mijlocirea puterilor morale naturale spre această iubire, ca spre un principiu conducător al vieții sale și astfel, în lumina acestei iubiri, el devine vrednic de legătura cu Dumnezeu. Pornind de la necesitățile religioase umane, omul se ridică la religia iubirii, așa după cum pe baza necesităților morale, el se ridică la etica iubirii.

Relația de fapt și acțiunea reciprocă dintre religie și moralitate pot fi justificate și din punct de vedere istoric. Nu există religie fără un conținut moral sau care să nu fi exercitat vreă influență asupra dezvoltării moralei omenești. Revelația religioasă nu avea numai un conținut religios, ci ea descoperă și un ideal moral, spre care îndreptă activitatea oamenilor. Pentru realizarea acestui ideal, ea nu dădea doar prescripții, ci și puterea necesară efortului și progresului moral. Religia creștină împlinește neputințele omenești cu energia luminii divine. Harul reînvie toate puterile naturale ale omului, el activează viața spiritului. Fără ajutorul dumnezeiesc, înălțarea și transformarea sufletului nu sînt posibile. Creștinul folosind această forță devine un purtător de lumină, un factor activ și creator, care se realizează ca personalitate, dar care prin influența sa contribuie la progresul moral al societății în care trăiește.

La rîndul ei, moralitatea are o mare influență asupra religiei și în general și asupra trăirii personale a actului religios, în special. În conștiința morală totdeauna poate fi zărit Dumnezeu, ca un soare ce nu apune niciodată și care ferește sufletul de un întuneric total. Pe de altă parte, binele deschide sufletul omenească spre a putea primi darurile cerești. Mai mult, cînd conștiința creștină descoperă sau realizează noi valori morale, atunci binele influențează dezvoltarea ideilor și idealurilor religioase, încît se poate spune că moralitatea a fost nu numai un corectiv al religiei, ci și un imbold pentru progresul ei.

Pe calea religiei și pe calea moralei, Dumnezeu a condus și pregătit lumea ca să primească pe Hristos. Religia și morală sînt de fapt două laturi ale procesului vieții creștine, în care credința fără fapte este moartă, iar faptele lipsite de credință sînt fără rezultat. Toate tendințele autonome, fie că le despărțeau, fie că le condiționau în mod unilateral, n-au putut să mulțumească spiritul uman. Este adevărat că reprezentanții autonomiei morale vor să transforme moralitatea în religie pentru a o salva de la pierire. Dar autonomia morală, care limitează idealul moral, și-a pierdut sensul și puterea asupra conștiinței omenești, fiind lipsită de credința în Dumnezeu. Numai dacă se păstrează esența ei, adică comuniunea cu Dumnezeu, care dăruiește harul slințitor, religia devine o forță educativ-morală. În felul acesta cele două sere se înfălesc, trăiesc împreună și se influențează reciproc.

Viața morală creștină așadar este determinată de ideile religioase. La temelia activității spirituale stă un principiu religios, iar conștiința morală stă sub influența unor convingeri religioase. Orientarea vieții morale într-o direcție pozitivă sau negativă depinde de concepția religioasă corespunzătoare.

Fiind asemenea cu Dumnezeu, omul este îndreptat spre El permanent și îi slujește fie conștient, fie inconștient. Datorită stării sale religioase, creștinul poate să răspundă chemării divine, poate să-și pună voia sa de acord cu voia divină. Dumnezeu, din iubire, i-a dăruit harul mântuirii, iar el tot din iubire trebuie să-I închine o viață virtuoasă. Împreună harul dumnezeiesc cu efortul moral propriu, el poate să se ridice pe culmile desăvîrșirii pînă ce va ajunge la idealul vieții creștine: asemănarea cu Dumnezeu.

Magistrand HRISTOV VASILE

ORGANIZAREA ȘI ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE RUSE

Patriarhia din Moscova a publicat de curind un volum special, cuprinzând date interesante cu privire la organizarea și activitatea Bisericii Ortodoxe Ruse.

Volumul cuprinde următoarele capitole :

1. Biserica și Statul Sovietic ;
2. Organizarea și conducerea Bisericii Ortodoxe Ruse ;
3. Viața bisericească : a. — Patriarhia din Moscova, b. — Catedrala Patriarhală și alte biserici din Moscova, c. — Din viața eparhiilor și parohiilor, d. — Lavre și mănăstiri, e. — Academiiile și seminariile teologice ;
4. Instituțiile Patriarhiei din Moscova ;
5. Exarhatele, eparhiile, misiunile și alte reprezentanțe ale Bisericii Ortodoxe Ruse din străinătate ;
6. Biserica Ortodoxă Rusă și lumea creștină : a. — Relațiile cu Bisericile Ortodoxe Autocefale ; b. — Legăturile Bisericii Ortodoxe Ruse cu alte confesiuni creștine ;
7. Activitatea patriotică a Bisericii Ortodoxe Ruse în timpul Marelui război de apărarea patriei, și
8. Biserica Ortodoxă Rusă în lupta pentru pace.

În total, volumul cuprinde 224 pagini de format mare și este înzestrat cu numeroase clișee, înfățișând vederi de catedrale mărețe, biserici și mănăstiri istorice, clădirile și interiorul școlilor și instituțiilor bisericești, diferite episoade din viața bisericească.

I. În primul capitol : *Biserica și Statul Sovietic*, se arată pe larg raporturile între Biserica Ortodoxă Rusă și Statul Sovietic, privite sub aspect istoric-cronologic, începînd de la Marea Revoluție Socialistă și pînă în prezent.

Prezentarea evenimentelor ce s-au succedat începe cu convocarea Marelui Sobor al Bisericii Autocefale Ruse, în august 1917, care — în împrejurările de atunci — a devenit sprijin canonic în viața și autodeterminarea Bisericii Ruse.

Importanța acestui Sobor constă în actul restaurării patriarhatului.

Prin restaurarea patriarhatului, s-a confirmat din nou forța vitală a Bisericii Ortodoxe Ruse, care s-a întors astfel în sfera sa proprie de activitate religioasă, anume sfera grijii pentru mîntuirea sufletelor încredințate ocîrmuirii ei. Această sferă i s-a deschis prin decretul guvernului sovietic din 23 ianuarie 1918, relativ la libertatea conștiinței și separarea Bisericii de Stat.

În virtutea acestui decret, toate organizațiile religioase din U.R.S.S., inclusiv Biserica Ortodoxă Rusă, au căpătat posibilitatea să-și exercite liber cultul și activitatea lor, în măsura în care această libertate nu prejudiciază drepturile altor cetățeni.

Pe de altă parte, patriarhatul a devenit un scut de apărare a Bisericii Ortodoxe în fața primejdiei schismelor și tulburărilor care au apărut în curînd în sînul Bisericii, în complexul împrejurărilor istorice de atunci.

Primul patriarh, Tihon, ales de soborul Bisericii Ruse din 1917, a știut să apere cu toată fermitatea interesele și unitatea Bisericii, luptînd pentru normalizarea raporturilor dintre Biserică și Stat și pentru lichidarea schismelor și disidențelor bisericești de tot felul.

Această cale, singura justă și înțeleaptă, a urmat-o și succesorul său — locțiitorul scaunului patriarhal și mai tîrziu patriarh al Moscovei —, Serghie. Marele său merit constă în faptul că a reușit să normalizeze raporturile între Biserică și Stat, și să lichideze dezbinările provocate de unele elemente turbulente, în sînul Bisericii Ortodoxe Ruse, ca și cu disidenții eclesiastici de peste hotare.

Stînd în fruntea Bisericii Ruse timp de aproape 20 de ani, patriarhul Serghie a condus turma sa cuvîntătoare pe calea loialității față de Puterea Sovietică, povățuind credincioșii să-și îndeplinească obligațiunile lor cetățenești și patriotice, ca o datorie sfîntă.

Marele război pentru apărarea patriei, care a izbucnit în vara anului 1941, a scos în evidență patriotismul înălăcărat al Bisericii Ortodoxe Ruse, forța ei morală și fidelitatea față de interesele supreme de Stat.

Imediat după izbucnirea războiului, locțiitorul scaunului patriarhal — Mitropolitul Serghie — a făcut un apel călduros către poporul dreptcredincios rus, îndemnîndu-l să se ridice cu toată tăria la luptă dîrză împotriva dușmanului sîngeros, care a încălecat pămîntul sfînt al Patriei. Din îndemnul Întîistătătorului Bisericii Ruse, clerul și credincioșii au adunat sume mari pentru ajutorarea frontului, și această acțiune patriotică a Bisericii a fost apreciată de guvernul sovietic.

După moartea patriarhului Serghie, în primăvara anului 1944, scaunul patriarhal a fost ocupat, la început în calitate de locțiitor, de către Mitropolitul Alexei al Leningradului, care de îndată ce a preluat conducerea Bisericii, și-a exprimat, printr-o declarație oficială, devotamentul deplin, cetățenesc și patriotic față de Statul Sovietic, și hotărîrea fermă de a îndruma viața bisericească după canoanele Bisericii Ortodoxe.

În februarie 1945, cu încuviințarea guvernului, s-a ținut la Moscova un sobor bisericesc care a elaborat «Statutul pentru conducerea Bisericii Ortodoxe Ruse», și a procedat la alegerea noului patriarh, în persoană

Mitropolitului Alexei al Leningradului. La acest sobor au asistat și delegații altor Biserici Autocefale Ortodoxe, întrè care și un delegat al Bisericii Ortodoxe Române.

G. G. Karpov, președintele Consiliului pentru problemele privind Biserica Ortodoxă Rusă, care a asistat la ședințele soborului în calitate de reprezentant al guvernului sovietic, adresându-se membrilor soborului, a caracterizat astfel raporturile reciproce ce s-au stabilit între Biserica și Stat, în U.R.S.S.: «În țara noastră, după instaurarea regimului socialist, regim nou care n-a existat pînă acum în lume și care este cel mai drept dintre toate regimurile, prin voința poporului, Biserica a fost separată de Stat și se bucură de libertate deplină în desfășurarea vieții sale interne, iar raporturile ce s-au stabilit între Biserica și Stat sînt absolut normale, datorită faptului că Biserica nu se amestecă în activitatea politică a Statului și — din partea sa —, nici Statul nu se amestecă în activitatea internă a Bisericii».

Așadar, situația Bisericii în Statul Sovietic s-a statornicit definitiv, chiar din primele zile ale arhipăstoririi Sanctității Sale Patriarhului Alexei, care o conduce cu rivnă apostolică și cu energie neobosită, pînă în prezent.

Înainte de Revoluție, în Rusia nu exista nici libertatea de conștiință, nici libertatea cultului, iar Biserica Ortodoxă a fost considerată ca un departament de Stat.

În fruntea Bisericii Ortodoxe Ruse stătea un Sinod permanent, ai cărui membri erau desemnați de către țar, iar hotărîrile sinodale — de regulă — erau subordonate voinței și directivelor date de un funcționar superior laic, numit «oberprocuror», care reprezenta «ochiul țarului» în treburile bisericești.

Acest oberprocuror se amesteca în toate problemele bisericești, inclusiv la numirea sau demiterea episcopilor.

Biserica Ortodoxă Rusă era subvenționată de Stat, ceea ce o punea în situația de dependență față de țar și de alte autorități laice. Astăzi, libertatea conștiinței și cultelor religioase este garantată prin Constituția Uniunii Sovietice. Articolul 124 din Constituție spune: «Spre a asigura cetățenilor libertatea conștiinței, Biserica în U.R.S.S. se separă de Stat și Școala se separă de Biserica. Libertatea exercițiului cultelor religioase și libertatea propagandei antireligioase se recunoaște tuturor cetățenilor».

În legătură cu aceasta, locțiitorul scaunului patriarhal, mitropolitul Serghie, scria următoarele, în cartea publicată de Patriarhia din Moscova, în anul 1942, sub titlul: «Adevărul despre religie în Rusia»: «Odată cu separarea Bisericii de Stat, au dispărut toate barierele care, în mod artificial, rețineau pe unii oameni în sînul Bisericii și toți bisericașii după nume au plecat de la noi» (p. 10).

Cu privire la art. 124 din Constituția sovietică, în aceeași carte se spune: «În mod cu totul obiectiv, trebuie să declarăm că Constituția garantează libertatea deplină a exercițiului cultului religios și, hotărît, nu stingherește în nici o privință viața religioasă a credincioșilor și în general viața Bisericii».

Această libertate se exprimă și în faptul că veniturile bisericești sînt scutite în Statul Sovietic de impuneri, și că în U.R.S.S. nu există evidența statistică a populației după apartenența confesională; nimeni nu este întrebă de confesiunea căreia aparține, cu ocazia angajării în serviciu, la eliberarea pașapoartelor etc. În virtutea legilor sovietice, toate organizațiile religioase, inclusiv Biserica Ortodoxă Rusă, sînt egale în fața Statului, care le garantează libertatea conducerii interne, cu condiția respectării legilor țării.

Comunitățile religioase se pot înființa de către un grup de cel puțin 20 de cetățeni majori, de aceeași confesiune, care se unesc pentru satisfacerea în comun a nevoilor lor religioase.

După ce se înregistrează de către organele competente de Stat, o astfel de grupare sau comunitate capătă, de la Stat, spre folosință, fără plată, locașul special pentru exercițiul cultului, precum și obiectele necesare cultului, dacă astfel de clădiri există în localitatea respectivă, sau obțin aprobarea pentru construcția unei astfel de clădiri.

Totodată, legile Statului Sovietic prevăd pedepse aspre pentru orice stingherire din partea cuiva a drepturilor cetățenești ale populației credincioase, inclusiv ale clerului.

Aceleași legi interzic urmărirea cetățenilor pentru convingerile lor religioase și pedepsesc cu asprime pe cei ce jignesc sentimentele și convingerile religioase ale credincioșilor. Se interzice și discriminarea cetățenilor credincioși la angajare în servicii, la admitere în școli sau în diferite organizații de masă. Nimeni nu este obligat să dea cuiva informații despre concepțiile sale religioase. Deci, credincioșii aparținînd diferitelor religii, ca și slujitorii cultelor, sînt cetățeni egali în drepturi cu toți ceilalți cetățeni ai Statului Sovietic și iau parte la viața politică a țării, pe bază de principii generale.

Slujitorii cultului au dreptul să expună credincioșilor învățăturile religiei respective, în biserici sau în casele lor de rugăciune, în cadrul slujbelor religioase, în formă de cateheze sau predici. Conform legilor în vigoare, cetățenii pot să învețe religia și în mod particular, acasă, fără să creeze în acest scop școli speciale, cu excepția școlilor duhovnicești (teologice), pe care le organizează comunitățile religioase respective pentru pregătirea viitorilor slujitori ai cultului.

În U.R.S.S., Statul nu acordă Bisericii Ortodoxe Ruse nici un fel de subvenții sau ajutoare materiale, urmînd ca Biserica să-și asigure existența exclusiv din donațiile benevole ale credincioșilor și din veniturile ce încasează clerul pentru oficierea serviciilor religioase, precum și din vânzarea diferitelor obiecte de cult. Toate veniturile Bisericii, care rezultă din izvoarele sus arătate, sînt scutite de impozite către Stat. Totuși, slujitorii cultului, ca și toți ceilalți cetățeni, plătesc impozite pe acele venituri pe care le încasează în folosul lor personal.

Ca și toate celelalte organizații religioase din U.R.S.S., Biserica Ortodoxă are dreptul să construiască edificii bisericești, să cumpere sau să arendeze case de rugăciuni și alte imobile necesare pentru instituțiile

administrative centrale și locale, pentru școli teologice, minăstiri și pentru locuințele clericilor.

Instituțiile bisericești au dreptul să-și procure mijloacele de transport și să organizeze întreprinderi pentru fabricarea lumânărilor, veșmintelor, icoanelor și altor obiecte necesare cultului. Biserica are dreptul să editeze reviste, calendare, cărți și cărțițele de rugăciuni liturgice, Biblii, Evanghelii, lucrări teologice și manuale pentru școlile teologice, în care scop primește — contra cost — hirtia necesară din depozitele Statului, folosind tipografiile Statului.

Biserica Ortodoxă are școli teologice proprii (academii și seminarii) pentru pregătirea clericilor instruiți, precum și casă proprie de pensiuini pentru clericii bătrâni și bolnavi.

Muncitorii și funcționarii care lucrează în instituțiile bisericești se încadrează în legea pentru normarea și ocrotirea muncii, inclusiv asigurările de Stat, dacă contractul de muncă se încheie prin mijlocirea sindicatelor respective. Timpul servit în instituțiile bisericești, în acest caz, se calculează pentru dreptul la pensie, conform legilor în vigoare ale Statului. Majoritatea minăstirilor Bisericii Ortodoxe Ruse posedă terenuri cultivabile de pământ, iar unele minăstiri trăiesc din veniturile atelierelor proprii și din donațiile benevole ale credincioșilor.

După invitația credincioșilor, preoții pot oficia serviciile religioase și în casele acestora. Tragerea clopotelor la biserici se poate oficia fără nici o restricție.

Statul Sovietic supraveghează îndeplinirea legilor și dispozițiilor, cu privire la activitatea organizațiilor religioase, lără a se amesteca în viața interioară a Bisericii, adică în problemele dogmatice și canonice.

Pentru menținerea raporturilor dintre Biserică și guvern, funcționează Consiliul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse, pe lângă Consiliul de Miniștri, care supraveghează aplicarea legilor pentru libertatea conștiinței și cultelor, elaborează proiectele de legi și dispozițiuni referitoare la Biserica Ortodoxă, și soluționează problemele pe care le ridică autoritatea superioară bisericească și diferitele instituții bisericești. În unele localități, acest Consiliu își are reprezentanții săi pentru menținerea legăturilor cu organizațiile bisericești locale.

II. În al doilea capitol se tratează despre: *Organizarea și conducerea Bisericii Ortodoxe Ruse*, pe baza prevederilor Statutului aprobat de soborul din 1945. În conformitate cu prevederile acestui statut, în fruntea Bisericii stă patriarhul, asistat de Sfântul Sinod permanent, compus din 6 membri, dintre care 3 mitropoliți și 3 arhiepiscopi sau episcopi eparhioți, chemați la sesiunile Sfântului Sinod în ordinea vechimii în hirotonie.

Patriarhul are dreptul de a comunica cu alte Biserici Autocefale Ortodoxe, a da unele sfaturi și recomandări chiriarhilor eparhioți, a convoca sesiunile Sfântului Sinod, iar la nevoie, și soborul întregii Biserici Ruse, compus din episcopi, clerici și mireni, și a prezida ședințele acestor foruri bisericești, a supraveghea toate instituțiile centrale bisericești, de a vizita toate eparhiile din cuprinsul patriarhatului lui, de a acorda clemența sau

a anula pedepsele date de organele bisericești, de a sfinți Sfântul Mir, de a acorda diferite gratificații bisericești, clericilor și mirenilor.

Pentru rezolvarea problemelor ce cad în competența guvernului, Patriarhul intervine prin Consiliul pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Consiliul de Miniștri.

Pentru ușurarea multiplelor sarcini ce cad în competența Patriarhului, conducerea eparhiei Moscovei este încredințată Locțiitorului Patriarhului, cu titlul de Mitropolit al Krutișelor.

Pe lângă Sfântul Sinod sînt organizate și funcționează următoarele instituții: Administrația Patriarhală pentru probleme interne, Direcția relațiilor bisericești externe, Consiliul școlar, Consiliul economic, Casa pensiilor și Editura sinodală.

Întreg teritoriul Uniunii Sovietice se împarte, din punct de vedere administrativ-bisericesc, în 73 eparhii, conduse în prezent de tot atîția chiriarhi eparhioți, dintre care 7 au gradul de mitropolit, 37 de arhiepiscop și 29 de episcop. În eparhiile mai întinse și unde se simte nevoia, există și arhieriei-vicari, care ajută pe chiriarhii eparhioți în conducerea treburilor bisericești.

Alegerea noilor episcopi și arhieriei se face de către Sfântul Sinod, sub președinția Patriarhului.

Chiriarhul eparhial conduce eparhia încredințată lui, cu ajutorul unui consiliu eparhial, compus din 3-5 clerici, care studiază în prealabil și supun spre aprobarea chiriarhului, chestiunile curente bisericești. Sub ordinele chiriarhului se găsesc: cancelaria eparhială, mînistirile, precum și atelierele pentru fabricarea lumnîrilor și obiectelor de cult, acolo unde acestea există.

În măsura posibilității, chiriarhii și vicarii lor fac vizite canonice în cuprinsul eparhiilor lor, oficiînd slujbe solemne arhieresti și dînd povețe duhovnicești clerului și credincioșilor.

Fiecare eparhie se împarte în protoierii. Protoiereul supraveghează activitatea și comportarea clerului din întreaga protoierie, vizitează parohiile și dă sfaturi frățești parohilor și altor clerici, făcînd apoi darea de seamă despre cele constatate, chiriarhului său.

În ceea ce privește organizarea parohiei, aceasta se compune din grupul de 20 clerici responsabili, care primesc de la Stat, pe seama lor, fără plată, biserica și tot inventarul bisericesc, precum și din toți ceilalți credincioși care locuiesc în raza parohiei respective. În fruntea parohiei stă parohul, numit de chiriarh; adunarea generală parohială alege cele două organe parohiale, și anume: organul executiv — consiliul parohial —, și organul de control — comisia de revizuire. Consiliul parohial se compune din 4 persoane: parohul bisericii, în baza funcțiunii sale, și care prezidează consiliul de drept; epitropul bisericii parohiale, ajutorul acestuia și casierul. Consiliul parohial, sub conducerea parohului, administrează toată gospodăria bisericii și toate fondurile parohiei, care se alimentează din colectele ce se fac în timpul slujbelor bisericești, din venitul pangarului și din donațiile benevole ale credincioșilor pentru nevoile bisericii. Comisia de revizuire se compune din 3 membri și exer-

zită controlul asupra activității economice-gospodărești a consiliului parohial. În afară de comisia de revizuire, mai exercită controlul și protopierul de circumscripție, precum și parohul bisericii. În parohiile mai mari funcționează și preoți ajutători, precum și diaconi.

La sfârșitul acestui capitol se dă tabloul nominal al eparhiilor ortodoxe din cuprinsul U.R.S.S., în număr de 73, precum și numele mai multor ierarhi ruși, care s-au întors în patrie din străinătate, după anul 1947, și au fost primiți de Biserica-mamă, cu multă dragoste și bucurie, dându-li-se posturi de conducere în diferite eparhii.

III. În al treilea capitol, intitulat: *Viața bisericească*, se vorbește despre cele mai importante biserici rusești, din punct de vedere arhitectural și istoric, despre principalele stiluri și frumusețea acestor biserici, iar în clișee se dau imaginile lor.

Urmează descrierea clădirilor în care se adăpostesc *Patriarhia din Moscova* și instituțiile centrale patriarhale, Administrația Patriarhală, Cancelariile Patriarhului, Direcția relațiilor cu Bisericile din străinătate, Comitetul școlar, Casa de pensii și Direcția economică. Tot acolo se găsesc: Administrația Eparhiei Moscovei, Editura Sinodală și redacția revistei patriarhale. În continuare se dă un scurt istoric și se face descrierea amănunțită a *Catedralei patriarhale din Moscova*, cu hramul Bogodavlenie (Epifanie), în care slujește în zilele de sărbători mari, însuși Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, Întâistătorul Bisericii Ortodoxe Ruse, și unde slujbele bisericești se oficiază zilnic. Apoi, se descrie a doua catedrală cu hramul Schimbarea la Față a Domnului, în care slujește și propovăduiește Mitropolitul Nicolae Krutițki, neobositul predicator și marele luptător pentru cauza păcii și a prieteniei dintre popoare. Se amintesc și diferite *alte biserici din Moscova și suburbii*, cu arătarea relicvelor sfinte (racle cu sfinte moaște, icoane celebre), care sînt în număr de peste 50. În toate aceste biserici, viața religioasă pulsează din plin și slujbele bisericești se săvîrșesc în fiecare dimineață și seară. Multe biserici au câte două sau trei altare și, în acest caz, în zilele de duminică și sărbători, Sfînta Liturghie se oficiază alternativ la toate altarele, ca să se dea posibilitate unui număr cît mai mare de credincioși să participe la sfînta slujbă. Toate bisericile rămîn deschise în cursul zilei și preoții, rînduți prin rotație, deservesc nevoile religioase ale credincioșilor, săvîrșind diferite servicii religioase: botezuri, mărturisiri, parastase, cununii. Însuși Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei sau I.P.S. Mitropolit Nicolae Krutițki oficiază adeseori slujbe solenne, la diferite biserici din Moscova, în zilele hramului bisericii respective, în prezența unui număr mare de credincioși.

La fel pulsează viața religioasă în nenumărate parohii răspîndite pe tot întinsul țării sovietice.

Minăstirile din U.R.S.S. În prezent, funcționează în U.R.S.S. 69 de minăstiri de călugări și călugărițe. Cele mai mărețe și cele mai vechi minăstiri ortodoxe ruse, numite «lavre», sînt: lavra Troița-Sf. Serghie, în apropiere de Moscova; lavra Pecerska din Kiev (al cărei egumen a fost, în secolul XVII, Petru Movilă, mai tirziu mitropolit al Kievului, și

întemeietor al Academiei din Kiev, unde au învățat și mulți tineri teologi români, n.a.) —, și lavra Poceaev, în apropiere de Lvov (Ucraina apuseană).

Cea mai vestită mănăstire rusă este lavra Troița-Sf. Serghie, al cărei stareț se consideră însuși Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, și pe care o conduce un nomesnic (locțiitor). Ea a fost înființată încă în secolul XIV, de către Sfântul Serghie de Radonej, și a jucat un rol important în dezvoltarea vieții religioase, patriotice și culturale a poporului rus. Între zidurile lavrei se găsesc numeroase biserici străvechi, care reprezintă perle și monumente ale arhitecturii bisericești. Până astăzi, această lavră este locul unde vin să se închine la racla Sfântului Serghie numeroși pelerini din toate colțurile pământului sovietic, mai ales în zilele de 18 iulie — aflarea moaștelor Sfântului Serghie de Radonej —, și 8 octombrie — ziua trecerii lui la cele veșnice.

În prezent, obștea lavrei se compune din 100 de frați și în ea se adăpostește și Academia Teologică din Moscova.

Lavra Pecerska din Kiev este cea mai veche mănăstire rusă, întemeiată la începutul secolului XI de către Sfinții Antonie și Teodosie. Aici și-a petrecut viața și cuviosul Nestor, supranumit «Letopisețul», căruia i se atribuie alcătuirea primei cronici ruse.

Între zidurile acestei mănăstiri se găsesc câteva biserici străvechi și galerii subterane — «peștere» —, un fel de catacombe, unde sînt îngropați numeroși egumeni și alți cuvioși canonizați de Biserica Rusă. Numeroși pelerini și excursioniști, și astăzi frecventează aceste «peșteri» (de unde și numele lavrei: Pecerska).

În carte se face o descriere amănunțită și a altor mănăstiri istorice, care funcționează în prezent în U.R.S.S.

Statul Sovietic recunoaște mănăstirilor dreptul de a avea întinderi de pământ cultivabil, inventar agricol, ateliere și alte întreprinderi gospodărești. În toate mănăstirile există organizare exemplară și ordine perfectă. Călugării și călugărițele, în afară de îndeplinirea pravilei riguroase monahale, se ocupă cu cultivarea pământului și diferite meserii, practicate în atelierele mănăstirești (confecționarea veșmintelor și obiectelor bisericești, croitorie, țesătorie, legătorie, pictură bisericească etc.).

Școlile teologice. Spre deosebire de școlile duhovnicești din trecut, unde — de regulă — învățau copiii de clerici care adeseori nu aveau vocație pentru preoție, — în școlile teologice actuale se înscriu oameni convinși, pătrunși de idealul slujirii pastorale și ieșiți din toate straturile societății.

În prezent, în U.R.S.S. există două categorii de școli teologice — medii sau seminarii —, și superioare sau academii, în total 10 seminarii și 2 academii teologice (la Moscova și la Leningrad). Școlile teologice din Moscova și Leningrad au o singură conducere, adică rectorul academiei este și rectorul seminarului pentru coordonarea și bunul mers al învățămîntului și disciplinei școlare. În prima clasă de seminar se admit candidații care depun un examen special asupra cunoștințelor elementare din catehism, istoria biblică și tipic. Cursul complet al studiilor seminariale:

durează 4 ani, iar al celor academice tot 4 ani. În primul an al academiilor teologice sînt admiși absolvenții seminariilor, precum și persoanele care au absolvit școala medie și-au depus un examen.

În programul seminarial, în afară de obiectele teologice intră : Constituția U.R.S.S., limbile : veche slavonă, greacă, latină, una din limbile moderne (engleză, germană sau franceză), muzica și limba rusă.

În programul academiilor intră următoarele discipline : Exegeza Vechiului și Noului Testament, Patrologia, Teologia fundamentală, Dogmatica, Morala, Pastorală, Miletica, Liturgica, Arheologia și Arta creștină, Istoria Bisericii Universale, Istoria Bisericii Ruse, Bizantinologia și Istoria Bisericii Slave, Studiul confesiunilor eterodoxe, Sectologia, Dreptul canonic, limbile vechi : ebraica, greaca, latina și una din limbile moderne : engleza, germana, franceza.

Seminaristii care absolvă primele două clase, au dreptul să ocupe posturi de cîntăreți și diaconi, iar absolvenții cursului complet de studii seminariale pot cere numiri în posturi de preoți la parohii sau a se prezenta la examenul de admitere pentru anul I al academiilor teologice.

În ultimul timp s-a înființat cursul seminarial și academic fără frecvență, pentru clericii care funcționează la parohii. Pe lângă aceasta, în multe centre eparhiale se organizează periodic cursuri de îndrumări pastorale pentru ridicarea nivelului teologic al clericilor. Toți studenții și seminaristii cu frecvență au bursa care se ridică cu 25% pentru premianți. Cei care au familii în localitatea unde se găsește școala se bucură de dreptul de a sta în sînul familiei, cu aprobarea conducerii școlii.

Participarea la slujbe bisericesti este una din îndatoririle esențiale ale studenților și seminaristilor (în zilele de lucru participă prin rotație numai o grupă de serviciu). Unele școli teologice,, pe lângă bibliotecă și săli de lectură, au și încăperi speciale pentru ședințele și lucrările diferitelor cercuri : literar, de șah, de muzică instrumentală, de fotografie, legătorie, sport etc. În timpul vacanțelor, unii studenți și seminaristi pleacă în sînul familiilor lor, iar alții se trimit la parohii pentru practică și în ajutor preoților, în calitate de cîntăreți.

IV. *Instituțiile Patriarhiei din Moscova.* Aceste sînt următoarele :

1. *Administrația Patriarhală*, organul central al Patriarhiei, care aduce la îndeplinire hotărîrile autorității superioare bisericesti (ale Patriarhului și ale Sfîntului Sinod), și ține legătura cu eparhiile Bisericii Ortodoxe Ruse. Directorul Patriarhiei asistă la ședințele Sfîntului Sinod și înregistrează hotărîrile sinodale ;

2. *Direcția relațiilor externe* ține legătura cu exarhatele și misiunile eparhiale ale Patriarhiei Ruse din străinătate, precum și cu alte Biserici Ortodoxe Autocefale și autonome. Această direcție poartă corespondență și cu alte confesiuni creștine neortodoxe ;

3. *Comitetul Sinodal Școlar* conduce școlile teologice medii (8 seminarii), și superioare (2 academii) ;

4. *Editura Patriarhiei din Moscova* editează Revista Patriarhiei, Sfînta Scriptură, cărțile liturgice, manualele pentru școlile teologice, pastorale și alte texte ;

5. *Casa de pensii a Patriarhiei*, care acordă pensii și ajutoare membrilor clerului, bătrâni și bolnavi, văduvelor acestora, personalului școlilor teologice și altor așezăminte bisericesti. Fondul de pensii se alimentează din cotizațiile lunare ale eparhiilor, care — la rîndul lor — primesc sumele cuvenite de la parohii ;

6. *Direcția Economică a Patriarhiei*, care dirijează viața economică a eparhiilor și parohiilor. Ea controlează mijloacele bănești care provin din contribuțiile benevole ale credincioșilor pentru bisericile lor parohiale. Acestea varsă o cotă-parte administrațiilor eparhiale, care — la rîndul lor — varsă anumite sume Patriarhiei. Din fondul central al Patriarhiei se întreține conducerea superioară bisericească, cu toate instituțiile ei ; se efectuează cheltuieli cu prilejul convocării soboarelor și a constăturilor bisericești ; pentru primirea delegațiilor străine și pentru călătoriile în străinătate ale reprezentanților Bisericii Ortodoxe Ruse ; se întrețin școlile teologice ; se restaurează și se repară bisericile, minăstirile și alte edificii bisericești.

Sub conducerea Direcției Economice a Patriarhiei funcționează fabrica de luminări, atelierul de veșminte și obiecte bisericești și atelierul de icoane. Materialele de construcție, precum și toate materiile prime necesare pentru confecționarea luminărilor și obiectelor bisericești sînt obținute de la Stat, din fondurile Patriarhiei, în ordinea planificării. În ultimii ani, s-au efectuat lucrări mari de restaurare a bisericilor și minăstirilor vechi monumentale, pentru care Patriarhia din Moscova a cheltuit zeci de milioane de ruble. În prezent, în fruntea Direcției relațiilor externe stă Mitropolitul Nicolae Krutițki, iar Direcția Economică o conduce Arhiepiscopul Macarie Mojaiski, Vicarul eparhiei Moscovei.

Comitetul Sindical școlar funcționează sub președinția Protopresbiterului Nicolae Krutițki, care îndeplinește și funcția de director al cancelariei Sfîntului Sinod, precum și de paroh al catedralei patriarhale din Moscova.

V. *Exarhatele, eparhiile, misiunile și alte reprezentanțe ale Bisericii Ortodoxe Ruse în străinătate*. Incepînd încă din secolul XVII, misionarii zeloși ai Bisericii Ortodoxe Ruse au desfășurat o rodnică activitate de încreștinare a popoarelor necreștine din Asia (chinezi, coreeni, apoi japonezi), și din America de Nord (eschimoși, aleutini). În secolul XIX, multe din aceste misiuni au ajuns în stare înfloritoare. Treptat, datorită activității acestor misiuni, s-au format unele Biserici autonome naționale (Biserica Chineză, Biserica Japoneză) ; alte misiuni aveau ca scop sprijinirea creștinilor din Orientul Apropiat și protejarea Locurilor Sfînte (Siria, Palestina), sau readucerea la Ortodoxie a creștinilor eterodocși, care s-au desprins din trupul Bisericii Ecumenice în timpul ereziilor din secolele V-VII (Persia, Siria).

În acest capitol se dă un scurt istoric al activității misionare a Bisericii Ortodoxe Ruse și se arată situația în care se găsesc Bisericile naționale din China și Japonia, care devenind autonome, avînd episcopatul și clerul autohton, n-au întrerupt legăturile lor cu Biserica-mamă, care este Biserica Ortodoxă Rusă, și se găsesc cu ea în raporturi de comuniune.

În anul 1950, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a hirotonit la Moscova pe primul episcop ortodox de naționalitate chineză, anume Teodor Du-u, pentru eparhia Tian-șin, iar în anul 1957, Biserica Ortodoxă Chineză a căpătat autonomia în urma hotărârii Sfântului Sinod al Bisericii Ruse, și conducerea ei a fost încredințată Arhiepiscopului Vasile Su-an, hirotonit la Moscova, la 30 mai același an.

În a doua jumătate a secolului XIX, prin ostenelele apostolice ale unui misionar devotat, în persoana tânărului ieromonah Nicolae Kasutkin, care a tradus în limba japoneză Sf. Scriptură și cărțile de ritual, în Japonia s-au înființat primele comunități ortodoxe. În rangul de episcop — și mai târziu, arhiepiscop —, Nicolae Kasutkin a condus cu vrednicie Biserica Ortodoxă din Japonia și, în anul 1904, numărul comunităților ortodoxe a ajuns acolo la cifra de 260, cu numeroși clerici japonezi. Din anul 1940, în fruntea Bisericii Ortodoxe din Japonia stă un episcop autohton — Nicolae Ono.

O misiune ortodoxă rusă, avînd sub conducerea ei un număr de comunități, există și în Coreea.

În anul 1847 a luat ființă Misiunea Ortodoxă Palestineană și de atunci încoace a desfășurat o activitate rodnică pentru sprijinirea Ortodoxiei, construind un număr însemnat de biserici, mănăstiri, școli și orfelinate, precum și case pentru găzduirea pelerinilor.

În anul 1914, Misiunea dispunea de 37 terenuri proprii în Ierusalim și în diferite alte localități din Palestina; a construit 8 biserici, 2 mănăstiri, mai multe case de rugăciuni, case pentru pelerini etc.

În anul 1948, Patriarhia din Moscova a preluat acele locașuri și averi ale Misiunii, care s-au găsit pe teritoriul statului Israel.

Misiunea Ortodoxă Rusă din Ierusalim continuă tradițiile vrednicilor săi întemeietori, colaborînd cu Patriarhia Ierusalimului și menținînd legături de prietenie cu reprezentanții altor confesiuni armeano-gregoriană, coptă, abisiniană.

În anul 1793, Sfîntul Sinod al Bisericii Ruse a înființat Misiunea Ortodoxă pentru Alaska (care atunci aparținea Rusiei), și arhipelagul insulelor Aleutine și Curile, pentru deservirea coloniștilor și negustorilor ruși, precum și pentru răspîndirea Creștinismului în rîndurile populației băștinașe necreștine. În 1870, în portul Novoarhangelsk (Alaska) a fost înființată prima episcopie ortodoxă în America și o școală pentru pregătirea preoților, pe lângă ea. Intrucît în a doua jumătate a secolului XIX numărul coloniștilor ruși a crescut considerabil pe teritoriul Americii de Nord, catedra episcopală a fost mutată alternativ la San-Francisco și apoi la New-York, unde s-a construit o catedrală impunătoare și s-a înființat seminarul teologic și o școală specială misionară. În 1905 a luat ființă prima mănăstire ortodoxă în America, lângă orașul Screnton, și au început să se tipărească cărțile liturgice în limba engleză.

Între anii 1891-1914, au revenit la Ortodoxie circa 120 parohii greco-catolice, cu populația ucraineană compusă din emigranții veniți din hotarele Austro-Ungariei (din Galiția, Bucovina și Ucraina Sub-carpatică). În anul 1918 existau în cuprinsul eparhiei ortodoxe ruse din America de

Nord (inclusiv Canada), câteva sute de parohii cu 271 biserici și numeroase case de rugăciuni.

În 1918 a fost construită prima biserică ortodoxă rusă în America de Sud, anume în orașul Buenos-Aires, care deservea numeroase colonii cu populație ortodoxă (ruși, greci, sârbi, arabi etc.).

Prin hotărîrea Sfîntului Sinod al Bisericii Ruse din 29 iulie 1946, pe teritoriul Exarhatului din America s-au confirmat 4 eparhii pendinte de Patriarhia din Moscova, cu reședința în: Filadelfia, Buenos-Aires, New-York și San-Francisco.

Începînd din anul 1947, Exarhatul din America editează o revistă lunară bisericească în limbile rusă și engleză.

Încă din secolul XVII și mai ales în secolele XVIII și XIX, s-au format colonii ortodoxe în diferite orașe din Europa Centrală și Apuseană. Astfel, în 1640 a fost tîrnosită prima biserică ortodoxă rusă în Stockholm-Suedia, apoi în 1716 în Londra, în 1718 în Berlin, în Paris ș.a.m.d.

În anul 1910, în țările occidentale exista un număr de 70 de biserici ortodoxe ruse parohiale, în afară de numeroase capele particulare.

În anul 1946, prin hotărîrea Sfîntului Sinod al Bisericii Ruse a luat ființă Exarhatul din Europa Occidentală, cu reședința la Paris.

În afară de aceasta, unele parohii ortodoxe din Finlanda se găsesc sub jurisdicția Patriarhiei din Moscova.

VI. În capitolul VI se arată *relațiile dintre Biserica Ortodoxă Rusă și celelalte Biserici Ortodoxe autocefale și autonome*, care se exprimă prin vizitele reciproce ale delegațiilor bisericești, participarea la diferite solemnități, schimbul de studenți teologi, schimbul de publicații și corespondență. În ceea ce privește legăturile Bisericii Ortodoxe Ruse cu Biserica Romînă, se vorbește în chip amănunțit despre vizitele făcute în România, de către Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și alți ierarhi ruși, precum și despre vizitele Prea Fericitului Patriarh Justinian la Moscova și în alte localități din U.R.S.S., începînd din anul 1950 și pînă în prezent, cu ocazia diferitelor solemnități bisericești.

În ceea ce privește relațiile cu Bisericile Ortodoxe din Polonia și Cehoslovacia, se arată împrejurările în care aceste Biserici, cu ajutorul Bisericii Ruse, au căpătat autocefalia și sprijinul necesar pentru organizarea lor pe temelii solide.

Cu privire la alte confesiuni creștine, s-au stabilit raporturi sub diferite forme, între Biserica Ortodoxă Rusă și următoarele confesiuni și grupări, și anume: cu Bisericile Armeano-Gregoriană, Anglicană, Veche-Catolică, Episcopală din America, Coptă, Abisiniană, apoi cu Bisericile Evanghelic-Luterane și Evanghelice din Danemarca, Islanda, Finlanda, Germania, Suedia, Scoția, America, și cu diferite alte organizații bisericești din Europa și America.

Mai frecvente au fost vizitele din partea Bisericii Anglicane, care caută apropiere cu Biserica Ortodoxă. În carte se specifică numeroase vizite și întâlniri cu delegații diferitelor organizații și grupări creștine neortodoxe care au avut loc la Moscova în ultimii ani, și se reproduc declarațiile acestor delegați despre impresiile lor, din vizitarea mărețelor biserici ortodoxe ruse și asistarea la slujbele solemne oficiate de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și I.P.S. Mitropolit Nicolae Krutițki.

VII. În capitolul VII se arată *activitatea patriotică a Bisericii Ortodoxe Ruse în perioada Marelui război pentru apărarea patriei*. Aici se reproduc pasaje din memorabila pastorală a mitropolitului Serghie, locțiitor al Scaunului Patriarhal, publicată chiar în prima zi a războiului — 22 iunie 1941 —, precum și din istoricul Apel al Mitropolitului Alexei al Leningradului, actualul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse, din 26 iulie 1941. Se citează diferite alte epistole și pastorale patriotice adresate tuturor credincioșilor din U.R.S.S. de către ierarhii Bisericii Ruse, în timpul marelui război.

Mitropolitul Alexei a rămas în mijlocul păstoriților săi în timpul blocadei îndelungate a Leningradului, îmbărbătind populația orașului asediat și dându-i exemplu de curaj și patriotism înflăcărat.

Mitropolitul Nicolae Kutițki, atunci Exarh al Ucrainei, prin pastoralele și apelurile sale mișcătoare, chema pe credincioșii din regiunile ocupate de inamic să ajute armata eliberatoare sovietică la izgonirea ocupanților.

Pe lângă acest puternic sprijin moral, Biserica Ortodoxă Rusă a dat armatei sovietice și însemnate ajutoare materiale. În martie 1944, Mitropolitul Nicolae a predat Armatei Roșii o coloană de tancuri, construită cu banii donați de credincioși. Această contribuție a credincioșilor însemna binecuvântarea Bisericii pentru triumful cauzei drepte pentru care lupta armata sovietică și întreg poporul sovietic.

În momentele foarte grele pentru Patria Sovietică, amenințată de cuceritorii fasciști, Biserica Ortodoxă a binecuvântat războiul pentru apărarea patriei și s-a rugat neincelat pentru victoria armatei sovietice, iar conducătorii statului sovietic, ca și întregul popor sovietic, au apreciat acest mare merit patriotic al Bisericii, în frunte cu conducătorii ei.

VIII. În ultimul capitol — al VIII-lea —, intitulat: *Biserica Ortodoxă Rusă în lupta pentru pace*, se arată măreața operă pe care o desfășoară Biserica din U.R.S.S. pentru salvagardarea păcii în toată lumea, grav amenințată de ațîțitorii la un nou război mondial, operă în fruntea căreia stă însuși Sanctitatea sa Patriarhul Alexei și primul său colaborator, «Apostolul Păcii», I.P.S. Mitropolit Nicolae Krutițki, care reprezintă Biserica Rusă în Consiliul Mondial al Păcii, la toate congresele internaționale pentru apărarea păcii.

Cînd Comitetul Internațional al reprezentanților culturii a propus convocarea Congresului Mondial al partizanilor păcii, atunci Patriarhul

Alexei — din partea Bisericii Ortodoxe Ruse — s-a adresat tuturor Bisericilor autocefale surori, propunându-le: «Să-și înalțe glasul împotriva tuturor atentatelor și acțiunilor care duc la subminarea păcii», și a binecuvîntat unirea tuturor luptătorilor pentru pace.

La primul Congres Mondial al Partizanilor Păcii a fost trimis, ca delegat al Bisericii Ortodoxe Ruse, Mitropolitul Nicolae Krutițki, care a fost ales membru al Comitetului Permanent al Partizanilor Păcii și de atunci încoace participă la toate congresele și manifestările internaționale pentru apărarea păcii în toată lumea.

Apelul înflăcărat făcut de Mitropolitul Nicolae către toți creștinii din lume, indiferent de deosebiriile lor confesionale, a avut un ecou puternic, și drept rezultat, mii de preoți conștiincioși catolici și pastori protestanți, cu mult entuziasm s-au încadrat în Mișcarea mondială a partizanilor păcii, devenind un stăvilor puternic în calea pregătirii războiului de către cercurile imperialiste.

Cînd a apărut Apelul Sesiunii de la Stockholm al Comitetului Permanent al Partizanilor Păcii, Biserica Ortodoxă Rusă s-a solidarizat cu cererea Comitetului pentru interzicerea armei atomice, îndemnînd pe toți clericii și mireni credincioși să-și pună iscălitura pe Apelul Comitetului Permanent.

Vizita la Moscova în luna mai 1950 a Prea Fericitului Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Romîne a avut ca rezultat semnarea unui Act solemn pentru colaborarea Bisericilor Ortodoxe Ruse și Romîne, în ceea ce privește apărarea păcii. Aceeași înțelegere s-a făcut cu reprezentanții altor Biserici: Gregoriană, Albaneză, Armeană.

Urmărind mobilizarea tuturor forțelor morale ale omenirii pentru înlăturarea primejdiei unui nou război mondial, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a convocat, în luna mai 1952, o conferință generală a reprezentanților tuturor confesiunilor și organizațiilor religioase din U.R.S.S., consacrată problemelor apărării păcii.

Această conferință istorică, ce s-a ținut sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, în străvechea lavră «Sf. Serghie-Troița» din orașul Zagorsk, după ce a ascultat referatele prezentate și a dezbătut problemele legate de salvagardarea păcii, a adresat un apel cald către toți credincioșii din lume, aparținînd diferitelor religii și confesiuni, chemîndu-i să se unească în lupta comună și dîrză pentru pace și pentru interzicerea armei atomice și înfierînd orice încercare de a submina pacea între popoare, ca cea mai odioasă crimă împotriva umanității și moralei...

Materialele Conferinței din Zagorsk au fost publicate de către Patriarhia din Moscova în limbile rusă, franceză, engleză, germană și arabă.

Apelul conferinței a fost reprodus în presa periodică din mai multe țări și a găsit un ecou viu în masele credincioșilor aparținînd diferitelor religii.

Biserica Ortodoxă Rusă și-a spus cuvîntul hotărît și răspicat întru apărarea păcii, prin glasul conducătorilor ei, înfierînd pe cei ce încearcă să zdruncine, să submineze pacea între popoare și cu alte ocazii, cu prilejul congreselor și conferințelor internaționale sau unionale, prin apeluri adresate Bisericilor creștine și credincioșilor din lumea întreagă, prin epistole și pastorale, prin discursuri radiodifuzate, predici rostite de pe amvonul bisericesc și prin articolele publicate în paginile «Revistei Patriarhiei din Moscova».

Mitropolitul Nicolae Krutički, neobosit luptător pentru pace și participant activ aproape la toate congresele și conferințele internaționale pentru apărarea păcii, a devenit cunoscut lumii întregi prin activitatea sa prodigioasă pe acest teren, și astăzi, numele său se pronunță cu respect de toți partizanii sinceri ai păcii.

*

În cele de mai sus am expus sumar faptele și datele mai importante cu privire la organizarea și activitatea Bisericii Ortodoxe Ruse, spre a fi cunoscute clerului și credincioșilor Bisericii noastre Romîne, în scopul cimentării legăturilor de colaborare frățească ce există între ele, ceea ce — fără îndoială — va servi la întărirea prestigiului Ortodoxiei Ecumenice și la consolidarea frontului păcii în lumea întreagă.

Pr. AL. SEVERIN

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

TRECEREA PATRIARHULUI TEODOSIE II PRIN ȚARĂ

În ziua de 4 august a.c. a trecut prin Capitală, spre țară, întorcându-se din Uniunea Sovietică, după o vizită frățească făcută Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și al întregii Rusii, noul Patriarh al Antiohiei și al întregului Orient, Teodosie II, însoțit de un grup de preoți și de ierarhi.

La aeroport a fost întâmpinat de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, de dl. I. Bărbulescu, director general în Departamentul Călător, de PP. SS. Lor dr. Antim Tîrgovișteanul și Teoctist Botoșăneanul, Vicari Patriarhali, P.C. Preot Alexandru Ionescu, Vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, de corpul profesoral al Institutului Teologic din București, protoiereii Capitalei și corala preoților din Capitală.

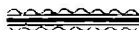
Intr-o atmosferă frățească s-au purtat convorbiri între Intiiistătătorii și ierarhii celor două Biserici Ortodoxe surori, iar corala preoților a intonat imnurile patriarhale precum și cîteva bucăți religioase festive.

Prea Fericirea Sa Patriarhul Teodosie II a adus Bisericii noastre, precum și Intiiistătătorului ei, înalte binecuvîntări și salutări din partea Prea Fericirilor Lor Athenagoras, Patriarh ecumenic, și Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia.

Discuțiile s-au purtat în jurul problemelor ce interesează ambele Biserici, față de eforturile tuturor oamenilor de bine, pentru consolidarea păcii în lumea întreagă.

La plecare, înaltul oaspe a transmis binecuvîntări clerului și credincioșilor romîni, arătînd că se roagă totdeauna pentru pacea și bunăstarea poporului nostru.

Pr. D. P.

SFINȚIREA BISERICII DIN PAROHIA COCORA, RAIONUL URZICENI

Intr-un colț din Bărăganul nostru mănăs, cu întinse lanuri de grâu aurite, cu bogate holde de porumb și floarea soarelui, pe malul stîng al Ialomiței, la 15 km spre nord, la calea jumătate Urziceni-Slobozia, se află comuna Cocora.

Atît de mulți erau pe aici cocorii, încă acum 20-30 de ani — istorisesc localnicii —, că pînă și pe turla bisericii se avîntau «gomoșii» să-și proptească lungile și noduroasele lor catalige. Așa s-a întîmplat — întîmplare și coincidență semnificativă !—, prin anul 1939, că unul din ei, poate obosit de drum, a alunecat pe cupolă și și-a prins gîtul în lanțul ce ancorează crucea din virful bisericii, și acolo, zbătîndu-se, și-a dat sîrșitul, pecetluind numele comunei, care mai nimerit și mai firesc nici că putea să fie...

Astăzi numele comunei este același, dar locurile și lucrurile s-au schimbat. Omul, stabilîndu-se cu nădejde aici și muncind cu elan, mlaștinile au secat, ciulinii și-au pierdut sămînța, iar cocorii s-au mutat spre bălți.

De la 1864, de cînd niște tîrლაși de oi din părțile Pogoanelor au bătut întîiul par aici, și pînă astăzi, comuna Cocora numără cca. 1.000 de familii de harnici și pricepuți agricultori care sînt uniți și mînați acum de un torent de viață nouă. În locul bordeielor și caselor de lut, acoperite cu stuf și coceni, au apărut case noi, spațioase, mai durabile, frumos văruiute și acoperite cu tablă sau țigla.

În ultimii patru ani, mai ales, schimbările au fost cu adevărat mari în viața cocorenilor. O șosea nouă pietruită, în curs de finisare, cu autobuze I.R.T.A., a înlăturat pentru totdeauna calvarul celor 14 km de drum de pămînt cu praf sau noroi, desființînd zăgazurile izolării și anonimatului, reglînd pulsul vieții de aici cu cel din restul Patriei. Tot în curs de finisare se găsește și construcția unui mare spital modern.

Peste 85% din locuitorii comunei au pășit de mult pe drumul avîntat al agriculturii socialiste. Cele două gospodării agricole colective sînt în deplină prosperitate, cuprinzînd lanuri imense de cereale și grădini de zarzavaturi, avînd un bogat inventar agricol modern, cu combine și tractoare, turme de oi, cirezi de vite, piscină, crescătorii de porci și păsări, iar ritmul lor de dezvoltare este de-a dreptul impetuos.

Cocorenii nu și-au uitat nici biserica, sfîntul lor locaș de închinăciune.

Iată că în ziua de duminică 19 iulie 1959, biserica parohiei Cocora a îmbrăcat veșmînt de mare sărbătoare și glasul clopotului ei anunță voios și răsună puternic cît poate să cuprindă din întinsul Bărăgan, solemnitatea sfințirii picturii recent restaurată.

Încă de sîmbătă seară, P.C. Preot Toma Ceroiu, protoiereul raionului Urziceni, înconjurat de un sobor de preoți din vecinătate, a oficiat slujba Vecerniei, în prezența evlavioșilor creștini.

A doua zi dimineța, la orele 8,30, când slujba Utreniei tocmai se sfârșise, a sosit Prea Sfințitul Episcop Teoctist Botoșăneanul, Vicar Patriarhal, însoțit de P.C. Pr. Alexandru Ionescu, Vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, și de P.C. Arhidiacon Andrei Iacobeanu, de la Sf. Patriarhie.

A urmat slujba sfințirii apei, care s-a săvârșit de P.S. Episcop Teoctist înconjurat de un reprezentativ sobor de preoți.

După sfințirea apei a urmat înconjurul bisericii, Prea Sfințitul Episcop stropind cu aghiazmă zidurile bisericii, apoi pictura din interior și celelalte, după rînduială.

Pictura, executată cu măiestrie de către pictorița Ecaterina Ardeleanu, evoca în atmosfera aceasta de slujire arhierescă, coborîrea cerului pe pămînt.

Predica zilei a fost rostită de P.C. Pr. Petru Zamă, slujitor la această biserică.

După terminarea Sfintei Liturghii a luat cuvîntul P.C. Protoiereu Toma Ceroiu, care a salutat prezența Prea Sfințitului Episcop Teoctist, Vicar Patriarhal, și a P.C. Preot Alexandru Ionescu, Vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, în mijlocul preoților și credincioșilor din protopopiatul Urziceni și parohia Cocora. Face apoi o prezentare a deosebitei activități gospodărești și social-culturale din protopopiat.

P.C. Preot paroh Ioan Petrescu, făcînd o dare de seamă, mărturisește profunda emoție și recunoștință de care sînt cuprinși enoriașii pentru cinstea și bucuria ce li s-a făcut de distinșii reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Romîne.

Adresîndu-se Prea Sfințitului Episcop Teoctist, P.C. Sa i-a mulțumit că a binevoit să sfințească biserica acestei parohii. Mulțumește de asemenea P.C. Vicar Alexandru Ionescu, precum și reprezentantului Departamentului Cultelor, pentru osteneala ce și-au luat de a participa la această solemnitate, rugîndu-i să asigure Departamentul Cultelor că va fi ca și pînă acum alături de năzuințele de pace și prosperitate ale poporului.

Mulțumește de asemenea P.C. Protoiereu Toma Ceroiu pentru sprijinul acordat, preoților prezenți la sfințire, Consiliului și Comitetului parohial și credincioșilor parohiei, arătînd în încheiere că ultimul gînd îl închină Prea Fericitului Patriarh Justinian, înțeleptul Arhipăstor al Bisericii Ortodoxe Romîne.

La sfîrșit, luînd cuvîntul, Prea Sfințitul Episcop Teoctist Botoșăneanul, după ce împărtășește celor de față înalta binecuvîntare a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, spune :

«Frumoasa pictură pe care ați descoperit-o ochilor noștri sufletești, îndeosebi ne umple inima de bucurie, căci vedem în această lucrare evlavia, credința și strădania voastră pentru podoaba casei Domnului. Ne bucurăm și pentru faptul că tînărul vostru păstor sufletesc, pe care noi îl cunoaștem din anii de ucenicie, este însuflețit cu mult zel în slujirea preoțească. Noi îi dorim și mai multă rîvnă și spor în lucrul Domnului, ca să se

învrednicească de îndoită cinstire, după cuvîntul Sfinților Apostoli. Pe voi, bunilor creștini, vă binecuvîntez și vă îndemn să-l ascultați și să-l încurajați și pe viitor cu aceeași creștinească dragoste». In continuare, Prea Sfințitul Episcop vorbind despre negrăita influență asupra sufletului nostru a chipurilor sfinților, arată ce mare însemnătate au sfinții în viața noastră: «Chipurile acestea care ne sînt dragi nouă, au fost oameni ca și noi, care au trăit vrednici între oameni; s-au luptat neobosiți și s-au nevoit să-și curețe sufletul de toată patima și răutatea, și l-au împodobit cu virtuțile adevăratei trăiri creștinești, trăind în pace cu Dumnezeu, cu semenii lor și sufletele lor. Sfinții pe care noi îi venerăm sînt pilde vii, sînt vrednicii noștri înaintași, de aceea cu mare cinstire trebuie să le păstrăm chipurile lor sfinte în mijlocul nostru, fiindcă ei sînt învățătorii și luminătorii noștri. Ținînd legătura cu ei, învățînd și împărtășindu-ne din pilda vieții lor minunate, sîntem siguri că ne vom face și noi vrednici de a intra întru bucuria Domnului».

Mărturisește apoi că privind meleagurile cocorene, a fost plăcut impresionat de întinsele lanuri pe care le-a văzut bine îngrijite, fapt care dovedește roadele frumoase ale unei noi rînduiri sociale, și-i felicită pe credincioși că muncesc cu pricepere și sîrg, uniți într-un ritm de viață nouă. Sfîtuindu-i și îndemnîndu-i să fie cetățeni ascultători și devotați rînduierilor Statului nostru, le spune: «Nu uitați, iubii mei, că un bun creștin trebuie să fie bun cetățean și al pămîntului, și al cerului».

În încheiere, Prea Sfinția Sa a dat îndemnuri preoților și credincioșilor de a se strădui să împodobească biserica și cu sufletele lor curate, dovedind că sînt adevărații fii ai Ortodoxiei și ai Patriei.

După săvîrșirea hiroteseiei întru sachelar a P.C. Preot paroh Ioan Petrescu, slujba s-a încheiat cu un Polihroniu făcut pentru Intîistătătorul Bisericii noastre, pentru conducătorii Patriei și pentru toți cei prezenți la solemnitate.

A urmat apoi la casa parohială o agapă frățească, într-un cadru de sobrietate și tradiție bisericească.

Arhidiacon A. IACOBEANU

SFINȚIREA BISERICII DIN SATUL COSTEȘTII - DEAL

Ziua de 6 septembrie 1959 a fost o mare sărbătoare pentru credincioșii parohiei Costeștii-Deal, din raionul Titu, Regiunea București, căci în această zi s-a făcut sfințirea bisericii locale, după reparațiile ce i s-au făcut.

Potrivit rînduieiilor tipiconale, sîmbătă seara s-a oficiat Vecernia și Litia, după care, Părintele Nae Napoleon, protoiereul Raionului Titu, a vorbit credincioșilor despre folosul muncii în comun.

Duminică dimineața s-a oficiat slujba sfințirii, iar după aceea Sfînta Liturghie, de un sobor de preoți și diaconi, în frunte cu P.C. Pr. Alexandru Ionescu, Vicar al Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

Predica zilei a fost rostită de P.C. Arhid. N. Nicolaescu, prorector al Institutului Teologic de grad universitar din București.

Sfîrșindu-se oficierea Sfîntei Liturghii, P.C. Protopop N. Napoleon a vorbit celor prezenți despre dragostea ce au arătat credincioșii din satul Costeștii-Deal pentru biserica lor, căreia i-au făcut reparații radicale și pictură din nou.

P.C. Arhid. N. Nicolaescu, prorectorul Institutului Teologic, a dat citire actului comemorativ.

P.C. Preot Aurel Iliescu, parohul bisericii, a făcut o documentată dare de seamă a lucrărilor executate la biserică, arătînd că a fost sprijinit de enoriași, de membrii epitropiei și Consiliului parohial, cum și de Sfînta Arhiepiscopie a Bucureștilor, și Departamentul Cultelor. În continuarea dării de seamă, C. Sa a arătat că enoriașii bisericii Costeștii-Deal sînt cetățeni harnici și cinștiți, sprijintori ai luptei pentru apărarea păcii între popoare.

Cel din urmă a vorbit P.C. Preot Alexandru Ionescu, Vicar al Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor, care a felicitat pe enoriași pentru frumoasele lucrări ce au realizat.

În continuare, P.C. Sa a arătat că Prea Fericitul Patriarh Justinian se bucură de astfel de lucrări, îi prețuiește pe credincioși pentru aceasta și-i sfătuiește să depună aceeași rîvnă în împlinirea tuturor lucrărilor obștești, să fie buni creștini și cetățeni loiali, sprijinind cu toată însuflețirea acțiunea pentru apărarea păcii, care ne asigură bunăstarea și înflorirea patriei noastre dragi.

În încheierea cuvîntării sale, P.C. Vicar Alexandru Ionescu făgăduiește că va supune cunoștinței Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian toate cele constatate la parohia Costeștii-Deal, cum și acordarea celei mai înalte distincții bisericesti Părintelui paroh Aurel Iliescu, care prin rîvna și munca sa a reușit să facă o lucrare așa de frumoasă în această parohie.

A urmat după aceea oficierea slujbei parastasului pentru cei răpoși, cum și o agapă în casa parohială.

CRONICAR

SFINȚIREA BISERICII DIN DUMBRAVA

În ziua de 20 octombrie 1959, enoriașii parohiei Dumbrava, din Raionul Cricov, Regiunea Ploiești, a avut marea mulțumire sufletească să participe la sfințirea bisericii lor, căreia i s-au făcut reparații radicale și pictură din nou.

Slujba sfințirii a fost oficiată de un sobor de preoți, în frunte cu P.C. Preot Alexandru Ionescu, Vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, P.C. Preot Vasile Constantinescu, protoiereul circ. I Capitală, P.C. Preot Dumitru Tacea, Protoiereul Raionului Cricov, și arhidiaconii Evghenie Dascălu și Andrei Iacobearu, de la Catedrala Sfintei Patriarhii.

După oficierea slujbei de sfințire și a Sfintei Liturghii, P.C. Preot Dumitru Tacea a dat citire actului comemorativ în care s-au consemnat lucrările făcute.

A vorbit după aceea P.C. Preot Constantin Ionescu, parohul bisericii Dumbrava, care a făcut o dare de seamă a lucrărilor executate (scoaterea igrasiei, lucrări de zidărie și refacerea picturii).

În cuvîntul său, Părintele paroh a mulțumit credincioșilor, consilierilor și epitropilor parohiali, cu al căror sprijin și muncă s-au executat toate aceste lucrări; de asemenea, a adus mulțumiri organelor locale ale Puterii de Stat, pentru înțelegerea arătată.

P.C. Vicar Alexandru Ionescu, în numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, felicită pe parohul și credincioșii parohiei Dumbrava pentru lucrările care s-au executat la această biserică, anunțînd totodată că pentru meritele sale, Preotul Constantin Ionescu a fost propus Sinodului Mitropolitan pentru acordarea rangului de econom stavrofor.

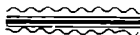
În continuarea cuvîntării sale, P.C. Preot Alexandru Ionescu sfătuiește pe credincioși să fie sprijinitori cinstiți ai vieții celei noi ce se construiește în țara noastră și ai tuturor lucrărilor de folos obștească ce se vor înfăptui în această comună.

În încheiere, P.C. Sa făgăduiește că va informa pe Prea Fericitul Patriarh Justinian despre frumoasa activitate desfășurată de credincioșii și parohul bisericii Dumbrava, asigurîndu-i de dragostea și prețuirea Prea Fericirii Sale.

S-a oficiat după aceea un parastas pentru citorii răposați ai bisericii.

A urmat o agapă, la care au luat parte preoții deservenți, membrii Consiliului și epitropiei parohiale, cu care prilej P.C. Protopop Vasile Constantinescu a evidențiat munca preotului Constantin Ionescu în slujba Bisericii și a lucrărilor de folos obștească.

CRONICAR

SFINȚIREA BISERICII DIN BELEȚI - NEGREȘTI, RAIONUL TOPOLOVENI

Cînd s-a prezentat la parohia sa, Beleți-Negrești, cu 27 de ani în urmă, Părintele paroh Ioan D. Radu a găsit o biserică aproape ruină, lipsită complet de podoabele ei.

Tare i-a venit greu, dar tînăr fiind, nu a deznădăjduit, ci s-a apucat de treabă.

Cu ajutorul pușinilor credincioși, cu rîvnă dar mai ales cu sacrificii personale, Părintele Radu din Beleți a reușit să refacă această biserică ruinată și s-o aducă, am putea spune, la o stare mai frumoasă decît a fost la începutul ei.

În cei 27 de ani i-a consolidat temelia cu ciment, i-a legat zidurile cu cingători de fier, i-a făcut catapeteasmă de zid, a mărit-o (suprimînd unele ziduri interioare), a pardosit-o întii cu ciment, dar văzînd el în ultimii ani că cimentul provoacă igrasia zidurilor, a pardosit-o cu dale mari de piatră, i-a spălat și refăcut pictura inițială, i-a introdus lumină electrică (căci satul a fost electrificat acum un an) și astăzi, biserica satului Beleți-Negrești, din Raionul Topoloveni, este într-o stare nouă.

S-a ostenit mult Părintele Radu, dar pînă la urmă a reușit.

A rămas pisană veche a lui Alexe Zugravu, din 1853, oct. 30.

În ziua de 1 noiembrie 1959 s-a făcut slujba de sfințire a picturii și lucrările executate în timpul parohiatului Părintelui Radu.

Slujba de sfințire și Sfînta Liturghie au fost oficiate de un sobor de preoți, în frunte cu P.C. Preot Alexandru Ionescu, Vicarul Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

Predica zilei a fost rostită de Pr. Teodor Iorgulescu-Țigănești.

După aceea, Părintele paroh Ioan D. Radu a făcut o dare de seamă asupra lucrărilor executate la această sfîntă biserică, cu ajutorul enoriașilor, consilierilor și episcopilor parohiali, avînd și concursul organelor locale.

Părintele Radu este un om energic, stăruitor, păstrător al sfîntelor tradiții, corect și drept, pînă acolo încît poate fi socotit un om aspru cu sine și cu rînduiețile Sfîntei Biserici.

În cuvîntarea sa a adus mulțumiri celor ce l-au ajutat și l-au înțeles pentru desăvîrșirea lucrării sale.

P.C. Preot Alexandru Ionescu, Vicarul Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor, împărtășind celor de față binecuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Justinian, felicită pe enoriașii și pe preotul bisericii Beleți, pentru frumoasa și exemplara lor realizare.

Amintind fidoasele lucrări în comun, P.C. Sa sfătuieste pe credincioși să fie sprijinatori și ai celorlalte lucruri obștești din comună, căci un bun creștin trebuie să fie și un cetățean bun, conștient de marile realizări ale vremurilor noastre.

Totodată face cunoscut că Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a binevoit să acorde Părintelui Ioan D. Radu rangul onorific de iconom.

CRONICAR

SFINȚIREA BISERICII DIN SATUL MALU

Pornind din Giurgiu pe șoseaua ce merge către Zimnicea, la o distanță de circa 14 km se găsește satul Malu, sat cu veche așezare, numit astfel pentru faptul că este situat pe malul stîng al rîului Vedea.

Biserica satului are hramul Sf. Ioan Botezătorul și a fost clădită în anul 1846, făcîndu-i-se unele reparații prin anul 1911.

Fiind biserică veche, în ultimii ani avea nevoie de reparații radicale și acest lucru l-au înțeles enoriașii respectivi, cum și preoții bisericii: Teodor N. Daia și Teodor Cristian.

În anul 1954 s-au apucat de lucru, iar în anul 1958 au săvîrșit lucrările de reparații radicale.

Slujba sfințirii, în urma acestor lucrări, a avut loc în ziua de 9 noiembrie, și a fost oficiată de un sobor de preoți, în frunte cu P.C. Preot Alexandru Ionescu, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, și P.C. Preot Radu Pavel, Protoiereul Raionului Giurgiu.

Potrivit rînduielilor, simbătă seara s-a oficiat Vecernia și Liția în sobor, după care P.C. Protopop Radu Pavel a vorbit credincioșilor despre dragostea ce trebuie s-o arătăm față de lucrările obștești.

Duminică dimineața s-a oficiat slujba sfințirii, după aceea Sfînta Liturghie, răspunsurile fiind date de corul bisericii, condus de cîntărețul St. Marzac.

Predica zilei a fost rostită de P.C. Protopop Radu Pavel.

După oficierea Sfintei Liturghii, Părintele paroh Teodor N. Daia a făcut o documentată dare de seamă privind lucrarea de restaurare a acestui vechi locaș de cult.

C. Sa a arătat că s-a relăcut complet acoperișul, s-a făcut tencuială nouă în exterior, s-au făcut burlane și jgheaburi noi, s-a făcut din nou pridvorul bisericii, s-a relăcut pictura, s-a turnat beton și după aceea mozaic în interiorul bisericii, s-a făcut gard nou de fier și a fost înzestrată biserica cu unele obiecte de cult (veșminte, Sfînta Evanghelie, sfeșnice împărătești, candelă etc.).

În continuare, Părintele paroh aduce mulțumiri credincioșilor, consilierilor parohiali și epitropilor parohiali. De asemenea, C. Sa a adus vii mulțumiri organelor locale ale Puterii de Stat, care i-au arătat înțelegerea cuvenită în săvîrșirea lucrării sale.

În încheierea cuvîntării sale, Părintele paroh Teodor Daia asigură pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și conducerea Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor de întregul său devotament în slujirea Sfintei Biserici și în susținerea acțiunii apărării păcii.

A luat cuvîntul după aceea P.C. Vicar Alexandru Ionescu, care în numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian a felicitat pe preoții și credincioșii bisericii Malu, pentru lucrarea ce au săvîrșit, anunțînd totodată că preotul Teodor N. Daia a fost distins de Sinodul Mitropolitan cu rangul de econom stavrofor.

În continuarea cuvântării, Părintele Vicar Alexandru Ionescu sfătuiește pe credincioși să sprijine cu aceeași însuflețire celelalte lucrări de folos obștești ce se înfăptuiesc în satul Malu, să fie ziditori cinști ai vieții celei noi ce se construiește în țara noastră și să fie susținători ai marii cauze care însuflețește lumea de pretutindeni, apărarea păcii între oameni și popoare.

Făgăduiește, în încheierea cuvântării sale, că va informa pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și conducerea Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor de frumoasa lucrare ce s-a realizat în satul Malu.

S-a oficiat apoi un parastas pentru ctitorii răposați ai bisericii, după care a urmat o agapă în curtea bisericii.

CRONICAR

TÎRNOSIREA BISERICII DIN SATUL SBÎRCEA - CREȚEȘTI

În ziua de 13 decembrie 1959, s-a săvârșit în cadru sărbătorește tîrnosirea bisericii din satul Sbircea, comuna Crețești, Raionul Vidra, Regiunea București.

Služba sfințirii a fost oficiată de Prea Sfințitul Episcop Teoctist Botoșăneanul, Vicar al Sfintei Patriarhii, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi.

Potrivit rînduielilor tipiconale, după înconjurarea bisericii, după așezarea sfințelor moaște în piciorul Sfintei Mese, toți credincioșii prezenți au trecut prin fața Sfîntului Prestol, primind binecuvîntarea arhierescă.

S-a oficiat după aceea Sfînta Liturghie, răspunsurile fiind date de cor și de credincioși.

După oficierea Sfintei Liturghii, a luat cuvîntul P.C. Preot Constantin Păunescu, Protoiereul Raionului Vidra, care, salutînd prezența Prea Sfințitului Episcop Teoctist la această deosebită sărbătoare a credincioșilor din satul Sbircea, a făcut o scurtă dare de seamă a activității preoților din cuprinsul Raionului Vidra. Între aceștia, P.C. Sa a evidențiat munca Preotului paroh Ioan Toneș, care s-a ostenit să ridice și să înfrumusețeze sfîntul locaș de închinare în satul Sbircea, care nu avea biserică, nici cimitir, nici casă parohială.

După cuvîntarea P.C. Protopop, Preotul paroh Ioan Toneș a făcut o dare de seamă asupra lucrărilor ce s-au executat și a căror înaugurare se face astăzi. P.C. Sa a arătat că venind în parohia Sbircea în toamna anului 1940, nu a găsit biserică, nici cimitir, nici casă parohială, iar o mulțime de suflete erau răzlețite de la dreapta credință.

Cu rivna C. Sale, cu sprijinul credincioșilor, al consilierilor parohiali și al epitropilor, a reușit în aproape douăzeci de ani să împlinească toate aceste lipsuri ale parohiei: a zidit biserică din nou, pe care a zugrăvit-o și a împodobit-o cu toate cele necesare cultului, a înzestrat parohia cu cimitir parohial și cu casă parohială. De aceea, întreaga sa mulțumire se îndreaptă către cei ce l-au sprijinit, în desăvîrșirea lucrării sale, cum și organelor locale ale Puterii de Stat, pentru înțelegerea arătată. În continuare, Părintele Toneș a asigurat pe Prea Fericitul Patriarh Justinian și pe Prea Sfințitul Episcop Teoctist de întregul său devotament în slujirea Bisericii Ortodoxe și a cauzei apărării păcii, căci creștinii din Sbircea sînt buni și loiali cetățeni.

Cel din urmă a vorbit Prea Sfințitul Episcop Teoctist Botoșăneanul, Vicar al Sfintei Patriarhii, care și-a manifestat mulțumirea sufletească pentru lucrarea ce au săvîrșit credincioșii satului Sbircea, și felicită pe paroh și pe credincioși pentru exemplara lor realizare. Se bucură mai ales de faptul că credincioșii din satul Sbircea iubesc casa Domnului, dar iubesc și cauza care slujește viața noastră pămîntească, cauza asigurării păcii.

Împărtășind tuturor celor de față arhieresti binecuvîntări, sfătuindu-i să sprijine împlinirea a cît mai multe lucrări ce sînt pentru folosul obștesc, îi asigură pe preoți și pe credincioși de dragostea și prețuirea Prea Fericitului Patriarh Justinian și le urează tuturor sănătate, pace și bun spor în toate lucrările ce vor săvîrși pentru folosul obștesc.

A urmat după aceea o agapă în casa parohială, la care au luat parte Prea Sfințitul Episcop Teoctist, preoții și diaconii care au slujit, membri ai Consiliului și epitropiei parohiale și alți credincioși. Aici a luat cuvîntul P.C. Preot Alexandru Ionescu, care a toastat pentru conducătorii țării noastre, ai Bisericii noastre și pentru cei ce s-au ostenit să realizeze aceste lucrări din satul Sbircea.

CRONICAR.

EPISCOPIA BUZĂULUI

ÎNCHEIEREA ANULUI ȘCOLAR 1958/1959 LA SEMINARUL TEOLOGIC DIN BUZĂU

Anul acesta, solemnitatea încheierii activității școlare la Seminarul Teologic din Buzău s-a făcut în cadrul unei festivități ce s-a desfășurat într-o atmosferă de aleasă bucurie.

Festivitatea a avut loc duminică 28 iunie. În dimineața acestei sărbători, elevii și profesorii au participat la Sfînta Liturghie săvîrșită în

catedrala Sfintei Episcopii. Deși seminarul dispune de un paraclis propriu, unde elevii fac lecțiile practice la muzică și liturgică, precum și de un cor bărbătesc destul de închegat, care susține de obicei răspunsurile la liturgiile duminicale și praznicale, totuși, de data aceasta el s-a îndreptat spre catedrală, ca acolo, împreună cu credincioșii, să mărească bucuria și importanța evenimentului.

Slujba a fost oficiată de preoții catedralei, iar răspunsurile au fost date de corul respectiv, dirijat de profesorul pensionar Gh. Marinescu. După terminarea Sfintei Liturghii, întreaga asistență s-a mutat în localul seminarului, unde se pregătea festivitatea de sfârșit de an școlar. În fruntea asistenței stă P.S. Episcop dr. Antim Angelescu, conducătorul eparhiei Buzăului, sub a cărui îndrumare directă își desfășoară activitatea și seminarul teologic. La orele 12, P.S. Episcop Antim, înconjurat de Părinții profesori, sosește în sala unde are loc serbarea, și este întâmpinat de către elevi, cu imnul arhieresc «Pre Stăpînul și Arhierul nostru».

Programul pe care elevii l-au prezentat în fața P.S. Sale, a părinților profesori și a celorlalți ascultători, printre care se numărau și părinți ai elevilor, a fost alcătuit și pregătit cu deosebită grijă, ca să corespundă tuturor așteptărilor și ca să obțină succes. El a constat din recitări și coruri prezentate alternativ, pregătite sub îndrumarea P.C. Arhim. Ghenadie Nițoiu, profesor de limba română, și a P.C. Diac. Ștefan Pruteanu, profesor de muzică psaltică și liniară.

Dintre poezii, reținem: «Toboșarul timpurilor noi», de M. Beniuc; «Clăcașul», de Cezar Boliac; «1907», de A. Toma; «Dușmancele», de G. Coșbuc — care au fost recitate de diferiți elevi, cu multă însuflețire și talent. Repertoriul coral a fost bogat și a cuprins coruri patriotice, cîntece populare românești, bucăți din repertoriul clasic, și cîntece religioase. Corul seminarului, dirijat de absolventul Speranță Gheorghe, a reușit să interpreteze mulțumitor bucățile pretențioase pe care le-a avut în program. Printre acestea sînt: «Măreț pămînt al patriei iubite», de I. Chirescu; «Vraja», de Vidu; «Corul sclavilor» din opera «Nabucodonosor», de Verdi; «Stihirea II», de la Vecernie, de N. Lungu.

După programul artistic prezentat de elevi, a urmat cuvîntarea Părintelui director Ioan Constantinescu, unde s-au expus unele aspecte ale muncii depuse de seminar în anul școlar 1958/1959. S-a arătat că profesorii, lucrînd pe cele două laturi ale învățămîntului — instructivă și educativă —, după îndemnul date de organele de resort și competente, au reușit să obțină succese frumoase. Preocupați continuu de ridicarea nivelului elevilor, ei au căutat să îmbine formarea intelectuală cu cea spirituală, ca astfel să realizeze un om bine educat.

Școala teologică — a arătat P.C. director —, prin însăși structura ei, nu e o școală de cultură generală și nici de pregătire profesional-tehnică, de aceea obiectivul ei principal nu e asimilarea de cunoștințe, ci accentul

cade pe formarea sau educația sufletească. Misiunea preoțească pentru care se pregătesc seminariștii, sau cea de slujire a stranei, pentru care se pregătesc elevii ciclului I, presupune desigur și cunoștințe din toate domeniile și în primul rînd din cel religios, dar ele pretind îndeosebi rîvnă și dispoziție pentru jertfă, care se pot realiza numai prin educația vocației. Adevăratul preot al Bisericii de mîine trebuie să dispună de un orizont intelectual cît mai larg, dar trebuie să fie în primul rînd un model de moralitate, care să influențeze pozitiv pe credincioșii cu care are legături duhovnicești.

Un alt obiectiv al procesului pedagogic din acest an a fost educația cetățenească.

«Noi, — mărturisește Părintele director —, nu am mărginit preoția numai la legătura sa strictă cu Dumnezeu, nu am avut în vedere numai pe preotul liturghisitor și sfințitor al dogmei creștine, ci am privit pe preot și sub aspectul de om, de cetățean, de trăitor într-o societate care are contingențe cu lumea din vremea sa».

Educația bisericească nu se poate despărți de cea cetățenească, patriotică, fiindcă viitorul preot va trebui să slujească și patria în care trăiește.

«Cu alte cuvinte, — spune vorbitorul —, am încercat să formăm pe viitorul preot ca pe un cetățean conștient, sincer și devotat organelor Statului, și cu dragoste de a contribui și el la toate reformele și înnoirile cerute de vremile actuale».

Ca totdeauna, cuvîntul Părintelui director se îndreaptă spre elevi, felicitîndu-i pentru rezultatele obținute și îndemnîndu-i ca pe timpul vacanței să aibă o conduită demnă și să-și dea contribuția, alături de părinții lor, la munca de transformare a satelor în care se duc. În încheiere, se aduc mulțumiri călduroase conducerii țării noastre, pentru libertatea acordată cultului ortodox, precum și Departamentului Cultelor, pentru sprijinul acordat. De asemenea, se aduc mulțumiri organelor superioare bisericești și cu deosebire P.S. Episcop Antim.

Conducerea școlii a ținut să felicite în chip deosebit pe elevii frunțași la învățătură și disciplină, acordîndu-le premii în cărți. După aceasta, a urmat cuvîntul P.S. Episcop Antim.

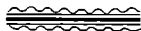
În cuvîntarea ținută, P.S. Sa a arătat că preotul nu este un om izolat, rupt de realitate. Dimpotrivă, el trebuie să stea în mijlocul credincioșilor și să colaboreze la toate acțiunile ce urmăresc progresul societății. P.S. Sa a mărturisit că idealul pastorației sacerdotale e slujirea Bisericii și a Patriei și spre acest ideal a orientat educația elevilor seminariști. De aceea, a insistat ca profesorii să accentueze acest capitol și mai mult.

P.S. Sa a ținut să prezideze și în acest an examenele de diplomă, mărturisind că e mulțumit de rezultatele elevilor și, pentru aceasta, felicită pe toți profesorii care s-au ostenit cu pregătirea lor. Dar, adevăratele

roade se vor culege acolo unde o parte din ei vor merge să slujească, adică la altar sau la strană. Preotul ortodox trebuie să fie un om echilibrat, smerit și înțelept. De aceea, P.S. Antim roagă pe absolvenți să se ferească de orice exagerări și abateri disciplinare. În încheiere, mulțumește guvernului și Departamentului Cultelor pentru grija pe care o arată față de școlile teologice, și făgăduiește că va propovădui mai departe în rîndul credincioșilor și preoților, același spirit de pace și colaborare caracteristic tradiției ortodoxe. După aceasta, Părintele director anunță vacanța de vară.

Cu aceasta, anul școlar 1958/1959 a luat sfîrșit, urmînd ca după o vacanță reconfortantă, profesori și elevi să se reîntîlnească pentru a începe o nouă perioadă de efort și muncă.

Prof. I. BRIA

SFINȚIREA BISERICII DIN PAROHIA JIDENI RAIONUL RÎMNICUL SĂRAT

Dînd curs obligațiunilor sale canonice, P.S. Episcop Antim al Buzăului a oficiat în ziua de 4 octombrie 1959 sfințirea bisericii din parohia Jideni, Raionul R. Sărat. Această parohie este așezată în regiunea dealurilor, la 2 km departe de orașul R. Sărat, și este formată din 350 familii. Majoritatea enoriașilor sînt romi aparținînd cartierului 23 August al orașului R. Sărat. În Jideni era o bisericuță modestă, zidită pe la 1850, deteriorată de vremuri și neîmpodobită cum se cuvine a fi un sfînt lăcaș. Păstrînd tot respectul ce se cuvenea ctitorilor Ruxandra și Tudorancea Șchiopu, cît și înaintașilor care au păstrat și împodobit sfîntul lăcaș după puterea și priceperea lor, preotul paroh și credincioșii au pornit la lucru pentru înnoirea, întărirea și înfrumusețarea bisericii.

An după an, începînd din 1950, de cînd păstorește aci C. Preot Gh. Constantin, s-a adăugat cîte ceva la gospodăria parohială. Mai întîi s-a dotat biserica cu obiectele de cult de care era lipsită. Apoi s-a împrejmuțit curtea și cîmîtirul cu gard de scîndură, pe un perimetru de 500 m. S-a trecut apoi la restaurarea lăcașului bisericii, căreia i s-a zidit un adaos în lungime, i s-a construit pridvor, sîni, plafoane, proscomidie și prestol, i s-au făcut subzidiri de jur-împrejur și s-a învelit acoperișul cu tablă nouă galvanizată. Exteriorul a fost tencuit din nou și stropit cu ciment, dîndu-i-se o înfățișare plăcută. După ce s-au făcut toate aceste lucrări, în executarea cărora meșterii zidari frații Dobrin au adus paro-

hiei un beneficiu după deviz de 25.000 lei, lucrînd gratuit toată zidăria și tencuielile, s-a trecut la pictarea din nou a bisericii în tehnica frescă, pictură executată de pictorii V. Precup și frații Profeta din București. Lucrarea de consolidare și înfrumusețare a bisericii s-a făcut din daniile credincioșilor parohiei Jideni.

Astfel înnoită și împodobită, biserica a fost sfințită la 4 octombrie a.c. de către P.S. Episcop Antim, înconjurat fiind de un sobor de PP. CC. Preoți: Ioan Zamfir, consilier ad-tiv; M. Negulescu, inspector bisericesc; V. Frînculescu. Prezența P.S. Episcop la această solemnitate a provocat bucurie în sufletele enoriașilor și a celorlalți credincioși veniți să asiste la actul sfințirii. Bucuria sărbătorii a fost sporită și de frumusețea unei însorite zile de octombrie, care îmbrăcase podgoriile dimprejur într-o măreață haină aurie, peste care se jucau funigeii toamnei. Mai mult, participarea Chiriarihului la solemnitatea de la Jideni a adus o cinste deosebită preotului paroh și i-a dat imboldul de a munci cu și mai multă râvnă pentru fericirea și bunăstarea materială și morală a credincioșilor săi. Căci pilda vie și convingătoare în adevăr și faptă a P.S. Episcop i-a fost îndemn acestui preot în lucrarea ce a înfăptuit. Tot ce a realizat Cuvioșia Sa, a făcut în numele Chiriarihului său, în grija căruia este biserica, ca urmaș direct al Sf. Apostoli.

La vremea potrivită, clerul și poporul au înconjurat biserica cu sfințele moaște, după care s-a făcut strigarea rituală de deschidere a porților cerului, *ca să între Împăratul slavei...* S-au așezat sfințele moaște la locul convenit și s-a îmbrăcat curat în podoabe sfîntul prestol, pe care credincioșii l-au sărutat cu emoție și evlavie.

După ce s-a terminat Sf. Liturghie, Pr. paroh Gheorghe Constantin a luat cuvîntul dînd raport P.S. Episcop despre înfăptuirile sale. Arătînd ce a lucrat în curs de 10 ani de cînd păstorește la Jideni. C. Sa a adresat cuvinte de mulțumire pentru P.S. Episcop, pentru Departamentul Cultelor, pentru autoritățile locale și pentru enoriașii care l-au încurajat și ajutat. Vom fi cetățeni loiali ai Patriei, sprijinind nu numai cu vorba ci și cu fapta munca susținută de Guvern pentru buna stare și propășirea Patriei noastre Republica Populară Romînă. Prin faptele noastre vom dovedi că sîntem cu adevărat fii ai Bisericii, supunîndu-ne tuturor dispozițiilor și legilor în vigoare. Nu voi pregeta să zidesc în sufletele enoriașilor mei virtuțile creștinești, mai ales dragostea, din care să odrăslească pacea și buna înțelegere, contribuind și noi astfel la pacea a toată lumea...».

A vorbit apoi P.C. Pr. Gh. Popescu, Protopopul Raionului R. Sărat. «Fapta plinitoare a Pr. Gh. Constantin — a spus P.C. Sa — reprezintă o importanță și mare realizare în interesul unității bisericești. Ea corespunde cerinței de azi, cînd liecare este chemat să lupte, să muncească, să facă eforturi nu numai pentru a-și îmbunătăți viața sa, ci mai ales pe cea a comunității, a semenilor, cînd fiecare este chemat să contribuie la zidirea lumii noi, de bunăstare și fericire a omului, de pace între neamuri și progres în omenire. Nimeni nu se poate izola, și cine încearcă să facă acest lucru, rămîne în urmă ca o pasăre pribeagă, rătăcită de cîrd, sau este zvîrlit cu totul și năprasnic de pe cîmpul de întrecere al vieții de azi.

Noi am înțeles aceasta, și de aceea, de la amvonul bisericilor îndemnăm pe oameni nu numai să privească cu înduioșare seninul zărilor albastre, unde în adevăr stăruie adevărul cel veșnic, ci îi îndemnăm să nu ignoreze nici aspectele pămîntești ale vieții și năzuințele de fericire, de mai bine. Noi sintem propovăduitori ai Evangheliei Domnului Hristos, Care ne învață a clădi o lume a păcii, a dragostei, a înfrățirii universale. De aceea noi coordonăm toată strădania pe nepieritorul ideal al păcii și buneii înțelegeri între oameni și popoare. Pacea este dominanta constantă a muncii și osteneții noastre. Arătăm apoi oamenilor că munca este virtute, este legea vieții, prin care oamenii și popoarele se ridică la bunăstare, că este mai puternică cînd se face laolaltă. Arătăm că cel care asigură munca și dreptatea colectivă, ordinea și libertatea, este Statul, orînduirea noastră democrat-populară, care ocrotește binele și stăvilește răul, pentru care i se cuvine supunere și ascultare. Așa ne înțelegem noi rostul activității noastre și acestea le facem cu toată convingerea...».

Șirul vorbitorilor a fost încheiat de P.S. Episcop Antim, care a spus : «Vrednicia preoțească se cunoaște după biserica la care slujește preotul, după dragostea cu care este înconjurat de enoriași și după corectitudinea cu care preotul își împlinește dregătoria. Preoții din Rîmnic au realizat multe lucruri frumoase, și meritul aci este și al P.C. Protopop, care este un model pentru preoțime. Pe parohul dv. l-am cunoscut cînd era în altă parte. Am venit aci în timpul lucrărilor și am văzut pe credincioși lîngă preot. Oricît de harnic ar fi un preot, dacă nu e ascultat de credincioși, el este ca acel lucrător care lucrează suspinînd în via Domnului. Vă binecuvîntez, dragii mei, pe voi credincioșii din Jideni, pentru tot ce ați făcut, schimbînd fața bisericii voastre, și vă îndemn spre tot lucrul bun. Credincioșii să dea ascultare preotului în tot ce îi învață. Sf. Sinod a pus la îndemîna preoților mijloace de orientare, ca ei să știe pe ce drum au să meargă. Vă sfătuiesc să vă înfrățiți în munca ogoarelor, căci de aci vine belșugul. Sub ochii noștri se înfăptuiește dreptatea socială. Acum nu mai sînt bogați trîndavi, și săraci care robesc, ci toți muncesc deopotrivă și se bucură la fel de rodul muncii. Preotul paroh să păstreze credința curată, fără inovații, și să fie și pe mai departe la înălțimea chemării sale...».

Pr. M. NEGULESCU

EPISCOPIA DUNĂREA DE JOS

ASPECTE DE LA ADUNAREA EPARHIALĂ - SEȘIUNEA 1959

Adunarea eparhială a Sf. Episcopii a Dunării de Jos, ținută la 8 martie, anul 1959, s-a desfășurat sub semnul frumozelor realizări pe tărîm bisericesc din întreaga Patriarhie Romînă, dar mai ales sub acela al hotărîtoarelor înfăptuiri pe tărîm social, în scopul construirii socialismului în patria noastră. De asemenea, lupta pentru apărarea păcii a constituit un obiectiv minuțios examinat de lucrările sesiunii Adunării eparhiale.

Cele două regiuni — Galați și Constanța —, asupra cărora în bună parte își întinde jurisdicția eparhia Dunărea de Jos, fiind aproape complet cooperativizate în domeniul agriculturii, rapoartele Adunării au subliniat cu acest prilej și concursul rodnic pe care preoțimea din eparhie l-a acordat celor ce s-au ostenit cu munca de lămurire în acest domeniu de importanță vitală pentru propășirea patriei noastre socialiste.

La orele 9.30, în sala de ședințe a reședinței eparhiale, P.S. Episcop Chesarie, președintele Adunării eparhiale, face deschiderea ședinței, saluțînd pe membrii Adunării cu tradiționalul salut : «Bine ați venit».

În continuare, P.S. Sa precizează că Biserica eparhiei Dunărea de Jos și-a desfășurat activitatea, animată de principiile Mîntuitorului Iisus Hristos, și puse în practică de Sfinții Apostoli și în Special de Sf. Apostol Pavel : «Dă Cezarului ceea ce este al Cezarului, și lui Dumnezeu ceea ce este al lui Dumnezeu» —, și pe acest temelie conducerea Centrului Eparhial și preoțimea și-au desfășurat activitatea și și-au îndeplinit îndatoririle bisericești cît și cele social-bisericești, colaborînd în mod sincer și ținînd legătură strînsă cu autoritatea de Stat, dînd concurs nelimitat în toate campaniile de interes obștească.

Clerul eparhial s-a remarcat prin activitatea în lupta pentru pace, sănătatea poporului, în terminarea căminelor culturale, iar în conferințele de orientare și interconfesionale a dezbătut chestiuni la ordinea zilei.

Apoi, din punct de vedere gospodăresc s-au și făcut însemnate îmbunătățiri și reparații prin străduința preoților respectivi și prin jertfele credincioșilor, iar în multe cazuri, prin ajutoarele date de eparhie și de Departamentul Cultelor, cum a fost la Brăila, Galați, Constanța și în special șantierul monumentului istoric de la Mînăstirea Cocoș-Tulcea.

Pentru aceasta se aduc mulțumiri călduroase Departamentului Cultelor și regimului de democrație populară, pentru înțelegerea și o arată față de Biserica noastră Ortodoxă și față de monumentele ei de cultură și de artă.

Înceind, P.S. Sa roagă pe Bunul Dumnezeu să reverse harul Său peste lucrările Adunării eparhiale și declară deschisă sesiunea Adunării ordinare pe 1959.

Se face apelul nominal și răspund un număr de 22 membri prezenți (8 absenți).

P.S. Episcop Chesarie, președintele Adunării eparhiale, arată că Adunarea fiind legal constituită, se pot lua hotărâri valabile, în conformitate cu art. 119 din Regulamentul pentru funcționarea organelor deliberative, și dispune să se dea citire telegramelor adresate Prea Fericitului Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, d-lui Ion Gheorghe Maurer, Președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale, d-lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, prim secretar al C.C. al P.M.R., d-lui Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Miniștri, și d-lui Dumitru Dogaru, secretar general al Departamentului Cultelor.

Textul telegramelor este aprobat de membrii Adunării eparhiale, cu aplauze. În continuarea ședinței, P.C. consilier Teofan Stănescu cere Adunării ca, întrucât P.C. Sa a fost chemat ca consilier eparhial, să fie desărcinat din delegația de secretar general al Adunării eparhiale, și face propunerea să fie desemnat P.C. Preot Petrea Copceag, Protoiereul Raionului Călmățui.

Adunarea aprobă.

P.S. Episcop dispune să se repartizeze lucrările la comisiunile respective și să se studieze dările de seamă ale celor trei sectoare: administrativ-bisericesc, cultural-misionar și economic-gospodăresc.

Se face pauză, în care timp se studiază dosarele și se întocmesc referatele comisiunilor.

Conferința se redeschide la orele 12,15.

A. *Raportul Comisiunii administrativo-bisericești.* Raportor P.C. Preot Grădinaru Ion care, după ce face unele aprecieri asupra activității preoțimii în strînsă colaborare cu organele de Stat, pentru înflorirea patriei noastre și pentru triumful păcii în lume, precizează că Comisiunea cercetînd temeuriile nr. 144/1959, 1789/1959, 801/1959 și 8297/1958, propune să se aprobe.

Comisiunea ia act de frumoasa activitate administrativo-bisericească ce s-a desfășurat în cursul anului 1958, sub conducerea înțeleaptă a P.S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos.

De asemenea ia act de toate pastoralele, circulările, conferințele protopopești, care au avut ca obiectiv bunul mers al Bisericii și îndrumarea credincioșilor în lupta pentru pace, progres social și înflorirea scumpei noastre patrii, Republica Populară Romînă.

Referatul este pus în discuția Adunării eparhiale și este aprobat în unanimitate cu propunerile făcute.

P.S. Episcop pune la vot darea de seamă pentru aprobare.

Adunarea aprobă.

B. *Raportul Comisiunii culturale.* Raportor Pr. Ioan Dragomir.

Se arată că darea de seamă conține 7 puncte și precizează că toate preocupările și realizările culturale ale preoțimii din eparhie s-au desfășurat sub semnul sfinț al luptei pentru pace.

În conferințele protopopești, prin cele interconfesionale, prin acțiunile de colaborare cu organele de Stat, prin sprijinirea tuturor campaniilor inițiate de conducerea noastră de Stat, dovedesc preocuparea zilnică

preocupării din eparhia noastră, în vederea ridicării nivelului social al omului și pentru construirea socialismului în patria noastră; iar în munca de colectivizare a agriculturii, preoțimea a contribuit și s-au obținut rezultate pentru care organele de Stat au apreciat munca depusă. Pentru viitor se propune ca în activitatea cultural-educativă desfășurată de preoții din eparhia noastră pentru Regiunea Constanța, complet colectivizată, să fie o preocupare permanentă pentru întărirea economico-organizatorică a sectorului socialist din agricultură, iar pentru preoțimea din Regiunea Galați — fruntașă în colectivizarea agriculturii, concurs nelimitat în munca pentru colectivizarea totală.

Tot ca o preocupare permanentă din partea preoților, pentru viitor, să fie și acțiunile în vederea sprijinirii luptei pentru pace și popularizarea succesorilor în toate domeniile obținute de lagărul socialist, în frunte cu U.R.S.S.

În concluzie, propune Adunării eparhiale să aprobe darea de seamă a activității în sectorul cultural și social pe 1958, și aduce mulțumiri P.S. Episcop Chesarie și Departamentului Cultelor pentru realizările anului expirat, pentru grija ce o poartă bunului mers al treburilor bisericesti și cultural-sociale în eparhia noastră.

Darea de seamă se pune la vot.

Adunarea aprobă.

C. *Raportul Comisiunii economico-financiare*. Raportor dl. Dobre Vasile.

Membrii Comisiunii economice luând în cercetare raportul general de activitate desfășurată în sectorul economic pe 1958, constată :

a) Planul financiar al Sfintei Episcopii pe anul 1958 s-a încheiat cu un excedent de lei 244.439.

Capitolul «Venituri» s-a realizat în procent de 97,13%, iar capitolul «Cheltuieli» cu 92,77%, ceea ce denotă că cheltuielile s-au limitat la necesitățile reale ale unei bune administrații în toate sectoarele. Cheltuieli mai mari s-au făcut pentru restaurarea Mănăstirii Cocoș, în sumă de lei 183.803, față de lei 200.000 prevederi, deci o economie de 18.000 lei. Lucrările de aici au fost recepționate de organele tehnice de la Departamentul Cultelor.

S-au făcut lucrările de la Casa de odihnă Vasile Roaită, care s-au terminat, însă urmează ca organul financiar să verifice gestiunea bănească.

b) De asemenea se constată că activitatea C.A.R.C. s-a soldat cu un excedent de lei 110.046, arătând justetea operațiunilor.

Comisiunea recomandă ca la capitolul investiții și construcții propuse pe 1959, toate să fie executate în sectorul socialist, iar repartizarea subvențiilor prevăzute în planul financiar pe 1959, să fie acordată numai acelor care îndeplinesc aceste condiții.

c) În privința planului financiar pe 1959, Comisiunea economică îl găsește just întocmit și avizează pentru aprobarea lui.

În concluzie, Comisiunea apreciază rezultatele obținute, constată că s-au făcut economii substanțiale, ceea ce denotă o preocupare atentă și

permanentă din partea P.S. Episcop și a întregului colectiv de la Centrul eparhial, din care în mod deosebit s-au evidențiat d-nii Nicanor Timuș, șef contabil și Traian Neculcea, revizor contabil.

P.S. Episcop întreabă dacă are cineva de adăugat ceva la ecele expuse.

P.S. Episcop dă lămurirea că întrucît sînt o cantitate de lucrări care cer timp, s-a dat deslegare ca devizele să fie întocmite de diferiți tehnicieni raionali.

Adunarea dă descărcare gestiunii pe anul 1958 și aprobă planul de venituri și cheltuieli pe 1959.

Darea de seamă se pune la vot.

Adunarea aprobă.

În respectarea art. 111, se procedează, la propunerea P.S. Episcop, la fixarea Comisiei de verificare a sumarului Adunării eparhiale.

Au fost aleși din sînul Adunării d-nii Romeo Cristea, Ionescu Istrate și Stratulat Gheorghe.

Epuizîndu-se ordinea de zi, P.S. Episcop mulțumește Adunării pentru prezență și pentru felul cum au decurs discuțiile.

Atrage atenția PP. CC. Protoierei să ducă muncă de lămurire pentru a stimula pe CC. Preoți să-și facă datoria cu conștiință deplină.

Urează membrilor Adunării eparhiale spor și bucurii în toate, succes în muncă pe anul 1959 pentru binele Bisericii, pentru propășirea și prosperitatea patriei noastre, Republica Populară Romîna.

Pr. TEOFAN STANESCU

REVISTA REVISTELOR

O ICOANĂ DIN SECOLUL XIV. N. Porfidorov (*Un monument remarcabil al picturii ruse vechi*, pp. 67-71), ИСКУССТВО, 1959, Moscova, descrie icoana «Coborîrea în iad», descoperită în oraşul Tihvin în 1934, şi complet curăţată de N. V. Perţev în 1955-1957. În epoci diferite, tema «Coborîrii în iad» a fost tratată cu predilecţie şi unele amănunte din ea au fost integrate din literatura apocrifă şi didactică. Unele din trăsăturile esenţiale ale icoanei descoperite e simplitatea şi claritatea compoziţiei. Totul contribuie la crearea unei imagini artistice impresionante. Locul acţiunii, iadul, este prezentat ca un abis negru în partea de jos, însă deasupra se văd munţii pământului. Aici, pare că Hristos abia a coborît în zbor; direcţia mişcării Lui e sugerată prin înclinaţia corpului, iar El abia atinge, cu tâlpile, pământul. La stînga şi la dreapta sînt Adam şi Eva, în genuchi. Hristos îi ridică de mîini. Acest grup, alcătuit din trei personaje, formează un triunghi, baza întregii compoziţii. În spatele lor se află două grupuri de credincioşi, printre care pot fi recunoscuţi David şi Solomon, Moise, Aron şi Abel. Întreaga scenă, cu structura ei aproape simetrică, este plină de o încordare lăuntrică. În figura centrală a lui Hristos se exprimă mila şi compătimirea faţă de cei pe care a venit să-i izbăvească, iar pe chipurile celor izbăviţi sînt redată sentimente adînci, puternice, dramatice. Profundul psihologism şi intensa emotivitate sînt caracteristice pentru arta secolului XIV, cînd pictorii ruşi, nemaifiind satisfăcuţi de abstractismul bizantin, au început să redea sentimente şi slări suleţeleşi umane.

Experienţa măştrilor frescei sec. XIV din Novgorod, n-a fost străină pictorului şcolii din Tihvin. Despre aceasta ne vorbeşte caracterul foarte natural al figurilor foarte expresive.

Coloritul formează unul din mijloacele esenţiale în redarea scenei «Coborîrea în iad». Figura centrală a Mîntuitorului, apărută în beznă iadului, e asemenea soarelui. Ea e luminată în întregime de culoarea galbenă a veşmintului, întărită cu aur. Impresia luminozităţii ei se măreşte prin ovalul întunecos ce o înconjoară. Acest oval întunecos, treplat, cedează în patru nuanţe de albastru, dînd figurii Mîntuitorului strălucire, făcînd-o uşoară, aeriană, imponderabilă şi în acelaşi timp legînd-o totodată de negrul obscur al iadului. Aureola figurii centrale pare că luminează şi aşează pete de lumină pe celelalte personaje în veşminte cafenii, roşii, verzi, galbene şi albastre. Minunata icoană din Tihvin e considerată ca una din cele mai desăvîrşite opere ale picturii ruse vechi. Avînd în vedere că la Tihvin s-au găsit şi alte monumente deosebite, autorul consideră că trebuie efectuate cercetări speciale cu privire la trecutul şi valoarea istorică a acestei localităţi.

EVANGHELIARUL MACEDONEAN. În «Byzantinoslavica», 2, 1958, Praga, A. Doştal prezintă cartea lui Vl. Mosin, Македонско евангелие. Institut za makedonski jazyk-Skopje. Skopje, 1954, 52+266 pp. Majoritatea manuscriselor slave n-au fost pînă în prezent studiate în ceea ce priveşte textul şi limba. Cea mai mare parte din ele nu sînt menţionate decît în listele de

manuscrite. Mosin ne dă o ediție foto-tipică. Evangheliarul macedonean al preotului Ioan, e un manuscris care nu mai conține azi decât 133 de foi. El datează de la sfârșitul secolului XII și cel mult de la începutul secolului XIII, făcând parte dintr-o culegere de cunoscute manuscrise, păstrate la Academia din Zagreb. O descriere rezumativă a acestui manuscris a fost deja făcută de două ori, în 1910 de N. Ruzicic, și în 1912 de B. Conev. În acel timp, manuscrisul mai avea încă 15 foi. Prin conținutul și scopul întrebunțării sale, manuscrisul aparține Evangheliilor (așa zise prescurtate), ca Evangheliarul Asseman, acela al lui Ostromir și cel al lui Savva, apropiindu-se cel mai mult de cel al lui Ostromir. Manuscrisul a fost scris în glagolitică, rescris în cirilică și după această copie cirilică a fost transcris. Mosin nu împărtășește opinia că manuscrisul ar proveni din Muntele Athos. Din contră, el crede că provine din Macedonia și probabil din Lesnov. Din punct de vedere lingvistic, partea fonetică poartă semnele manuscriselor vechi slave. El e scris pe un pergament destul de defectuos. Facsimilele sînt clare, pot fi citite cu ușurință. Publicarea Evangheliarului macedonean al preotului Ioan îmbogățește fondul de manuscrise vechi și slave.

DUNS SCOT, un *gînditor progresist din eoul mediu*. Sub acest titlu, academiicianul Ath. Joja publică un interesant studiu în «Cercetări filozofice», 2, 1959, București, pp. 27-42. Autorul descoperă în Ioannes Duns Scotus (1265-1308), contemporanul și adversarul lui Toma de Aquino (1225-1274), cîteva teze a căror importanță e incontestabilă. Duns a combătut cu energie «realismul» medieval și tomismul. Asimilîndu-și filozofia aristotelică, Duns Scot neagă teoria idealistă a separării esenței de existență. În gîndire, esența nu există decât sub forma universalității, însă în natură ea nu poate fi decât căpătînd forma individualității. El respinge teoria tomistă a individualizării prin materie. Doctrina scolistă despre materie apare ca fiind o mare îndrăzneală. Ea combate «realismul» platonico-medieval, universalistele, în afara lucrurilor reale. Duns Scot punînd accentul pe individual și pe noțiunea de heceitate, a pus pe primul plan voința și a afirmat primatul ei. Voința e absolut autonomă și superioară inteligenței. Pentru Scot, esența lui Dumnezeu nu constă în intelect, ci în voință. În opoziție cu concepția greco-ara-

bă, care supune însuși principiul suprem necesității universale, Duns Scot accentuează conceptul de libertate în înțelegerea și ideea ce o avem despre Dumnezeu. Activitatea de logician a lui Scot e mai puțin însemnată decât a lui Occam. El admite fundamentul obiectiv al universalului logic. Universalitatea se află în lucruri și nu în intelect. Acesta doar o concentrează și o reflectă. «Lupta împotriva realismului» — fără a cădea în excesele nominalismului occamist — caracterizează activitatea lui Duns Scot în metafizică și în logică, și constituie unitatea gîndirii și opereii sale». Istoricii sovietici ai filozofiei au subliniat de asemenea contribuția progresistă a lui Duns Scot. Comitetul Mondial al Păcii a sărbătorit personalitatea dinamică și progresistă a gînditorului englez medieval, de la a cărui moarte s-au împlinit, în noiembrie 1958, șase sute cincizeci de ani.

O BRODERIE DIN VREMEA LUI NEAGOE BASARAB. În «Studii și cercetări de istoria artei», 2, 1958, București, Maria-Ana Musicescu, *O broderie necunoscută din vremea lui Neagoe Basarab*, pp. 35-49-6 reproduceri în culori, prezintă valoroasa broderie ce reprezintă «Coborîrea de pe Crucea», și care actualmente se află la palatul Armurilor din Kremlinul Moscovei. Nu se știe cărui locaș îi era destinată. În afara chenarului, inscripția în limba slavonă e brodată pe un singur rînd, cusută cu litere în fir de argint pe fond de aur. Inscripția dedicatorie arată că a fost lucrată din porunca lui Neagoe Basarab și a soției sale, Milița. Jos, în partea stîngă a broderiei, sînt figurate Doamna Despina și cele 3 fiice: Stana, Ruxandra și Anghelina. Scena comportă 10 personaje. În partea de sus se află îngerii mirîndu-se, soarele și luna; Iosif din Arimateia, în picioare, pe scară, susține peste mijloc trupul lui Iisus, Sfințul Apostol Ioan în dreapta, Nicodim, Maica Domnului și mironosițele. Broderia constituie un epitaf. Comparat cu epitafele din Tismana, cu cel de la Cozia, el se aseamănă iconografic cu fresca de la Dionisiu. (Se cunosc strînsele legături între Neagoe Basarab și Athos). Neagoe era considerat fiul spiritual al lui Nifon, fostul patriarh al Constantinopolului. Prin gama de culori (roșu, albastru, verde), epitaful se aseamănă epitrachilului dăruit în 1512 Mînăstirii Bistrița de soția lui Barbu Craiovescu, și nu e exclus să fi fost executat într-un atelier al curții domnești, ori la Bistrița sau Govora. Armonizate pe fondul de aur, cu-

torile capătă o intensitate maximă, prin înțreșterea cu fir de argint. Această vibrație dă ansamblului un efect pictural. Cetatea care alcătuiește fundalul, e în argint, pe fondul de aur al cerului. Maria Magddalena e îmbrăcată în roșu, iar Maica Domnului, în afară de veșmintul roșu, are și unul albastru. Trupul Domnului, ca și toate chipurile și mâinile, sînt brodate din mătase albă. O imensă liniște planează peste întreaga scenă. Tot sentimentul durerii pare concentrat în privirea ochilor adînci. Mișcarea e redusă la minimum. Numai mâinile lungi, subțiri, stilizate, poartă un fel de tainic dialog. Simetria gesturilor, alternanța ritmată a culorii dau un efect de desăvîrșită armonie. Micul tablou votiv din partea stîngă de jos, are calitatea prețioasă a unui email. Operă de maturitate, redînd o viziune artistică de tip iconografic, broderia reprezintă cel mai vechi exemplar din Țara Romînească, reprezentînd «Coborîrea de pe Cruce» și e prototipul pentru epitafele de mai tîrziu (cele de la Șerban Cantacuzino), cit și pentru reprezentările aceleiași scene în pictura murală. Ea e unul din exemplarele cele mai desăvîrșite din cîte ni s-au păstrat, unul din monumentele-cheie ale evoluției artei de tip bizantin, în care simbolismul teologic e pregnant. Vivacitatea culorii, monumentalitatea ansamblului (2,25 m/1,25 m), echilibrul compoziției, fac din ea o operă de înaltă cultură, «una dintre cele mai reprezentative pentru arta figurativă de tip bizantin, artă care s-a dezvoltat și a înflorit din veacul al XII-lea pînă în veacul al XVI-lea în Balcani, ca și în Rusia, în Moldova, ca și în Țara Romînească».

UN MONUMENT DE ARTA ȘI SIMBOLISMUL MEDIEVAL RUS. Academicianul sovietic M. Alpatov, intervenind într-o largă discuție despre artă, scrie în «Les Lettres françaises», Paris, într-un număr din februarie, că arta sculptorului Falconet, care a creat capodopera Leningradului — *Călărețul de aramă* —, trebuie înțeleasă în cadrul epocii sale. Tradiția îl determină pe sculptor să prezinte o imagine alegorică a lui Petru cel Mare. Sensul simbolic al Călărețului de aramă a fost aprofundat de Pușkin în celebrul său poem. Falconet a trebuit să confrunte călărețul Capitolului roman înfățișînd pe Marcus Aureliu, cu o viziune care să-și găsească rădăcini în Rusia. Călărețul Capitolului roman exprima un clasicism fad și eclectic, o operă de antichitate decadentă.

În sculptura franceză a secolului XVIII, Falconet se arată foarte independent. El a fost totdeauna un francez. O clasificare stilistică strictă a voit să recunoască în Călărețul de aramă, opera lui Falconet, trăsăturile unui baroc depășit, și ale clasicismului care se naștea. Însă monumentul lui Petru cel Mare, așa cum a fost creat de Falconet, n-ar fi putut nicăieri fi ridicat în altă parte, decît în Rusia. E imposibil să-ți închipui Călărețul de aramă în Piața Concordiei. Monumentul ne atrage prin dinamismul și ritmul fluid al conturilor, prin caracterul reușit de fugă, prin volumele suprapuse unul peste altul. S-a încercat să se interpreteze acest monument, citînd părerile lui Falconet despre stilul și îmbrăcămintea rusească.

Un alt element e esențial și care leagă opera ecvestră a lui Falconet de tradiția rusă. Trebuie să ne reamintim că la Petersburg, în secolul XVIII, se încerca să se recreeze imaginea Moscovei. Mai multe clădiri din Petersburg, cu toate că sînt construite de arhitecți străini, au cupole și vîrfuri aurite ca și bisericile vechii Rusii. Rastrelli trebuia să ridice într-o mînaștire din Petersburg o clopotniță amintind pe aceea din Kremlin. Or, turnul principal al Kremlinului, «Spassky», era împodobit cu o statuie a Sfîntului Gheorghe, un călăreț învingînd șarpele, acesta din urmă, simbol al răului. Acest detaliu, care se regăsește în monumentul lui Falconet, nu are precedent în statuile ecvestre ale Europei moderne și el urcă pînă la simbolismul medieval atît de familiar rușilor, armonizîndu-se admirabil cu caracterul general al Călărețului de aramă.

TROIȚE POLONEZE. În «La Pologne», 1, 1959, Varșovia, Aleksander Jackowski (*La sculpture populaire polonaise*) arată că secolul nostru a descoperit frumusețea sculpturii populare. Pe marginea drumurilor, în cimitirele satelor, găsim reprezentări ale Răstîgnirii, exprimate în lemnul troițelor, ros de curgerea vremii, de frig, căldură și vînt. Puține din vechile sculpturi au fost salvate. Cele mai vechi provin din secolul XIX. A trebuit ca să se rupă cu convențiile artei academice a secolului XIX pentru a remarcă în acele sculpturi bizare, pușin stîngace, valoarea unei mari arte. Aceste statui în lemn sînt legate strîns de concepția artei religioase. Cînd privim o statuie a unui sfînt, opera unui artist popular, sîntem izbiți de trăsătura sa gotică sau barocă. Nu știm dac'a a fost făcută de cu-

rînd sau e din secolul XVI. Sculptura populară are ceva esențial, încît ea nu imită pe nimeni, e autentică. Artistul nu a copiat vreun model, el a tratat în atmosfera artei pe care o vedea în jurul său, în climatul picturilor și statuilor bisericești, în spațiul artei tradiționale, adăugînd invenția personală și forța talentului său. Găsim la această sculptură mai puțină fantezie, însă multă abilitate tehnică. Ceea ce ne izbește înaintea de toate în această sculptură populară, e faptul că ea exprimă o emoție de o extraordinară intensitate. Maica Domnului devine simbolul maternității și în Pietă, ceea ce ne mișcă mai mult, e suferința Mamei care și-a pierdut Fiul. Subiectele religioase sînt transmise în limbași impresiilor și lucrurilor familiare omului. E greu să se poată spune ce predomină: apropierea de suferințele și grijile omenești, sau transpunerea în rangul lucrurilor sublime a nefericirii, a durerii! Trebuie să ținem seama de întrepătrunderea credinței și observațiile realiste. Iată pentru care rațiunea statuieta poloneză e pentru noi nu numai un obiect de cult, ci expresia celor mai profunde sentimente umane. E un fel de mărturie a vieții țărănești. Tensiunea emotivă constituie punctul de plecare al sculpturii. Privind capul lui Hristos pe cruce (Podhale), sîntem izbiți de o justete surprinzătoare, de concizia formelor și a expresiei, pe care le înțelîm în operele celor mai mari sculptori moderni. (Fecioara cu Copilul de la Muzeul etnografic din Cracovia). În temele religioase, sculptorul popular s-a exprimat cel mai competent, cel mai profund, mai ales că a știut să găsească tot ceea ce constituia esențialul vieții țărănilor. Unii din acești sculptori mai trăiesc și azi, ca Leon Kudła.

ICONOSTASUL BISERICII DIN SVIȘTOV. In Известия на Института за изобразителни изкуства, Sofia, 1958 (*Studii ale Institutului de Artă*, Editura Academiei Bulgare de Științe, 245 pp.), academicianul Alexandru Bojinov (*Maestrul Stoian*, pp. 3-32) prezintă activitatea de artă bisericească a unui meșter aurar bulgar. «Cînd am primit acum cîțiva ani mărșul iconostas al bisericii Schimbarea la Față, din Sviștov — serie academicianul —, ochii mi s-au oprit pe cîteva icoane din partea de sus a iconostasului. Sînt icoanele executate în argint, opera meșterului Stoian. În cartierul unde se află biserica menționată, trăiau oameni însemnați care au susținut biserica. Meșterul avea atelierul său

de aurărie, aproape de biserică. A avut iconici care i-au devenit ulterior colaboratori. Posedăm puține date despre activitatea acestui vestit aurar și tot puține sînt și operele lui, găsite pînă acum. În afară de cele 12 icoane, un disc de argint, o cutie de argint și alte cîteva mici obiecte, nu se mai păstrează nimic de la el. Meșterul Stoian, s-a născut în 1800, probabil în Macedonia. Dintre copiii săi, fiul se împămînteneste în România, unde rămîne pînă la moarte.

În 1851, în Sviștov se înființează o asociație de aurari. Orașul se bucura de o oarecare prosperitate. Fiecare icoană din iconostas are cîte o rozetă în cele patru colțuri ale ei, aurită. Icoanele sînt în relief. Ingerul exterior al icoanei e din argint, numai fețele sfinților fiind pictate. Motivele florale nu se repetă la nici o icoană, nici ornamentul ramei. Icoanele au dimensiunile 0,20×0,26 m. Fiecare icoană e o operă artistică, originală. Simțul puternic al compoziției decorative e vizibil și reiese din importanța pe care Stoian o dă amănunțelor icoanelor. Icoanele sînt lucrate între anii 1845-1853. Ele au fost comandate de celătenii orașului Sviștov, după cum se poate vedea din inscripțiile lor (Ivan Zlataru, Cristachi Filicev).

Despre meșterii noștri aurari, înfrumusețătorii icoanelor și iconostaselor, care mergeau din oraș în oraș, lucrînd pentru biserici și minăstiri, ne vorbește un document din 1854, în care se relatează cîte drahme de argint s-au dat unui aurar. Talentul meșter aurar Stoian a tras o brazdă adîncă în istoria creației noastre meșteșugărești, în istoria de cizelare a metalului. În opera folclorică există multe versuri care cîntă opera de creație a meșterilor aurari.

Articolul e însoțit de 19 planșe cu reproduceri după icoanele lui Stoian.

MUZEUL ANDREI RUBLIOV DIN MOSCOVA. David Arsenișvili, directorul Muzeului Andrei Rubliov din Moscova, publică un interesant articol în «Orizonturi», 6, 1959, București, despre Andrei Rubliov, cel mai mare pictor al Rusiei, de la a cărui naștere se vor împlini 600 ani în septembrie 1960. Catedrala moscovită din Spass, construită din piatră albă între anii 1420 și 1425, a fost pictată (1420-1430) de Andrei Rubliov și Daniil Cernii. Un fragment din aceste picturi s-a conservat pe vechile firide și au fost descoperite în 1952, în momentul cînd se scotea tencuiala de pe absida centrală a catedralei. Catedrala con-

știluie un prețios monument pentru istoria culturii rusești. Aici au lucrat și au fost înmormântați Andrei Rubliov și Daniil Cernii, precum și Teodor Volkov, fondatorul Teatrului Național rus, și alte eminente personaje din istoria Rusiei. Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. a declarat teritoriul minăstirii monument istoric, dându-i numele de Muzeul Andrei Rubliov. În clădirea catedralei au fost adunate lucrările nu numai ale marelui pictor, dar și ale celorlalți maștri ai vechii arte ruse, începând din veacul XI pînă în veacul XVIII. S-au descoperit fresce vechi și motive ornamentale, pictate de Rubliov. Cea mai mare parte din frescele lui Andrei Rubliov și ale lui Daniil Cernii, ce se află în catedrala «Adormirii Maicii Domnului» din Vladimir, se găsesc sub boltă. La muzeu e posibilă vizionarea lor de aproape. Tot aici se găsesc și copiile fragmentelor «Judecății de apoi», pe care Rubliov le-a executat în ocră. Personajele din frescele catedralei «Adormirii» sînt tipic ruse, blînde, simple și pline de un echilibru spiritual. Ele reflectă reprezentarea ființei umane ideale, așa cum o realiza conștiința poporului rus la începutul veacului XV. Alături de aceste fresce pot fi văzute fotografiile icoanelor numite «din Vasilievskoe», făcînd parte din iconostasul care a fost executat de Andrei și Daniil pentru catedrala «Adormirii», transportate însă în veacul XVIII în satul Vasilievskoe, apoi la Moscova și Leningrad. Iconostasul catedralelor Sf. Treime și Sf. Serghie, la executarea căruiua au lucrat, pe lîngă Andrei Rubliov și Daniil Cernii, mai mulți maștri necunoscuți, — e prezentat la expoziție cu numeroase detalii, pe care nu avem posibilitatea să le distingem pe original, deoarece se găsesc situate la o mare înălțime. Detaliile respective dovedesc faptul că vechii artiști aveau un ochi perspicace și o sensibilitate sufletească ce le permiteau să exprime într-un mod viu și exact ceea ce vedeau în viață, în jurul lor. Ele arată fidelitatea pictorilor din grupul Rubliov față de tradițiile eleniste, care pătrund în Rusia prin Bizanț, și poate prin slavii din sud. Colecțiile muzeului au fost completate cu fotografii ale frescelor de la Novgorod, din veacurile XII și XIV, și de la Iaroslavl, din veacul XVII. După zece ani de muncă de colectare pentru muzeu, acesta va fi deschis, îndată ce restaurarea monumentelor arhitectonice ale minăstirii va fi terminată. Muzeul posedă opere originale din veacurile XI, XV și XVII, provenind din Kiev, Suzdal, Vladimir, Kaluga, din

Minăstirea Volokolamsk și alte locuri. Unele opere au fost expuse la Pavilionul U.R.S.S. de la expoziția din Bruxelles. O bibliotecă specializată în arta veche rusă din muzeu, e completată continuu cu manuscrise și cărți vechi.

DATE NOI DESPRE SCRIEREA SLAVĂ. Buletinul de informare științifică nr. 22, 1959, București, prezintă articolul academicianului sovietic M. N. Tihomirov, «Începuturile scrierii slave în lumina celor mai noi descoperiri», publicat într-un număr recent al revistei «Voprosi istorii». Problema începuturilor scrierii slave preocupă în mod intens pe oamenii de știință din lumea întreagă și îndeosebi pe cei din U.R.S.S., R.R. Bulgaria, R. Cehoslovacă și R.P. Romîna. Numărul redus de scrieri slave care s-au păstrat și nedatarea lor, dă naștere unor opinii divergente. Cercetările efectuate în locul vechii capitale a Bulgariei — Preslava sau Marea Preslava —, puse în lumină de V. Ivanova, aduc noi amănunte cu privire inscripția din secolul X de pe mormîntul lui Moslici. Inscriptia descoperită în Dobrogea de către cercetătorul romîn E. Comșa, prezintă de asemenea o deosebită importanță. D. Bogdan, făcînd o profundă analiză paleografică și lingvistică a inscripției din Dobrogea (în «Romanoslavica»), stabilește că inscripția e asemănătoare celei din Preslava și inscripției din același secol, descoperită de D. A. Avdusin în apropiere de Smolensk. D. Bogdan consideră că inscripția consfințește victoria asupra ungarilor, care au năvălit asupra bizantinilor prin Tracia și Bulgaria, în 943, dată ce corespunde anului 6451, specificat în inscripție. Academicianul M. N. Tihomirov apreciază că e posibil ca inscripția să se refere la campania din anul 944 a cneazului Igor, aliat cu pecenegii, asupra Bizanțului. Letopiseful rus relatează că Igor a ajuns numai pînă la Dunăre, de unde s-a întors, după ce a primit daruri de la împăratul Bizanțului. Studiul epigrafiei slave oleră noi date. E. Gheorghiev, în lucrarea sa «Scrișul slav pînă la Chiril și Metodie» susține că alfabetul chirilic a apărut înaintea acestora, iar lor le aparține de fapt crearea alfabetului glagolitic și nu cel chirilic. Opinia lui Gheorghiev e susținută și de slavistul rus V. N. Șepkin. Academicianul Tihomirov arată că, spre deosebire de Gheorghiev, care plasează crearea alfabetului slav — scrierea glagolitică —, la jumătatea veacului IX, între granițele Bul-

garii, profesorul Duicev tratează problema apariției scrisului slav în cadrul imperiului bizantin. Lucrările cele mai noi ale oamenilor de știință bulgari ne conduc la concluzia că scrisul la slavi, ca și la alte popoare, nu constituie opera unui creator genial și nu a putut apare niciodată.

Printre alte lucrări interesante în domeniul cercetării monumentelor de scriere slavă, sînt citate articolul lui P. Olteanu: «Despre începuturile culturii slave în Transilvania de Nord și în Maramureș», și articolul lui Val. Costăchel: «Comunitatea terminologiei în «Ruskaia pravda» și în monumentele românești din Evul Mediu», ambele publicate în «Romanoslavica». Academicianul Tihomirov combate afirmația lui F. Repp că Chiril ar fi găsit la Kerson scrieri gotice și nu scrieri rusești, după cum susține Gheorghiev. În încheiere, articolul subliniază importanța studierii scrierii slave cu caractere chirilice, pe care se bazează alfabetul rus, bulgar, ucrainean, bielorus și sîrb, și care a format baza scrierii românești pînă în secolul XIX.

BICENTENARUL LUI HAENDEL. Revista «Muzica», 5, 1959, București, publică Declarația Comitetului Central al Partidului Socialist Unit German, cu privire la opera muzicală a lui Haendel, de la a cărui moarte s-au împlinit, în aprilie, 200 de ani. Se arată că oratoriile și operele lui Haendel, muzica lui orchestrală exprimă bucuria. Marea popularitate a muzicii sale constă în legătura strînsă pe care compozitorul o menținea cu muzica populară, în special cu aceea a țării sale natale germane, pre-

cum și cu aceea a poporul englez. Atunci cînd Haendel a pășit la înlocuirea operei italiene, sufocată de tradiția absolutismului feudal, prin oratoriile populare cu text englez, — a făcut cel mai mare și important pas către popor, către viitor. El a chemat poporul la luptă împotriva asupririi, robiei și războiului, împotriva nedreptății, cîntîndu-i frumusețea unei vieți libere și pașnice, într-o lume dreaptă, pentru care merită să lupti. Neasemuitul «Belsazar», în actualitatea lui, apoi «Samson», «Israel în Egipt», «Juda Macabeul» și «Messia» sînt coloanele cele mai puternice pe care se sprijină Haendel. A preferat să folosească în oratoriile sale *subiecte biblice*, care erau familiare maselor populare și corespundeau tradițiilor revoluției izbucnite a burgheziei engleze; acesta a fost limbajul potrivit aceluia moment, prin care compozitorul a putut să dea o expresie plastică și artistică luptei acestor mase împotriva absolutismului și pentru independența națională, precum și pentru năzuința lor către o lume a dreptății și a păcii. Oratoriile lui Haendel rămîn cele mai importante modele pentru creația de cantate a generației noastre, precum și pentru simfonismul vocal de stil înalt.

Fie ca puternicul optimism al muzicii lui Haendel să inspire pe artiștii noștri pentru creații personale, în care noul timpului nostru să-și găsească o expresie cuceritoare, așa după cum Haendel a știut să înfăptuiască noul epocii sale în opere îndrăznețe.

LECTOR

